
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

अथश्रीमद्भागवतदशमस्कंधपूर्वार्धप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः श्रीगुरुभ्योनमः विश्वसर्गविसर्गादिनवलक्षणलक्षितम् श्रीकृष्णाख्यंपरंधामजगद्धामनमामतत् १ दशमेदशमंलक्ष्यमाश्रिताश्रय-
विग्रहम् क्रीडद्यदुकुलांभोधौपरानंदमुदीर्यते २ दशमेकृष्णसत्कीर्तिवितानायानुवर्ण्यते धर्मग्लानिनिमित्तस्तुनिरोधोदुष्टभूभुजाम् ३ प्राकृतादिश्चतु
र्थ्यांतोनिरोधःसतुवर्णितः नत्वत्प्रसंगतःसृष्टिसंहारादिनिरूपणे ४ कृतानवतिरध्यायादशमेकृष्णकीर्तये आदौचतुर्भिरध्यायैर्ब्रह्मप्रार्थनयावनेः भारह
र्तुंहरेर्जन्मसप्रसंगंनिरूप्यते ५ गोकुलेमथुरायांचद्वारवत्यांततःक्रमात् कृष्णलीलात्रिधाप्रोक्तातत्राद्येदेस्त्वनेकधा ६ सपंचत्रिंशताऽध्यायैर्बृहद्वृंदावनादिषु
गोकुलेवसतोलीलावर्ण्यतेस्मरदुष्करा ७ एकेनयमुनावारिण्यक्रूरेणकृतास्तुतिः एकादशभिराख्यातालीलामधुवनेकृता ८ शेषैर्द्वारवतीलीलातन्निर्माणादि
वर्ण्यते एवंनवतिरध्यायादशमेविशदार्थकाः ९ तत्रतुप्रथमेकंसःस्वमृत्युंदेवकीसुतात् श्रुत्वाभीतोऽवधीत्तस्याःषड्गर्भानितिवर्ण्यते १० कृष्णावतारचरि
तश्रवणामृतनिर्वृतः उक्तानुवादेनोत्कंठ्यात्राजापृच्छतितत्पुनः ११ कथितोवंशविस्तारइति १ अंशेनेतिप्रतीत्यभिप्रायेणोक्तम् २ ननूक्तानिजातोगतःपि
तृगृहाद्व्रजमेधितार्थइत्यादिनासत्यम् पुनर्विस्तरेणवदेत्याह अवतीर्येति ३ अत्रलोकेत्रिविधाजनाःमुक्तामुमुक्षवोविषयिणश्च तेषांमध्येअत्रनकस्याप्यलंप्रत्यय

नमोभगवतेवासुदेवाय राजोवाच कथितोवंशविस्तारोभवतासोमसूर्ययोः राज्ञांचोभयवंश्यानांचरितंपरमाद्भुतम् १ यदो
श्चधर्मशीलस्यनितरांमुनिसत्तम तत्रांशेनावतीर्णस्यविष्णोर्वीर्याणिशंसनः २ अवतीर्ययदोर्वंशेभगवान्भूतभावनः कृतवान्
यानिविश्वात्मातानिनोवदविस्तरात् ३ निवृत्ततर्षैरुपगीयमानाद्भवौषधाच्छ्रोत्रमनोऽभिरामात् कउत्तमश्लोकगुणानुवादात्पुमान्
विरज्येतविनापशुघ्नात् ४ पितामहामेसमरेऽमरंजयैर्देवव्रताद्यातिरथैस्तिमिंगिलैः दुरत्ययंकौरवसैन्यसागरंकृत्वाऽतरन्वत्सप-
दंस्मयत्प्लवाः ५ द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टमिदंमदंगंसंतानबीजंकुरुपांडवानाम् जुगोपकुक्षिंगतआत्तचक्रोमातुश्चमेयःशरणंगतायाः
६ वीर्याणितस्याखिलदेहभाजामंतर्बहिःपूरुषकालरूपैः प्रयच्छतोमृत्युमुतामृतंचमायामनुष्यस्यवदस्वविद्वन् ७

इत्याह निवृत्ततर्षैरिति गततृष्णैर्मुक्तैरित्यर्थः मुमुक्षूणामयमेवोपायइत्याह भवौषधादिति विषयिणांपरमोविषयोऽयमेवेत्याह श्रोत्रमनोऽभिरामादिति
अपगताशंकः यस्मात्तमात्मानंहंतीत्यपशुघ्नस्तस्मात् पशुघातिनइतिवा ४ किंच अस्मत्कुलदेवतंकृष्णोऽतस्तत्कथैवनित्यंश्रोतव्येत्याशयेनाह पि
तामहाइति अमरान्जयंतियेतैः देवव्रतोभीष्मः तदाद्यैरतिरथैस्तिमिंगिलतुल्यैर्दुरत्ययंवत्सपदमिवात्यल्पंकृत्वातुच्छीकृत्यातरन्स्म यःश्रीकृष्णएवप्लवो
येषांते तस्यवीर्याणिवदस्वेतितृतीयश्लोकगतेनान्वयः ५ नकेवलंपांडवानेवारक्षत् इदंममशरीरमपियोरक्षितवानित्याह द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टमिति द्रोणेर
श्वत्थाम्नोब्रह्मास्त्रेणदग्धमिदंमच्छरीरंच कुरूणांपांडवानांचसंतानस्यनिदानम् मममातुःकुक्षौप्रविष्टोधृतचक्रोयोजुगोपेति ६ अखिलदेहभाजांसर्वप्रा
णिनामंतश्चबहिश्चपुरुषरूपेणकालरूपेणच अंशाभिप्रायेणबहुवचनम् मृत्युंसंसारम् उतअपिअमृतमपिप्रयच्छतोवीर्याणिवदस्वब्रूहि अयंभावः अंत
र्यामिरूपेणांतर्दृष्टीनांमुक्तिंबहिर्दृष्टीनांचकालरूपेणमृत्युंददाति यतः अतोऽन्तर्दृष्ट्यातद्वीर्याण्येवश्रोतव्यानीति ७

ननुबलंगदंसारणंचदुर्मदंविपुलंध्रुवम् वसुदेवस्तुरोहिण्यांकृतादीनुदपादयदिति रोहिण्यास्तनयोरामःप्रोक्तः वसुदेवस्तुदेवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् कीर्तिमंतं-
सुषेणंचभद्रसेनमुदारधीः मृदुंसंमर्दनंभद्रंसंकर्षणमहीश्वरम् अष्टमस्तुतयोरासीत्स्वयमेवहरिःकिलेति पुनर्देवक्यागर्भसंबंधस्तस्यैवोक्तः सकुतोघटतइत्या-
क्षेपः ८ कस्मादिति भगवतः कंसभयशंकायाअसंभवादित्यर्थः ९ मातुर्भ्रातरंकंसंतस्माद्वधानर्हम् अद्धासाक्षात् कस्मादवधीत् १० ११ १२ ननुक्षु-
त्तृड्भ्यांपीडितस्यतववक्तुः श्रवणावकाशस्तत्राह नैषेति त्यक्तोदकस्यापिममजीवनंहरिकथामृतपाननिमित्तम् तदुपरमेसद्यएवजीवितंनस्यादित्यर्थः १३ एतं

रोहिण्यास्तनयःप्रोक्तोरामःसंकर्षणस्त्वया देवक्यागर्भसंबंधःकुतोदेहांतरंविना ८ कस्मान्मुकुंदोभगवान्पितुर्गेहाद्व्रजंगतः क्ववासंज्ञा-
तिभिःसार्द्धंकृतवान्सात्वतांपतिः ९ व्रजेवसन्किमकरोन्मधुपुर्यांचकेशवः भ्रातरंचावधीत्कंसंमातुरद्धातदर्हणम् १० देहंमानुषमाश्रि-
त्यकतिवर्षाणिवृष्णिभिः यदुपुर्यांसहावात्सीत्पत्न्यःकत्यभवन्प्रभोः ११ एतदन्यच्चसर्वंमेमुनेकृष्णविचेष्टितम् वक्तुमर्हसिसर्वज्ञश्र-
द्दधानायविस्तृतम् १२ नैषातिदुःसहाक्षुन्मांत्यक्तोदमपिबाधते पिबंतंत्वन्मुखांभोजच्युतंहरिकथामृतम् १३ सूतउवाच एतन्निश-
म्यभृगुनंदनसाधुवादंवैयासकिःसभगवानथविष्णुरातम् प्रत्यर्च्यकृष्णचरितंकलिकल्मषघ्नंव्याहर्तुमारभतभागवतप्रधानः १४ ॥
॥ श्रीशुकउवाच ॥सम्यग्व्यवसिताबुद्धिस्तवराजर्षिसत्तम वासुदेवकथायांतेयज्जातानैष्ठिकीमतिः १५ वासुदेवकथाप्र-
श्नःपुरुषांस्त्रीन्पुनातिहि वक्तारंपृच्छकंश्रोतॄंस्तत्पादसलिलंयथा १६ भूमिर्दृप्तनृपव्याजदैत्यानीकशतायुतैः आक्रांताभूरिभारेण
ब्रह्माणंशरणंययौ १७ गौर्भूत्वाश्रुमुखीखिन्नाक्रंदंतीकरुणंविभोः उपस्थितांऽतिकेतस्मैव्यसनंस्वमवोचत १८ ब्रह्मातदुपधा-
र्याथसहदेवैस्तयासह जगामसत्रिनयनस्तीरंक्षीरपयोनिधेः १९ तत्रगत्वाजगन्नाथंदेवदेवंवृषाकपिम् पुरुषंपुरुषसूक्तेनउपतस्थे
समाहितः २० गिरंसमाधौगगनेसमीरितांनिशम्यवेधास्त्रिदशानुवाचह गांपौरुषींमेशृणुतामराःपुनर्विधीयतामाशुतथैवमाचिर-
म् २१ पुरैवपुंसावधृतोधराज्वरोभवद्भिरंशैर्यदुषूपजन्यताम् सयावदुर्व्याभरमीश्वरेश्वरःस्वकालशक्त्याक्षपयंश्चरेद्भुवि २२ व-
सुदेवगृहेसाक्षाद्भगवान्पुरुषःपरः जनिष्यतेतत्प्रियार्थंसंभवंतुसुरस्त्रियः २३ वासुदेवकलानंतःसहस्रवदनःस्वराट् अग्र-
तोभवितादेवोहरेःप्रियचिकीर्षया २४ विष्णोर्मायाभगवतीययासंमोहितंजगत् आदिष्टाप्रभुणांशेनकार्यार्थेसंभविष्यति २५

साधुवादंसमीचीनंप्रश्नम् भागवतप्रधानोभागवतेषुश्रेष्ठः १४ व्यवसिताकृतनिश्चया यतस्ततोबुद्धेः १५ १६ तत्रतावत्प्रथमंभगवदवतारकारणमाह भू-
मिरित्यादिनवभिः श्लोकैः दृप्तनृपव्याजायेदैत्यास्तेषामनीकशतानामयुतैर्योभूरिभारस्तेनाक्रांता १७ विभोरंतिकेउपस्थितासती १८ १९ २०
पौरुषींपुरुषस्यभगवतइयंपौरुषीतांगांवाचंमेमत्तः आशुशृणुत माचिरमविलंबितंतथैवविधीयतांचेति २१ विज्ञापनात्पुरैवपुंसाईश्वरेण ज्वरस्तापः
अवधृतोऽवधारितः २२ २३ २४ देवकीगर्भसंकर्षणयशोदामोहनादिकार्यार्थेयशोदायांसंभविष्यति २५ ७ ७ ७ ७

भा॰ द॰ पू॰
३

टी॰ प्र॰
१

तस्मादुपेक्षादोषपरिहारायैवंकरिष्यामीत्याह प्रदायेति मृत्यवेकंसायननिदमपिनैवंन्याय्यमित्याशङ्क्याह सुताइति अस्यांयदिमेसुताजायेरन् तदा यद्भाविन
द्भवतुजीवितुंतावद्भवेदेवनदंतरायद्ययमेवम्रियेततदानकिंचिदन्याय्यम् ४९ यदिनसुताभविष्यंतिनचायंम्रियतेतदामत्पुत्रादेवास्यमरणमितिविपर्ययोवाकिंन
स्यात् ननुभीतस्यकंसस्यनवबालकात्कथंमृत्युःस्यात्तत्राह गतिरितिधातुः अस्यास्त्वामष्टमोगर्भोहंतेत्युक्तवतः अतइदानीमपत्यार्पणप्रतिज्ञैवमंत्रः तथासति
उपस्थितोमृत्युरयंतावन्निवर्तेत निवृत्तःपुनः कालांतरेआपतेच्चेत्तदानापराधोममेत्यर्थः अथवाऽस्यमत्पुत्रादुपस्थितोमृत्युरस्याववधाद्योनिवर्तेतसपुनरनेनस
न्मंत्रेणभवेदेवेति यद्वा गतिर्धातुर्दुरत्ययाइत्येतस्यप्रपंचः उपस्थितइति ५० प्राणिनामदृष्टंचदुर्वितर्क्यमितिसदृष्टांतमाह अग्नेरिति वनेवृक्षान् प्रदहन्न-
ग्निःसन्निहितानपिवृक्षान्परित्यज्यकदाचित् दूरस्थानपिदहति ग्रामेगृहान्वानत्रादृष्टव्यतिरेकेणकिंचिन्नियामकमस्ति यथा एवंजंतोर्जन्ममरणयो

प्रदायमृत्यवेपुत्रान्मोचयेकृपणामिमाम् सुतामेयदिजायेरन्मृत्युर्वानम्रियेतचेत् ४९ विपर्ययोवाकिंनस्याद्गतिर्धातुर्दुरत्यया
उपस्थितोनिवर्तेतनिवृत्तःपुनरापतेत् ५० अग्नेर्यथादारुवियोगयोगयोरदृष्टतोऽन्यन्ननिमित्तमस्ति एवंहिजंतोरपिदुर्विभाव्यः
शरीरसंयोगवियोगहेतुः ५१ एवंविमृश्यतंपापंयावदात्मनिदर्शनम् पूजयामाससवैशौरिर्बहुमानपुरःसरम् ५२ प्रसन्नवदनांभो
जोनृशंसन्निरपत्रपम् मनसादूयमानेनविहसन्निदमब्रवीत् ५३ वसुदेवउवाच नत्वस्यास्तेभयंसौम्ययद्वैसाहाशरीरवा
क् पुत्रान्समर्पयिष्येऽस्यायतस्तेभयमुत्थितम् ५४ श्रीशुकउवाच स्वसुर्वधान्निववृतेकंसस्तद्वाक्यसारवित् वसुदेवोपितं
प्रीतःप्रशस्यप्राविशद्गृहम् ५५ अथकालउपावृत्तेदेवकीसर्वदेवता पुत्रान्प्रसुषुवेचाष्टौकन्यांचैवानुवत्सरम् ५६ कीर्तिमंतंप्रथ-
मजंकंसायानकदुंदुभिः अर्पयामासकृच्छ्रेणसोऽनृतादतिविह्वलः ५७ किंदुःसहंनुसाधूनांविदुषांकिमपेक्षितम् किमकार्यंकद
र्याणांदुस्त्यजंकिंधृतात्मनाम् ५८ दृष्ट्वासमत्वंतच्छौरेःसत्येचैवव्यवस्थितिम् कंसस्तुष्टमनाराजन्प्रहसन्निदमब्रवीत् ५९

रपिहेतुर्दुर्विभाव्यः अनित्यः ५१ यावदात्मनिदर्शनंस्वप्रज्ञावधिविचार्य ५२ तस्यविश्वासायविकसितमुखांभोजोविहसन्नब्रवीत् ५३ यत्यथाअशरी
रिणीवागाहतथाहिनिश्चितम् अस्याःसकाशात्तेभयंनास्ति यतःयेभ्यःपुत्रेभ्यःतेभयमुत्थितम् अष्टमोहंतेत्युक्तेऽन्योन्यापेक्षयासर्वेऽप्यष्टमाभवेयुरि
त्युद्भूतंतानस्याःपुत्रान्समर्पयिष्ये ५४ निववृतेनिवृत्तःतद्वाक्येसारउपपत्तिः तद्वित् ५५ प्रसूतिकालेप्राप्तेसर्वःसर्वात्माभगवानेवदेवतायस्याःसात
थासर्वदेवतामयीतिवा भगवदाश्रयत्वात् ५६ ५७ मृत्यवेपुत्रंकथमर्पितवानित्यपेक्षायामाह किंदुःसहमिति साधूनांसत्यसंधानांपुत्रलालनसुखा
पेक्षाकथंत्यक्ताइत्यतआह विदुषामिति भगवानेवतत्वंनान्यदितिजानतामित्यर्थः ननुस्वयंनीतेसतिकंसोबालनहन्यादितिमत्वानीतवानितिकिंनस्यादिति
नेत्याह किमकार्यमिति ननुदेवकीकथंपुत्रंतत्याजेत्यतआह दुस्त्यजमिति चित्तेधृतआत्माहरिर्यैस्तेषाम् ५८ ५९

६० ६१ कंसस्यशान्तिर्देवकार्यानुगुणानभवतीतिनारदस्यप्रत्यवस्थानंतदाह नंदाद्याइत्यादित्रयेण ६२ उभयोर्वसुदेवनंदकुलयोः ६३ वधोद्यमंदेवकृतमितिशेषः
६४ ६५ निगडैः शृंखलैः अजनोविष्णुस्तच्छंकया ६६ ६७ ६८ ६९ इतिदशमेटीकायांप्रथमोऽध्यायः १ द्वितीयेकंसघातायदेवक्यागर्भगोहरिः ब्र
ह्मादिभिः स्तुतः सान्त्वसांत्वितेतिनिरूप्यते १ यदुभिः सन्निरुध्यतेत्युक्तंतमेवविरोधंप्रपंचयति त्वरयादेवकीगर्भस्यान्यत्रसंचारेणभगवतः प्रवेशंवक्तुमाह प्र

मतियातुकुमारोयंनत्वस्माद्दस्तिमेभयम् अष्टमाद्युवयोर्गर्भान्मृत्युर्मेविहितःकिल ६० नथेतिसूतमादायययावानकदुंदुभिः
नाभ्यनंदतनद्वाक्यमसतोऽविजितात्मनः ६१ नंदाद्यायेव्रजेगोपायाश्चामीषांचयोषितः वृष्णयोवसुदेवाद्यादेवक्याद्यायदुस्त्रियः
६२ सर्वेवैदेवताप्रायाउभयोरपिभारत ज्ञातयोबंधुसुहृदोयेचकंसमनुव्रताः ६३ एतत्कंसायभगवान्शशंसाभ्येत्यनारदः भूमे
र्भारायमाणानांदैत्यानांचवधोद्यमम् ६४ ऋषेर्विनिर्गमेकंसोयदून्मत्वासुरानिति देवक्यागर्भसंभूतंविष्णुंचस्ववधंप्रति ६५ देवकीं
वसुदेवंचनिगृह्यनिगडैर्गृहे जातंजातमहन्पुत्रंतयोरजनशंकया ६६ मातरंपितरंभ्रातॄन्सर्वांश्चसुहृदस्तथा घ्नंतिह्यसुतृपोलुब्धा
राजानः प्रायशोभुवि ६७ आत्मानमिहसंजातंजानन्प्राग्विष्णुनाहतम् महासुरंकालनेमिंयदुभिः सव्यरुध्यत ६८ उग्रसेनंचपितरं
यदुभोजांधकाधिपम् स्वयंनिगृह्यबुभुजेशूरसेनान्महाबलः ६९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेकृष्णावतारोपक्रमेप्रथ
मोऽध्यायः १ श्रीशुकउवाच प्रलंबबकचाणूरतृणावर्तमहाशनैः मुष्टिकारिष्टद्विविदपूतनाकेशिधेनुकैः १ अन्यैश्चासुरभूपालै
र्बाणभौमादिभिर्युतः यदूनांकदनंचक्रेबलीमागधसंश्रयः २ तेपीडितानिविविशुः कुरुपांचालकेकयान् शाल्वान्विदर्भान्निषधा
न्विदेहान्कोसलानपि ३ एकेतमनुरुंधानाज्ञातयः पर्युपासत हतेषुषट्सुबालेषुदेवक्याऔग्रसेनिना ४ सप्तमोवैष्णवंधामयमनं
तंप्रचक्षते गर्भोबभूवदेवक्याहर्षशोकविवर्धनः ५ भगवानपिविश्वात्माविदित्वाकंसजंभयम् यदूनांनिजनाथानांयोगमायांसमा
दिशत् ६ गच्छदेविव्रजंभद्रेगोपगोभिरलंकृतम् रोहिणीवसुदेवस्यभार्यास्तेनंदगोकुले अन्याश्चकंससंविग्नाविवरेषुवसंतिहि
७ देवक्याजठरेगर्भंशेषाख्यंधाममामकम् तत्सन्निकृष्यरोहिण्याउदरेसन्निवेशय ८ ७ श्रीसीतारामचंद्राभ्यां
नमः ७ श्रीराधाकृष्णाभ्यांनमः ७

लंबेत्यादि सार्द्धश्लोकत्रयेण महाशनोऽघासुरः १ २ ३ अनुरुंधाना अनुवर्तमानाः ४
धामकलानदेवसंभोगगर्भोबभूव किंतद्धामेत्यतआह यमनंतमिति हर्षशोकविवर्धनः आनंदरूपस्यावतीर्णत्वाद्धर्षः पूर्वगर्भसाधारणदृष्ट्याशोक
इति ५ ६ ननुसागोकुलेकिमित्यास्तेऽतआह अन्याश्चेति नकेवलंसैव अन्याअपीति विवरेषुवलक्ष्यस्थानेषु ७ जठरेसंतम् ननुगर्भआ
कृष्यमाणः कथंजीवेदित्यतआह मामकंधामेति नतुततः ८ ७ ७ ७ ७

किमर्थमेवंकार्यमित्यतआह अथेति अनंतरमेवेत्यर्थः अंशभागेनेति अंशैः शक्तिभिर्भजते अधितिष्ठतिसर्वान् ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानित्यंशभागः तेनपरिपूर्णे नरूपेणेत्यर्थः यद्वा अंशैर्ज्ञानैश्वर्यबलादिभिर्भाजयतियोजयतिस्वीयानिति तथातेनेति यद्वा अंशेनपुरुषरूपेणमायायाभागोभजनंयस्यतेन यद्वा अंशो- नमाययागुणावताराादिरूपाभागाभेदायस्यतेन यद्वा अंशाएवमत्स्यकूर्मादिरूपाभजनीयाः नतुसाक्षात् स्वरूपंयस्यतेन यद्वा अंशैर्ज्ञानबलादिभिः भजनं अनुवर्तनंभक्तेषुयस्यतेन सर्वथापरिपूर्णेनरूपेणेतिविवक्षितम् कृष्णस्तुभगवान्स्वयमित्युक्तत्वादिति तांप्रोत्साहयति त्वंयशोदायामितिसार्द्धचतुष्टयेन सर्वान्पुत्रादीन्कामयंतेयेतेषांवरानीश्वरींश्रेष्ठांनियंत्रीम् अर्चकानांसर्वान्कामवरान्प्रददातियाताम् १० ११ १२ त्वद्विक्रमेणत्वतस्यव्यपदेशाभविष्यंतीत्याह गर्भसंकर्षणादित्यादिना रामेतिस्वसंबोधनंकरिष्यंति त्वयासंकृष्टेनतेनलोकस्यरमणात् रत्युत्पादनात् १३ तथेतिपुनरपिओमित्यादरेणप्रतिगृह्य गांपृथ्वीम् १४ विस्रंसितः विभ्रष्टः विरस्तइत्यर्थः इतिविचुक्रुशुः नतुतद्विदुरित्यर्थः १५ मनआविवेशमनस्याविर्बभूव जीवानामिवनधातुसंबंधइत्यर्थः १६ धामश्री

अथाहमंशभागेनदेवक्याःपुत्रतांशुभे प्राप्स्यामित्वंयशोदायांनंदपत्न्यांभविष्यसि ९ अर्चिष्यंतिमनुष्यास्त्वांसर्वकामवरेश्वरीम् धू- पोपहारबलिभिः सर्वकामवरप्रदाम् १० नामधेयानिकुर्वंतिस्थानानिचनराभुवि दुर्गेतिभद्रकालीतिविजयावैष्णवीतिच ११ कु- मुदाचंडिकाकृष्णामाधवीकन्यकेतिच मायानारायणीशानीशारदेत्यंबिकेतिच १२ गर्भसंकर्षणात्तंवैप्राहुःसंकर्षणंभुवि रामेति लोकरमणाद्बलंबलवदुच्छ्रयात् १३ संदिष्टैवंभगवतातथेत्योमितितद्वचः प्रतिगृह्यपरिक्रम्यगांगतातत्तथाकरोत् १४ गर्भेप्रणी तेदेवक्यारोहिणींयोगनिद्रया अहोविस्रंसितोगर्भइतिपौराविचुक्रुशुः १५ भगवानपिविश्वात्माभक्तानामभयंकरः आविवेशां शभागेनमनआनकदुंदुभेः १६ सबिभ्रत्पौरुषंधामभ्राजमानोयथारविः दुरासदोऽतिदुर्धर्षोभूतानांसंबभूवह १७ ततोज- गन्मंगलमच्युतांशंसमाहितंशूरसुतेनदेवी दधारसर्वात्मकमात्मभूतंकाष्ठायथानंदकरंमनस्तः १८ सादेवकीसर्वजगन्निवासनिवा सभूतानितरांनरेजे भोजेंद्रगेहेऽग्निशिखेवरुद्धासरस्वतीज्ञानखलेयथासती १९ तांवीक्ष्यकंसःप्रभयाऽजितांतरांविरोचयंतींभव नंशुचिस्मिताम् आहैषमेप्राणहरोहरिर्गुहांध्रुवंश्रितोयन्नपुरेयमीदृशी २०

मूर्तिम् १७ जगन्मंगलंजगतोमूर्तिमन्मंगलम् अच्युतांशंअच्युता- श्च्युतिरहिताअंशाऐश्वर्यादयोयस्यतम् यद्वा अच्युतस्यअंशइवांशः भक्तानामनुग्रहार्थंपरिच्छिन्नवपुरित्यर्थः सम्यग्भूतमेवाहितंवैधदीक्षयाअर्पितम् देवीद्योत मानाशुद्धसत्वेनेत्यर्थः सर्वात्मकंसर्वस्यात्मानम् अतएवात्मभूतंस्वस्मिन्नादावेवसंतंमनस्तः मनसैवदधार धारणयाधृतवती अत्रानुरूपंदृष्टांतमाह यथाका- ष्ठाप्राचीदिक् आनंदकरंचंद्रमिति १८ सर्वजगन्निवासस्यश्रीहरेर्निवासभूतासत्यपिनितरांसर्वजनाल्हादकतयानरेजे किंतुस्वयमेवानंदमन्वभवत् यतःकंस स्यगृहेरुद्धाऽन्यैर्नदृश्यते घटादिषुरुद्धाअग्निशिखादीपइव तथासतीशोभमानासरस्वतीज्ञानखलेज्ञानवंचकेरुद्धायथाऽन्येषामनुपकारिणीनराजतेतद्वत् १९ प्र भयाभवनंविरोचयंतीम् अजितः अंतराकुक्षिमध्येयस्यास्ताम् एषः विरोचमानः ध्रुवंहरिरेव यद्यस्मात् इदृशीइयंपुरापूर्वंनासीत् २० ७ ७

ननुसंतिसामादयउपायाः नेतिस्वयमेवाह अयमर्थतंत्रोदेवकार्यप्रधानः विक्रमंनविहंति मद्वधेपराक्रमंकरिष्यत्येवेत्यर्थः यद्वा तर्हिइदानीमेवेयंहन्यतामिति विचिंत्याह अर्थतंत्रोऽपिप्रमान्स्वंविक्रमंनविहंतिननाशयति स्त्रीवधेतन्नाशः स्यादितिभावः तदेवाह स्त्रियाइति गुरुमत्यागुर्विण्याः २१ किंच सएव-जीवन्नपिमृतः स्यात् नृशंसितेनक्रौर्येणयोवर्तेत तंजीवंतमेवमनुजाः शपंतिदुर्वाक्यैर्धिक्कुर्वंति सच्चदेहेमृतेतनुमानिनः पापिनोनरकंगच्छंति अथवाशापप्रकारमेवाह तनुमानिनोऽस्यदेहेमृतेऽयंक्रूरमंधंतमोगमिष्यतीति २२ २३ संविशन् शयानः २४ रम्याभिर्गीर्भिः वृषणंकामवर्षिणमैडयन्तुष्टुवुः २५ प्रतिश्रुतंसत्यंकृतमितित्वद्दृशः संतः सत्यत्वेनैवप्रथमंस्तुवंति सत्यव्रतमिति सत्यव्रतंसंकल्पोयस्यतम् सत्यंपरंश्रेष्ठंप्राप्तिसाधनंयस्मिंस्तंत्रिसत्यत्रिष्वपिकालेषुसृष्टेः पूर्वंप्रलयानंतरंचस्थितिसमयेचसत्यमव्यभिचारेणवर्तमानम् तदेवाहुः सत्यस्ययोनिमिति सच्छब्देनपृथिव्यप्तेजांसि त्यच्छब्देनवाय्वाकाशौ एवंसच्चत्यच्चसत्यंभूतपंचकंतत्सत्यमित्याचक्षतइतिश्रुतेः तस्ययोनिंकारणमनेनपूर्ववर्तमानतोक्तातथासत्येतस्मिन्नेवनिहितमंतर्यामितयास्थितम् अनेनस्थितिसमयेपिसत्यत्वमुक्तम् तथासत्यस्यसत्यंतस्यैवसत्यस्यसत्यंपारमार्थिकंतन्नाशेप्यवशिष्यमाणरूपम् अनेनप्रलयेऽप्यवधित्वेनसत्यत्वंदर्शितं

किमद्यतस्मिन्करणीयमाशुमेयदर्थतंत्रोनविहंतिविक्रमम् स्त्रियाः स्वसुर्गुरुमत्यावधोयंयशःश्रियंहंत्यनुकालमायुः २१ सएवजीवन्खलुसंपरेतोवर्ततयोत्यंतनृशंसितेन देहेमृतेतंमनुजाःशपंतिगंतातमोंऽधंतनुमानिनोध्रुवम् २२ इतिघोरतमाद्भावात्संनिवृत्तःस्वयंप्रभुः आस्तेप्रतीक्षंस्तज्जन्महरेर्वैरानुबंधकृत् २३ आसीनःसंविशंस्तिष्ठन्भुंजानःपर्यटन्महीम् चिंतयानोहृषीकेशमपश्यत्तन्मयंजगत् २४ ब्रह्माभवश्चतत्रैत्यमुनिभिर्नारदादिभिः देवैःसानुचरैःसाकंगीर्भिर्वृषणमैडयन् २५ सत्यव्रतंसत्यपरंत्रिसत्यंसत्यस्ययोनिंनिहितंचसत्ये सत्यस्यसत्यमृतसत्यनेत्रंसत्यात्मकंत्वांशरणंप्रपन्नाः २६ एकायनोसौद्विफलस्त्रिमूलश्चतूरसः पंचविधः षडात्मा सप्तत्वगष्टविटपोनवाक्षोदशच्छदीद्विखगोह्यादिवृक्षः २७

एवंत्रिसत्यत्वमुपपादितं तथाऋतसत्यनेत्रम् ऋतंचसूनृतावाणीसत्यंचसमदर्शनम् तथाभगवताव्याख्यास्यमानत्वात् सत्यंचसमदर्शनं ऋतंचसूनृतावाणीकविभिःपरिकीर्तितेतितयोर्नेत्रंनयनसाधनंनेतारंप्रवर्तकमित्यावत् एवंसर्वप्रकारेणसत्यात्मकंत्वांभगवन्वयंशरणंप्रपन्नाःमापाहीति २६ ननुभवंतोऽपिलोकेश्वरामत्तुल्याएवकिमितिमांशरणंप्रपद्यंते नैवंत्वमेवैकः सर्वेश्वरः सर्वसृष्ट्यादिकारणत्वात् वयंत्वदेकशरणाएवलोकादिरूपंद्वैतंचसर्वंत्वद्व्यतिरेकेणनास्तीतिवक्तुंद्वैतप्रपंचंवृक्षरूपकेणनिरूपयंति एकायनइति असौप्रपंचआदिवृक्षः वृश्च्यतइतिवृक्षः समष्टिव्यष्टिदेहरूपः कथंभूतः एकायनः एकाप्रकृतिरयनमाश्रयोयस्यसः द्वेसुखदुःखेफलेयस्यसः त्रयोगुणा मूलानियस्यसः धर्मार्थकाममोक्षाश्चत्वारोरसायस्यसः पंचइंद्रियाणिविधाज्ञानप्रकारायस्यसः षडूर्मयः कोशावाआत्मानः स्वभावायस्यसः सप्तधातवः त्वचोयस्य पंचभूतानिमनोबुद्ध्यहंकाराश्चेत्यष्टौविटपाः शाखाविस्तारायस्यसः नवद्वाराणि अक्षाः छिद्राणियस्यसः दशप्राणाः छदाःपत्राणिविद्यंतेयस्यसदशच्छदी द्वौजीवेश्वरौखगौयस्मिन्सद्विखगः २७

एवंरूपस्य संसारवृक्षस्य सतः कार्यस्य त्वमेक एव प्रसूतिः प्रकर्षेण सूतिर्जन्म यस्मात्सत्वं कारणमित्यर्थः त्वमेव सन्निधानं सम्यक् निधीयतेऽस्मिन्निति लयस्था
नम् त्वमेवानुग्रहश्च अनुगृण्हातीति पालकः ननु ब्रह्मविष्णुरुद्रा एवंभूताः प्रसिद्धाः कथमहमिति चेत्तत्राहुः त्वन्माययेति संवृतं पिहितं चेतो ज्ञानं येषां ते त्वा
मेव नाना पश्यंति ये तु विपश्चितः विद्वांसः ते तथा न पश्यंति २८ ननु देवकीपुत्रं मां कथमेवं वर्णयथेति चेत्तत्राहुः बिभर्षीति अवबोधैकस्वरूप आत्मा त्वमे
व रूपाणि मूर्तीर्बिभर्षि धत्से न तु त्वं कस्यापि पुत्र इत्यर्थः क्षेमाय पालनाय सतां धर्मवर्तिनां सुखकराणि खलानां अभद्राणि नाशकानि २९ न केवलमे
तावद्भक्तानां मोक्षार्थमपीत्याहुः त्वयीति त्वयि समाधिना आवेशितचेतसा निमित्तेन त्वत्पादपोतेनाश्रितेन एके सुखा विवेकिनः महद्भिः कृतेन सेव्यत
या संपादितेन यद्वा इदमपि मायामयमित्यनादरं परित्यज्येदमेव महत्सर्वोत्कृष्टमिति मनसि कृतेन बहुमतेनेत्यर्थः भवाब्धिं तुच्छीकुर्वंति अनायासेनैव भ
जनानुनिषादिनी तेषां मुक्तिरित्यर्थः ३० ननु तेन पोतेन पूर्वे चेत्पारं गताः तर्हीदानींतनानां का गतिस्तत्राहुः स्वयमिति अयमर्थः हे द्युमन् स्वप्रकाशत्वत्पाद-

त्वमेक एवास्य सतः प्रसूतिस्त्वं संनिधानं त्वमनुग्रहश्च त्वन्मायया संवृतचेतसस्त्वां पश्यंति नाना न विपश्चितो ये २८ बिभर्षि रूपाण्यवबो-
ध आत्मा क्षेमाय लोकस्य चराचरस्य सत्वोपपन्नानि सुखावहानि सतामभद्राणि मुहुः खलानाम् २९ त्वय्यंबुजाक्षाखिलसत्वधाम्नि
समाधिनावेशितचेतसैके त्वत्पादपोतेन महत्कृतेन कुर्वंति गोवत्सपदं भवाब्धिम् ३० स्वयं समुत्तीर्य सुदुस्तरं द्युमन् भवार्णवं भीम
मदभ्रसौहृदाः भवत्पदांभोरुहनावमत्र ते निधाय याताः सदनुग्रहो भवान् ३१ येऽन्येऽरविंदाक्ष विमुक्तमानिनस्त्वय्यस्तभावाद-
विशुद्धबुद्धयः आरुह्य कृच्छ्रेण परं पदं ततः पतंत्यधोऽनादृतयुष्मदंघ्रयः ३२ तथा न ते माधव तावकाः क्वचिद्भ्रश्यंति मार्गात्त्व-
यि बद्धसौहृदाः त्वयाऽभिगुप्ता विचरंति निर्भया विनायकानीकपमूर्द्धसु प्रभो ३३ सत्वं विशुद्धं श्रयते भवान् स्थितौ शरीरिणा-
श्रेय उपायनं वपुः वेदक्रियायोगतपःसमाधिभिस्तवार्हणं येन जनः समीहते ३४

पोतसामीप्यमात्रेण भवांबुधौ वत्सपदमात्रे जाते अतस्त
न्निरपेक्षं स्वयमेवान्येषां भीमं दुस्तरमपि भवार्णवं समुत्तीर्य भवत्पदांभोरुहरूपां नावमत्रैव निधाय भक्तिमार्गसंप्रदायं प्रवर्त्येत्यर्थः पारं याताः ननु किम् य
तोदभ्रसौहृदाः सर्वभूतेषु निर्भीतियुक्ताः अतस्तेऽन्येषां तरणाय निधायेति कथं मत्पादपोतेन तीर्णा अत उक्तं भवान् सदनुग्रहः सतो भक्ताननुगृण्हातीति ३१
ननु विवेकिनां किं भद्भजनेन मुक्ता एव हि तेन तत्राहुः येऽन्य इति विमुक्तमानिनः विमुक्ता वयमिति मन्यमानाः त्वयि अस्तो निरस्तोऽत एवासन् यो भावः तस्मात् भ
क्तेरभावादित्यर्थः न विशुद्धा बुद्धिर्येषां ते तथा यद्वा त्वयि अस्तभाः इति च्छेदः अस्तमतयः वादेष्वेव विशुद्धबुद्धयः कृच्छ्रेण बहुजन्मतपसा परं पदं मो-
क्षसन्निहितं सत्कुलतपःश्रुतादि ततः पतंति विघ्नैरभिभूयंते न आदृतौ युष्मदंघ्री यैस्ते ३२ त्वदीयास्तु न कदाचिदपि पतंतीत्याहुः तथा नेति विनायका विघ्न
हेतवः तेषामनीकानि स्तोमास्तानि पांति ये तेषां मूर्द्धसु विचरंति विघ्नान्जयंतीत्यर्थः ३३ सतां सुखावहानि रूपाणि धारयसीत्युक्तं बिभर्षि रूपाणीति त
त्केन प्रकारेण सुखावहत्वमित्यपेक्षायामाहुः सत्वं विशुद्धमिति सत्वं वपुः श्रयत इत्यन्वयः श्रेय उपायनं कर्मफलदातृ कथं येन वपुषा जनस्तवार्हणं पूजामी
हते करोति कैः वेदाश्च क्रियायोगाश्च तपश्च समाधिश्च तैश्चतुराश्रमधर्मैरित्यर्थः वपुषोऽनाश्रयणेऽर्हणासंभवात् न कर्मफलसिद्धिः स्यादिति ३४

त्वय्यंबुजाक्षेत्यादिनाश्लोकत्रयेण भगवद्भक्तानामेवमोक्षोनान्येषामित्युक्तम् तत्रकर्मफलंभक्तिंविनामाभूत् मोक्षस्यतुज्ञानैकसाध्यत्वात् किंभक्त्येतिसानुशा-
यान्मत्याहुः सत्त्वंनचेदिति हेधातः इदंसत्त्वंनिजंतववपुर्नभवेच्चेत्तर्हि विज्ञानंविशिष्टमपरोक्षंज्ञानंनभवेदित्यनुषंगः कथंभूतम् अज्ञानभिदापमार्जनम्
अज्ञानंचतत्कृताभिदाचतयोरपमार्जनंनिवर्तकं यद्वा अज्ञानंभिनत्तीत्यज्ञानभित् विज्ञानंमार्जनंनाशमाप प्राप्तमेवेति ननुजडानांबुद्ध्यादीनांयतःप्रका
शः तद्ब्रह्मेति ज्ञानंभवेदेवेतिचेन्नगुणप्रकाशैः गुणावच्छिन्नैःप्रकाशैर्भवान् सर्वसाक्षीपूर्णःकेवलमनुमीयते कल्प्यते ननुसाक्षात् क्रियतइत्यर्थः अनुमानप्र
कारमाहुः प्रकाशतेयस्यचयेनवागुणइति यस्यसंबंधीअयंबुद्ध्यादिगुणःप्रकाशते योगुणसाक्षीत्येवं येनवाबुद्ध्यारूढेनप्रमात्राबुद्ध्याधिष्ठात्रावायोगुणः
प्रकाशतेइत्यनुमीयतेइत्यर्थः शुद्धसत्त्ववपुषित्वयिसेव्यमानेतुतदाकारेऽतःकरणेत्वत्प्रसादेनसाक्षात्कारोभवेदितिभावः ३५ एवंतावद्भक्तानामभ्युदया-
पवर्गार्थंरूपाणि बिभर्षीत्युक्तम् तान्यपिभजनीयानिकेवलंनतुज्ञातुंशक्यंते अनंतत्वादतर्क्यत्वाच्च मनोवचसोरगोचरत्वादित्याहुः ननामरूपेइति गुणाःज

सत्त्वंनचेद्धातरिदंनिजंभवेद्विज्ञानमज्ञानभिदापमार्जनम् गुणप्रकाशैरनुमीयतेभवान् प्रकाशतेयस्यचयेनवागुणः ३५ नना-
मरूपेगुणजन्मकर्मभिर्निरूपितव्येतवतस्यसाक्षिणः मनोवचोभ्यामनुमेयवर्त्मनोदेवक्रियायांप्रतियंत्यथापिहि ३६ शृण्वन्
गृणन्संस्मरयंश्चिंतयन्नामानिरूपाणिचमंगलानिते क्रियासुयस्त्वच्चरणारविंदयोराविष्टचेतानभवायकल्पते ३७ दि
ष्ट्याहरेस्याभवतःपदोभुवोभारोऽपनीतस्तवजन्मनेशितुः दिष्ट्यांकितांत्वत्पदकैःसुशोभनैर्द्रक्ष्यामगांद्यांचतवानुकंपिताम् ३८
नतेभवस्येशभवस्यकारणंविनाविनोदंबततर्कयामहे भवोनिरोधःस्थितिरप्यविद्ययाकृतायतस्त्वय्यभयाश्रयात्मनि ३९ म
त्स्याश्वकच्छपनृसिंहवराहहंसराजन्यविप्रविबुधेषुकृतावतारः त्वंपासिनस्त्रिभुवनंचयथाऽधुनेशभारंभुवोहरयदूत्तमवंदनंते ४०

न्मानिकर्माणिचतैर्निरूपितव्येनिरूपणार्हेनभवतः कुतः अनुमेयंवर्त्ममार्गोयस्यतवेति तत्रापिहेतुः तस्यसाक्षिणइति नहिसाक्षिणस्तत्त्वंमनोवचोगो
चरमित्यर्थः हेदेव बहुधाद्योतमानअथापिक्रियायामुपासनादिलक्षणायांत्वांप्रतियंत्युपासकाः साक्षात्पश्यंति हिप्रसिद्धम् ३६ तस्माद्भक्त्यैवमो-
क्षइत्युपसंहरंति शृण्वन्निति अन्यानपिसंस्मारयन् क्रियासुदेवार्चनादिकर्मसु ३७ विशेषतः श्रीकृष्णावतारमभिनंदंति दिष्ट्येति दिष्ट्याभद्रम् त
वपदःपादभूतायाः ईश्वरस्यतवजन्ममात्रेणापनीतएव किंच त्वत्पदकैः कोमलैःपदैःसुशोभनैः वज्रांकुशादिशुभलक्षणैः गांपृथ्वींद्यांस्व
र्गंचतवत्वयाऽनुकंपिताम् ३८ तवजन्मनाभारोऽपनीतइत्युक्त्याममापिकिंजीववत्संसारउक्तः नहिनहीत्याहुः नेति बतहेईश असंसारिणस्तेज
न्मनःकारणंक्रीडांविनानतर्कयामः किंच हेअभयाश्रयनभयमाश्रयतइतितथा तत्संबोधनम् हेनित्यमुक्तेत्यर्थः तवजन्मकारणंनास्तीतिकिंवक्त
व्यम् यतोजीवात्मन्यपिभवादयः त्वयिविषयेयाऽविद्यातयाकृताः नपरमार्थतःसंतीति ३९ प्रस्तुतंप्रार्थयंते मत्स्याश्वेति नोऽस्मांस्त्रिभुवनंच
अन्यदापियथापासितथाऽधुनापिपाहीति वंदनंतेइतिवदंतःसर्वेशिरोभिःप्रणमंति ४०

देवकीमित्याहुः दिष्ट्येति नोऽस्माकं भवाय उद्भवाय साक्षात्परः पुमांस्ते कुक्षिंगतः अतो भयं माभूदिति ४१ यस्य रूपमनिदं सर्वं भत्यक्षभूतम् यथायथावत् अस्मान्संचयित्वा एतावदिहस्थास्यतइतिमन्यमाना ब्रह्मेशानोपुरोधायपुरतः कृत्वायपुरिति ४२ इतिदशमेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः २ तृतीयेनिजरूपेणसंभूतस्तुहरिःस्वयम् पितृभ्यांसंस्तुतोनीतः पित्राप्रीतेनगोकुलम् १ अथेतिमंगलार्थं यर्हिसर्वगुणोपेतः कालोबभूव तदादेवक्यांविष्णुराविरासीदित्यष्टमश्लोकगतेनान्वयः परमशोभनत्वमेवाह यर्हीत्यादिना अजनान्नारायणाज्जन्मयस्यप्रजापतेस्तस्यऋक्षंरोहिणीनक्षत्रम् कथंभूतम् शांतानिऋक्षाण्यश्विन्यादीनि ग्रहाश्वतारकाश्चयस्मिन्तत् यर्हीतिसर्वत्रानुषज्जते १ निर्मलानामुडुगणानामुदयोयस्मिन् तत्तथा मंगलभूयिष्ठाःपुरादयोयस्यांसा २ जलरुहैःश्रीः शोभायेषांते द्विजालिकुलानांसन्नादोयेषुतेस्तबकायासुताः ३ समिंधतआडागमोऽत्रद्रष्टव्यः समैंधतेति सम्यक्दीप्ताव

दिष्ट्यांबनेकुक्षिगतःपरःपुमानंशेनसाक्षाद्भगवान्भवायनः माभूद्भयंभोजपतेर्मुमूर्षोर्गोप्तायदूनांभवितातवात्मजः ४१ श्रीशुक उवाच इत्यभिष्टूयपुरुषंयद्रूपमनिदंयथा ब्रह्मेशानोपुरोधायदेवाःप्रतिययुर्दिवम् ४२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधे गर्भगतविष्णोर्ब्रह्मादिकृतस्तुतिर्नामद्वितीयोध्यायः २ श्रीशुक उवाच अथसर्वगुणोपेतःकालःपरमशोभनः यर्ह्येवाजनजन्मर्क्षंशांतर्क्षग्रहतारकम् १ दिशःप्रसेदुर्गगनंनिर्मलोडुगणोदयम् महीमंगलभूयिष्ठपुरग्रामव्रजाकरा २ नद्यःप्रसन्नसलिला ह्रदाजलरुहश्रियः द्विजालिकुलसन्नादस्तबकावनराजयः ३ ववौवायुःसुखस्पर्शःपुण्यगंधवहःशुचिः अग्नयश्चद्विजातीनां शांतास्तत्रसमिंधत ४ मनांस्यासन्प्रसन्नानिसाधूनामसुरद्रुहाम् जायमानेजनेतस्मिन्नेदुर्दुंदुभयोदिवि ५ जगुःकिन्नरगंधर्वास्तुष्टुवुःसिद्धचारणाः विद्याधर्यश्चननृतुरप्सरोभिःसमंतदा ६ मुमुचुर्मुनयोदेवाःसुमनांसिमुदान्विताः मंदंमंदंजलधराजगर्जुरनुसागरम् ७ निशीथेतमउद्भूतेजायमानेजनार्दने देवक्यांदेवरूपिण्यांविष्णुःसर्वगुहाशयः आविरासीद्यथाप्राच्यांदिशीदुरिवपुष्कलः ८ तमद्भुतंबालकमंबुजेक्षणंचतुर्भुजंशंखगदार्युदायुधम् श्रीवत्सलक्ष्मंगलशोभिकौस्तुभंपीतांबरंसांद्रपयोदसौभगम् ९ महार्हवैडूर्यकिरीटकुंडलत्विषापरिष्वक्तसहस्रकुंतलम् उद्दामकाञ्च्यंगदकंकणादिभिर्विरोचमानंवसुदेवऐक्षत १० सविस्मयोत्फुल्लविलोचनोहरिंसुतंविलोक्यानकदुंदुभिस्तदा कृष्णावतारोत्सवसंभ्रमोऽस्पृशन्मुदाद्विजेभ्योऽयुतमाप्लुतोगवाम् ११

भूवुरित्यर्थः ४ असुरद्रुहांकंसादिव्यतिरिक्तानांसर्वप्राणिनांदेवानांचेति स्वर्गेतुविशेषमाह जायमानइति अजनेजायमाने ५ तदाआसन्नःप्रसवोयस्मिन्तस्मिन्समये ६ ७ तमसाउद्भूतेघनतमसिनिशीथे यथाययावत् ऐश्वरेणैवरूपेण ८ तमद्भुतंबालकंवसुदेवऐक्षतेतिद्वितीयश्लोकेनान्वयः अद्भुतत्वेहेतुगर्भाणिविशेषणाणिअंबुजेक्षणमित्यादीनि श्रीवत्सलक्ष्मंश्रीवत्सलक्ष्माणं गलेनशोभतइतिगलशोभीसकौस्तुभोयस्मिन् ९ परिष्वक्तसहस्रकुंतलम् किरीटकुंडलादीनांत्विषास्फुरदपरिमितकेशमित्यर्थः १० विस्मयेनोत्फुल्लेविशिष्टेलोचनेयस्यसः गवामयुतमस्पृशत् मनसादत्तवान् कंसनिगृहीतस्यदानासंभवात् स्पर्शेहेतुः कृष्णावतारेति मुदाआप्लुतोव्याप्तः स्नातइतिवा ११ ७

कृतधीः शुद्धबुद्धिः १२ वसुदेवः प्रथमं पुत्रबुद्ध्या पश्यन् तां परित्यज्याह अहो विदितोसीति कथं विदितोऽस्मि भवान्प्रकृतेः परः पुरुष इति ननु किमाश्चर्यं पुरुषस्य प्रकृतेरन्यत्वादेवेति अत आह साक्षादिति प्रत्यक्षत इत्यर्थः ननु त्वं सन्निकृष्टं प्रत्यक्षत उपलभ्यते किं चित्रमित्यत आह केवलेति केवलश्चासावनुभवश्च आनंदश्च तदेव स्वरूपं यस्य सः किंच सर्वबुद्धिदृक् साक्षी न हि एवंभूतो दृश्यो भवतीत्यर्थः १३ ननु देवकीजठरे प्रविष्टस्य किमियमति स्तुतिः क्रियते अत आह स एवेति स एव उक्तस्वरूप एव त्वं न देवकीजठरे प्रविष्ट इत्यर्थः ननु विश्वं सृष्ट्वा तदनुप्रविष्टस्य किमेतद्दुष्टु अत आह स्वप्रकृत्येति स्वमायया सृष्ट्वा तदनु त्वमप्रविष्ट एवेति ननु तर्हि कथं श्रुत्योच्यते तत्सृष्ट्वा तदेवानुप्राविशदिति अत आह प्रविष्ट इवेति भाव्यसे निरूप्यसे प्रत्यक्षतो वा सद्रूपेण वा प्रविष्ट इव लक्ष्यसे १४ अत्र दृष्टांतः यथेति इमेऽविकृता भावा महदादयो यथा तथेति दृष्टांतं विवृणोति ते विकृतैरिति ते विकृतैः षोडशभिर्विकारैः सह सन्निपत्य विराजं जनयंति सन्निपतने हेतुः यतः पृथग्भूताः संतो नानावीर्या विशिष्टकार्यसमर्था न भवंति १५ ननु तेषां कार्ये प्रवेशः कथं कल्प्यते कार्यादर्वाग्भिन्नवास्ते अत्र जायंत इति किं न स्यादिति चेत्तत्राह प्रागेवेति कार्योत्पत्तेः प्रागेव तेषां विद्यमानत्वान्न तेषां भूतानामिह कार्ये संभवः अतः सन्निपत्येति एवं समुत्पाद्य अनुगताः प्रविष्टा इव दृश्यंते न पुनः प्रविष्टाः कुतः उत्पत्तेः प्रागेव का-

अथैनमस्तौदवधार्य पूरुषं परं नतांगः कृतधीः कृतांजलिः स्वरोचिषा भारत सूतिकागृहं विरोचयंतं गतभीः प्रभाववित् १२ वसुदेव उवाच विदितोऽसि भवान्साक्षात्पुरुषः प्रकृतेः परः केवलानुभवानंदस्वरूपः सर्वबुद्धिदृक् १३ स एव स्वप्रकृत्येदं सृष्ट्वाग्रे त्रिगुणात्मकम् तदनु त्वं ह्यप्रविष्टः प्रविष्ट इव भाव्यसे १४ यथेमेऽविकृता भावास्तथा ते विकृतैः सह नानावीर्याः पृथग्भूता विराजं जनयंति हि १५ सन्निपत्य समुत्पाद्य दृश्यंतेऽनुगता इव प्रागेव विद्यमानत्वान्न तेषामिह संभवः १६ एवं भवान्बुद्ध्यनुमेयलक्षणैर्ग्राह्यैर्गुणैः सन्नपि तद्गुणाग्रहः अनावृतत्वाद्बहिरंतरं न ते सर्वस्य सर्वात्मन आत्मवस्तुनः १७

रणतया विद्यमानत्वान्न तेषामिह सृष्टे कार्ये पश्चात्संभवः प्रवेश इति १६ दार्ष्टांतिके ऽतिदिशति एवं भवानिति ननु यद्यहमप्यद्भुतस्वरूप एव कारणतया कार्येषु वर्ते तर्हि तैर्विंद्रियैर्गृह्यमाणेषु मम ग्रहणं किं नास्ति तत्राह बुद्ध्यनुमेयलक्षणैरिति बुद्ध्या रूपादिज्ञानेनानुमेयं लक्षणं स्वरूपं येषां तैर्गुणैः इंद्रियैः ग्राह्यैर्गुणैः सह सन्निपवर्तमानोऽपि तद्गुणाग्रहः तैर्गुणैः सह न गृह्यसे अयं भावः न हि ग्राह्यैः सह भावमात्रं ग्रहणे कारणं किंतु इंद्रियाणां शक्तिः सा च कार्यैकसमधिगम्या यथा कार्यमेव कल्प्यते अतो यथा चक्षुषा रूपग्रहणे रसादिग्रहणं नास्ति तथैव विषयग्रहणे त्वद्ग्रहणमपीति अविषयत्वेन त्वद्ग्रहणानर्हत्वमुक्तमेव सर्वबुद्धिदृक् इत्यत्र एवं तावत् प्रागेव विद्यमानत्वात् प्रवेशो नास्तीत्युक्तम् किंच परिच्छिन्नस्य नीडे पक्ष्यादेरिव प्रवेशो भवेत् न त्वनावृतत्वादपरिच्छिन्नत्वेन बहिरंतर्भेदो नास्ति कुतः प्रवेश इत्याह अनावृतत्वादिति अनावृतत्वे हेतूनाह सर्वस्येति न हि सर्वरूपस्यान्यदावरकमस्ति सर्वात्मनः न ह्येकेनावृतोऽन्यस्यात्मा भवेत् आत्मवस्तुन इति आत्मनो वस्तुनश्चेति हेतुद्वयम् अत सातत्यगमन इत्यस्मात् अततीति व्याप्नोतीत्यात्मा न हि व्यापकस्यावरणं घटते तथा वस्तुनः परमार्थवस्तुनः आवरणं न घटत इत्यर्थः तस्मात्त्वां तथाभितया प्रवेशो न सुरख्योऽस्ति कुतस्त्वद्गर्भे प्रवेशः अतः केवलानुभवानंदस्वरूप एव त्वं विदितोऽसीत्याश्चर्यं मम भाग्यमित्यर्थः १७

नन्वेनहेतु चतुष्टयं प्रपंचस्यावस्तुत्वे घटेत तत्तु न संभवति सत्यत्वेनप्रतीतेरित्याशंक्याह यदिति आत्मनो दृश्येषु गुणेषु देहादिषु स्वव्यतिरेकतः आत्मव्यतिरेकेण पृथक्-सन्नयं देहादिरितिव्यवस्यतेनिश्चिनोतियः पुमान् सोऽबुधः अविद्वान् व्यतिरेकदर्शनात् किंच मनीषितं विचारितं सत् देहादिसर्वं यतः विनाऽनुवादं वाचारंभणमात्रं विनानसम्यग्भवति अतोऽवस्तुत्वेन त्यक्तं बाधितमेव वस्तुबुद्ध्या उपाददत् स्वीकुर्वन् अबुध इत्यर्थः १८ एवं परमेश्वरदृश्यस्य तद्व्यतिरेकेणासत्वमुक्तम् परमेश्वरोपादानत्वादपि तद्व्यतिरेकेणासत्वमित्याह त्वत्तोऽस्येति नन्वेवं सत्यपि विकारित्वमित्याह अनीहादिति अगुणत्वादनीहत्वं ततोऽविकारित्वमित्यर्थः नन्वनीहत्वे कथं कर्तृत्वं कर्तृत्वे वाकुतोऽविकारित्वं तत्राह त्वयीश्वर इति ब्रह्मत्वादविकारित्वमीश्वरत्वात्कर्तृत्वमिति नन्वेतदपि विरुद्धमेव नेत्याह त्वदाश्रयत्वादिति गुणैः कुर्वद्भिः त्वयि सृष्ट्यादि कर्तृत्वमुपचर्यते गुणाश्रयत्वात् यथा भृत्यकृत्यं राजनीति १९ एवं भूतस्यैव तव यथाविष्णुस्थिति सर्गप्रलयार्थं त्रिवर्णा गुणावताराएवमयं भूभारापनयनार्थमितिज्ञातमित्याह सत्वमितिश्लोकद्वयेन २० रिरक्षिषुः रक्षितुमिच्छुरवतीर्णोऽसि कृष्णेन वर्णेन अतः साधूनां रक्षणार्थं राजन्यसंज्ञा येऽसुरकोटियूथपास्तैर्निर्व्यूह्यमाना इतस्ततश्चाल्यमानाश्चमूः सेनानिहनिष्यसे संहरिष्यसि २१ किंतु तथाप्यप्रमत्तेन त्वया भाव्यमित्याह

यदात्मनो दृश्यगुणेषु सन्निति व्यवस्यते स्वव्यतिरेकतोऽबुधः विनानुवादं न च तन्मनीषितं सम्यग्यतस्त्यक्तमुपाददत्पुमान् १८
त्वत्तोऽस्य जन्मस्थितिसंयमान्विभो वदन्त्यनीहादगुणादविक्रियात् त्वयीश्वरे ब्रह्मणि नो विरुध्यते त्वदाश्रयत्वादुपचर्यते गुणैः १९
सत्वं त्रिलोकस्थितये स्वमायया बिभर्षि शुक्लं खलु वर्णमात्मनः सर्गाय रक्तं रजसोपबृंहितं कृष्णं च वर्णं तमसा जनात्यये २० त्वमस्य
लोकस्य विभो रिरक्षिषुर्गृहेऽवतीर्णोऽसि ममाखिलेश्वर राजन्यसंज्ञासुरकोटियूथपैर्निर्व्यूह्यमाना निहनिष्यसे चमूः २१ अयं त्वसभ्य
स्तव जन्म नौ गृहे श्रुत्वाऽग्रजांस्ते न्यवधीत्सुरेश्वर स तेऽवतारं पुरुषैः समर्पितं श्रुत्वाऽधुनैवाभिसरत्युदायुधः २२ श्रीशुक उवाच अ-
थैनमात्मजं वीक्ष्य महापुरुषलक्षणं देवकी तमुपाधावत्कंसाद्भीता शुचिस्मिता २३ देवक्युवाच रूपं यत्तत्प्राहुरव्यक्तमाद्यं ब्रह्म
ज्योतिर्निर्गुणं निर्विकारम् सत्तामात्रं निर्विशेषं निरीहं स त्वं साक्षाद्विष्णुरध्यात्मदीपः २४

अयं त्विति असभ्यः खलः समर्पितं कथितं अभिसरति आगमिष्यति २२ उपाधावत् अस्तौत् २३ त्वयि भयशंकैव तावन्नास्तीति श्लोकचतुष्टयेनाह देवकी किंचिद्विज्ञापयितुं रूपमिति यत्तत्किमपि रूपं वस्तु प्राहुर्वेदाः किं तद्वस्तु तदाह अव्यक्तं अत्र हेतुः आद्यं कारणं किं परमाणवः न ब्रह्म बृहत् किं प्रधानम् न ज्योतिः चेतनम् किं वैशेषिकाणामिव ज्ञानगुणम् न निर्गुणम् किं मीमांसकानामिव ज्ञानपरिणामि न निर्विकारम् किं पुष्करादीनामिव शक्तिविक्षेपपरिणामि न सत्तामात्रम् तर्हि किं सामान्यम् न निर्विशेषम् तर्हि किं कारणत्वात् सक्रियम् न निरीहम् सन्निधिमात्रेण कारणम् एवंभूतं किमपि कार्यकल्प्यं यद्वस्तु स एव साक्षात्त्वं विष्णुरिति अपरोक्षश्चेत्याह अध्यात्मदीप इति बुद्ध्यादिकरणसंघातप्रकाशकमित्यर्थः अथवा अव्यक्तं न केनापि प्रकारेण व्यज्यत इत्यव्यक्तम् कथम् उक्तत्वात्तावन्न व्यज्यत इत्याह आद्यं सर्वस्य कार्यस्य आद्यम् अनादीत्यर्थः तथा ब्रह्म ज्योतिर्निर्गुणं निर्विकारमिति चतुर्भिः पदैर्देशेन प्रकाशेन च गुणेन च विकारेण च व्यक्तिं निराकरोति तथा सत्तामात्रमिति विशेषेण निर्विशेषमिति सामान्येन निरीहमिति क्रियया च व्यक्तिं निराकरोति अन्यत्समानम् एवंभूतस्य तव न भयशंकेति भावः २४

किंच महाप्रलयेऽप्यवशिष्यमाणस्य कुतो भयमित्याह नष्टे लोक इति चराचरे लोके महाभूतेष्वलीने पृथ्व्यादिभूतं भूतसूक्ष्मं प्रविष्टेषु तस्मिन्नपि व्यक्तेऽव्यक्तं प्रधानं प्राप्ते -
अशेषात्मके प्रधाने संज्ञा प्रज्ञा यस्य एवंभूते यत्र लीनमिदमखिलं पश्चादेव सुबोधनीयमिति सोऽशेषसंज्ञः शेषसंज्ञ इति वा २५ एवं प्रलयहेतुर्योऽयं कालः एनं हि अव्यक्तबंधो
प्रकृतिप्रवर्तक तस्य प्रलयावधिभूतस्य ते तव चेष्टां लीलां चेष्टते विपरिवर्तते पुनः पुनः वत्सरात्मत्वान्महीयान् द्विपरार्धरूपः यस्य त्वेष्टामाहुः तं त्वां क्षेमधाम अभ-
यस्थानं प्रपद्ये शरणं व्रजामि २६ क्षेमधामत्वमेवाह मर्त्य इति लोकान्प्रति यदृच्छया केनापि भाग्योदयेन हे आद्य २७ भक्तं त्वं विज्ञापयति स त्वमिति भृत्यानां वि -
त्रासं हंतीति भृत्यवित्रासहा भृत्यावित्रिदिति वा छेदः पौरुषं ऐश्वरं ध्यानधिष्ण्यं ध्यानास्पदं मांसदृशां मांसचक्षुषां प्रत्यक्षं मा कृथाः २८ भवत एव हेतोर्निमित्तात् कंसा

नष्टे लोके द्विपरार्धावसाने महाभूतेष्वादिभूतं गतेषु व्यक्तेऽव्यक्तं कालवेगेन याते भवानेकः शिष्यते शेषसंज्ञः २५ योऽयं कालस्तस्य तेऽ
व्यक्तबंधो चेष्टामाहुश्चेष्टते येन विश्वम् निमेषादिर्वत्सरांतो महीयांस्तं त्वेशानं क्षेमधाम प्रपद्ये २६ मर्त्यो मृत्युव्यालभीतः पलायन् लो
कान्सर्वान्निर्भयं नाध्यगच्छत् त्वत्पादाब्जं प्राप्य यदृच्छयाऽद्य स्वस्थः शेते मृत्युरस्मादपैति २७ स त्वं घोरादुग्रसेनात्मजान्नस्त्राहि
त्रस्तान् भृत्यवित्रासहासि रूपं चेदं पौरुषं ध्यानधिष्ण्यं मा प्रत्यक्षं मांसदृशां कृषीष्ठाः २८ जन्म ते मय्यसौ पापो मा विद्यान्मधुसूदन
समुद्विजे भवद्धेतोः कंसादहमधीरधीः २९ उपसंहर विश्वात्मन्नदो रूपमलौकिकम् शंखचक्रगदापद्मश्रिया जुष्टं चतुर्भुजम् ३०
विश्वं यदेतत्स्वतनौ निशांते यथाऽवकाशं पुरुषः परो भवान् बिभर्ति सोऽयं मम गर्भगोऽभूदहो नृलोकस्य विडंबनं हि तत् ३१ श्रीभगवा
नुवाच त्वमेव पूर्वसर्गेऽभूः पृश्निः स्वायंभुवे सति तदायं सुतपा नाम प्रजापतिरकल्मषः ३२ युवां वै ब्रह्मणादिष्टौ प्रजासर्गे यदा ततः
सन्नियम्येंद्रियग्रामं तेपाथे परमं तपः ३३ वर्षवातातपहिमघर्मकालगुणाननु सहमानौ श्वासरोधविनिर्धूतमनोमलौ ३४ शीर्णप
र्णानिलाहारावुपशांतेन चेतसा मत्तः कामानभीप्संतौ मदाराधनमीहतुः ३५ एवं वां तप्यतोस्तीव्रं तपः परमदुष्करम् दिव्यवर्षस
हस्राणि द्वादशेयुर्मदात्मनोः ३६ तदा वां परितुष्टोऽहममुना वपुषानघे तपसा श्रद्धया नित्यं भक्त्या च हृदि भावितः ३७ प्रादुरासं वर
दराड्युवयोः कामदित्सया व्रियतां वर इत्युक्ते मादृशो वां वृतः सुतः ३८

त्समुद्विजे बिभेमि यतोऽधीरचित्ता २९ ३० किमित्युपसंहर्तव्यमे
वंभूतेन मया पुत्रेण तव महती श्लाघा स्यात् इति तत्राह विश्वमिति निशांते प्रलयावसाने यथाऽवकाशमसंकोचतः असंभावितत्वादुपहास्यतैव स्यादित्यर्थः ३१ चतु
र्भुजेन रूपेणाविर्भावे कारणं तावदाह त्वमेवेत्यादिचतुर्दशभिः पूर्वसर्गे प्रथमजन्मनि अभूः आसीः पृश्निर्नाम स्वायंभुवे मन्वंतरे तदा अयं वसुदेवः ३२ तेपाथे तपः
कृतवंतौ ३३ ३४ ३५ तप्यतोरातरतोः ईयुर्गतानि मदात्मनोः मच्चित्तयोः ३६ अमुना वपुषा ३७ प्रादुरासं प्रादुर्भूतोऽस्मि वरदराट् वरदेश्वरेषु श्रेष्ठः इ-
त्यर्थः तेन सकृद्वरेण च वारंवारमाविर्भावे कारणमुक्तम् कामस्य दित्सया दातुमिच्छया मादृशः मत्सदृशः ३८ ७ ७

येमत्तोऽपियुवामपवर्गं न वव्राथे नष्टवंतौ ३९ वरं दत्त्वामयिगते ४० ४१ अदित्यां कश्यपाद्वामनः आसेमिति यत्तदपि न द्वयोरेव योरहमेव पुनरासमित्यर्थः ४२
४३ मा कुमयमंनावदेतद्रूपं मे जन्मेति स्मरणाय ज्ञानाय दर्शितम् मद्भवं मद्विषयं अनंतरं त्वदिच्छया बालोपि भविष्यामीति भावः ४४ ननु तर्हि प्रसन्नेऽपि कथमावयोः पु
नः पुनर्जन्मेत्यतः परं न भविष्यतीत्याह युवामिति ४५ ४६ ४७ यदि कंसाद्बिभेषि तर्हि मां गोकुलं नय यशोदायाश्च तां कन्यां मन्मायामानयेति प्रथममेव भ
गवता प्रचोदितो वसुदेवो यदा गंतुमैच्छत् तदैव अजापि या योगमाया सा नंदजायया निमित्तमात्रभूतया प्रजनि जाता ४८ हताः प्रत्ययार्थाः सर्वा वृत्तयो ये-

अजुष्टग्राम्यविषयावनपत्यौ च दंपती न वव्राथेऽपवर्गं मे मोहितौ देवमायया ३९ गते मयि युवां लब्ध्वा वरं मत्सदृशं सुतम् ग्राम्यान्भोगान-
भुंजाथां युवां प्राप्तमनोरथौ ४० अदृष्ट्वान्यतमं लोके शीलौदार्यगुणैः समम् अहं सुतो वामभवं पृश्निगर्भ इति श्रुतः ४१ तयोर्वां पुनरेवाहम्
दित्यामास कश्यपात् उपेंद्र इति विख्यातो वामनत्वाच्च वामनः ४२ तृतीयेऽस्मिन् भवेऽहं वै तेनैव वपुषाथ वाम् जातो भूयस्तयोरेव सत्य
मे व्याहृतं सति ४३ एतद्वां दर्शितं रूपं प्राग्जन्मस्मरणाय मे नान्यथा मद्भवं ज्ञानं मर्त्यलिंगेन जायते ४४ युवां मां पुत्रभावेन ब्रह्मभावेन चा
सकृत् चिंतयंतौ कृतस्नेहौ यास्येथे मद्गतिं पराम् ४५ यदि कंसाद्बिभेषि त्वं तर्हि मां गोकुलं नय मन्मायामानयाशु त्वं यशोदागर्भसं-
भवां ४६ श्रीशुक उवाच इत्युक्त्वासीद्धरिस्तूष्णीं भगवानात्ममायया पित्रोः संपश्यतोः सद्यो बभूव प्राकृतः शिशुः ४७ तत
श्च शौरिर्भगवत्प्रचोदितः सुतं समादाय स सूतिकागृहात् यदा बहिर्गंतुमियेष तर्ह्यजा या योगमायाऽजनि नंदजायया ४८ तया हृ
तप्रत्ययसर्ववृत्तिषु द्वाःस्थेषु पौरेष्वपि शायितेष्वथ द्वारस्तु सर्वाः पिहिता दुरत्यया बृहत्कपाटायसकीलशृंखलैः ४९ ताः कृष्णवाहे वसुदे
व आगते स्वयं व्यवर्यंत यथा तमो रवेः ववर्ष पर्जन्य उपांशुगर्जितः शेषोऽन्वगाद्वारि निवारयन् फणैः ५० मघोनि वर्षत्यसकृद्यमानुजा
गंभीरतोयौघजवोर्मिफेनिला भयानकावर्तशताकुला नदी मार्गं ददौ सिंधुरिव श्रियः पतेः ५१ नंदव्रजं शौरिरुपेत्य तत्र तान् गोपान्प्र
सुप्तानुपलभ्य निद्रया सुतं यशोदाशयने निधाय तत्सुतामुपादाय पुनर्गृहानगात् ५२ देवक्याः शयने न्यस्य वसुदेवोऽथ दारिकाम् प्रति
मुच्य पदोर्लोहमास्ते पूर्ववदावृतः ५३ यशोदा नंदपत्नी च जातं परमबुध्यत न तल्लिंगं परिश्रांता निद्रयापगतस्मृतिः ५४ इ० भा० म० दश०
स्कंधे कृष्णजन्मनि तृतीयोऽध्यायः ३

पां अथवा हृताः प्रत्ययाः अन्याश्च सर्ववृत्तयो येषां जाग्रतामपि तथाभूतेषु द्वारपालेषु सत्सु बृहत्सु कपाटेषु-
लोहकीलकयुक्तशृंखलैः बृहद्भिः कपाटादिभिः दुरत्यया इति वा ४९ स्वयमेव व्यवर्यंत विवृता इत्यर्थः व्यवियंतेति वक्तव्ये गुणश्छांदसः रवेर्निमित्तात् ५० गंभीरो
यस्तोयौघः तस्य जवेन ये ऊर्मयस्तैः फेनिला फेनव्याप्ता भयानकैरावर्तशतैर्व्याप्ताऽपि श्रियः पतेः सीतापतेः ५१ निद्रयाभजया ५२ प्रतिमुच्य बध्वा पदोः पा
दयोः लोहं निगडमास्ते स्म ५३ जातं किंचिदिति केवलं अबुध्यत न तु तल्लिंगं पुत्रः कन्या वेति योगनिद्रया च मोहितेति ५४ इति दशमस्कंधे टी० तृतीयः ३

चतुर्थेचंडिकावाक्यमाकर्ण्यातिभयाकुलः दुर्मंत्रिभिर्हितंमेनेकंसोबालादिहिंसनम् १ १ननुअष्टमंजन्म २कालोमृत्युः ३ ४ ५अंगहे भ्रातः ६दीनदीनवत्दीना
दपिदीनवत् नतुतथा पुत्रस्यान्यत्रनीतत्वात् साचयोगमायेतिज्ञातत्वात् याचितोऽपिआचिच्छिदेआकृष्यजग्राह ७ अपोथयत् बलेनचिक्षेप ८ सद्यएवदेवी भूत्वा ९
१० ११ कृपणानिति अन्यान् शिशून्हनिष्यति इतिज्ञात्वावारयति पाठांतरेमामाकृपणांवृथाऽहिंसीः हिंसितवानसीति बहुनामनिकेतेषुवाराणस्यादिस्थानेषु १२
१३ परमविस्मितः कथंदेवीवागनृताजातेति १४ भामहेभगिनी भर्त्तः पुरुषादोराक्षसः यथास्वापत्यमेवहिनस्तितद्वत् १५ १६ १७ हेमहाभागौस्वकृतंभुजः स्वारब्धक

श्रीशुकउवाच बहिरंतःपुरद्वारःसर्वाःपूर्ववदावृताः ततोबालध्वनिंश्रुत्वागृहपालाःसमुत्थिताः १ तेतुतूर्णमुपव्रज्यदेवक्यागर्भजन्मतत् आ
चख्युर्भोजराजाययदुद्विग्नःप्रतीक्षते २ सतल्पात्तूर्णमुत्थायकालोयमितिविह्वलः सूतिगृहमगात्तूर्णंप्रस्खलन्मुक्तमूर्धजः ३ तमाहभ्रा
तरंदेवीकृपणाकरुणंसती स्नुषेयंतवकल्याणस्त्रियंमाहंतुमर्हसि ४ बहवोहिंसिताभ्रातःशिशवःपावकोपमाः त्वयादैवनिसृष्टेनपुत्रि
कैकाप्रदीयताम् ५ नन्वहंतेह्यवरजादीनाहतसुताप्रभो दातुमर्हसिमंदायाअंगेमांचरमांप्रजाम् ६ श्रीशुकउवाच उपगुह्यात्मजामेवंरु
दत्यादीनदीनवत् याचितस्तांविनिर्भर्त्स्यहस्तादाचिच्छिदेखलः ७ तांगृहीत्वाचरणयोर्जातमात्रांस्वसुःसुताम् अपोथयच्छिलापृष्ठेस्वा
र्थोन्मूलितसौहृदः ८ सातद्धस्तात्समुत्पत्यसद्योदेव्यंबरंगता अदृश्यतानुजाविष्णोःसायुधाष्टमहाभुजा ९ दिव्यस्रगंबरालेपरत्नाभरण
भूषिता धनुःशूलेषुचर्मासिशंखचक्रगदाधरा १० सिद्धचारणगंधर्वैरप्सरःकिन्नरोरगैः उपाहृतोरुबलिभिःस्तूयमानेदमब्रवीत् ११ किं
मयाहतयामंदजातःखलुतवांतकृत् यत्रक्ववापूर्वशत्रुर्माहिंसीःकृपणान्वृथा १२ इतिप्रभाष्यतंदेवीमायाभगवतीभुवि बहुनामनिकेते
षुबहुनामाबभूवह १३ तयाऽभिहितमाकर्ण्यकंसःपरमविस्मितः देवकींवसुदेवंचविमुच्यप्रश्रितोऽब्रवीत् १४ अहोभगिन्यहोभाममया
वांबतपाप्मना पुरुषादइवापत्यंबहवोहिंसिताःसुताः १५ सत्वहंत्यक्तकारुण्यस्त्यक्तज्ञातिसुहृत्खलः कांल्लोकान्वैगमिष्यामिब्र
ह्महेवमृतःश्वसन् १६ दैवमप्यनृतंवक्तिनमर्त्याएवकेवलम् यद्विश्रंभादहंपापःस्वसुर्निहतवान्शिशून् १७ माशोचतंमहाभागावात्म
जान्स्वकृतभुजः जंतवोनसदैकत्रदैवाधीनाःसहासते १८ भुविभौमानिभूतानियथायांत्यपयांतिच नायमात्मातथैतेषुविपर्येतितथै
वभूः १९

मैशोचतम् किंच जंतवःप्राणिनःसदानासते किंतु अल्पकालमेव तदाऽपिएकत्रनासते किंतु वियुज्यंते यतोदैवाधीनाः १८ सदानासत
इत्यनेन यदुक्तंजन्ममरणादि तदपिदेहानामेवनआत्मनइत्याह भुवीति भूतानिदेहाएवभवंतिनभवंतिचेत्यर्थः यथाभुविभौमानिघटादीनि तद्वत् एतेषुभू
तेषुजन्मादिभिर्विक्रियमाणेषु अयमपरोक्षतयाप्रत्यभिज्ञायमानोनविपर्येति विपर्ययंनप्राप्नोति एकरूपएववर्त्ततइत्यर्थः भौमेषुविक्रियमाणेषुयथाभू
स्तथेति एवंविचार्यमाणेसति नशोकाद्यवकाशः १९

अज्ञानतस्तुननिवर्त्ततइत्याह यथेति यथायथावत् अनेवंविदः एवमजानतः आत्मविपर्ययः देहात्मबुद्धिर्भवति यतोविपर्ययाद्भेदोभवति देहाहंकारेणहि आत्मनिपरिच्छि न्नेसति इदंकारास्पदंभिन्नंभवति यतोभेदात्पुत्रादिदेहैर्योगोवियोगश्च ततःसंसृतिःसुखदुःखेइति यावदज्ञानंननिवर्त्ततइत्यर्थः २० एवमुक्तप्रकारेणनैतेत्वत नयाःअहंतुतावन्मघातितवान् तथाऽपिअज्ञानदृष्ट्यास्वतनयान्मयाव्यापादितानपिमाऽनुशोचेतिसांत्वयति तस्मादिति अज्ञानाश्रयमेवकर्मवादमाह यतइति २१ कथंतर्हि ब्राह्मणादिहंतुःतद्वधस्यचप्रायश्चित्तश्रवणंअज्ञानमूलमेवेत्याह यावदिति अस्वदृक् देहाभिमानीतावत्तदभिमानीतस्यदेहस्यहननमात्मनिअभिमन्य

यथाऽनेवंविदोभेदोयतआत्मविपर्ययः देहयोगवियोगौचसंसृतिर्ननिवर्त्तते २० तस्माद्भद्रेस्वतनयान्मयाव्यापादितानपि मानुशोचयतःस र्वःस्वकृतंविंदतेऽवशः २१ यावद्धतोऽस्मिहंताऽस्मीत्यात्मानंमन्यतेऽस्वदृक् तावत्तदभिमान्यज्ञोबाध्यबाधकतामियात् २२ क्षमध्वंममदौरा त्म्यंसाधवोदीनवत्सलाः इत्युक्त्वाऽश्रुमुखःपादौश्यालःस्वस्रोरथाग्रहीत् २३ मोचयामासनिगडाद्विश्रब्धःकन्यकागिरा देवकींवसुदे वंचदर्शयन्नात्मसौहृदम् २४ भ्रातुःसमनुतप्तस्यक्षांतरोषाचदेवकी व्यसृजद्वसुदेवश्चप्रहस्यतमुवाचह २५ एवमेतन्महाभागयथाव दसिदेहिनाम् अज्ञानप्रभवाऽहंधीःस्वपरेतिभिदायतः २६ शोकहर्षभयद्वेषलोभमोहमदान्विताः मिथोघ्नंतंनपश्यंतिभावैर्भावंपृथ ग्दृशः २७ श्रीशुकउवाच कंसएवंप्रसन्नाभ्यांविशुद्धंप्रतिभाषितः देवकीवसुदेवाभ्यामनुज्ञातोऽविशद्गृहम् २८ तस्यांरा त्र्यांव्यतीतायांकंसआहूयमंत्रिणः तेभ्यआचष्टतत्सर्वंयदुक्तंयोगनिद्रया २९ आकर्ण्यभर्त्तुर्गदितंतमूचुर्देवशत्रवः देवान्प्रतिकृतामर्षा दैतेयानातिकोविदाः ३० एवंचेत्तर्हिभोजेंद्रपुरग्रामव्रजादिषु अनिर्दशान्निर्दशांश्चहनिष्यामोऽद्यवैशिशून् ३१ किमुद्यमैःकरिष्यंति देवाःसमरभीरवः नित्यमुद्विग्नमनसोज्याघोषैर्धनुषस्तव ३२ अस्यतस्तेशरव्रातैर्हन्यमानाःसमंततः जिजीविषवउत्सृज्यपलायनपरा ययुः ३३ केचित्प्रांजलयोदीनान्यस्तशस्त्रादिवौकसः मुक्तकच्छशिखाःकेचिद्भीताःस्मइतिवादिनः ३४ नत्वंविस्मृतशस्त्रास्त्रान्वि रथान्भयसंवृतान् हंस्यन्यासक्तविमुखान्भग्नचापानयुध्यतः ३५

मानइत्यर्थः २२ श्यालःकंसःस्वस्रोरितिस्वसृशब्देनद्विवचनानुपपत्याभि थुनगुणद्वाराभिथुनीलक्षणयास्वसृतत्पत्योरभिधानंलिंगसमवायेनप्राणभृतउपदधातीतिवत्तुदेवकीवसुदेवयोःप्रत्येकंपादमग्रहीदित्यर्थः श्यालशब्देनवाकथंचि द्वसुदेवाभिधानम् २३ आत्मसौहृदंप्रियवादादिनादर्शयन् २४ २५ २६ स्वपरभेददर्शनेकिंभवतितदाह शोकहर्षेति भावैर्वैरनिमित्तभूतैर्मिथोभावान्प्र घ्नंतंभावमीश्वरंपृथग्दृशःतेनपश्यंति किंत्वहमेवहंताहतश्चेतिमन्यंतइत्यर्थः २७ विशुद्धंयथाभवति २८ २९ नातिकोविदाःदृष्टमात्रमतयः ३० ननिर्गतानिदशदिनानियेषांतानन्यांश्च ३१ ३२ अस्यतःबाणान्क्षिपतःसतःउत्सृज्यरणंत्यक्त्वा ३३ ३४ अन्यासक्तान्विमुखांश्चेतिनहं सि नहिनस्सि ३५ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

क्षेमे निर्भये देशे शूरैः संयुगादन्यत्र विकत्थनं मौढिवादो येषां तैः ननु हरेर्बिभेमि शंभोश्चेति चेत्तत्राह रहोजुषेति सर्वस्याप्यंतः प्रविष्टेन क्वचिदपि बहिरदृष्टेनेत्यर्थः पुरुषप्रवृ-
त्तिरहितमित्यावृतवनमोकोयस्य तेन शंभुना वा ३६ यद्यप्युद्यमैर्देवा न किंचिदपि कर्त्तुं समर्थास्तथापि नीतिरनुसर्त्तव्येत्याहुः ३७ रूढपदः बद्धमूलः ३८ देवानां मूलं वि
ष्णुः सर्वं यत्र धर्मस्तत्रास्ते धर्मस्य मूलं वेदादय इति ३९ ४० ४१ किंच विप्रादयो हरेरेव तनवो यस्मात्तस्मादयमेवोपाय इत्याहुः अयमिति ४२ ४३ ४४ आरात्स
मीपमागतो मृत्युर्येषां ते ४५ सतां विद्वेषो न मृत्युमात्रहेतुः किंतु बह्वनर्थकारीत्याह आयुः श्रियमिति ४६ इति दशमे टीकायां चतुर्थोऽध्यायः ४ ७ पंचमे ज्ञा

किं क्षेमशूरैर्विबुधैरसंयुगविकत्थनैः रहोजुषा किं हरिणा शंभुना वा वनौकसा ३६ किमिंद्रेणाल्पवीर्येण ब्रह्मणा वा तपस्यता तथाऽपि देवाः
सापत्न्यान्नोपेक्ष्या इति मन्महे ततस्तन्मूलखनने नियुंक्ष्वास्माननुव्रतान् ३७ यथाऽऽमयोंऽगे समुपेक्षितो नृभिर्न शक्यते रूढपदश्चिकि-
त्सितुम् यथेंद्रियग्राम उपेक्षितस्तथा रिपुर्महान्बद्धबलो न चाल्यते ३८ मूलं हि विष्णुर्देवानां यत्र धर्मः सनातनः तस्य च ब्रह्म गोविप्रा
स्तपो यज्ञाः सदक्षिणाः ३९ तस्मात्सर्वात्मना राजन्ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः तपस्विनो यज्ञशीलान्गाश्च हन्मो हविर्दुघाः ४० विप्रा गावश्च
वेदाश्च तपः सत्यं दमः शमः श्रद्धा दया तितिक्षा च क्रतवश्च हरेस्तनूः ४१ स हि सर्वसुराध्यक्षो ह्यसुरद्विड्गुहाशयः तन्मूला देवताः स
र्वाः सेश्वराः सचतुर्मुखाः अयं वै तद्वधोपायो यदृषीणां विहिंसनम् ४२ श्रीशुक उवाच एवं दुर्मंत्रिभिः कंसः सह संमंत्र्य दुर्मतिः
ब्रह्महिंसां हितं मेने कालपाशावृतोऽसुरः ४३ संदिश्य साधुलोकस्य कदने कदनप्रियान् कामरूपधरान्दिक्षु दानवान्गृहमाविशत् ४४
ते वै रजः प्रकृतयस्तमसा मूढचेतसः सतां विद्वेषमाचेरुरारादागतमृत्यवः ४५ आयुः श्रियं यशो धर्मं लोकानाशिष एव च हंति श्रेयांसि
सर्वाणि पुंसो महदतिक्रमः ४६ इति श्रीभाग० महा० दशम० चतुर्थोऽध्यायः ४ श्रीशुक उवाच नंदस्त्वात्मज उत्प
न्ने जाताल्हादो महामनाः आहूय विप्रान्वेदज्ञान्स्नातः शुचिरलंकृतः १ वाचयित्वा स्वस्त्ययनं जातकर्मात्मजस्य वै कारयामास वि
धिवत्पितृदेवार्चनं तथा २ धेनूनां नियुते प्रादाद्विप्रेभ्यः समलंकृते तिलाद्रीन्सप्त रत्नौघशातकौंभांबरावृतान् ३ कालेन स्नानशौचा
भ्यां संस्कारैस्तपसेज्यया शुद्ध्यंति दानैः संतुष्ट्या द्रव्याण्यात्माऽऽत्मविद्यया ४

तत्र नंदः सूनोः कृत्वा महोत्सवम् गत्वाऽथ मथुरां प्राप वसुदेवागमोत्सवम् १ महामना उदारचित्तः १ २ नियुते द्वे लक्षे सप्त तिलपर्वतांश्च प्रादात् कथंभू
तान् रत्नौघैः रत्नसमूहैः शातकौंभांबरैः सुवर्णरसाक्तैरंबरैश्चावृतान् ३ द्रव्याणां गोहिरण्यादीनां मध्ये केषांचिद्दानैरेव शुद्धिर्यात तथाऽन्यदा नादियुक्तजातक-
र्मादिसंस्कारैरेव गर्भाणां शुद्धिरिति दर्शयितुं प्रतिनियतानि शोधकानि दृष्टांतत्वेनोदाहरति कालेनेति कालेन भूम्यादि स्नानेन देहादि शौचेनामेध्यलिप्तादि संस्का
रैर्गर्भादि तपसा इंद्रियादि इज्यया ब्राह्मणादि दानैर्द्रव्याणि संतुष्ट्या मनः आत्मा आत्मविद्यया इति ४ ७ ७ ७ ७

सौमंगल्यगिरः स्वस्तिवाचकाविप्रादयोबभूवुः तत्र सूताः पौराणिकाः प्रोक्ता मागधा वंशशंसकाः बंदिनस्त्वमलप्रज्ञाः प्रस्तावसदृशोक्तयः ५ सम्मृष्टानिसंसिक्तानिचद्वाराणिअजिराणिअंगणानिगृहांतराणिगृहमध्यानिचयस्मिन्सतथा चित्रध्वजेषुपताकानांस्रजश्चैलपल्लवतोरणानिचतैर्भूषितः ६ हरिद्रातैलरूषिताः लिप्ताविचित्रधातवश्चबर्हस्रजश्चवस्त्राणिचकांचनमालाश्चअलंकारतयाविद्यंतेयेषांतेतथाभूताः गवादयोबभूवुरित्यर्थः ७ ८ आकल्पाः अलंकाराः ९ नवकुंकुमकिंजल्कैः मुखपंकजेषुभूतिः श्रीर्यासांताः १० सुमृष्टानिउज्ज्वलितानिमणिमयानिकुंडलानियासाम् निष्काःपदकानिकंठेषुयासांताश्चशिखाभ्यःच्यु

सौमंगल्यगिरोविप्राः सूतमागधबंदिनः गायकाश्चजगुर्नेदुर्भेर्योदुंदुभयोमुहुः ५ व्रजः सम्मृष्टसंसिक्तद्वाराजिरगृहांतरः चित्रध्वजपताकास्रक्चैलपल्लवतोरणैः ६ गावोवृषावत्सतराहरिद्रातैलरूषिताः विचित्रधातुबर्हस्रग्वस्त्रकांचनमालिनः ७ महार्हवस्त्राभरणकंचुकोष्णीषभूषिताः गोपाः समाययूराजन्नानोपायनपाणयः ८ गोप्यश्चाकर्ण्यमुदितायशोदायाः सुतोद्भवम् आत्मानंभूषयांचक्रुर्वस्त्राकल्पांजनादिभिः ९ नवकुंकुमकिंजल्कमुखपंकजभूतयः बलिभिस्त्वरितंजग्मुः पृथुश्रोण्यश्चलत्कुचाः १० गोप्यः सुमृष्टमणिकुंडलनिष्ककंठ्यश्चित्रांबराः पथिशिखाच्युतमाल्यवर्षाः नंदालयंसवलयाव्रजतीर्विरेजुर्व्यालोलकुंडलपयोधरहारशोभाः ११ ताआशिषः प्रयुंजानाश्चिरंपाहीतिबालके हरिद्राचूर्णतैलाद्भिः सिंचंत्योजनमुज्जगुः १२ अवाद्यंतविचित्राणिवादित्राणिमहोत्सवे कृष्णेविश्वेश्वरेऽनंतेनंदस्यव्रजमागते १३ गोपाः परस्परंहृष्टादधिक्षीरघृतांबुभिः आसिंचंतोविलिंपंतोनवनीतैश्चचिक्षिपुः १४ नंदोमहामनास्तेभ्योवासोलंकारगोधनम् सूतमागधबंदिभ्योयेन्येविद्योपजीविनः १५ तैस्तैः कामैरदीनात्मायथोचितमपूजयत् विष्णोराराधनार्थायस्वपुत्रस्योदयायच १६ रोहिणीचमहाभागानंदगोपाभिनंदिता व्यचरद्दिव्यवासस्रक्कंठाभरणभूषिता १७ ततआरभ्यनंदस्यव्रजः सर्वसमृद्धिमान् हरेर्निवासात्मगुणैरमाक्रीडमभून्नृप १८ गोपान्गोकुलरक्षायांनिरूप्यमथुरांगतः नंदः कंसस्यवार्षिक्यंकरंदातुंकुरूद्वह १९ वसुदेवउपश्रुत्यभ्रातरंनंदमागतम् ज्ञात्वादत्तकरंराज्ञेययौतदवमोचनम् २० तंदृष्ट्वासहसोत्थायदेहः प्राणमिवागतम् प्रीतः प्रियतमंदोर्भ्यांसस्वजेप्रेमविह्वलः २१ पूजितः सुखमासीनः पृष्ट्वाऽनामयमादृतः प्रसक्तधीः स्वात्मजयोरिदमाहविशांपते २२ दिष्ट्याभ्रातः प्रवयसइदानीमप्रजस्यते प्रजाशायानिवृत्तस्यप्रजायत्समपद्यत २३ दिष्ट्यासंसारचक्रेऽस्मिन्वर्त्तमानः पुनर्भवः उपलब्धोभवानद्यदुर्लभंप्रियदर्शनम् २४

तानि माल्यवर्षाणियासांताः नंदालयंव्रजतीः व्रजंत्यः पथिविरेजुः सवलयाः कंकणभूषिताः व्यालोलैः कुंडलादिभिः शोभायासांताः ११ जनंसिंचंत्यः अजनमुज्जगुरितिवा १२ १३ १४ तेभ्यः प्रादात् १५ यथोचितमन्यानप्यपूजयत् १६ १७ हरेर्निवासेनयेआत्मनिगुणाः सर्वप्रियत्वादयस्तैरमायाः आक्रीडंविहारस्थानम् १८ वार्षिक्यंप्रतिवर्षदेयम् १९ भ्रातरसखायंतदवमोचनंतस्यवसतिस्थानंशकटोत्तारभूमिम् २० २१ २२ २३ पुनर्भवः पुनर्जातइव तत्रहेतुगर्भविशेषणंसंसारचक्रेवर्त्तमानइति २४

दुर्लभत्वमेवाह नैकत्रेति प्रियश्चासौसंवासश्चप्रियसंवासः हेप्रियेतिवा स्रोतसओघेननीयमानानांप्लवंतीतिप्लवाः तृणकाष्ठादयस्तेषांयथाएकत्रस्थितिर्नास्तित
द्वत् २५ क्वचिदितिपशव्यादिरूपेतस्मिन्वनेनिर्दोषगोपयोर्वृद्ध्यादिप्रभूतगोपिकास्तन्यादिनापुत्रक्षेमंविवक्षयापृच्छति प्रसक्तधीः स्वात्मजयोरित्युक्त
त्वात् २६ भवद्भ्यामुपलालितःसन्कच्चिद्वर्त्ततइतिशेषः २७ पुत्रादर्शनक्लेशानाह पुंसइति सुहृदोबंधून्प्रत्यनुभावितःसंपादितोयस्त्रिवर्गः सहिपुंसोवि
हितःयुक्तः शास्त्रेणवाप्रोक्तः नस्वमात्रपर्यवसितः अतस्तेषुक्लिश्यमानेषुसुखायनभवतीत्यर्थः २८ नंदोवसुदेवंसांत्वयन्नाह अहोइति अदृष्टेएवनिष्ठास
मास्मिर्यस्यसः यदेवपुत्रादिसुखप्रदमदृष्टंहीयतेतदैवतेपुत्रादयोनभवंतीत्यर्थः अदृष्टपरमः नथाअदृष्टमेवपरमयस्यसः यद्यपिपुत्रादयोवियुक्तास्तथाऽपि
तानदृष्टमेवपुनःसंगमयतीत्यर्थः एवमदृष्टमात्मनस्तत्त्वमव्यभिचारिकारणंसुखदुःखयोर्योवेदसनमुह्यति तस्मादिदानींत्वयानदुःखंभावनीयम् मृतानामपि

नैकत्रप्रियसंवासःसुहृदांचित्रकर्मणाम् ओघेनव्यूह्यमानानांप्लवानांस्रोतसोयथा २५ कच्चित्पशव्यंनिरुजंभूर्यंबुतृणवीरुधम्
बृहद्वनंतदधुनायत्रास्सेत्वंसुहृद्वृतः २६ भ्रातर्ममसुतःकच्चिन्मात्रासहभवद्व्रजे तातंभवंतंमन्वानोभवद्भ्यामुपलालितः २७ पुंसस्त्रि
वर्गोविहितःसुहृदोह्यनुभावितः नतेषुक्लिश्यमानेषुत्रिवर्गोऽर्थायकल्पते २८ नंदउवाच अहोतेदेवकीपुत्राःकंसेनबहवो
हताः एकाऽवशिष्टाऽवरजाकन्यासाऽपिदिवंगता २९ नूनंह्यदृष्टनिष्ठोऽयमदृष्टपरमोजनः अदृष्टमात्मनस्तत्त्वंयोवेदनसमुह्यति
३० वसुदेवउवाच करोवैवार्षिकोदत्तोराज्ञेदृष्टावयंचवः नेहस्थेयंबहुतिथंसंत्युत्पाताश्चगोकुले ३१ श्रीशुकउवाच
इतिनंदादयोगोपाःप्रोक्तास्तेशौरिणाययुः अनोभिरनडुद्युक्तैस्तमनुज्ञाप्यगोकुलम् ३२ इतिश्रीभाग० महा० दशम० वसुदेवसं
गमोनामपंचमोऽध्यायः ५ श्रीशुकउवाच नंदःपथिवचःशौरेर्नमृषेतिविचिंतयन् हरिंजगामशरणमुत्पातागमशंकितः
१ कंसेनप्रहितावोरापूतनाबालघातिनी शिशूंश्चचारनिघ्नंतीपुरग्रामव्रजादिषु २ नयत्रश्रवणादीनिरक्षोघ्नानिस्वकर्मसु कुर्वंति
सात्वतांभर्तुर्यातुधान्यश्चतत्रहि ३ साखेचर्येकदोपेत्यपूतनानंदगोकुलम् योषित्वामाययात्मानंप्राविशत्कामचारिणी ४

वियुक्तानामपिचकालांतरेदर्शनयोगयोःसंभवात् अस्मदादिभिरपिकालांतरेतद्वियोगेसत्यपीति नंदस्यदैवीवागेषाभाविसूचिका ३० तांबुध्वावसुदे
वोदुःखंत्यक्त्वानंदमाह करोवैइति वःयुष्माभिः ३१ ३२ इतिदशमेटीकायांपंचमोऽध्यायः ५ षष्ठेसख्युर्गिरानंदोव्रजंगच्छन्मृतांपथि
दृष्ट्वातुराक्षसींतस्यामृत्युंश्रुत्वाथविस्मितः १ १ २ कृष्णविषयेशंकमानंराजानंप्रतिअविषयेप्रवृत्तासैवमरिष्यतीतिसूचयन्नाह नयत्रेति यत्रश्रीकृ
ष्णस्यश्रवणादीनिनसंतितत्रैवतासांशक्तिःसाक्षात्तस्मिन्नेवसतिकाशंकेतिभावः ३ योषित्वावेषतोवरांनारीमिवात्मानंविधाय ननुनिर्लज्जानिर्विशंकाचस
तीकथंपरसद्मनिप्रविष्टाऽतआह कामचारिणीति नहिकामचारिणीकिंचिदचित्रमित्यर्थः ४ ५ ६ ७ ८

सौमंगल्यगिरः स्वस्तिवाचकाविप्रादयोबभूवुः तत्र सूताः पौराणिकाः प्रोक्ता मागधा वंशशंसकाः बंदिनस्त्वमलप्रज्ञाः प्रस्तावसदृशोक्तयः ५ सम्मृष्टानिसंसिक्ता
निचद्वाराणिअजिराणिअंगणानिगृहांतराणिगृहमध्यानिचयस्मिन्सतथा चित्रध्वजेषुपताकानांस्रजश्चैलपल्लवतोरणानिचतैर्भूषितः ६ हरिद्रातैलरूषिताः
लिप्ताविचित्रधातवश्चबर्हस्रजश्चवस्त्राणिचकांचनमालाश्चअलंकारतयाविद्यंतेयेषांतेनतथाभूताः गवादयोबभूवुरित्यर्थः ७ ८ आकल्पाः अलंकाराः ९
नवकुंकुमकिंजल्कैः मुखपंकजेषुभूतिः श्रीर्यासांताः १० सम्मृष्टानिउज्ज्वलितानिमणिमयानिकुंडलानियासाम् निष्काः पदकानिकंठेषुयासांताश्च शिखाभ्यः च्यु

सौमंगल्यगिरोविप्राः सूतमागधबंदिनः गायकाश्चजगुर्नेदुर्भेर्योदुंदुभयोमुहुः ५ व्रजः सम्मृष्टसंसिक्तद्वाराजिरगृहांतरः चित्रध्वजपताकास्र
क्चैलपल्लवतोरणैः ६ गावोवृषावत्सतराहरिद्रातैलरूषिताः विचित्रधातुबर्हस्रग्वस्त्रकांचनमालिनः ७ महार्हवस्त्राभरणकंचुकोष्णी
षभूषिताः गोपाः समाययूराजन्नानोपायनपाणयः ८ गोप्यश्चाकर्ण्यमुदितायशोदायाः सुतोद्भवम् आत्मानंभूषयांचक्रुर्वस्त्राकल्पांज
नादिभिः ९ नवकुंकुमकिंजल्कमुखपंकजभूतयः बलिभिस्त्वरितंजग्मुः पृथुश्रोण्यश्चलत्कुचाः १० गोप्यः सम्मृष्टमणिकुंडलनिष्ककंठ्य
श्चित्रांबराः पथिशिखाच्युतमाल्यवर्षाः नंदालयंसवलयाव्रजतीर्विरेजुर्व्यालोलकुंडलपयोधरहारशोभाः ११ ताआशिषः प्रयुंजानाश्चिरंपा
हीतिबालके हरिद्राचूर्णतैलाद्भिः सिंचंत्योजनमुज्जगुः १२ अवाद्यंतविचित्राणिवादित्राणिमहोत्सवे कृष्णेविश्वेश्वरेऽनंतेनंदस्यव्रज
मागते १३ गोपाः परस्परंहृष्टादधिक्षीरघृतांबुभिः आसिंचंतोविलिंपंतोनवनीतैश्चचिक्षिपुः १४ नंदोमहामनास्तेभ्योवासोलंकारगोध
नम् सूतमागधबंदिभ्योयेन्येविद्योपजीविनः १५ तैस्तैः कामैरदीनात्मायथोचितमपूजयत् विष्णोराराधनार्थायस्वपुत्रस्योदयायच
१६ रोहिणीचमहाभागानंदगोपाभिनंदिता व्यचरद्दिव्यवासःस्रक्कंठाभरणभूषिता १७ ततआरभ्यनंदस्यव्रजः सर्वसमृद्धिमान्
हरेर्निवासात्मगुणैरमाक्रीडमभून्नृप १८ गोपान्गोकुलरक्षायांनिरूप्यमथुरांगतः नंदः कंसस्यवार्षिक्यंकरंदातुंकुरूद्वह १९ वसुदेवउ
पश्रुत्यभ्रातरंनंदमागतम् ज्ञात्वादत्तकरंराज्ञेययौतदवमोचनम् २० तंदृष्ट्वासहसोत्थायदेहःप्राणमिवागतम् प्रीतः प्रियतमंदोर्भ्यांस
स्वजेप्रेमविह्वलः २१ पूजितः सुखमासीनः पृष्ट्वाऽनामयमादृतः प्रसक्तधीः स्वात्मजयोरिदमाहविशांपते २२ दिष्ट्याभ्रातः प्रवयसइदा
नीमप्रजस्यते प्रजाशायानिवृत्तस्यप्रजायत्समपद्यत २३ दिष्ट्यासंसारचक्रेऽस्मिन्वर्त्तमानः पुनर्भवः उपलब्धोभवानद्यदुर्लभंप्रि
यदर्शनम् २४

तानि माल्यवर्षाणियासांताः नंदालयंव्रजतीः व्रजंत्यः पथिविरेजुः सवलयाः कंकणभूषिताः व्यालोलैः कुंडलादिभिः शोभायासांताः ११
जनंसिंचंत्यः अजनमुज्जगुरितिवा १२ १३ १४ तेभ्यः प्रादात् १५ यथोचितमन्यानप्यपूजयत् १६ १७ हरेर्निवासेनयेआत्मनिगुणाः सर्वप्रियत्वादय
स्तैरमायाः आक्रीडंविहारस्थानम् १८ वार्षिक्यंप्रतिवर्षदेयम् १९ भ्रातरंसखायंतदवमोचनंतस्यवसतिस्थानंशकटोत्तारभूमिम् २० २१ २२ २३
पुनर्भवः पुनर्जातइव तत्रहेतुगर्भविशेषणंसंसारचक्रेवर्त्तमानइति २४ ५ ५ ५ ५ ५ ५

दुर्लभत्वमेवाह नैकत्रेति प्रियश्चासौसंवासश्चप्रियसंवासः हेप्रियेतिवा स्रोतसओघेननीयमानानांप्लवंतीतिप्लवाः तृणकाष्ठादयस्तेषांयथाएकत्रस्थितिर्नास्तित
द्वत् २५ कच्चिदितिपशव्यादिरूपेतस्मिन्वनेनिर्दोषगोपयोवृद्ध्यादिप्रभूतगोपिकास्तन्यादिनापुत्रक्षेमविवक्षयापृच्छति प्रसक्तधीः स्वात्मजयोरित्युक्त
त्वात् २६ भवद्भ्यामुपलालितःसन्कच्चिद्वर्त्ततइतिशेषः २७ पुत्रादर्शनक्लेशानाह पुंसइति सुहृदोबंधून्प्रत्यनुभावितःसंपादितोयस्त्रिवर्गःसहिपुंसोवि
हितःयुक्तःशास्त्रेणवाप्रोक्तःनस्वमात्रपर्यवसितःअतस्तेषुक्लिश्यमानेषुसुखायनभवतीत्यर्थः २८ नंदोवसुदेवंसांत्वयन्नाह अहोइति अदृष्टेएवनिष्ठास
मासिर्यस्यसः यदैवपुत्रादिसुखप्रदमदृष्टंहीयतेतदैवतेपुत्रादयोनभवंतीत्यर्थः अदृष्टपरमः तथाअदृष्टमेवपरमयस्यसः यद्यपिपुत्रादयोवियुक्तास्तथाऽपि
तानदृष्टमेवपुनःसंगमयतीत्यर्थःएवमदृष्टमात्मनस्तत्त्वमव्यभिचारिकारणंसुखदुःखयोर्योवेदसनमुह्यति तस्मादिदानींत्वयानदुःखंभावनीयम् मृतानामपि

नैकत्रप्रियसंवासःसुहृदांचित्रकर्मणाम् ओघेनव्यूह्यमानानांप्लवानांस्रोतसोयथा २५ कच्चित्पशव्यंनिरुजंभूर्यंबुतृणवीरुधम्
बृहद्वनंतदधुनायत्रास्सेत्वंसुहृद्वृतः २६ भ्रातर्ममसुतःकच्चिन्मात्रासहभवद्व्रजे तातंभवंतमन्वानोभवद्भ्यामुपलालितः २७ पुंसस्त्रि
वर्गोविहितःसुहृदोह्यनुभावितः नतेषुक्लिश्यमानेषुत्रिवर्गोऽर्थायकल्पते २८ नंदउवाच अहोतेदेवकीपुत्राःकंसेनबहवो
हताः एकाऽवशिष्टाऽवरजाकन्यासाऽपिदिवंगता २९ नूनंह्यदृष्टनिष्ठोऽयमदृष्टपरमोजनः अदृष्टमात्मनस्तत्त्वंयोवेदनसमुह्यति
३० वसुदेवउवाच करोवैवार्षिकोदत्तोराज्ञेदृष्टावयंचवः नेहस्थेयंबहुतिथंसंत्युत्पाताश्चगोकुले ३१ श्रीशुकउवाच
इतिनंदादयोगोपाःप्रोक्तास्तेशौरिणाययुः अनोभिरनडुद्युक्तैस्तमनुज्ञाप्यगोकुलम् ३२ इतिश्रीभाग० महा० दशम० वसुदेवसं
गमोनामपंचमोऽध्यायः ५ श्रीशुकउवाच नंदःपथिवचःशौरेर्नमृषेतिविचिंतयन् हरिंजगामशरणमुत्पातागमशंकितः
१ कंसेनप्रहिताघोरापूतनाबालघातिनी शिशूंश्चचारनिघ्नतीपुरग्रामव्रजादिषु २ नयत्रश्रवणादीनिरक्षोघ्नानिस्वकर्मसु कुर्वंति
सात्वतांभर्तुर्यातुधान्यश्चतत्रहि ३ साखेचर्येकदोपेत्यपूतनानंदगोकुलम् योषित्वामाययात्मानंप्राविशत्कामचारिणी ४

वियुक्तानामपिचकालांतरेदर्शनयोगयोःसंभवात् अस्मदादिभिरपिकालांतरेतद्वियोगेसत्यपीति नंदस्यदैवीवागेषाभाविसूचिका ३० तांबुध्वावसुदे
वोदुःखंत्यक्त्वानंदमाह करोवैइति वःयुष्माभिः ३१ ३२ इतिदशमेटीकायांपंचमोऽध्यायः ५ षष्ठेसख्युर्गिरानंदोव्रजंगच्छन्मृतांपथि
दृष्ट्वातुराक्षसींतस्यामृत्युंश्रुत्वाथविस्मितः १ १ २ कृष्णविषयेशंकमानंराजानंप्रतिअविषयेप्रवृत्तासैवमरिष्यतीतिसूचयन्नाह नयत्रेति यत्रश्रीकृ
ष्णस्यश्रवणादीनिनसंतितत्रैवतासांशक्तिःसाक्षात्तस्मिन्नेवसतिकाशंकेतिभावः ३ योषित्वावेषतोवरांनारीमिवात्मानंविधाय ननुनिर्लज्जानिर्विशंकाचस
तीकथंपरसद्मनिप्रविशऽतआह कामचारिणीति नहिकामचारिण्याःकिंचिदचित्रमित्यर्थः ४

तांवनितांपतिंद्रष्टुमागतामतिरूपवतींश्रियमिवगोप्योऽमंसतेत्युत्तरश्लोकेनान्वयः श्रीसाम्यार्थानिविशेषणानि केशबंधव्यतिषक्तमल्लिकांधम्मिल्लसंसक्तमल्लिकाकुसुमाम् बृहतानितंबेनस्तनाभ्यांचउभयतआक्रांतमिवकृच्छ्रंकृशंमध्यमुदरंयस्याःताम् सुवाससंशोभनेरमणीयेवाससीयस्यास्ताम् कंपितयोःकर्णभूषणयोस्त्विषाउल्लसद्भिःकुंतलैर्मंडितमाननंयस्याःताम् ५ वल्गुस्मितापांगविसर्गवीक्षितैः वल्गुरम्यंस्मितंयेषुतेनतथाभूताअपांगविसर्गायेषुतैःवीक्षितैर्व्रजौकसांमनोहरतीम् अतोगोपात्हृतमनस्त्वेनतांननिवारितवंतइत्युक्तम् गोप्यश्वश्रियमिवमत्वातूष्णीमासन् अतःकेनाप्यनिवारितासतीप्रविवेशेतिभावः ६ बालग्रहःपूतनाअसदंतकंबालंददर्श असतामंतकंदस्वाकथनबिभेतितत्राह प्रतिच्छन्ननिजोरुतेजसम् बालनाट्येनप्रतिच्छन्नंतिरोहितंनिजमुरुतेजोयेनतम् कमिव भस्मन्याहितमग्निमिवेति ७ चराचरात्मत्वादेवतांविबुध्यनिमीलितेक्षणःआस स्वयमनंतंदुष्टानामंतकंबालंमत्वासाअंकमारोपयत् यथोरगंसुप्तम

तांकेशबंधव्यतिषक्तमल्लिकांबृहन्नितंबस्तनकृच्छ्रमध्यमाम् सुवाससंकंपितकर्णभूषणत्विषोल्लसत्कुंतलमंडिताननाम् ५ वल्गुस्मितापांगविसर्गवीक्षितैर्मनोहरंतींवनिताव्रजौकसाम् अमंसतांभोजकरेणरूपिणींगोप्यःश्रियंद्रष्टुमिवागतांपतिम् ६ बालग्रहस्तत्रविचिन्वतीशिशून्यदृच्छयानंदगृहेऽसदंतकम् बालंप्रतिच्छन्ननिजोरुतेजसंददर्शतल्पेऽग्निमिवाहितंभसि ७ विबुध्यतांबालकमारिकाग्रहंचराचरात्मासनिमीलितेक्षणः अनंतमारोपयदंकमंतकंयथोरगंसुप्तमबुद्धिरज्जुधीः ८ तांतीक्ष्णचित्तामतिवामचेष्टितांवीक्ष्यांतराकोशपरिच्छदासिवत् वरस्त्रियंतत्प्रभयाचधर्षितेनिरीक्ष्यमाणेजननीह्यतिष्ठताम् ९ तस्मिन्स्तनंदुर्जरवीर्यमुल्बणंघोरांकमादायशिशोर्ददावथ गाढंकराभ्यांभगवान्प्रपीड्यतत्प्राणैःसमंरोषसमन्वितोऽपिबत् १० सामुंचमुंचालमितिप्रभाषिणीनिष्पीड्यमानाऽखिलजीवमर्मणि विवृत्यनेत्रेचरणौभुजौमुहुःप्रस्विन्नगात्राक्षिपतीरुरोदह ११ तस्याःस्वनेनातिगभीररंहसासाद्रिर्मही द्यौश्चचचालसग्रहा रसादिशश्चप्रतिनेदिरेजनाः पेतुःक्षितौवज्रनिपातशंकया १२ निशाचरीत्थंव्यथितस्तनाव्यसुर्व्यादायकेशांश्चरणौभुजावपि प्रसार्यगोष्ठेनिजरूपमास्थितावज्राहतोवृत्रइवापतन्नृप १३ पतमानोऽपितद्देहस्त्रिगव्यूत्यंतरद्रुमान् चूर्णयामासराजेंद्रमहदासीत्तदद्भुतम् १४

बुद्धिश्चासौरज्जुधीश्चसःअज्ञानतोरज्जुबुद्ध्यागृह्णातीतितद्वत् ८ ननुयशोदारोहिण्यौतांकथंनन्यवारयेतांतत्राह तामिति वामंवल्गुजनन्याइववचेष्टितंयस्यास्तांवरस्त्रियंचसहसैवअंतरागृहमध्येवीक्ष्य अंतस्तीक्ष्णेबहिर्मार्दवेचदृष्टांतःकोशपरिच्छदासिवत् मृदुचित्रचर्ममयःकोशपरिच्छदःआवरणंयस्यासेःखड्गस्यतद्वत् तत्प्रभयाचधर्षितेअभिभूते अहमस्यजननीयंवेतिमोहितेचसत्यौजननीजनन्यौनिरीक्षमाणेएवकेवलमतिष्ठताम् ननुनिवारितवत्यौ ९ तस्मिन्स्थानेदुर्जरंवीर्यंविषंयस्मिन्तंस्तनंश्रीकृष्णमंकमादायतस्मैशिशवेददौ अथअनंतरमेवप्रपीड्यकेवलंविषमपथ्यमितिमत्वेवतस्याःप्राणैःसहापिबत् १० चरणौभुजौचमुहुर्मुहुःक्षिपती प्रस्विन्नानिस्वेदयुक्तानिगात्राणियस्याःसा ११ रसाःरसातलानिच १२व्यादायमुखंविवृत्य निजरूपमास्थितामरणसमयेकपटमयुक्तमितिच वृत्रोवज्राहतः १३ पतन्नपितस्यादेहःषट्क्रोशमध्यवर्तिनोद्रुमान्चूर्णीचकार १४

ईषामात्रोग्रदंष्ट्रास्यं ईषालांगलदंडः तत्प्रमाणाउग्रादंष्ट्रायस्मिन्‌ तत्तथाभूतमास्यंयस्मिन्‌ तत्तस्याः कलेवरंवीक्ष्यगोपागोप्यश्च संतत्रस्ताः संत्रासहेतुत्वेनपुनरष्टभिः
पदैर्विशिनष्टि गिरिकंदरवन्नासिकेयस्मिंस्तत्‌ गिरेश्च्युतोस्थूलोपलौताविवस्तनौयस्मिन्‌ तत्‌ रौद्रंघोरम्‌ प्रकीर्णाअरुणामूर्धजायस्मिन्‌ तत्‌ १५ अंधकूपा
विवगंभीरेअक्षिणीयस्मिन्‌ तत्‌ पुलिनवत्‌ आरोहौजघनेताभ्यांभीषणम्‌ बद्धाः सेतवइवभुजौऊरूअंघ्रीचयस्मिन्‌ तत्‌ शून्यतोयह्रदइवउदरंयस्मिन्‌ तदितिं १६
पूर्वमेवतस्याः शब्देनभीताः पुनर्दर्शनेनातितत्रस्तुरित्याह पूर्वत्विति तस्याः निःस्वनितंशब्दः तेननिर्भिन्नानिहृत्कर्णमस्तकानियेषांते १७ १८ १९ द्वाद
शांगेषुललाटादिषुकेशवादिद्वादशनामभिः २० अनाचांताएवप्रथममतिसंभ्रमेणैवरक्षांकृत्वाकिंचिल्लब्धश्वासाः पुनस्तात्पर्येणबीजन्यासमकुर्वतेत्याह

ईषामात्रोऽग्रदंष्ट्रास्यंगिरिकंदरनासिकम्‌ गंडशैलस्तनंरौद्रंप्रकीर्णारुणमूर्धजम्‌ १५ अंधकूपगभीराक्षंपुलिनारोहभीषणम्‌ बद्ध
सेतुभुजोर्वंघ्रिशून्यतोयह्रदोदरम्‌ १६ संतत्रसुःस्मतद्वीक्ष्यगोपागोप्यःकलेवरम्‌ पूर्वंतुतन्निःस्वनितभिन्नहृत्कर्णमस्तकाः १७
बालंचतस्याउरसिक्रीडंतमकुतोभयम्‌ गोप्यस्तूर्णंसमभ्येत्यजगृहुर्जातसंभ्रमाः १८ यशोदारोहिणीभ्यांताःसमंबालस्यसर्वतः
रक्षांविदधिरेसम्यग्गोपुच्छभ्रमणादिभिः १९ गोमूत्रेणस्नापयित्वापुनर्गोरजसाऽर्भकम्‌ रक्षांचक्रुश्चशकृताद्वादशांगेषुनामभिः २०
गोप्यःसंस्पृष्टसलिलाअंगेषुकरयोःपृथक्‌ न्यस्यात्मन्यथबालस्यबीजन्यासमकुर्वत २१ अव्यादजोंऽघ्रिमणिमांस्तवजान्वथोरू य
ज्ञोऽच्युतःकटितटंजठरंहयास्यः हृत्केशवस्त्वदुरईशइनस्तुकंठंविष्णुर्भुजंमुखमुरुक्रमईश्वरःकम्‌ २२ चक्र्यग्रतःसहगदोहरिर
स्तुपश्चात्त्वत्पार्श्वयोर्धनुरसीमधुहाऽजनश्च कोणेषुशंखउरुगायउपर्युपेंद्रस्तार्क्ष्यःक्षितौहलधरःपुरुषःसमंतात्‌ २३ इंद्रियाणिहृषी
केशःप्राणान्नारायणोऽवतु श्वेतद्वीपपतिश्चित्तंमनोयोगेश्वरोऽवतु २४ पृश्निगर्भस्तुतेबुद्धिमात्मानंभगवान्परः क्रीडंतंपातुगो
विंदःशयानंपातुमाधवः २५ व्रजंतमव्याद्वैकुंठआसीनंत्वांश्रियःपतिः भुंजानंयज्ञभुक्पातुसर्वग्रहभयंकरः २६ डाकिन्योयातुधा
न्यश्चकूष्मांडायेऽर्भकग्रहाः भूतप्रेतपिशाचाश्चयक्षरक्षोविनायकाः २७ कोटरारेवतीज्येष्ठापूतनामातृकादयः उन्मादायेह्यप
स्मारादेहप्राणेंद्रियद्रुहः २८ स्वप्नदृष्टामहोत्पातावृद्धबालग्रहाश्चये सर्वेनश्यंतुतेविष्णोर्नामग्रहणभीरवः २९

गोप्यइति संस्पृष्टस
लिलाःआचांताःआत्मनिप्रथममंगेषुकरयोश्चपृथक्‌ अजाद्येकादशबीजानांमध्येकरमुत्थौत्रीणिकरयोःसंधिषुचत्वारितथाअंघ्र्यादावेकैकस्मिन्नंगेअजाद्येकै
कंबीजंन्यस्यबालस्याप्यंगेषुतथैवाकुर्वत २१ अंघ्रिमंघ्री जानुजानुनी भुजंभुजौकंशिरः २२ तथादिक्षुरक्षामकुर्वन्नित्याह चक्र्यग्रतइति चक्रसहितोह
रिस्तवाग्रतोऽस्तु सहगदोगदासहितोहरिस्तवपश्चादस्तु त्वत्पार्श्वयोर्धनुर्धरोमधुहाअसिधरोऽजनश्चैनावास्ताम्‌ शंखधरउरुगायश्चतुष्कोणेषु क्षितौअ
धस्तात्‌ २३ एवंबहीरक्षांकृत्वांतरंगामकुर्वन्नित्याह इंद्रियाणीति २४ आत्मानंअहंकारम्‌ २५ २६ २७ २८ २९

सन्न्यवेशयत्शाययामास ३० ३१ विस्मयमेवाह नूनमिति बतविस्मये सांप्रतम् सऋषिस्तपःप्रभाववान् योगेशोज्ञानीवासम्यगास यतःसएवदृष्टइति
३२ ३३ विस्मयांतरमाह दह्यमानस्येति कृष्णेननिर्भुक्तः अतएवसपद्याहतःपाप्मायस्य ३४ प्रसंगात्कैमुत्यन्यायेनभक्तिवैभवमाह पूतनेति ३५ श्र
द्धयाआस्तिक्येन भक्त्याप्रेम्णा रक्ताःस्निग्धाः तन्मातरइति वत्साहरणलीलाऽभिप्रायेणबहुवचनम् गोगोपिकास्तदामातरोऽभवन्निति ३६ ३७ ३८
३९ ४० ४१ ४२ ४३ एतदार्भकमर्भकचरितम् किंतत् पूतनामोक्षमिति ४४ अत्तुर्दैत्यकुलानीशःपूतनायाःभिशुच्छलात् स्तन्यापोश

इतिप्रणयबद्धाभिर्गोपीभिःकृतरक्षणम् पाययित्वास्तनंमातासन्न्यवेशयदात्मजम् ३० तावन्नंदादयोगोपामथुरायाव्रजंगताः वि
लोक्यपूतनादेहंबभूवुरतिविस्मिताः ३१ नूनंबतर्षिःसंजातोयोगेशोवासमाससः सएवदृष्टोह्युत्पातोयदाहानकदुंदुभिः ३२ कलेव
रंपरशुभिश्छित्त्वातत्तेव्रजौकसः दूरेक्षिप्त्वाऽवयवशोन्यदहन्काष्ठवेष्टितम् ३३ दह्यमानस्यदेहस्यधूमश्चागरुसौरभः उत्थितःकृ
ष्णनिर्भुक्तसपद्याहतपाप्मनः ३४ पूतनालोकबालघ्नीराक्षसीरुधिराशना जिघांसयाऽपिहरयेस्तनंदत्वाऽपसद्गतिम् ३५ किंपुनः
श्रद्धयाभक्त्याकृष्णायपरमात्मने यच्छन्प्रियतमंकिंनुरक्तास्तन्मातरोयथा ३६ पद्भ्यांभक्तहृदिस्थाभ्यांवंद्याभ्यांलोकवंदितैः अंगं
यस्याःसमाक्रम्यभगवानपिबत्स्तनम् ३७ यातुधान्यपिसास्वर्गमवापजननीगतिम् कृष्णभुक्तस्तनक्षीराःकिमुगावोनुमातरः ३८
पयांसियासामपिबत्पुत्रस्नेहस्नुतान्यलम् भगवान्देवकीपुत्रःकैवल्याद्यखिलप्रदः ३९ तासामविरतंकृष्णेकुर्वतीनांसुतेक्षणम्
नपुनःकल्पतेराजन्संसारोऽज्ञानसंभवः ४० कटधूमस्यसौरभ्यमवघ्रायव्रजौकसः किमिदंकुतएवेतिवदंतोव्रजमाययुः ४१ तेत
त्रवर्णितंगोपैःपूतनागमनादिकम् श्रुत्वातन्निधनंस्वस्तिशिशोश्चासन्सुविस्मिताः ४२ नंदःस्वपुत्रमादायप्रेत्यागतमुदारधीः
मूर्ध्न्युपाघ्रायपरमांमुदंलेभेकुरूद्वह ४३ यएतत्पूतनामोक्षंकृष्णस्यार्भकमद्भुतम् शृणुयाच्छ्रद्धयामर्त्योगोविंदेलभतेरतिम् ४४
इतिश्रीभागवतेमहापु० दशम० षष्ठोऽध्यायः ६ राजोवाच येनयेनावतारेणभगवान्हरिरीश्वरः करोतिकर्णरम्या
णिमनोज्ञानिचनःप्रभो १ यच्छृण्वतोऽपैत्यरतिर्वितृष्णासत्त्वंचशुद्ध्यत्यचिरेणपुंसः भक्तिर्हरौतत्पुरुषेचसख्यंतदेवहारंवदमन्य
सेचेत् २ अथान्यदपिकृष्णस्यतोकाचरितमद्भुतम् मानुषंलोकमासाद्यतज्जातिमनुरुंधतः ३ ननःप्राणैःप्राणाहुतिमकल्पयत् १

इतिदशमेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६ उत्क्षिपन्शकटंव्योम्नितृणावर्त्तमधःक्षिपन् दर्शयन्विश्वमास्येचकृष्णःक्रीडतिसप्तमे १ कृष्णार्भकसुधासिंधुसंप्लुवा
नंदनिर्भरः भूयस्तदेवसंप्रष्टुंराजाऽन्यदभिनंदति २ येनयेनेति येनयेनमत्स्याद्यवतारेणापियानिकर्माणिकरोतितानिनःकर्णसुखावहानिमनःप्रीतिकराणिच
भवंत्येव १ तथाऽपियत् शृण्वतःपुंसःपुरुषमात्रस्यअरतिर्मनोग्लानिः तन्मूलभूताविविधातृष्णाचअपगच्छति तथाचसत्त्वशुद्धिर्हरिभक्तिर्हरिदाससः
ख्यानिचभवंतितदेवहारंहरेश्चरितंमनोहरंवावद अनुग्रहंयदिकरोषीति २ अत्यौत्सुक्येनपुनर्विशिनष्टि अथेति अनुरुंधतः अनुकुर्वतः ३ ६९

उत्थानंशिशोरंगपरिवर्त्तनं तत्र करणीयेकौतुकापूर्वेउत्सवाभिषेके तथातस्मिन्नेवदिनेजन्मर्क्षस्यापियोगेअतिमहोत्सवे समवेतयोषितांमिलितपुरंध्रीणांमध्येवा दित्रादिभिः शोभितमभिषेचनंसतीयशोदाचकार ४ अन्नादिभिः सुपूजितैर्विप्रैः कृतमंगलम् संजातनिद्रेअक्षिणीयस्यतम् अशीशयत् शायितवती शकटस्याधस्तात्संस्वे ५ उदक्षिपत् ऊर्ध्वंचालितवान् ६ तदधः शयानस्यशिशोरल्पकश्चासौप्रवालवन्मृदुश्चयोंऽघ्रिस्तेनहतमनः शकटंव्यवर्त्तत विपरीतमपतत् कथंविध्वस्तानिनानारसवंतिकुप्यभाजनानिस्वर्णरजतातिरिक्तकांस्यादिमयानियथाभवंतितथा चक्रेचअक्षश्चचक्राक्षाः व्यत्यस्ताः चक्राक्षाः यस्मिन् विभिन्नः कूबरोयुगंधरोयस्यतच्चतच्चयथाभवति तथाव्यवर्त्ततइति ७ अद्भुतदर्शनेनाकुलाबभूवुः तदेवाह कथमिति विपर्ययगात् विपरीतमपत

श्रीशुकउवाच . कदाचिदौत्थानिककौतुकापूर्वेजन्मर्क्षयोगेसमवेतयोषिताम् वादित्रगीतद्विजमंत्रवाचकैश्चकारसूनोरभिषेचनंसती ४ नंदस्यपत्नीकृतमज्जनादिकं विप्रैः कृतस्वस्त्ययनंसुपूजितैः अन्नाद्यवासःस्त्रगभीष्टधेनुभिः संजातनिद्राक्षमशीशयच्छनैः ५ औत्थानिकौत्सुक्यमनामनस्विनीसमागतान्पूजयतीव्रजौकसः नैवाशृणोद्वैरुदितंसुतस्यसारुदन्स्तनार्थीचरणावुदक्षिपत् ६ अधःशयानस्यशिशोरनोऽल्पकप्रवालमृद्वंघ्रिहतंव्यवर्त्तत विध्वस्तनानारसकुप्यभाजनंव्यत्यस्तचक्राक्षविभिन्नकूबरम् ७ दृष्ट्वायशोदाप्रमुखाव्रजस्त्रियऔत्थानिकेकर्मणियाःसमागताः नंदादयश्चाद्भुतदर्शनाकुलाः कथंस्वयंवैशकटंविपर्यगात् ८ ऊचुरव्यवसितमतीन्गोपान्गोपीश्चबालकाः रुदताऽनेनपादेनक्षिप्तमेतन्नसंशयः ९ नतेश्रद्दधिरेगोपाबालभाषितमित्युत अप्रमेयंबलंतस्यबालकस्यनतेविदुः १० रुदंतंसुतमादाययशोदाग्रहशंकिता कृतस्वस्त्ययनंविप्रैः सूक्तैःस्तनमपाययत् ११ पूर्ववत्स्थापितंगोपैर्बलिभिःसपरिच्छदम् विप्राहुत्वाऽर्चयांचक्रुर्दध्यक्षतकुशांबुभिः १२ येऽसूयाऽनृतदंभेर्ष्याहिंसामानविवर्जिताः नतेषांसत्यशीलानामाशिषोविफलाःकृताः १३ इतिबालकमादायसामर्ग्यजुरुपाकृतैः जलैःपवित्रौषधिभिरभिषिच्यद्विजोत्तमैः १४ वाचयित्वास्वस्त्ययनंनंदगोपःसमाहितः हुत्वाचाग्निंद्विजातिभ्यःप्रादादन्नंमहागुणम् १५ गावःसर्वगुणोपेतावासस्स्रग्रुक्ममालिनीः आत्मजाभ्युदयार्थायप्रादात्तेचान्वयुंजत १६ विप्रामंत्रविदोयुक्तास्तैर्याःप्रोक्तास्तथाऽशिषः तानिष्फलाभविष्यंतिनकदाचिदपिस्फुटम् १७

दिति ८ ९ नश्रद्दधिरेविश्वासंनजग्मुः उतअपिबालस्यैतन्नसंभवति एतेचबालाःकिंजानंतीति १० रक्षोघ्नैःसूक्तैःकृत्वा ११ भगवत्प्रभावानभिज्ञाविप्रचेष्टितंविडंबयन्नाह पूर्ववदित्यादिना बलिभिः शक्तैः यद्वा अर्हादक्षुबलिभिःसहितंसपरिकरंयथापूर्वंस्थापितंविप्राःदध्यादिभिःअर्चयामासुः हुत्वाग्रहादिहोमंविधाय १२ असूयागुणेषुदोषाविष्करणम् ईर्ष्याअक्षांतिस्तैरसूयादिभिर्विवर्जितास्तेषामाशिषःकृतास्तैःप्रयुक्ताः १३ इतिएवमभिप्रेत्यसामर्ग्यजुर्भिःउपाकृतैःसंस्कृतैःपवित्राओषधयोयेषुजलेषुतैःकृत्वाद्विजोत्तमैःकर्तृभिरभिषिच्यअभिषेककारयित्वा १४ हुत्वाहावयित्वा १५ गावःगाश्चप्रादात् अन्वयुंजतआशिषोयुयुजुः १६ तास्तथैवबभूवुरित्यर्थः १७ ७

उत्क्षिप्यमृदुपादेनशकटंव्योम्निलीलया तृणावर्त्तपदापीड्यामुख्यपातयदर्भकः आरोहमुत्संगम् तृणावर्तात्स्वमृत्युपरिहारायकृष्णेनैवात्मनउत्संगादुत्ता
रायकृतभारमजानती १८ उत्पातशंकयामहापुरुषमादध्यौ श्रीकृष्णोदरवर्तिनांजगतांभारेणपीडिताविस्मितासती यद्वा जगतांमध्येकर्मस्कआस बभूव
ननुजगदुदरंतवेदेत्यर्थः १९ २० ईरयन्निनादयन्नित्यर्थः २१ यतःन्यस्तवतीतस्मिन्स्थानेनापश्यत् २२ २३ खरपवनचक्रात्पांसुवर्षेसति २४
उपारतःपांसुवर्षस्यवेगोयस्मिन्तथाभूतेपवनेसतितत्रतस्याःरुदितमनुनिशम्यगोप्योरुरुदुः २५ वात्याचक्रवातःतद्रूपधरःकृष्णंहरन्शांतरयःकथंचि

एकदारोहमारूढंलालयंतीसुतंसती गरिमाणंशिशोर्वोढुंनसेहेगिरिकूटवत् १८ भूमौनिधायतंगोपीविस्मिताभारपीडिता म
हापुरुषमादध्यौजगतामासकर्मसु १९ दैत्योनाम्नातृणावर्तःकंसभृत्यःप्रणोदितः चक्रवातस्वरूपेणजहारासीनमर्भकम् २०
गोकुलंसर्वमावृण्वन्मुष्णंश्चक्षूंषिरेणुभिः ईरयन्सुमहाघोरशब्देनप्रदिशोदिशः २१ मुहूर्तमभवद्गोष्ठंरजसातमसावृतम् सुतं
यशोदानापश्यत्तत्रन्यस्तवतीयतः २२ नापश्यत्कश्चनात्मानंपरंचापिविमोहितः तृणावर्तनिसृष्टाभिःशर्कराभिरुपद्रुतः २३
इतिखरपवनचक्रपांसुवर्षेसुतपदवीमबलाऽविलक्ष्यमाता अतिकरुणमनुस्मरंत्यशोचद्भुविपतितामृतवत्सकायथागौः २४
रुदितमनुनिशम्यतत्रगोप्योभृशमनुतप्तधियोऽश्रुपूर्णमुख्यः रुरुदुरनुपलभ्यनंदसूनुंपवनउपारतपांसुवर्षवेगे २५ तृणावर्तः
शांतरयोवात्यारूपधरोहरन् कृष्णंनभोगतोगंतुंनाशक्नोद्भूरिभारभृत् २६ तमश्मानंमन्यमानआत्मनोगुरुमत्तया गलेगृहीत
उत्स्रष्टुंनाशक्नोदद्भुतार्भकम् २७ गलग्रहणनिश्चेष्टोदैत्योनिर्गतलोचनः अव्यक्तरावोन्यपतत्सहबालोव्यसुर्व्रजे २८ तमंतरिक्षा
त्पतितंशिलायांविशीर्णसर्वावयवंकरालम् पुरंयथारुद्रशरेणविद्धंस्त्रियोरुदत्योददृशुःसमेताः २९ प्रादायमात्रेप्रतिहृत्यवि
स्मिताःकृष्णंचतस्योरसिलंबमानम् ३० तंस्वस्तिमंतंपुरुषादनीतंविहायसामृत्युमुखात्प्रमुक्तम् ३० गोप्यश्चगोपाःकिलनंदमुख्या
लब्ध्वाशिषःप्रापुरतीवमोदम् ३१ अहोबतात्यद्भुतमेषरक्षसाबालोनिवृत्तिंगमितोऽभ्यगात्पुनः हिंस्रःस्वपापेनविहिंसितःखलः
साधुःसमत्वेनभयाद्विमुच्यते ३२ किंनस्तपश्चीर्णमधोक्षजार्चनंपूर्तेष्टदत्तमुतभूतसौहृदम् यत्संपरेतःपुनरेवबालकोदिष्ट्यास्व
बंधून्प्रणयन्नुपस्थितः ३३ दृष्ट्वाद्भुतानिबहुशोनंदगोपोबृहद्वने वसुदेववचोभूयोमानयामासविस्मितः ३४ न्नभोगतःततःपरंगंतुं

नाशक्नोदित्यर्थः २६ गुरुमत्तयाऽतिगौरवेणतंतथाअश्मानमश्मवंतंपर्वतप्रायंमन्यमानस्तेनैवात्मनोगलेगृहीतत्वात्तंत्यक्तुमिच्छन्नपिनाशक्नोदित्यर्थः २७
२८ २९ तस्योरसिलंबमानंकृष्णमादायमात्रेप्रतिहृत्यसमर्प्यविस्मिताश्चबभूवुरिति विहायसागगनमार्गेणपुरुषादेननीतंतथाऽपिमृत्युमुखात्प्रमु
क्तम् ३० पुनःलब्धाशिषःमोदंप्रापुरिति ३१ परस्परंहर्षकथामाहुः अहोबतेति निवृत्तिंगमितोमृत्युमापितःकोऽत्रविस्मयोयुज्यतएवैतदितितेषेव
केचिदाहुः हिंस्रइति ३२ नःअस्माभिःचीर्णंकृतंपूर्त्तंवापीकूपादिनिर्माणं इष्टंपंचयज्ञाग्निहोत्रादि दत्तंदानम् यत् यस्मात्तपआदेःप्रणयन्हर्षयन् ३३
३४

३५ तृणावर्तागमेदृष्टगौरवाशंकिनींप्रसूम् बोधयन्दर्शयामासजृंभमाणोमुखेजगत् पीतप्रायस्यपीतप्रायस्तनोयेनतस्य ३६ नगान्गिरीन्तदुहितृः नदीः ३७ ३८ इतिदशमेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमेनामकर्मास्यबालक्रीडाकुतूहले मृद्भक्षणादियोगेचविश्वरूपंनिरूप्यते १ विश्वरूपादिबालस्यनिशम्याशंकिनःपितुः नामकृद्गर्गवाक्येननिजंतत्त्वमसूसुचत् २ १ २ ३ पूर्णस्येत्कथंधनिनागृहमागतस्तत्राह महद्विचलनमिति महतांस्वाश्रमादन्यत्रविचलनंनस्वार्थं किंतुगृहिणांमंगलाय ननु तर्हितएवमहद्दर्शनार्थंकिमितिनागच्छंति तत्राह दीनचेतसांकृपणानांक्षणमपिगृहंत्यक्तुमशक्नुवतामित्यर्थः ४ त्वयाबालयोःनामकरणादिकरणीयमितिवक्तुंतस्यज्ञानातिशयमाह ज्योतिषामयनमिति यदतींद्रियज्ञानसाधनंज्योतिषामयनंतत्प्रतिपादकंज्योतिःशास्त्रमित्यर्थः तत्साक्षाद्भवताप्रणीतम् येनान्योऽपिपुमान्परावरंपरंकारणपूर्वजन्मकृतंकर्म अवरंकार्यंतस्मिन्जन्मनिभाविफ

एकदाऽर्भकमादायस्वांकमारोप्यभामिनी प्रस्नुतंपाययामासस्तनंस्नेहपरिप्लुता ३५ पीतप्रायस्यजननीसातस्यरुचिरस्मितम् मुखंलालयतीराजन्जृंभतोददृशेइदम् ३६ खंरोदसीज्योतिरनीकमाशाःसूर्येंदुवह्निश्वसनांबुधींश्च द्वीपान्नगांस्तद्दुहितृर्वनानिभूतानियानिस्थिरजंगमानि ३७ सावीक्ष्यविश्वंसहसाराजन्संजातवेपथुः संमील्यमृगशावाक्षीनेत्रेआसीत्सुविस्मिता ३८ इतिश्रीभाग० महा० दश० तृणावर्तमोक्षोनामसप्तमोऽध्यायः ७ श्रीशुकउवाच गर्गःपुरोहितोराजन्यदूनांसुमहातपाः व्रजंजगामनंदस्यवसुदेवप्रचोदितः १ तंदृष्ट्वापरमप्रीतःप्रत्युत्थायकृतांजलिः आनर्चाधोक्षजधियाप्रणिपातपुरःसरम् २ सूपविष्टंकृतातिथ्यंगिरासूनृतयामुनिम् नंदयित्वाऽब्रवीद्ब्रह्मन्पूर्णस्यकरवामकिम् ३ महद्विचलनंनृणांगृहिणांदीनचेतसाम् निःश्रेयसायभगवन्कल्पतेनान्यथाक्वचित् ४ ज्योतिषामयनंसाक्षाद्यत्तज्ज्ञानमतींद्रियम् प्रणीतंभवतायेनपुमान्वेदपरावरम् ५ त्वंहिब्रह्मविदांश्रेष्ठःसंस्कारान्कर्तुमर्हसि बालयोरनयोर्नृणांजन्मनाब्राह्मणोगुरुः ६ गर्गउवाच यदूनामहमाचार्यःख्यातश्चभुविसर्वदा सुतंमयासंस्कृतंतेमन्यतेदेवकीसुतम् ७ कंसःपापमतिःसख्यंतववचानकदुंदुभेः देवक्याअष्टमोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हति ८ इतिसंचिंतयन्श्रुत्वादेवक्यादारिकावचः अपिहंतागताशंकस्तर्हितन्नोऽनयोभवेत् ९ लंतद्वेद उक्तंचजातके यदुपचितमन्यजन्मनि

शुभाशुभंतस्यकर्मणःप्राप्तिंव्यंजयतिशास्त्रमेतत्तमसिद्रव्याणिदीपइवेति ५ विवक्षितमाह त्वंहीति दैवज्ञोमंत्रविच्चत्वमतोनामकरणादिसंस्कारान्कर्तुमर्हसीत्यर्थः नन्वेतद्गुरुणाकरणीयमितिचेत्तत्राह नृणामिति ६ अत्युत्साहिननंदंप्रतिगुप्तमेतत्कार्यमित्यभिप्रायेणप्रत्याचक्षाणइवाह यदूनामिति भवतुतथाऽपित्वमत्रागतइतिकोविद्यादितिचेत्तदाह स्यातश्चेति ततःकिमतआह सुतमिति कंसोमन्यते मन्येत कल्पयेदित्यर्थः ७ ननुयदुकुमारइतिकथंविज्ञातु तत्रवसुदेवस्यसुतस्तत्रापिदेवक्यांजातइतिकुतोजानीयात्तत्राह कंसःपापमतिरित्यादि ८ किंमयाहतयामंदेत्यादिदेवकीकन्यावचःश्रुत्वादेवक्याअष्टमोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हतीतिनिश्चसंचिंतयन्सामान्येनक्वचिदस्तीतिज्ञात्वायुवयोश्चसख्यंसंचिंतयन्नंदगृहेभवेदितिसंभाव्यमत्संस्कारलिंगेनचागताशंकःआगताशंकायस्यसः अपियदिहंनाहनिष्यतितर्हितत्तदानोमहाननयःस्यादिति ९

द्विजातिसंस्कारंद्विजातीनामवश्यंकर्त्तव्यंसंस्कारमात्रंकेवलंस्वस्तिवाचनपूर्वकंकुर्विति १० ११ यदूनामपृथग्भावात्कुतश्चिद्धेतोर्विप्रतिपद्यमानानांयदूनामपृथग्भावात् भावोभावनंतस्मादन्योऽन्यशिक्षयासर्वैकमत्यकरणादित्यर्थः सम्यक्कर्षतिएकीकरोतीतिसंकर्षणमप्युशंति मन्यंतेवक्ष्यंतीत्यर्थः गर्भसंकर्षणंतुनप्रकाशयति १२ अस्यतवपुत्रस्यअतःकृष्णइतिएकंनामभविष्यति १३ प्रागयमितिसामान्योक्त्याऋषिरयंजन्मांतरगतंनामकथयतीतिनंदोमन्यतेस्म अतएनंवासुदेवइतिसंप्रचक्षतइति १४ गुणानुरूपाणिईश्वरःसर्वज्ञइत्यादीनि कर्मानुरूपाणिगोपतिगोवर्द्धनोद्धरणइत्यादीनितानिसर्वाण्यहमपिनोवेद जनाअपिनविदुरिति १५ जातकफलमाह एषइति आधास्यत् आधास्यति अनेनरक्षमाणाःसमेधिताश्चदस्यूनजिग्युरिति १६ १७ १८ १९ इतिचात्मानं

नंदउवाच अलक्षितोऽस्मिन्रहसिमामकैरपिगोव्रजे कुरुद्विजातिसंस्कारंस्वस्तिवाचनपूर्वकम् १० श्रीशुकउवाच एवंसंप्रार्थितोविप्रःस्वचिकीर्षितमेवतत् चकारनामकरणंगूढोरहसिबालयोः ११ गर्गउवाच अयंहिरोहिणीपुत्रोरमयन्सुहृदोगुणैः आख्यास्यतेरामइतिबलाधिक्याद्बलंविदुः यदूनामपृथग्भावात्संकर्षणमुशंत्युत १२ आसन्वर्णास्त्रयोह्यस्यगृह्णतोऽनुयुगंतनूः शुक्लोरक्तस्तथापीतइदानींकृष्णतांगतः १३ प्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्मजः वासुदेवइतिश्रीमानभिज्ञाःसंप्रचक्षते १४ बहूनिसंतिनामानिरूपाणिचसुतस्यते गुणकर्मानुरूपाणितान्यहंवेदनोजनाः १५ एषवःश्रेयआधास्यद्गोपगोकुलनंदनः अनेनसर्वदुर्गाणियूयमंजस्तरिष्यथ १६ पुराऽनेनव्रजपतेसाधवोदस्युपीडिताः अराजकेरक्ष्यमाणाजिग्युर्दस्यून्समेधिताः १७ यएतस्मिन्महाभागाःप्रीतिंकुर्वंतिमानवाः नारयोऽभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः १८ तस्मान्नंदात्मजोऽयंतेनारायणसमोगुणैः श्रियाकीर्त्याऽनुभावेनगोपायस्वसमाहितः १९ इत्यात्मानंसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगते नंदःप्रमुदितोमेनआत्मानंपूर्णआशिषाम् २० कालेनव्रजताऽल्पेनगोकुलेरामकेशवौ जानुभ्यांसहपाणिभ्यांरिंगमाणौविजह्रतुः २१ तावंघ्रियुग्ममनुकृष्यसरीसृपंतौघोषप्रघोषरुचिरंव्रजकर्दमेषु तन्नादहृष्टमनसावनुसृत्यलोकंमुग्धप्रभीतवदुपेयतुरंतिमात्रोः २२ तन्मातरौनिजसुतौघृणयास्नुवंत्यौपंकांगरागरुचिरावुपगृह्यदोर्भ्याम् दत्वास्तनंप्रपिबतोःस्ममुखंनिरीक्ष्यमुग्धस्मिताल्पदशनंययतुःप्रमोदम् २३

प्रतिसमादिश्य आत्मानंकृष्णंवाआशिषामाशीर्भिः २० बालक्रीडाचमत्कारैःकृष्णोरामेणसंयुतः परमानंदमाधत्तव्रजेनंदयशोदयोःपूर्णत्वमेवदर्शयन्नाह कालेनेति २१ अनुकृष्यपुनःपुनराकृष्यसरीसृपंतौअतिशयेनचलंतौ कथम् घोषाःकटिपादकिंकिण्यस्तेषांप्रघोषेणरुचिरंयथातथातेषांनादेनहृष्टमनोययोस्तौ लोकंइतस्ततोगच्छंतंजनमनुसृत्यत्रिचतुराणिपदानिअनुगम्यमुग्धवत्प्रभीतवन्मात्रोरंतिसमीपेउपेयतुःउपजग्मतुः २२ तदाचतन्मातरौदोर्भ्यामुपगूह्यप्रमोदययतुः कथंभूतेघृणयाकृपयास्नुवंत्यौपयःपूरपयोधरेसत्यौ पंकेनांगरागेणचरुचिरौ कथंभूतंमुखंनिरीक्ष्यमुग्धंमंदंस्मितंयस्मिन्अल्पादशनाश्चयस्मिन्तच्चतच्च २३

यर्हि अंगनानांदर्शनीयाकुमारलीलाययोः तथाभूतौजातौ तदाः तर्व्रजेव्रजस्यमध्येतद्बलाव्रजांगनास्तौप्रेक्षंत्यः प्रेक्षमाणाः विस्मितगृहकृत्याः हसंत्योजत्हृषुः
हृष्टाबभूवुः कथंभूतौ ताभ्यांप्रगृहीतानिपुच्छानियेषांतैः वत्सैरितस्ततोऽनुकृष्यमाणौ २४ अतिचपलौतौशृंग्यादिभ्योनिषेद्धुंगृहोचितानिकर्माणिचकर्तुंयत्रय
दातज्जनन्यौनशेकाते तदाऽलंमनसोऽनवस्थामापतुरितिगृहसौख्यस्यपराकाष्ठादर्शिता २५ २६ २७ २८ कृष्णचापलचौर्याणिसहैवाखिलसद्मतः प्रज
ल्पंत्यः समागत्यगोप्योगोप्यैमुदंददुः असमयेअदोह काले क्रोशेसंजातहासः स्तेयंचौर्यार्जितंनतुदत्तम् तत्रापिस्वादुनेतरत् दधिचपयश्चअत्ति किंच
भोक्ष्यन्मर्कान्मर्कटान्प्रतिविभज्यददाति तेषांमध्येतृप्तत्वेनकोऽपिनात्तिचेत्भांडंभिनत्ति क्वचिद्द्रव्यस्यालाभेसतिसः गृहायधस्यामीतिकुपितोयातियद्वा

यर्ह्यंगनादर्शनीयकुमारलीलावंतर्व्रजेतद्बलाः प्रगृहीतपुच्छैः वत्सैरितस्ततउभावनुकृष्यमाणौप्रेक्षंत्यउज्झितगृहाजहृषुर्हसं
त्यः २४ शृंग्यग्निदंष्ट्र्यसिजलद्विजकंटकेभ्यः क्रीडापरावतिचलौस्वसुतौनिषेद्धुम् गृह्याणिकर्तुमपियत्रनतज्जनन्यौशेकात
आपतुरलंमनसोऽनवस्थाम् २५ कालेनाल्पेनराजर्षेरामः कृष्णश्चगोकुले अघृष्टजानुभिः पद्भिर्विचक्रमतुरंजसा २६ ततस्तुभ
गवान्कृष्णोवयस्यैर्व्रजबालकैः सहरामोव्रजस्त्रीणांचिक्रीडेजनयन्मुदम् २७ कृष्णस्यगोप्योरुचिरंवीक्ष्यकौमारचापलम्
शृण्वत्याः किलतन्मातुरितिहोचुः समागताः २८ वत्सान्मुंचन्क्वचिदसमयेक्रोशसंजातहासः स्तेयंस्वाद्वत्त्यथदधिपयः कल्पितैः
स्तेययोगैः मर्कान्भोक्ष्यन्विभजतिसचेन्नातिभांडभिनत्तिद्रव्यालाभेसगृहकुपितोयात्युपक्रोश्यतोकान् २९ हस्ताग्राह्येरच
यतिविधिंपीठकोलूखलाद्यैश्छिद्रंह्यंतर्निहितवयुनः शिक्यभांडेषुतद्वित् ध्वांतागारेधृतमणिगणंस्वांगमर्थप्रदीपंकालेगोप्यो
यर्हिगृहकृत्येषुसक्तव्यग्रचित्ताः ३० एवंधार्ष्ट्यान्युशतिकुरुतेमेहनादीनिवास्तौस्तेयोपायैर्विरचितकृतिः सुप्रतीकोयथास्ते इत्थंस्त्री
भिः सभयनयनश्रीमुखालोकिनीभिर्व्याख्यातार्थाप्रहसितमुखीनह्युपालब्धुमैच्छत् ३१ एकदाक्रीडमानास्तेरामाद्यागोपदारकाः
कृष्णोमृदंभक्षितवानितिमात्रेन्यवेदयन् ३२ सागृहीत्वाकरेकृष्णमुपालभ्यहितैषिणी यशोदाभयसंभ्रांतप्रेक्षणाक्षमभाषत
३३ कस्मान्मृदमदांतात्मन्भवान्भक्षितवान्रहः वदंतितावकाह्येतेकुमारास्तेऽग्रजोऽप्ययम् ३४

सगृहाद्गृहिण्यस्तेभ्यः कुपितः तेषांतो
कान्पर्यंकादिषुसुप्तानुपक्रोश्यरोदयित्वायातीति २९ कल्पितैःस्तेययोगैरित्युक्तंतत्प्रपंचयति हस्ताग्राह्यइति तुंगशिक्यस्थभांडेषुअंतर्निहितेदध्यादौवयुनंज्ञानं
यस्यसः छिद्रंरचयति तद्वित्छिद्ररचनादिवित् ध्वांतयुक्तेगृहेस्वांगमेवार्थप्रदीपंरचयति विशेषतोधृतमणिगणम् यर्हियस्मिन्काले ३० रेरेचोरइत्युक्तःसन्उश
तिजल्पति त्वमेवचोरः अहंगृहस्वामीत्यादीनिधार्ष्ट्यानिप्रागल्भ्यानि अथवाउशतिहेकमनीयेयशोदे यद्वाउशतिवास्तौस्वर्चितेगृहेमेहनादीनिपुरीषोत्सर्गादी
निकुरुते एवंस्तेयोपायैः विरचिताकृतिः कर्मयेनसः त्वत्समीपेसुप्रतीकः साधुरिवास्तेसभयेनयनेयस्मिन्तच्चतच्छ्रीयुक्तंमुखंचतदालोकिनीभिः व्याख्यातार्थाप्रख्या
पितकर्मफलाउपालब्धुमाक्षेप्तुंनैच्छन् ३१ कदाचिदपराधांतरेऽपालंभततदातुमहदाश्चर्यमभूदितिकथयन्नाह एकदेति ३२ उपालभ्यनिर्भर्त्स्यभयेनसंभ्रांतप्रेक्षणेचपल
निरीक्षणेअक्षिणीयस्यतम् ३३ अदांतात्मन्चपलगात्ररहः एकांते
३४

नाहंभक्षितवानितिनहिबाल्यंकिंचित्मयाभक्ष्यते मत्कुक्षावादावेवसर्वमस्तीतिभावः समक्षंप्रत्यक्षम् ३५ व्यादेहिमुखंप्रसारयेति व्यादत्तप्रसारितवान् ३६ तत्रतस्मिन्मुखे
विश्वंददृशेददर्श तत्प्रपंचयति जगत्जंगमम् स्थास्नुस्थावरम् खमंतरिक्षलोकम् साद्रिद्वीपाब्धि भूगोलंपर्वतद्वीपसमुद्रसहितं भूगोलंभूर्लोकं वायुःप्रवहः अग्नि
वैद्युतः इंदुश्चतारकाश्चतत्सहितम् ३७ ज्योतिश्चक्रंस्वर्लोकम् वैकारिकाणिदेवाः मनइतिवैकारिकशब्देनगृहीतमपिदेवत्वेनसमप्राधान्यात्पुनरुक्तम् इंद्रियाणिचतैते
जसानि मात्राःतामसाःशब्दादयः ३८ एवमेतद्विचित्रंविश्वंसहएकदैववीक्ष्य विचित्रतामाह जीवश्चगुणक्षोभकः कालश्चपरिणामहेतुः स्वभावश्चजन्महेतुःक
र्मचतत्संस्कारःआशयश्च एतैर्लिंगानांचराचरशरीराणांभेदोयस्मिन्तत् तत्रव्रजंचसहात्मानंस्वसहितंकिंचिद्वीक्ष्यसूनोस्तनौअल्पेविदारितेआस्येशंकामवाप
३९ तामेवाह किंस्वप्नइति परितोविलोक्याह नायंस्वप्नः तर्हिकिंदेवस्यहरेर्माया तथाचेदन्येकिंनपश्यंति तर्हिकिंवामदीयएवकश्चिद्बुद्धिमोहः विपर्यासःदर्प

नाहंभक्षितवानंबसर्वेमिथ्याभिशंसिनः यदिसत्यगिरस्तर्हिसमक्षंपश्यमेमुखम् ३५ यद्येवंतर्हिव्यादेहीत्युक्तःसभगवान्हरिः
व्यादत्ताव्याहतैश्वर्यःक्रीडामनुजबालकः ३६ सातत्रददृशेविश्वंजगत्स्थास्नुचखंदिशः साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलंसवाय्वग्नींदुतारकम्
३७ ज्योतिश्चक्रंजलंतेजोनभस्वान्वियदेवच वैकारिकानींद्रियाणिमनोमात्रागुणास्त्रयः ३८ एतद्विचित्रंसहजीवकालस्वभा
वकर्माशयलिंगभेदम् सूनोस्तनौवीक्ष्यविदारितास्येव्रजंसहात्मानमवापशंकाम् ३९ किंस्वप्नएतदुतदेवमायाकिंवामदीयोबतबुद्धि
मोहः अथोअमुष्यैवममार्भकस्ययःकश्चनौत्पत्तिकआत्मयोगः ४० अथोयथावन्नवितर्कगोचरंचेतोमनःकर्मवचोभिरंजसा यदा
श्रयंयेनयतःप्रतीयतेसुदुर्विभाव्यंप्रणताऽस्मितत्पदम् ४१ अहंममासौपतिरेषमेसुतोव्रजेश्वरस्याखिलवित्तपासती गोप्यश्चगो
पाःसहगोधनाश्चमेयन्माययेत्थंकुमतिःसमेगतिः ४२ इत्थंविदिततत्वायांगोपिकायांसईश्वरः वैष्णवींव्यतनोन्मायांपुत्रस्नेहमयीं
विभुः ४३ सद्योनष्टस्मृतिर्गोपीसारोप्यारोहमात्मजम् प्रवृद्धस्नेहकलिलहृदयाऽसयथापुरा ४४ त्रय्याचोपनिषद्भिश्चसांख्ययोगै
श्चसात्वतैः उपगीयमानमाहात्म्यंहरिंसामन्यतात्मजम् ४५ णेमुखवत् एवंतर्हिअयंकृष्णोऽपिकथमंतःप्रतीयते अंतर्बहिश्चैकरूपेणचकथंजग

त्प्रतीयते तथासतिबिंबप्रतिबिंबयोरिवपरस्परंवैपरीत्येनप्रतीतिःस्यादित्याशंक्यान्यथावितर्कयति अथोइति अथवाममामुष्यार्भकस्यापिसतोयःकश्चनाचिंत्यआ
त्मयोगःस्वीयमैश्वर्यमौत्पत्तिकःस्वाभाविकः ४० चरमंपक्षमाश्रित्यायमीश्वरइतिनिश्चित्याह अथोइति चेतश्चित्तंचित्तादिभिर्नवितर्कगोचरंजगद्यदाश्रयंयद
धिष्ठानंयेनकरणाधिष्ठात्रायतोबुद्धिवृत्त्यभिव्यक्तात् नन्विदमवितर्क्यंभवतुतत्सदकीदृक् अतआह सुदुर्विभाव्यमिति इदमत्यंतमचिंत्यमित्यर्थः ४१ एवंप्र
पंचप्रतीत्योन्नीतंतत्पुनर्जीवसंसृतिहेतुमायाश्रयत्वेनोन्नयंत्याह अहमिति यशोदानामाहम् असौममपतिः अमुष्यव्रजेश्वरस्याखिलवित्तपाऽधिष्ठात्री
अहंसतीजायाएषकृष्णोमेसुतःगोप्यादयश्चमदीयाइतीत्थंकुमतिर्यन्मायया सएषमेशरणमिति ४२ वैष्णवींस्वीयाम् ४३ प्रवृद्धेनस्नेहेनकलिलंव्याप्तंहृदयंय
स्याःसापुरेवास ४४ मायाबलोद्रेकमाह त्रय्येति त्रय्याकर्मकांडरूपयाइंद्रादिरूपेण उपनिषद्भिर्ब्रह्मेति सांख्यैःपुरुषइतियोगैःपरमात्मेतिसात्वतैर्भगवानिति उपगी
यमानंमाहात्म्यंयस्यतम् ४५

अतिविस्मयेनपृच्छति नंदइति महोदयंमहानुदयउद्भवोयस्यतत् ४६ ययोः प्रसन्नोऽवतीर्णस्तौपितरा वपियन्नान्वविंदेतांनप्राप्नुताम् कृष्णस्योदारंमहत्तुअ
र्भकेहितंबाललीलांयच्चकवयोगायंति तद्योऽविंदत् सकिंश्रेयोऽकरोदिति ४७ ब्रह्मणआदेशान् गोपालादिलक्षणान् ४८ ४९ सएवेहद्रोणोजज्ञे सचनंदइ
तिख्यातः साचधरायशोदाऽभवत् ५० गोपगोपीनामपिवस्तुस्वभावादस्त्येवभक्तिः तयोः पुनर्नितरामिति ५१ स्वलीलयापुत्रभावानुकारिण्या ५२ इति
दशमेटीकायामष्टमोऽध्यायः ८ नवमेपयउत्सिक्तेगत्वागोप्यथतत्कृतम् विलोक्यभांडभंगादिकृष्णंदाम्नाबबंधतम् १ तनूदराश्रितंविश्वंदृष्ट्वाविस्मि

राजोवाच नंदः किमकरोद्ब्रह्मन्श्रेयएवंमहोदयम् यशोदाचमहाभागापपौयस्याःस्तनंहरिः ४६ पितरौनान्वविंदेतांकृष्णोदा
रार्भकेहितम् गायंत्यद्यापिकवयोयल्लोकशमलापहम् ४७ श्रीशुकउवाच द्रोणोवसूनांप्रवरोधरयाभार्ययासह करिष्य
माणआदेशान्ब्रह्मणस्तमुवाचह ४८ जातयोर्नौमहादेवेभुविविश्वेश्वरेहरौ भक्तिःस्यात्परमालोकेययाऽञ्जोदुर्गतिंतरेत् ४९ अस्त्वित्यु
क्तः सभगवान्व्रजेद्रोणोमहायशाः जज्ञेनंदइतिख्यातोयशोदासाधराऽभवत् ५० ततोभक्तिर्भगवतिपुत्रीभूतेजनार्दने दंपत्योर्नित
रामासीद्गोपगोपीषुभारत ५१ कृष्णोब्रह्मणआदेशंसत्यंकर्तुंव्रजेविभुः सहरामोवसंश्चक्रेतेषांप्रीतिंस्वलीलया ५२ इतिश्रीभा
गवतेमहा० दश० विश्वरूपदर्शनेअष्टमोऽध्यायः ८ श्रीशुकउवाच एकदागृहदासीषुयशोदानंदगेहिनी कर्मांतरनियु
क्तासुनिर्ममंथस्वयंदधि १ यानियानीहगीतानितद्बालचरितानिच दधिनिर्मंथनेकालेस्मरंतीतान्यगायत २ क्षौमंवासःपृथुक
टितटेबिभ्रतीसूत्रनद्धंपुत्रस्नेहस्नुतकुचयुगंजातकंपंचसुभ्रूः रज्ज्वाकर्षश्रमभुजचलत्कंकणौकुंडलेचस्विन्नंवक्त्रंकबरविगलन्मा
लतीनिर्ममंथ ३ तांस्तन्यकामआसाद्यमथ्नंतींजननींहरिः गृहीत्वादधिमंथानंन्यषेधत्प्रीतिमावहन् ४ तमंकमारूढमपाययत्
स्तनंस्नेहस्नुतंसस्मितमीक्षतीमुखम् अतृप्तमुत्सृज्यजवेनसाययावुत्सिच्यमानेपयसित्वधिश्रिते ५ संजातकोपःस्फुरितारु
णाधरंसंदश्यदद्भिर्दधिमंथभाजनम् भित्त्वामृषाश्रुर्दृषदश्मनारहोजघासहैय्यंगवमंतरंगतः ६ उत्तार्यगोपीसुशृतंपयःपुनःप्रवि
श्यसंदृश्यचदध्यमत्रकम् भग्नंविलोक्यस्वसुतस्यकर्मतज्जहासतंचापिनतत्रपश्यती ७ उलूखलांघ्रेरुपरिव्यवस्थितंमर्का
यकामंददतंशिचिस्थितम् हैय्यंगवंचौर्यविशंकितेक्षणंनिरीक्ष्यपश्चात्सुतमागमच्छनैः ८ तच्चेतसः बंधनद्व्यंगुलापूर्त्यापूर्णताम

न्वदर्शयत् २ स्वयंदधिनिर्ममंथ १ तदाचागायतेतिचकारान्वयः २ सूत्रनद्धंकांचीबद्धम् रज्जोराकर्षेणश्रमोययोस्तयोर्भुजयोश्चलंतौकंकणौच क
बराद्विगलंत्योमालत्योयस्याःसा ३ ४ अधिश्रितेचुल्लीमारोपितेउत्सिच्यमानेअग्नितापेनोद्रिच्यमाने ५ दृषदश्मनाशिलापुत्रेण अंतरंगृहमध्यंग
तः रहःएकांतेनवनीतमभक्षयत् ६ सुशृतंसुतप्तंदधिमंथनस्थानंप्रविश्यभिन्नंसंदृश्यदृष्ट्वा ७ उलूखलांघ्रेःपरिवर्तितस्योलूखलस्योपरिशिचिशि
क्ये चौर्येणविशंकितम् चंचलमीक्षणंयस्यतंसुतम् ८ ७ ६ ५ ४ ३

तपसा एकाग्र्येणईरितंतदाकारतांनीतमतएवक्षमंयोग्यंप्रवेष्टुंयोगिनांमनोऽपियंनापतम् अथवा अन्वधावत्केवलंनत्वापयतोयोगिनांमनोपियंप्रवेष्टुंनक्षम मिति ९ अन्वंचमानाएवंकृष्णमनुगच्छंती बृहत्योश्चलंत्योः श्रोण्योर्भारेणाक्रांतात्स्तब्धागतिर्यस्याःसा विस्रंसिताल्केशबंधात्च्युतैःप्रसूनैरनुगतिरनुगमनंय स्याःसा यद्वा जवेनकंपिताल्केशबंधात्पुरःपतितानिप्रसूनानिअनुपश्चात्गतिर्यस्याःसा परामृशत् धृतवती १० अंजन्मषिणीअंजंतीसर्वतःप्रसरंतीमषी ययोस्ते अक्षिणीस्वपाणिनाकर्षंतंसंमर्दयंतं भिषयंती इस्वश्छांदसः भीषयंतीभयमुत्पादयंती अवागुरत् अभर्त्सयत् ११ इयेषऐच्छत् अतद्वीर्य कोविदातत्प्रभावानभिज्ञा १२ अकोविदत्वमाह नचांतरितिपंचभिः बंधनंहिबहिःपरिवृतेनदाम्नाअंतरावृतस्यभवति तथापूर्वापरविभागवतोवस्तु

तामात्तयष्टिंप्रसमीक्ष्यसत्वरस्ततोऽवरुह्यापससारभीतवत् गोप्यन्वधावन्नयमापयोगिनांक्षमंप्रवेष्टुंतपसेरितंमनः ९ अन्वंचमा नाजननीबृहच्चलच्छ्रोणीभराक्रांतगतिःसुमध्यमा जवेनविस्रंसितकेशबंधनच्युतप्रसूनानुगतिःपरामृशत् १० कृतागसंतंप्ररु दंतमक्षिणीकर्षंतमंजन्मषिणीस्वपाणिना उद्वीक्ष्यमाणंभयविह्वलेक्षणंहस्तेगृहीत्वाभिषयंत्यवागुरत् ११ त्यक्त्वायष्टिंसुतंभी तंविज्ञायाभर्कवत्सला इयेषकिलतंबद्धुंदाम्नाऽतद्वीर्यकोविदा १२ नचांतर्नबहिर्यस्यनपूर्वंनापिचापरम् पूर्वापरंबहिश्चांत र्जगतोयोजगच्चयः १३ तंमत्वाऽऽत्मजमव्यक्तंमर्त्यलिंगमधोक्षजम् गोपिकोलूखलेदाम्नाबबंधप्राकृतंयथा १४ तद्दामबध्यमा नस्यस्वार्भकस्यकृतागसः द्व्यंगुलोनमभूत्तेनसंदधेऽन्यच्चगोपिका १५ यदासीत्तदपिन्यूनंतेनान्यदपिसंदधे तदपिद्व्यंगुलंन्यू नंयद्यदादत्तबंधनम् १६ एवंस्वगेहदामानियशोदासंदधत्यपि गोपीनामुत्स्मयंतीनांस्मयंतीविस्मिताऽभवत् १७ स्वमातुःस्वि न्नगात्रायाविस्रस्तकबरस्रजः दृष्ट्वापरिश्रमंकृष्णःकृपयाऽसीत्स्वबंधने १८ एवंसंदर्शिताह्यंगहरिणाभक्तवश्यता स्ववशेना पिकृष्णेनयस्येदंसेश्वरंवशे १९ नेमंविरिंच्योनभवोनश्रीरप्यंगसंश्रया प्रसादंलेभिरेगोपीयत्तत्प्रापविमुक्तिदात् २० नायंसुखा पोभगवान्देहिनांगोपिकासुतः ज्ञानिनांचात्मभूतानांयथाभक्तिमतामिह २१ कृष्णस्तुगृहकृत्येषुव्यग्रायांमातरिप्रभुः अद्रा क्षीदर्जुनौपूर्वंगुह्यकौधनदात्मजौ २२

नः पूर्वतोदामधृत्वापरितःपरिवेष्टनेनभवति नत्वेतदस्तीत्याह नचांतरिति किंच व्यापकेनव्याप्यस्यबंधोभवति तच्चविपरीतमित्याह पूर्वापरमिति किंच तद्व्यतिरिक्तस्यचाभावात् नबंधइत्याह जगच्चयइति १३ तंमर्त्यलिंगमधोक्षजमात्मजंमत्वाबबंधेति १४ द्व्यंगुलोनंद्वा भ्यामंगुलाभ्यामूनमपूर्णम् १५ १६ स्मितंकुर्वतीनामध्येस्वयमपिहसंतीविस्मयमाप १७ १८ नचैवंस्वातंत्र्यभंगइत्याह एवंसंदर्शितेति सेश्वरमिदंविश्वं यस्यवशे यदधीनमित्यर्थः १९ भगवत्प्रसादमन्येऽपिभक्तालभंते इदंत्वतिचित्रमितिसरोमांचितमाह नेममिति विरिंच्यःपुत्रोऽपि भवःस्वात्माऽपि श्रीर्जायाऽपि २० फलितमाह नायमिति देहिनां देहाभिमानिनांतापसादीनांज्ञानिनां निवृत्ताभिमानानामपीति २१ भक्तैर्बद्धस्याप्यन्यमोचकत्वमाह कृष्णस्त्विति २२

२३ इतिदशमेटीकायांनवमोऽध्यायः ९ दशमेऽपातयद्दिंगन्नंतरायमलार्जुनौ तत्रत्याभ्यांचदेवाभ्यांकृष्णस्तुतइतीर्यते १ यद्विगर्हितंकर्मयेनवादेवर्षेर्भाग
वतोत्तमस्यापितमःक्रोधः तदेतत्कथ्यनामिति १ २ ३ गंगायामंतर्मध्ये कथंभूते अंभोजानांवनानितेषांराजयः ताः विद्यंतेयस्मिन्तस्मिन् ४ अपश्यत्
दृष्ट्वाचक्षीबाणौमत्तौसमबुध्यत ५ कुतइत्यतआह तंदृष्ट्वेति ६ अनुग्रहार्थायअनुग्रहश्चमदनाशः अर्थश्चश्रीकृष्णदर्शनंतदर्थमिदंवक्ष्यमाणंनत्वन्य इत्यादि
७ जोष्यान्प्रियान् विषयान् जुषतः सेवमानस्यपुंसः श्रीमदादन्यआभिजात्यादिः सत्कुलविद्यादिजनितोमदः अन्योवा रजोगुणः रजःकार्यःहास्यहर्षादिरूपो
नहितथाबुद्धिभ्रंशः बुद्धिंभ्रंशयतीतितथा किंतु श्रीमदएवेति तदाह यत्रेत्यादिचतुर्भिः यत्रश्रीमदे ८ इमंनश्वरंदेहम् अजरामृत्युअजरश्चअमृत्युश्चय

पुरानारदशापेनवृक्षतांप्रापितौमदात् नलकूबरमणिग्रीवावितिख्यातौश्रियाऽन्वितौ २३ इतिश्रीभाग० महापु० दश० गोपी
प्रसादोनामनवमोऽध्यायः ९ राजोवाच कथ्यतांभगवन्नेतत्तयोःशापस्यकारणम् यत्तद्विगर्हितंकर्मयेनवादेवर्षेस्तमः १
श्रीशुकउवाच रुद्रस्यानुचरौभूत्वासुदृप्तौधनदात्मजौ कैलासोपवनेरम्येमंदाकिन्यांमदोत्कटौ २ वारुणींमदिरांपीत्वा
मदाघूर्णितलोचनौ स्त्रीजनैरनुगायद्भिश्चेरतुःपुष्पितेवने ३ अंतःप्रविश्यगंगायामंभोजवनराजिनि चिक्रीडतुर्युवतिभिर्गजा
विवकरेणुभिः ४ यदृच्छयाचदेवर्षिर्भगवांस्तत्रकौरव अपश्यन्नारदोदेवौक्षीबाणौसमबुध्यत ५ तंदृष्ट्वाव्रीडितादेव्योविवस्त्राः
शापशंकिताः वासांसिपर्यधुःशीघ्रंविवस्त्रौनैवगुह्यकौ ६ तौदृष्ट्वामदिरामत्तौश्रीमदांधौसुरात्मजौ तयोरनुग्रहार्थायशापंदास्य
न्निदंजगौ ७ नारदउवाच नह्यन्योजुषतोजोष्यान्बुद्धिभ्रंशोरजोगुणः श्रीमदादाभिजात्यादिर्यत्रस्त्रीद्यूतमासवः ८
हन्यंतेपशवोयत्रनिर्दयैरजितात्मभिः मन्यमानैरिमंदेहमजरामृत्युनश्वरम् ९ देवसंज्ञितमप्यंतेकृमिविड्भस्मसंज्ञितम् भूतध्रुक्
तत्कृतेस्वार्थंकिंवेदनिरयोयतः १० देहःकिमन्नदातुःस्वंनिषेक्तुर्मातुरेवच मातुःपितुर्वाबलिनःक्रेतुरग्नेःशुनोऽपिवा ११ एवं
साधारणंदेहमव्यक्तप्रभवाप्ययम् कोविद्वानात्मसात्कृत्वाहंतिजंतूनृतेऽसतः १२ असतःश्रीमदांधस्यदारिद्र्यंपरमांजनम्
आत्मौपम्येनभूतानिदरिद्रःपरमीक्षते १३ यथाकंटकविद्धांगोजंतोर्नेच्छतितांव्यथाम् जीवसाम्यंगतोलिंगैर्नतथाविद्धकंटकः
१४

थातथामन्यमानैः ९ नरदेवभूदेवसंज्ञितमपिश्वादिभिर्भक्षितंविट्संज्ञितंदग्धंभस्मसंज्ञितमन्यदाकृमिसंज्ञितंतत्कृतेतदर्थंयोभूतध्रुक्द्रोग्धाय
तोभूतद्रोहान्निरयोभवति सकिंस्वार्थंवेदनैववेदेत्यर्थः १० इदानीं देहे अहंभावोऽपिनघटत इत्याह देहइति निषेक्तुःपितुःमातुःपितुर्वामातामहस्यपुत्रिका
करणे ११ अव्यक्तप्रभवाप्ययमव्यक्तात्प्रभवस्तस्मिन्नेवाप्ययोयस्यतमात्मसात्कृत्वा आत्मेतिमत्वा असतोमूढादृते १२ एवंश्रीमदविचेष्टितंउक्त्वातत्
प्रतीकारंनिश्चिनोति असतइति परंश्रेष्ठंदारिद्र्यमेवकेवलमिति कुतइत्यतआह आत्मौपम्येनेति ततोनद्रुह्यतीतिभावः १३ सदृष्टांतमाह यथेति
मुखम्लान्यादिलिंगैः सर्वेषांजीवानांसुखदुःखेसमइतिज्ञातवानित्यर्थः १४ ५ ५ ५ ५

किंच दारिद्र्यंमोक्षमपिसाधयतीत्याह दरिद्रइतिश्लोकचतुष्टयेन निरहंस्तंभोनिर्गतः अहंकाररूपःस्तंभोयस्मात्सः १५ १६ युज्यंतेस्वतएवसंगच्छंते
तर्षतृष्णाम् १७ ननुसाधूनामपिधनिकःप्रियःस्यान्नदरिद्रइतितत्राह साधूनामिति धनेनस्तंभोगर्वोयेषांतैः १८ तमोमदंअज्ञानकृतमदम् १९
नमःपुत्रौतमोव्याप्तौ २० शपति अतोऽर्हतइति अनुगृह्णातिस्यातांनैवमित्यादिना मत्प्रसादेनस्मृतिःस्यात् २१ स्वर्लोकतांदेवत्वंपुनर्लब्ध्वामदनुग्रहात् ल
ब्धभक्तीभविष्यतइति २२ २३ प्रस्तुतमाह ऋषेरिति २४ किमितिसत्यंकर्त्तव्यंतत्राह देवर्षिरिति यद्यतःतत्ततः २५ यमयोःयमलयोःसहजातयोःआ
त्मनःकृष्णस्यतन्मध्यप्रवेशमात्रेण २६ अनुअंचतीत्यन्वक् तत्रहेतुःदामोदरेणेति उत्कलितःउत्पाटितःअंघ्रिबंधोमूलबंधोययोस्तौ परमस्यश्रीकृष्णस्यवि

दरिद्रोनिरहंस्तंभोमुक्तःसर्वमदैरिह कृच्छ्रंयदृच्छयाऽऽप्नोतितद्धितस्यपरंतपः १५ नित्यंक्षुत्क्षामदेहस्यदरिद्रस्यान्नकांक्षिणः इंद्रियाण्य
नुशुष्यंतिहिंसाऽपिविनिवर्त्तते १६ दरिद्रस्यैवयुज्यंतेसाधवःसमदर्शिनः सद्भिःक्षिणोतितंतर्षंततआराद्विशुद्ध्यति १७ साधूनांस
मचित्तानांमुकुंदचरणैषिणाम् उपेक्ष्यैःकिंधनस्तंभैरसद्भिरसदाश्रयैः १८ तदहंमत्तयोर्माध्व्यावारुण्याश्रीमदांधयोः तमोमदंहरि
ष्यामिस्त्रैणयोरजितात्मनोः १९ यदिमौलोकपालस्यपुत्रौभूत्वातमःप्लुतौ नविवाससमात्मानंविजानीतःसुदुर्मदौ २० अतोऽर्हतः
स्थावरतांस्यातांनैवंयथापुनः स्मृतिःस्यान्मत्प्रसादेनतत्रापिमदनुग्रहात् २१ वासुदेवस्यसान्निध्यंलब्ध्वादिव्यशरच्छते वृत्तेस्व
र्लोकतांभूयोलब्धभक्तीभविष्यतः २२ श्रीशुकउवाच एवमुक्त्वासदेवर्षिर्गतोनारायणाश्रमम् नलकूबरमणिग्रीवावासतुर्यम
लार्जुनौ २३ ऋषेर्भागवतमुख्यस्यसत्यंकर्त्तुंवचोहरिः जगामशनकैस्तत्रयत्रास्तांयमलार्जुनौ २४ देवर्षिर्मेप्रियतमोयदिमौधनदा
त्मजौ तत्तथासाधयिष्यामियद्गीतंतन्महात्मना २५ इत्यंतरेणार्जुनयोःकृष्णस्तुयमयोर्ययौ आत्मनिर्वेशमात्रेणतिर्यग्गतमुलूखलं
२६ बालेननिष्कर्षयताऽन्वगुलूखलंतद्दामोदरेणतरसोत्कलितांघ्रिबंधौ निष्पेततुःपरमविक्रमितातिवेपस्कंधप्रवालविटपौकृतचं
डशब्दौ २७ तत्रश्रियापरमयाककुभःस्फुरंतौसिद्धावुपेत्यकुजयोरिवजातवेदाः कृष्णंप्रणम्यशिरसाऽखिललोकनाथंबद्धांजलीविर
जसाविदमूचतुःस्म २८ कृष्णकृष्णमहायोगिंस्त्वमाद्यःपुरुषःपरः व्यक्ताव्यक्तमिदंविश्वंरूपंतेब्राह्मणाविदुः २९ त्वमेकःसर्वभूताना
देहास्वात्मेंद्रियेश्वरः त्वमेवकालोभगवान्विष्णुरव्ययईश्वरः ३० क्रमितंविक्रमस्तेनातिवेपःकंपोयेषुतेस्कंधप्रवालविटपाययोस्तौ २७ ककुभःप्रतिसर्वतः

स्फुरंतावित्यर्थः यद्वा दिशःप्रकाशयंतावितिकुजयोर्वृक्षयोःस्थितोऽग्निर्यथामूर्तिमानुपैति तथोपेत्यविरजसौनिर्मदौ २८ गोपालंमांयुवांदेवौकिमितिप्रणतौइतिचेत्त
त्राहतुः हेकृष्णकृष्ण महायोगिन् अचिंत्यप्रभावस्त्वंनबालःकिंतु परःपुरुषःयतःआद्यःकारणभूतःतत्रापिननिमित्तमात्रम् किंतुउपादानमपित्वमेवेत्याशयेनतुष्टुवतुः
व्यक्ताव्यक्तमितिस्थूलसूक्ष्मंइदंरूपंतेतवब्राह्मणाःब्रह्मविदःविदुरिति २९ नियंतापित्वमेवेत्यूचतुः त्वमेक इतिदेहःअसवःप्राणाःआत्माअहंकारःइंद्रियाणिचतेषामीश्वरः नन्वस्यकालोनिमित्तंप्रकृतिरुपादानंप्रकृतेर्जातोमहान्विश्वात्मतयापरिणमते पुरुषःकर्त्तानियंताच किमत्राहमतआहतुःत्वमेवकालइत्यादिनासार्द्धेन यतोभ
गवानीश्वरोविष्णुस्त्वम् अतःकालोनामतवलीला ३०

प्रकृतिः शक्तिः पुरुषोंशः महान्कार्यम् अतस्त्वमेवसर्वमित्यर्थः ३१ नन्वहमेवचेत्सर्वंतर्हि घटादिज्ञानेमज्ज्ञानंकिंनभवति भवतीतिचेत्सर्वोऽपिब्रह्मवित्स्यादतआ
हतुः गृह्यमाणैरिति दृश्यत्वेनवर्त्तमानैः बुद्ध्यहंकारेंद्रियादिभिः द्रष्टात्वनगृह्यसइतिभावः ननुतर्हिजीवोजानातुनैवेत्याहतुः कोन्विहेतिजीवाद्युस्तैः प्रागेवस्व
प्रकाशतयासिद्धंत्वांकोवाजानाति गुणसंवृतः देहाद्यावृतः ३२ अतोदुर्ज्ञेयत्वात्केवलंप्रणमतः तस्मैतुभ्यमिति आत्मनः स्वस्मात् द्योतः प्रकाशोयेषांतैर्गुणैश्छन्नो
महिमायस्य अर्थैरिवरवेस्तस्मै ३३ अहोहमीश्वरइतिकुतोज्ञाततत्राहतुः यस्येति ३४ भवायोद्भवाय विभवायविगतोभवोयस्मिन् तस्मैकैवल्यायेत्यर्थः ३५
३६ नौआवामनुचरः कुबेरोनारदोवा तस्यकिंकरौ भगवतस्तवदर्शनम् ३७ तत्रगतयोरावयोः पूर्वस्वभावोमाभूत् किंतु वाणीगुणानुकथनइत्यादिनः अस्मदोर्दृ

त्वंमहान्प्रकृतिः साक्षाद्रजःसत्त्वतमोमयी त्वमेवपुरुषोध्यक्षः सर्वक्षेत्रविकारवित् ३१ गृह्यमाणैस्त्वमग्राह्योविकारैःप्राकृतैर्गुणैः कोन्विहार्हतिविज्ञातुंप्राक्सिद्धंगुणसंवृतः ३२ तस्मैतुभ्यंभगवतेवासुदेवायवेधसे आत्मद्योतगुणैश्छन्नमहिम्नेब्रह्मणेनमः ३३ यस्यावताराज्ञायंतेशरीरेष्वशरीरिणः तैस्तैरतुल्यातिशयैर्वीर्यैर्देहिष्वसंगतैः ३४ सभवान्सर्वलोकस्य भवायविभवायच अवतीर्णोंशभागेनसांप्रतंपतिराशिषाम् ३५ नमःपरमकल्याणनमःपरममंगल वासुदेवायशांताययदूनांपतयेनमः ३६ अनुजानीहिनौभूमन्स्तवानुचरकिंकरौ दर्शनंनौभगवतऋषेरासीदनुग्रहात् ३७ वाणीगुणानुकथनेश्रवणौकथायांहस्तौचकर्मसुमनस्तवपादयोर्नः स्मृत्यांशिरस्तवनिवासजगत्प्रणामेदृष्टिःसतांदर्शनेऽस्तुभवत्तनूनाम् ३८ श्रीशुकउवाच इत्थंसंकीर्तितस्ताभ्यांभगवान्गोकुलेश्वरः दाम्नाचोलूखलेबद्धः प्रहसन्नाहगुह्यकौ ३९ श्रीभगवानुवाच ज्ञातंममपुरैवैतदृषिणाकरुणात्मना यच्छ्रीमदांधयोर्वाग्भिर्विभ्रंशोऽनुग्रहःकृतः ४० साधूनांसमचित्तानांसुतरांमत्कृतात्मनाम् दर्शनान्नोभवेद्बंधः पुंसोऽक्ष्णोःसवितुर्यथा ४१ यद्गच्छतंमत्परमौनलकूबरसादनम् संजातोमयिभावोवामीप्सितःपरमोभवः ४२ श्रीशुकउवाच इत्युक्तौतौपरिक्रम्यप्रणम्यचपुनःपुनः बद्धोलूखलमामंत्र्यजग्मतुर्दिशमुत्तराम् ४३ इतिश्रीभाग० महा० दश० नारदशापोनामदशमोऽध्यायः १०

योरश्वेतिद्विवचनस्थानेबहुवचनम् अस्मत्संगिनांसर्वेषामपीतिबहुवचनंवा तवनिवासभूतंयज्जगत्तस्यप्रणामे
त्वंन्निवासभूतमितिबहुमानेनजगतः प्रणामेशिरोऽस्त्वित्यर्थः भवत्तनूनांभवतोमूर्त्तीनाम् ३८ संकीर्त्तितः संस्तुतः ३९ वाग्भिर्नलद्युन्योजुषतोजोष्यानित्या
दिभिः श्रीविभ्रंशरूपोऽनुग्रहःकृतइति ४० युक्तमेवैतदित्याह साधूनांस्वधर्मवर्त्तिनांसमचित्तानामात्मविदांसुतरांमत्कृतात्मनांमय्यर्पितचित्तानांतेषांरूपाऽ
तिरेकात्सुतरामित्युक्तम् सवितुर्दर्शनादक्ष्णोर्यथाबंधोनभवेत्तद्वत् ४१ प्राधान्यादेकस्यसंबोधनम् हेनलकूबर युवांतत्तस्मात्सादनंस्वनिकेतंमत्परमौ
संतौगच्छतम् युवयोरपेक्षितोमयिप्रेमाजातएव अभवः नभवोयस्मिन्सः ४२ बद्धोलूखलंबद्धमुलूखलंयस्मिन् ४३ इतिदशमेटीकायांदशमोऽध्यायः १०

एकादशेसमागसद्वृंदावनमथार्भकैः वत्सानूपालयताऽनेनहतौवत्सबकासुरौ १ निर्घातोवज्रपातइतिभयेनशंकिताः १ तल्लक्ष्यंप्रत्यक्षतःपुरतोदृश्यमपिपतनकारणमविज्ञायबभ्रमुः २ लक्ष्यंकारणंदर्शयति उलूखलमिति भ्रमकारणमाह कस्येदंराक्षसादेःकर्मकुतोवाकारणात् अहोआश्चर्यमुत्पातइतिकातराः भीताःसंतो बभ्रमुरित्यर्थः ३ मध्यगेनवृक्षयोर्मध्यगतेन नकेवलमेतावत् वृक्षाभ्यांनिर्गतौदिव्यौपुरुषावप्यचक्ष्महि दृष्टवंतोवयमिति ४ केवलंतार्किकानजगृहुरेवअन्ये तु संदेहयुक्तचित्ताबभूवुरिति ५ भगवन्मायाविमोहितस्यनंदस्याचरितमाह उलूखलमिति ६ ज्ञास्यंतेमामितिशंकमानोऽतीवबाल्यमनुकरोतिस्म तदाह

श्रीशुकउवाच गोपानंदादयःश्रुत्वाद्रुमयोःपततोरवम् तत्राजग्मुःकुरुश्रेष्ठनिर्घातभयशंकिताः १ भूम्यांनिपतितौतत्रददृशुर्यमलार्जुनौ बभ्रमुस्तद्विज्ञायलक्ष्यपतनकारणम् २ उलूखलंविकर्षंतंदाम्नाबध्धंचबालकम् कस्येदंकुतआश्चर्यमुत्पातइतिकातराः ३ बालाऊचुरनेनेतितिर्यग्गतमुलूखलम् विकर्षतामध्यगेनपुरुषावप्यचक्ष्महि ४ नतेतदुक्तंजगृहुर्नघटेतेतितस्यतत् बालस्योत्पाटनंतर्वोःकेचित्संदिग्धचेतसः ५ उलूखलंविकर्षंतंदाम्नाबध्धंस्वमात्मजम् विलोक्यनंदःप्रहसद्वदनोविमुमोचह ६ गोपीभिःस्तोभितोऽनृत्यद्भगवान्बालवत्क्वचित् उद्गायतिक्वचिन्मुग्धस्तद्वशोदारुयंत्रवत् ७ बिभर्तिक्वचिदाज्ञप्तःपीठकोन्मानपादुकम् बाहुक्षेपंचकुरुतेस्वानांचप्रीतिमावहन् ८ दर्शयस्तद्विदांलोकआत्मनोभृत्यवश्यताम् व्रजस्योवाहवैहर्षंभगवान्बालचेष्टितैः ९ गोपवृद्धामहोत्पातानननुभूयबृहद्वने नंदादयःसमागम्यव्रजकार्यममंत्रयन् १० तत्रोपनंदनामाहगोपोज्ञानवयोऽधिकः देशकालार्थतत्त्वज्ञःप्रियकृद्रामकृष्णयोः ११ उत्थातव्यमितोऽस्माभिर्गोकुलस्यहितैषिभिः आयांत्यत्रमहोत्पाताबालानांनाशहेतवः १२ मुक्तःकथंचिद्राक्षस्याबालघ्न्याबालकोह्यसौ हरेरनुग्रहान्नूनमनश्चोपरिनापतत् १३ चक्रवातेननीतोऽयंदैत्येनविपदंवियत् शिलायांपतितस्तत्रपरित्रातःसुरेश्वरैः १४ यन्नम्रियेतद्रुमयोरंतरंप्राप्यबालकः असावन्यतमोवापितदप्यच्युतरक्षणम् १५ यावदौत्पातिकोऽरिष्टोव्रजनाभिभवेदितः तावद्बालानुपादाययास्यामोऽन्यत्रसानुगाः १६ वनंवृंदावनंनामपशव्यंनवकाननम् गोपगोपीगवांसेव्यंपुण्याद्रितृणवीरुधम् १७ तत्तत्राद्यैवयास्यामःशकटान्युंक्तमाचिरम् गोधनान्यग्रतोयांतुभवतांयदिरोचते १८ तच्छ्रुत्वैकधियोगोपाःसाधुसाध्वितिवादिनः व्रजान्स्वान्स्वान्समायुज्यययूरूढपरिच्छदाः १९ गोपीभिरिति स्तोभितःकरतालादिनाप्रोत्साहितः ७ इदमानयेत्याज्ञप्तः आनेतुमसमर्थइवबिभर्तिकेवलंपीठादि बाहुक्षेपंकरचालनंच तद्विदांचेतिचकारान्वयः ८ तदैश्वर्यविदंतियेतेषाम् एवंव्रजस्यहर्षमुवाहेति ९ रंतुंवृंदावनंगंतुमंतःकृष्णेनयंत्रिताःस्वतंत्राइवनंदाद्यामंत्रमेतममंत्रयन् व्रजकार्यंगोकुलस्यहितकृत्यम् १० ११ १२ १३ विपदंवीनांपक्षिणां स्थानम् वियत्नभः विगतप्रतिष्ठंवा १४ अन्यतमोवाकश्चिद्बालः अच्युतेनैवरक्षणमासीत् १५ अरिष्टः अनर्थः इतःस्थानात् १६ पशव्यंपशुभ्योहितम्नवानिकाननान्यवांतराणिविद्यंतेयस्मिन्तत् १७ १८ एकधियःविप्रतिपत्तिरहिताः व्रजान्शकटव्यूहान् रूढाःशकटादिष्वारोपिताःपरिच्छदायैस्ते १९ ७

यत्ताः कृतप्रयत्नाः २० २१ नूत्नैः कुचगतैः कुंकुमैः कांतिर्यासां ताः नूत्नेषु कुचेषु यत्कुंकुमं तेन कांतिर्यासामिति वा २२ २३ व्रजावासं गोकुलवसतिस्थानम् २४
२५ स्वकालेन तद्योग्यकालेन २६ कौमारलीलां निरूपयति अविदूर इत्यादिना २७ क्षेपणैः बिल्वामलकादिभिः किंकिणीयुक्तैः पादैः क्षिपतः ताडयतः
वत्सपाला एव द्वित्राः कंबलादिपिहिताः वृषरूपमनुकुर्वंति तैः सह २८ स्वयमपि तथैव वृषायमाणौ नदंतौ तदनुकारिशब्दाननुकुर्वंतौ युयुधाते इत्यर्थः रुतैः श

वृद्धान्बालान्स्त्रियो राजन्सर्वोपकरणानि च अनस्स्वारोप्य गोपाला यत्ता आत्तशरासनाः २० गोधनानि पुरस्कृत्य शृंगाण्यापूर्य सर्वतः तूर्यघोषेण महता ययुः सहपुरोहिताः २१ गोप्यो रूढरथा नूत्नकुचकुंकुमकांतयः कृष्णलीला जगुः प्रीता निष्ककंठ्यः सुवाससः २२ तथा यशोदारोहिण्यावेकं शकटमास्थिते रेजतुः कृष्णरामाभ्यां तत्कथाश्रवणोत्सुके २३ वृंदावनं संप्रविश्य सर्वकालसुखावहम् तत्र चक्रुर्व्रजावासं शकटैरर्धचंद्रवत् २४ वृंदावनं गोवर्धनं यमुनापुलिनानि च वीक्ष्यासीदुत्तमा प्रीती राममाधवयोर्नृप २५ एवं व्रजौकसां प्रीतिं यच्छंतौ बालचेष्टितैः कलवाक्यैः स्वकालेन वत्सपालौ बभूवतुः २६ अविदूरे व्रजभुवः सह गोपालदारकैः चारयामासतुर्वत्सान्नानाक्रीडापरिच्छदौ २७ क्वचिद्वादयतो वेणुं क्षेपणैः क्षिपतः क्वचित् क्वचित्पादैः किंकिणीभिः क्वचित्कृत्रिमगोवृषैः २८ वृषायमाणौ नदंतौ युयुधाते परस्परम् अनुकृत्य रुतैर्जंतूंश्चेरतुः प्राकृतौ यथा २९ कदाचिद्यमुनातीरे वत्सांश्चारयतोः स्वकैः वयस्यैः कृष्णबलयोर्जिघांसुर्दैत्य आगमत् ३० तं वत्सरूपिणं वीक्ष्य वत्सयूथगतं हरिः दर्शयन्बलदेवाय शनैर्मुग्ध इवासदत् ३१ गृहीत्वाऽपरपादाभ्यां सहलांगूलमच्युतः भ्रामयित्वा कपित्थाग्रे प्राहिणोद्गतजीवितं स कपित्थैर्महाकायः पात्यमानैः पपात ह ३२ तं वीक्ष्य विस्मिता बालाः शशंसुः साधु साध्विति देवाश्च परिसंतुष्टा बभूवुः पुष्पवर्षिणः ३३ तौ वत्सपालकौ भूत्वा सर्वलोकैकपालकौ सप्रातराशौ गोवत्सांश्चारयंतौ विचेरतुः ३४ स्वं स्वं वत्सकुलं सर्वे पाययिष्यंत एकदा गत्वा जलाशयाभ्याशं पाययित्वा पपुर्जलम् ३५ ते तत्र ददृशुर्बाला महासत्त्वमवस्थितम् तत्रसुर्वज्रनिर्भिन्नं गिरेः शृंगमिव च्युतम् ३६ स वै बको नाम महानसुरो बकरूपधृक् आगत्य सहसा कृष्णं तीक्ष्णतुंडोऽग्रसद्बली ३७ कृष्णं महाबकग्रस्तं दृष्ट्वा रामादयोऽर्भकाः बभूवुरिंद्रियाणीव विना प्राणं विचेतसः ३८

ब्दैः जंतून् हंसमयूरादीन् २९ ३० मुग्ध इव अजानन्निव आसदत् समीपमागमत् ३१ अपरपादाभ्यां सलांगूलं यथा भवति
तथा गृहीत्वा ३२ ३३ सर्वेषां लोकानामेकौ मुख्यौ पालकौ ३४ अभ्याशं समीपम् ३५ ३६ ३७ राम आदिर्येषां ते न तु रामः ३८

३९ तुंडयोः चंच्वोः वीरणवद्ग्रंथितृणविशेषवत् ४० समीडिरे तुष्टुवुः आनकैः शंखैश्च संस्तवैः सह ४१ स्वस्थानमागतं प्राणमिव कृष्णं प्रणीय एकीकृत्य ४२ अतिप्रियेण प्रीत्या आदृताः सादराः प्रेत्यागतमिव लोकांतराद्रागतमिव तृषितानि अतृप्तानि अमृतं पिबंतीव ईक्षणानि येषां ते ४३ अहोबतेत्यादि श्लोकत्रयस्य इति नंदादय इत्यनेनान्वयः अपि एवमपि तेषामेवानिष्टमासीत् यतस्तैः पूर्वमन्येषां भयं कृतम् ४४ अथ घोरदर्शना अपि नाभिभवंति नध

तं तालुमूलं प्रदहंतमग्निवद्गोपालसूनुं पितरं जगद्गुरोः चच्छर्द सद्योऽतिरुषाऽक्षतं बकस्तुंडेन हंतुं पुनरभ्यपद्यत ३९ तमापतंतं स निगृह्य तुंडयोर्दोर्भ्यां बकं कंससखं सतां पतिः पश्यत्सु बालेषु ददार लीलया मुदावहो वीरणवद्दिवौकसाम् ४० तदा बकारिं सुरलोकवासिनः समाकिरन्नंदनमल्लिकादिभिः समीडिरे चानकशंखसंस्तवैस्तद्वीक्ष्य गोपालसुता विसिस्मिरे ४१ मुक्तं बकास्यादुपलभ्य बालका रामादयः प्राणमिवेंद्रियो गणः स्थानागतं तं परिरभ्य निर्वृताः प्रणीय वत्सान्व्रजमेत्य तज्जगुः ४२ श्रुत्वा तद्विस्मिता गोपा गोप्यश्चातिप्रियादृताः प्रेत्यागतमिवोत्सुक्यादैक्षंत तृषितेक्षणाः ४३ अहो बतास्य बालस्य बहवो मृत्यवोऽभवन् अप्यासीद्विप्रियं तेषां कृतं पूर्वं यतो भयम् ४४ अथाप्यभिभवंत्येनं नैव ते घोरदर्शनाः जिघांसयैनमासाद्य नश्यंत्यग्नौ पतंगवत् ४५ अहो ब्रह्मविदां वाचो नासत्याः संति कर्हिचित् गर्गो यदाह भगवानन्वभावि तथैव तत् ४६ इति नंदादयो गोपाः कृष्णरामकथां मुदा कुर्वंतो रममाणाश्च नाविदन्भववेदनाम् ४७ एवं विहारैः कौमारैः कौमारं जहतुर्व्रजे निलायनैः सेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लुवनादिभिः ४८ इति श्रीभाग० महा० दशमस्कंधे वत्सबकवधो नामैकादशोऽध्यायः ११ श्रीशुक उवाच क्वचिद्वनाशाय मनो दधद्व्रजात्प्रातः समुत्थाय वयस्यवत्सपान् प्रबोधयन् शृंगरवेण चारुणा विनिर्गतो वत्सपुरःसरो हरिः १ तेनैव साकं पृथुकाः सहस्रशः स्निग्धाः सुशिग्वेत्रविषाणवेणवः स्वान्स्वान्सहस्रोपरिसंख्ययाऽन्वितान्वत्सान्पुरस्कृत्य विनिर्ययुर्मुदा २

र्षयंति ४५ गर्गो यदाह तस्मान्नंदात्मजोऽयं तेन नारायणसमो गुणैरित्यादि वत्सयूथगतं हत्वा वत्सदंभासुरं हरिः मुनियूथगतं चाहन्नग्रण्यं दंभिनां बकम् ४६ ४७ ४८ इति दशमे टीकायामेकादशोऽध्यायः ११ द्वादशे तु महासर्पवपुर्धरमघासुरम् वत्सपालगिलं कुर्द्धो गलेऽहन्निति वर्ण्यते १ महाबकगलक्रीडाकेवलस्यनकौतुकम् इतीवाघासुरमुखे ससखः प्राविशद्धरिः २ क्वचित् कदाचित् वनाशाय वने एव प्रथमं भोजनं कर्तुम् १ तेनैव शृंगरवेण श्रीकृष्णेन च पृथुका बालाः स्निग्धाः स्नेहयुक्ताः शिक् शिक्यम् रम्याः शिग्वेत्रादयो येषां ते सहस्राधिकसंख्यायुक्तान्वत्सान् २

३ काचादिभिः पूर्वमातृभिर्भूषिताअपिफलादिभिरात्मानमभूषयन्नित्यर्थः ४ मुष्णंतश्चोरयंतः ५ यदिदूरंगतःकृष्णोभवतितर्हीति ६ ध्मांतः वादयंतः
भृंगैःसह ७ विच्छायाभिः पक्षिच्छायाभिः कलापिभिर्मयूरैः ८ कीशवालान् वृक्षशाखास्वलंबमानानिवानरलांगूलानिआकर्षतः लांगूलममुंचतः
तैःसहद्रुमान्आरुहंतः विकुर्वंतः दंतदर्शनभ्रूविजृंभादिभिः तैः सहविकारानुकुर्वंतः पलाशिषुवृक्षेषुप्लुवंतः शाखायाः शाखांतरमुद्गच्छंतः ९ प्रति-
च्छायाः प्रतिबिंबानि १०ताननतिविस्मितः श्लोकद्वयेनाभिनंदति इत्थमिति सतांविदुषांब्रह्मचतत्सुखंचानुभूतिश्चयास्वप्रकाशपरमसुखेनेत्यर्थः
भक्तानांपरदैवतेनआत्मप्रदेननाथेनमायाश्रितानांतुनरदारकतयाप्रतीयमानेनसहविजह्रुः कृतानांपुण्यानांपुंजाःराशयोयेषांते ब्रह्मविदांतदनुभवएव

कृष्णवत्सैरसंख्यातैर्यूथीकृत्यस्ववत्सकान् चारयंतोऽर्भलीलाभिर्विजह्रुस्तत्रतत्रह २ फलप्रवालस्तबकसुमनःपिच्छधातुभिः
काचगुंजामणिस्वर्णभूषिताअप्यभूषयन् ४ मुष्णंतोऽन्योन्यशिक्यादीन्ज्ञातानाराच्चचिक्षिपुः तत्रत्याश्चपुनर्दूराद्धसंतश्चपु
नर्ददुः ५ यदिदूरंगतःकृष्णोवनशोभेक्षणायतम् अहंपूर्वमहंपूर्वमितिसंस्पृश्यरेमिरे ६ केचिद्वेणून्वादयंतोध्मांतः शृंगाणिके
चन केचिद्भृंगैःप्रगायंतःकूजंतःकोकिलैःपरे ७ विच्छायाभिःप्रधावंतोगच्छंतःसाधुहंसकैः बकैरुपविशंतश्चनृत्यंतश्चक
लापिभिः ८ विकर्षंतःकीशवालानारोहंतश्चतैर्द्रुमान् विकुर्वंतश्चतैःसाकंप्लवंतश्चपलाशिषु ९ साकंभेकैर्विलंघंतःसरित्प्र
स्रवसंप्लुताः विहसंतःप्रतिच्छायाःशपंतश्चप्रतिस्वनान् १० इत्थंसतांब्रह्मसुखानुभूत्यादास्यंगतानांपरदैवतेन मायाश्रितानां
नरदारकेणसाकंविजह्रुःकृतपुण्यपुंजाः ११ यत्पादपांसुर्बहुजन्मकृच्छ्रतोधृतात्मभिर्योगिभिरप्यगम्यः सएवयद्दृग्विषयःस्व
यंस्थितःकिंवर्ण्यतेदिष्टमतोव्रजौकसाम् १२ अथाघनामाऽभ्यपतन्महासुरस्तेषांसुखक्रीडनवीक्षणाक्षमः नित्यंयदंतर्निजजी
वितेप्सुभिःपीतामृतैरप्यमरैःप्रतीक्ष्यते १३ दृष्ट्वाऽर्भकान्कृष्णमुखानघासुरःकंसानुशिष्टःसबकीबकानुजः अयंतुमेसो
दरनाशकृत्तयोर्द्वयोर्ममैनंसबलंहनिष्ये १४ एतेयदामत्सुहृदोस्तिलापःकृतास्तदानष्टसमाव्रजौकसः प्राणेगतेवर्ष्मसुका
नुचिंताप्रजाऽसवःप्राणभृतोहियेते १५

भक्तानामतिगौरवेणभजनं एतैस्तुतेनसहसख्येनविजह्रुः अहोभाग्यमितिभावः ११ बहुजन्मभिः कृच्छ्रेणधृतआत्मामनोयैस्तै
रपि १२ सुखक्रीडनवीक्षणेनाक्षमायस्यसः कथंभूतः यस्यअंतरंतरंछिद्रंपीतामृतैरपितनोमृत्युभीतैः अमरैरपिप्रतीक्ष्यते कथंमरिष्यतिकदावेति यद्वा कथंभूतंसुखक्रीडनं
यत्अंतर्हृदयेअमरैः प्रतीक्ष्यते विचिंत्यते पीतामृतैरपिपुनर्निजजीवितेप्सुभिः अयंभावः नामृतपानमात्रेणजीवनंसफलंभवति किंतुभगवल्लीलाऽनुस्मरणेनेतितदेवनित्य
मंतश्चिंत्यतइति १३ कृष्णप्रमुखानर्भकान्दृष्ट्वासइतिव्यवस्यनिश्चित्यआजगरंवपुर्धृत्वातेषांग्रसनाशयापथिव्यशेतेतितृतीयेनान्वयः कंसेनानुशिष्टः प्रहितः बकीपूतनाक
थंव्यवस्यतदाह अयंत्विति सार्धेन ममतयोर्द्वयोः सोदरयोः स्थानेएनंकृष्णंसबलंससैन्यंवत्सतत्पालसहितंहनिष्यामि १४ ननुतथापिव्रजस्थास्त्ववशिष्येरन्नेत्याह एतइति
तिलापः कृताः तिलोदकतयाकल्पिताः वर्ष्मसुदेहेषु प्रजाएवासवोयेषांतेतथा १५

सयोजनायामं योजनप्रमाणेन दैर्घ्येण युक्तं च तन्महाद्रिपीवरं च व्यात्तं प्रसारितं गुहातुल्यमाननं यस्मिंस्तत् १६ अद्भुतमिति यदुक्तं तद्दर्शयितुं विशिनष्टि धरायाम धरोष्ठो यस्य सः जलदेषूत्तरोष्ठो यस्य सः दर्यौ विवाननस्यांतौ सृक्किणी यस्य सः गिरेः शृंगाणीव दंष्ट्रा यस्य सः ध्वांतवदंतरास्यं यस्य सः वितताध्ववज्जिह्वा यस्य सः परुषानिलवच्छ्वासो यस्य सः दववद्दीक्षणयोरुष्णः दाववद्दृष्टिरित्यर्थः परुषानिलश्वासश्चासौ दवेक्षणोष्णश्चेतया १७ वस्तुतोऽजगरमेव व्यात्ततुंडं दृष्ट्वा वृंदावनस्य श्रीः संपदेषेति भ्रांत्या मत्वा विपरीतं व्यात्ताजगरतुंडसादृश्येनोत्प्रेक्षितवंतः १८ उत्प्रेक्षामेव प्रश्नोत्तराभ्यामाह अहो इति सत्त्वक्रूरसत्त्वाभासमिदं न वा तत्राप्यस्मत्संग्रसनाय व्यात्तं यद्व्यालतुंडं तद्वदाचरति वा न वा १९ निश्चितं तथैवेत्याह सत्यमिति अर्ककरैरारक्तं घनमुत्तरोष्ठवत् पश्यत तस्य घनस्य प्रतिच्छायया अरुणं रोधस्थलं अधरोष्ठवत्पश्यतेति सर्वत्रान्वेति २० सृक्किभ्याम् ओष्ठप्रांताभ्यां प्रतिस्पर्द्धेते तुल्यतया वर्त्तेते नगोदरे गिरिदर्यौ एताः तुंगशृं

इति व्यवस्याजगरं बृहद्वपुः सयोजनायाममहाद्रिपीवरम् धृत्वाऽद्भुतं व्यात्तगुहाननं तदा पथि व्यशेत ग्रसनाशया खलः १६ धराधरोष्ठो जलदोत्तरोष्ठो दर्याननांतो गिरिशृंगदंष्ट्रः ध्वांतांतरास्यो विततांध्वजिह्वः परुषानिलश्वासदवेक्षणोष्णः १७ दृष्ट्वा तं तादृशं सर्वे मत्वा वृंदावनश्रियम् व्यात्ताजगरतुंडेनह्युत्प्रेक्षंते स्म लीलया १८ अहो मित्राणि गदत सत्त्वकूटं पुरः स्थितम् अस्मत्संग्रसनव्यात्तव्यालतुंडायते न वा १९ सत्यमर्ककरारक्तमुत्तराहनुवद्घनम् अधराहनुवद्रोधस्तत्प्रतिच्छाययाऽरुणम् २० प्रतिस्पर्द्धेते सृक्किभ्यां सव्यासव्ये नगोदरे तुंगशृंगालयोऽप्येतास्तद्दंष्ट्राभिश्च पश्यत २१ आस्तृतायाममार्गोऽयं रसनां प्रतिगर्जति एषामंतर्गतं ध्वांतमेतदप्यंतराननम् २२ दावोष्णखरवातोऽयं श्वासवद्भाति पश्यत तद्दग्धसत्त्वदुर्गंधोऽप्यंतरामिषगंधवत् २३ अस्मान् किमत्र ग्रसिता निविष्टानयं तथा चेद्बकवद्विनंक्ष्यति क्षणादनेनेति बकार्युशन्मुखं वीक्ष्योद्धसंतः करताडनैर्ययुः २४ इत्थं मिथोऽतथ्यमतज्ज्ञभाषितं श्रुत्वा विचिंत्येत्यमृषा मृषायते रक्षो विदित्वाऽखिलभूतहृत्स्थितः स्वानां निरोद्धुं भगवान्मनो दधे २५ तावत्प्रविष्टास्त्वसुरोदरांतरं परं न गीर्णाः शिशवः सवत्साः प्रतीक्षमाणेन बकारिवेशनं हतस्वकांतस्मरणेन रक्षसा २६ तान्वीक्ष्य कृष्णः सकलाभयप्रदो ह्यनन्यनाथान्स्वकरादवच्युतान् दीनांश्च मृत्योर्जठराग्निघासान्घृणाऽर्दितो दिष्टकृतेन विस्मितः २७

गालयः तस्य दंष्ट्राभिः स्पर्द्धमानाः २१ आस्तृतायाममार्गः विस्तृतो दैर्घ्यवान्मार्गः प्रतिगर्जति प्रतिस्पर्द्धते एषां शृंगाणामंतर्गतं मध्यगतं ध्वांतमेतत् अंतराननमाननस्य मध्यं प्रतिगर्जति २२ दावेनोष्णः खरो वातोऽयम् तेन दावाग्निना दग्धानां सत्त्वानां यो दुर्गंधः स एव सर्पांतर्गतामिषगंधवद्भाति २३ एवं संतमेवाजगरमन्यथोत्प्रेक्ष्य निर्भया ययुः किं ग्रसिता ग्रसिष्यति अनेन श्रीकृष्णेन हंत्रेति बकारेरुशत्कमनीयं मुखम् २४ अमृषा वस्तुतः सर्पवपुरसुर एव मृषायते स्वानां सर्पसादृश्यगोचरत्वेन प्रतीयत इति तान्निरोद्धुं वारयितुं यावन्मनो दधे तावत्प्रविष्टा इत्युत्तरेणान्वयः २५ तावत्प्रविष्टा एव केवलं न तु तेन गीर्णा गिलिताः जीर्णा इति पाठेऽपि स एवार्थः कथंभूतेन हतयोः स्वकयोः रंतं स्मरति अनुध्यायतीति तथा तेन अत एव बकारेः श्रीकृष्णस्य प्रवेशं प्रतीक्षमाणेन २६ स्वकरादवच्युतान् विनिःसृतान् विस्मितः सन् कृत्यं किमत्रेत्यादि विचिंत्य तत्रोपायं ज्ञात्वा स्वयमप्याविशदित्यन्वयः २७

कथंविचिंत्यअस्यजीवनममीषांचविहिंसनमितिद्वयंवैनिश्चितंकथंनस्यादिति २८ घनच्छदामेघांतरिताःकौणपाःकुणपाशिनोराक्षसाः कौणपोनिर्ऋतिस्तदीयाइति
वा २९ चूर्णीकर्त्तुमिच्छोःतस्यगलेआदावेवतरसावद्वृधेअवर्द्धत ३० निरुद्धोमुखादीनांमार्गभूतःकंठोयस्यास्तितस्यउद्गीर्णदृष्टेर्बहिर्निर्गतलोचनस्यअंतरंगेदेहम
ध्ये पूर्णःपरिभृतःमूर्द्धन्मूर्धानंब्रह्मरंध्रंनिर्भिद्यबहिर्विनिर्गतइति ३१ प्राणेषुइंद्रियेषुस्वयाऽमृतवर्षिण्यादृष्ट्यैव ३२ अहिदेहेस्थितंशुद्धसत्त्वमयंज्योतिर्निर्गत्य
खेऽवस्थितंतस्मिन्ईशेविवेश ३३ स्वकृतःस्वकार्यकृतःश्रीकृष्णस्यार्हणमकृत पूजामकुर्वन् स्रुगाःस्रुष्ठुगायंतीतिगंधर्वादयः ३४ तेषांयान्यद्भुतस्तोत्रादीनितेषांनै
कोत्सवायेमंगलस्वनास्तान् स्वधाम्नःअंतिसमीपेश्रुत्वाअजोब्रह्माअचिरादागतःईशस्यश्रीकृष्णस्यमहिमहिमानंदृष्ट्वाविस्मयंप्रापेति ३५ बहुतिथंबहुकालम्

कृत्स्नंकिमत्रास्यखलस्यजीवनंनवाअमीषांचसतांविहिंसनम् द्वयंकथंस्यादितिसंविचिंत्यतज्ज्ञात्वाऽविशत्तुंडमशेषदृग्घरिः २८ तदाघन
च्छदादेवाभयाद्धाहेतिचुक्रुशुः जहृषुर्येचकंसाद्याःकौणपास्त्वघबांधवाः २९ तच्छ्रुत्वाभगवान्कृष्णस्त्वव्ययःसार्भवत्सकम् चूर्णीचि
कीर्षोरात्मानंतरसाववृधेगले ३० ततोऽतिकायस्यनिरुद्धमार्गिणोह्युद्गीर्णदृष्टेर्भ्रमतस्त्वितस्ततः पूर्णोऽतरंगेपवनोनिरुद्धोमूर्धन्विनि
र्भिद्यविनिर्गतोबहिः ३१ तेनैवसर्वेषुबहिर्गतेषुप्राणेषुवत्सान्सुहृदःपरेतान् दृष्ट्यास्वयोत्थाप्यतदन्वितःपुनर्वक्त्रान्मुकुंदोभगवान्वि
निर्ययौ ३२ पीनाहिभोगोत्थ तमद्भुतंमहज्ज्योतिःस्वधाम्नाज्वलयद्दिशोदश प्रतीक्ष्यखेऽवस्थितमीशनिर्गमंविवेशतस्मिन्मिषतांदिवौ
कसाम् ३३ ततोऽतिहृष्टाःस्वकृतोऽकृतार्हणंपुष्पैःसुराअप्सरश्चनर्त्तनैः गीतैःसुगावाद्यधराश्चवाद्यकैःस्तवैश्चविप्राजयनिःस्वनैर्गणाः
३४ तदद्भुतस्तोत्रसुवाद्यगीतिकाजयादिनैकोत्सवमंगलस्वनान् श्रुत्वास्वधाम्नोऽन्त्यजआगतोऽचिराद्दृष्ट्वामहीशस्यजगामविस्मयम् ३५
राजन्नाजगरंचर्मशुष्कंवृंदावनेऽद्भुतम् व्रजौकसांबहुतिथंबभूवाक्रीडगह्वरम् ३६ एतत्कौमारजंकर्महरेरात्माहिमोक्षणम् मृत्योःपौगं
डकेबालादृष्ट्वोचुर्विस्मिताव्रजे ३७ नैतद्विचित्रंमनुजार्भमायिनःपरावराणांपरमस्यवेधसः अघोऽपियत्स्पर्शनधौतपातकःप्रापात्मसाम्यंत्व
सतांसुदुर्लभम् ३८ सकृद्यदंगप्रतिमांतराहितामनोमयीभागवतींददौगतिम् सएवनित्यात्मसुखानुभूत्यभिव्युदस्तमायोऽतर्गतोहिकिंपु
नः ३९ सूतउवाच इत्थंद्विजायादवदेवदत्तःश्रुत्वास्वरातुश्चरितंविचित्रम् पप्रच्छभूयोऽपितदेवपुण्यंवैयासकिर्यन्निगृहीतचेताः
४०

आक्रीडगह्वरंक्रीडार्थंमहाबिलम् ३६ अन्यच्चातिचित्रंवृत्तमित्याह एतदिति कौमारंपंचमाब्दांतंपौगंडंदशमावधि कैशोरमापंचदशाद्यौवनंतुततःपरम् हरेः
कौमारजंपंचमाब्दकृतंकर्मतदेवदृष्ट्वापौगंडकेषष्ठेऽब्देबालाअद्यैतद्वृत्तमित्यूचुः किंतत्कर्म मृत्योःसकाशादात्मनामहेश्चमोक्षणम् आत्मनांप्रसिद्धान्मृत्योःअहे
स्तुसंसारलक्षणात् अघासुरस्यज्योतिषःश्रीकृष्णेप्रवेशमपितदादृष्टंकथितवंतइत्यर्थः ३७ नैतद्विचित्रमिति किंतदित्यपेक्षायामाह अघोऽपीति आत्मसा-
म्यंस्वसमानरूपताम् ३८ यस्यांगंमूर्त्तिस्तस्यप्रतिमाप्रतिकृतिःतत्रापिकेवलंमनोमयी साऽपिबलादंतराहितासतीभागवतींगतिंददौ प्रह्लादादिभ्यःसएवसा
क्षात्स्वयमंतर्गतः किंपुनःनित्याचासावात्मसुखानुभूतिश्चतयाऽभितोव्युदस्तामायायेनसः ३९ येनश्रवणेननिगृहीतंवशीकृतंचेतोयस्यसः ४०

कालांतरेकौमारेकृतंपौगंडकेकथंज्ञात्वोचुरित्यर्थः ४१ ४२ ४३ तेनयःस्मारितोऽनंतःतेनत्हृतानिअखिलेंद्रियाणियस्यसः तथाभूतोऽपिकथंचिल्लब्धबहिर्दृ
ष्टिः हेभागवतोत्तमोत्तम हेशौनक ४४ इतिदशमेटीकायांद्वादशोऽध्यायः १२ त्रयोदशेहरद्ब्रह्मावत्सान्पालांश्चमायया तदातत्सर्वरूपोऽब्दंकृष्णः
पूर्ववदाचरत् १ नूतनयसिनव्यवत्करोषि १ तथाहिसारभृतांसारग्राहिणामयंनिसर्गःस्वभावः कोऽसौअच्युतस्यवार्त्ताप्रतिक्षणंसाधुनव्यवद्भवतीतियत्सः
विटानांस्त्रैणानांस्त्रियाःकामिन्यावार्त्ताइवकथंभूतानामपिसताम् याअच्युतवार्त्तैवअर्थोयेषांतानिवाणीश्रुतिचेतांसियेषांतथाभूतानामपि २ ३ ४ भोजन
विधानायपुलिनंस्तौति अहोइति स्वीयानांकेलीनांसंपदोविद्यंतेयस्मिन्तत् किंच स्फुटद्दिक सत्सरःसरोजबाहुल्येनोपचारतःसरएवविक सदित्युक्तम्

राजोवाच ब्रह्मन्कालांतरकृतंतत्कालीनंकथंभवेत् यत्कौमारेहरिकृतंजगुःपौगंडकेऽर्भकाः ४१ तद्ब्रूहिमेमहायोगिन्परंकौतू
हलंगुरो नूनमेतद्धरेरेवमायाभवतिनान्यथा ४२ वयंधन्यतमालोकेगुरोऽपिक्षत्रबंधवः यत्पिबामोमुहुस्त्वत्तःपुण्यंकृष्णकथाऽ
मृतम् ४३ सूतउवाच इत्थंस्मपृष्टःसतुबादरायणिस्तत्स्मारितानंतहृताखिलेंद्रियः कृच्छ्रात्पुनर्लब्धबहिर्दृशिःशनैःप्रत्या
हतंभागवतोत्तमोत्तम ४४ इतिश्रीभाग० महा० दश० द्वादशोऽध्यायः १२ श्रीशुकउवाच साधुपृष्टंमहाभागत्वया
भागवतोत्तम यन्नूतनयसीशस्यशृण्वन्नपिकथांमुहुः १ सतामयंसारभृतांनिसर्गोयदर्थवाणीश्रुतिचेतसामपि प्रतिक्षणंनव्यव
दच्युतस्ययत्स्त्रियाविटानामिवसाधुवार्त्ता २ शृणुष्वावहितोराजन्नपिगुह्यंवदामिते ब्रूयुःस्निग्धस्यशिष्यस्यगुरवोगुह्यमप्युत
३ तथाऽघवदनान्मृत्योरक्षित्वावत्सपालकान् सरित्पुलिनमानीयभगवानिदमब्रवीत् ४ अहोऽतिरम्यंपुलिनंवयस्याःस्वकेलिसंप
न्मृदुलाच्छवालुकम् स्फुटत्सरोगंधहृतालिपत्रिकध्वनिप्रतिध्वानलसद्द्रुमाकुलम् ५ अत्रभोक्तव्यमस्माभिर्दिवारूढंक्षुधाऽर्दि
ताः वत्साःसमीपेऽपःपीत्वाचरंतुशनकैस्तृणम् ६ तथेतिपाययित्वाऽर्भावत्सानारुध्यशाद्वले मुक्त्वाशिक्यानिबुभुजुःसमंभ
गवतामुदा ७ कृष्णस्यविष्वक्पुरुराजिमंडलैरभ्याननाःफुल्लदृशोव्रजार्भकाः सहोपविष्टाविपिनेविरेजुश्छदायथाऽम्भोरुहक
र्णिकायाः ८ केचित्पुष्पैर्दलैःकेचित्पल्लवैरंकुरैःफलैः शिग्भिस्त्वग्भिर्दृषद्भिश्चबुभुजुःकृतभाजनाः ९ सर्वेमिथोदर्शयंतःस्व
स्वभोज्यरुचिंपृथक् हसंतोहासयंतश्चाभ्यवजह्रुःसहेश्वराः १०

तस्यगंधःतेनत्हृताःआकृष्टाःअलयःपत्रिणश्चयेतेषां केऽउदके ध्वनयस्तेषांप्रतिध्वानाःतैर्लसंतोद्रुमास्तैराकुलंव्याप्तम् ५ दिवारूढंवेलाऽतीतेत्यर्थः ६
आरुध्यसंरुध्य शाद्वलेहरिततृणदेशे ७ तदातेविरेजुःकृष्णस्यविष्वक्परितःपुरुराजिमंडलैर्बहुभिःपंक्तिमंडलैः सहनैरंतर्येणोपविष्टाःश्रीकृष्णाभि
मुखान्याननानियेषांते फुल्लदृशःविकसितनयनाःकमलकर्णिकायाःपरितःपत्राणियथेति ८ पुष्पैस्तद्दलैःअन्यैश्चपत्रैःकृतानिभाजनानियैस्ते ९
रुचिंस्वादविशेषम् अभ्यवजह्रुर्बुभुजिरे सहेश्वराः श्रीकृष्णसहिताः १० ५ ५ ५ ५ ५

यज्ञभुगर्पितेषु बुभुजे बालानामिव केलिर्यस्य सः तदाह उदरवस्त्रयोर्मध्ये वेणुं बिभ्रद्दधदिति सर्वत्र संबध्यते वाम इति कक्षपाण्योर्विशेषणम् मसृणं स्निग्धं दध्यो
दनकवलम् तदुचितानि बिल्वादिफलानि अंगुलीसंधिषु कर्णिकेव सर्वाभिमुखो मध्ये तिष्ठन् स्वस्य परितउपविष्टान् सुहृदः स्वैर्नर्मभिः परिहासवाक्यैः स्वर्गे
लोके स्वर्गवासिनि जने मिषति आश्चर्येण पश्यति सति लोके जनानां मध्ये बुभुजे ११ १२ भीभयम् भयहेतुभ्यो भयमस्य अपास्य यद्वा अस्य विश्वस्याभियोऽपि भ
यं यः श्रीकृष्णः आशाद्भोजनात् अस्मिन्पादेऽक्षराधिक्यमार्षम् १३ अद्रिषु तद्दरीषु कुंजेषु लतादिपिहितोदरविवरेषु गह्वरेषु संकटस्थानेषु १४ अंभोजन्मनः पद्मा
ज्जनिर्यस्य सः ब्रह्मा तदंतरे तस्मिन्नवसरे गतः आगतः तच्छिद्रप्राप्तो वा अन्यदपि महित्वं महिमानं द्रष्टुं तस्य वत्सानितः स्थानाद्वत्सपांश्चान्यत्र नीत्वा स्वयं तिरोबभू
व प्रभवतः श्रीकृष्णस्य १५ उभावपि वत्सान्वत्सपांश्च विचिकाय अन्वीक्षितवान् १६ विधिकृतं ब्रह्मणा कृतम् १७ उभयायितं वत्सतत्पालरूपेण वर्त्तमान

बिभ्रद्वेणुं जठरपटयोः शृंगवेत्रे च कक्षे वामे पाणौ मसृणकवलं तत्फलान्यंगुलीषु तिष्ठन्मध्ये स्वपरिसुहृदो हासयन्नर्मभिः स्वैः स्वर्गे लो
के मिषति बुभुजे यज्ञभुग्बालकेलिः ११ भारतैवं वत्सपेषु भुंजानेष्वच्युतात्मसु वत्सास्त्वंतर्वने दूरं विविशुस्तृणलोभिताः १२ तान्दृ
ष्ट्वा भयसंत्रस्तानूचे कृष्णोऽस्य भीभयम् मित्राण्याशान्माविरमतेहानेष्ये वत्सकानहम् १३ इत्युक्त्वाऽद्रिदरीकुंजगह्वरेष्वात्मव
त्सकान् विचिन्वन्भगवान्कृष्णः सपाणिकवलो ययौ १४ अंभोजन्मजनिस्तदंतरगतो मायाऽर्भकस्येशितुर्द्रष्टुं मंजुमहित्वमन्यद
पि तद्वत्सानितो वत्सपान् नीत्वाऽन्यत्र कुरूद्वहांतरदधात्खेऽवस्थितो यः पुरा दृष्ट्वाऽघासुरमोक्षणं प्रभवतः प्राप्तः परं विस्मयम् १५
ततो वत्सानदृष्ट्वैत्य पुलिनेऽपि च वत्सपान् उभावपि वने कृष्णो विचिकाय समंततः १६ क्वाप्यदृष्ट्वाऽंतर्विपिने वत्सान्पालांश्च वि
श्ववित् सर्वं विधिकृतं कृष्णः सहसाऽवजगाम ह १७ ततः कृष्णो मुदं कर्त्तुं तन्मातॄणां च कस्य च उभयायितमात्मानं चक्रे विश्वकृ
दीश्वरः १८ यावद्वत्सपवत्सकाल्पकवपुर्यावत्कराङ्घ्र्यादिकं यावद्यष्टिविषाणवेणुदलशिग्यावद्विभूषांबरम् यावच्छीलगुणाभि
धाकृतिवयो यावद्विहारादिकं सर्वं विष्णुमयं गिरोऽगवदजः सर्वस्वरूपो बभौ १९ स्वयमात्मात्मगोवत्सान्प्रतिवार्यात्मवत्सपैः
क्रीडन्नात्मविहारैश्च सर्वात्मा प्राविशद्व्रजम् २० तत्तद्वत्सान्पृथङ्नीत्वा तत्तद्गोष्ठे निवेश्य सः तत्तदात्माऽभवद्राजंस्तत्तत्सद्म प्रवि
ष्टवान् २१

मित्यर्थः अयं भावः यदि तूष्णीमासेत तर्हि तन्मातॄणां विषादः स्यात् यदि च तानेवानयिष्यामि तर्हि ब्रह्मणो मोहो न स्यादिति तदुभयप्रीत्यै तथा
चक्रे इति १८ तदेव दर्शयति यावदिति वत्सपानां वत्सकानां चाल्पकं वपुः प्रमाणमनतिक्रम्य एवमुपर्यपि योज्यम् यद्वा यावद्वत्सपादिवपुस्तावत्सर्वस्वरू
पोऽजः कृष्णो बभावित्यर्थः उत्तरत्राप्येवं सर्वं विष्णुमयं जगदिति प्रसिद्धा या गीः तस्या अंगवत् सा गीरेवार्थस्वरूपेण प्रत्यक्षा यथा तथा बभूवेत्यर्थः १९ एवं सर्वा
त्मा सन् व्रजं प्राविशत् कथं स्वयमात्मैव प्रयोजक आत्मरूपान् गोवत्सानिति कर्मापि स्वयमेवेत्युक्तम् आत्मरूपैर्वत्सपैः प्रतिवार्य प्रयोज्यकर्ताऽपि स्वयमेवात्म
विहारैः क्रीडन्निति क्रियाऽपि कारकाण्यपि स्वयमेवेत्यर्थः २० तत्तदात्मा तत्तद्गोपबालरूपोऽभवत् ततस्तत्तत्सद्म प्रविष्टः २१

गोपिकामोहमाह तन्मातर इति तन्मातरो वेणुरवेण त्वरयोत्थिताः सत्यः सुतान् मत्वा परंब्रह्मैव दोर्भिरुदुह्य उत्थाप्य स्नेहेन स्नुतं स्तन्यं पयः सुधासवं पय एव सुधावत् स्वादु आसववन्मादकं पाययामासुरित्यर्थः २२ एवंयामयमेन च तत्तत्कालक्रीडानियमेन सायंगतः प्राप्तः स्वाचरितैः स्वस्याचरितैः शोभनैराचरितैर्वा मातॄः प्रहर्षयन् ततस्ताभिरुन्मर्दनादिभिरुपलालित इति २३ गवांमोहनमाह गाव इति परिहूता आहूता श्च ते संगताश्च तान् २४ एतावत्तु वैषम्यं कृष्णस्यापि दुर्निवारमासीदित्याह गोगोपीनामिति गवांगोपीनां चास्मिन् कृष्णे मातृता उपलालनादिरूपा पुरोवदेवासीत् किंतु स्नेहर्द्धिकां विना स्नेहाधिक्यं विदानीं विशेष इत्यर्थः आस्कृ गोगोपीषु हरेस्तोकता च बालभावनापि पूर्ववदेवासीत् किंतु मायया विना ममेयं माता ऽहमस्याः पुत्र इति मोहं विना इत्यर्थः २५ स्नेहर्द्धिमेव दर्शयति व्रजौकसामिति यथा कृष्णे यशोदानंदनेस्वपुत्रेभ्योऽपि स्नेहाधिक्य पूर्वमासीत् इदानीं स्वतोकेष्वपि तथैवावर्द्धतेत्यर्थः आऽब्दं यावत्संवत्स

तन्मातरो वेणुरवत्वरोत्थिता उदुत्य दोर्भिः परिरभ्य निर्भरम् स्नेहस्नुतस्तन्यपयः सुधासवं मत्वा परं ब्रह्म सुतानपाययन् २२ ततो नृपोन्मर्दनमज्जलेपनालंकाररक्षातिलकाशनादिभिः संलालितः स्वाचरितैः प्रहर्षयन् सायंगतो यामयमेन माधवः २३ गावस्ततो गोष्ठमुपेत्य सत्वरं हुंकारघोषैः परिहूतसंगतान् स्वकान् स्वकान् वत्सतरानपाययन् मुहुर्लिहत्यः स्रवदौधसं पयः २४ गोगोपीनां मातृताऽस्मिन् सर्वा स्नेहर्द्धिकां विना पुरोवदास्वपि हरेस्तोकता मायया विना २५ व्रजौकसां स्वतोकेषु स्नेहवल्ल्याऽब्दमन्वहम् शनैर्निःसीम ववृधे यथा कृष्णे त्वपूर्ववत् २६ इत्थमात्मात्मनात्मानं वत्सपालमिषेण सः पालयन् वत्सपो वर्षं चिक्रीडे वनगोष्ठयोः २७ एकदा चारयन् वत्सान् सरामो वनमाविशत् पंचषासु त्रियामासु हायनापूरणीष्वजः २८ ततो विदूराच्चरतो गावो वत्सानुपव्रजम् गोवर्द्धनाद्रिशिरसि चरंत्यो ददृशुस्तृणम् २९ दृष्ट्वाऽथ तत्स्नेहवशोऽस्मृतात्मा स गोव्रजोऽत्यात्मपदुर्गमार्गः द्विपात्ककुद्ग्रीव उदास्यपुच्छोऽगाद्धुंकृतैरास्रुपया जवेन ३० समेत्य गावोऽधो वत्सान् वत्सवत्योऽप्यपाययन् गिलंत्य इव चांगानि लिहंत्यः स्वौधसं पयः ३१

रं निःसीम यथा भवति २६ एवमात्मा श्रीकृष्णः वत्सपो भूत्वा तत्रापि वत्सानां पालानां च मिषेणात्मानमात्मना पालयन् क्रीडितवानित्यर्थः २७ एतावत्पर्यंतं रामस्यापि मोह एवासीत् संवत्सरांते तु कथंचिज्ज्ञातवानिति दर्शयन्नाह एकदेति पंचषासु पंचसु वा षट्सु वा रात्रिषु हायनस्यापूरणीषु पूरकतयाऽवशिष्टास्वित्यर्थः २८ ततो दूरतर एव गोवर्धनशिखरे चरंत्यो गावो व्रजसमीपे चरतो वत्सान् ददृशुः २९ तदैव स गोव्रजः गवां कलापः यतस्तत्स्नेहवशः तेषां वत्सानां स्नेहेनाकृष्टः अत एव न स्मृत आत्मा येन सः जवेन उपव्रजमगात् कथंभूतः अत्यात्मपदुर्गमार्गः अतिक्रांत आत्मपान् गोपालान् यः सोऽत्यात्मपः तथा दुर्गो दुर्गमो मार्गो यस्य सः स च स च तथा युक्ताभ्यां पद्भ्यां धावन् द्विपादिव प्रतीयमानः ककुदि आकुंचिता ग्रीवा यस्य सः उदास्यपुच्छः उन्नमितान्यास्यानि पुच्छानि च येन सः आस्नुपयाः सर्वतः स्रवंति पयांसि यस्य सः आस्रुपया इत्यपि पाठे स एवार्थः गोव्रज इत्यनेन वृषभादयोऽप्यगुरित्युक्तम् ३० तत्र विशेषतो धेनूनां चेष्टितमाह समेत्येति गोवर्धनस्याधः वत्सवत्यः पुनः प्रसूता अपि ३१

रामेण दृष्टं वत्सेषु गवां स्नेहातिशयमुक्त्वा गोपानामपि दर्शयितुमाह गोपा इति तासां गवां रोधनेय आयासः तस्य मौघ्येन मोघत्वेन लज्जया सह उरुमन्युना दुर्गमार्गजनित क्लेशेन चाप्यत्युत्सगोवत्सैः सह सुतान् ददृशुः ३२ ततश्च तेषामीक्षणेनोद्भूतो यः प्रेमरसस्तस्मिन्नाप्लुताः निमग्ना आशया येषां ते लज्जामन्युरुच्छ्रैस्तानपि ताडयितु मागताः सन्तोऽपगतमन्यवः प्रत्युत जातोऽनुरागो येषां ते मूर्द्धनि घ्राणेरवघ्राणैः परमां मुदमवापुः ३३ कृच्छ्रात्ततोऽपगताः निवृत्ताः तेषां सुतानामनुस्मृत्या उद्गच्छं ति अश्रूणि येषां ते ३४ प्रेमर्द्धेः औत्कण्ठ्यमतिशयम् मुक्तस्तनेष्वपत्येषु वीक्ष्य हेतुमजानन् अचिन्तयत् ३५ चिन्तामेवाह किमेतदिति द्वाभ्याम् वासुदेवे यथा पुरा प्रेम तथाऽस्वतोकेष्वपि व्रजस्य प्रेम वर्द्धते किमेतदद्भुतमिति किंच सात्मनः मत्सहितस्य व्रजस्य ममतेषु प्रेमकारणं किमिति भावः ३६ केयं माया देवानां वा नरा णां वा असुराणां वा कुतो वा कस्मात्प्रयुक्ता तत्रान्यमाया न संभवति यतो ममापि मोहो वर्त्तते अतः प्रायशो मत्स्वामिनः श्रीकृष्णस्यैव माययमस्त्विति संभावयति

गोपास्तद्रोधनायासमौघ्यलज्जोरुमन्युना दुर्गाध्वकृच्छ्रतोऽभ्येत्य गोवत्सैर्ददृशुः सुतान् ३२ तदीक्षणप्रेमरसाप्लुताशया जातानुरागा गतमन्यवोऽर्भकान् उदुह्य दोर्भिः परिरभ्य मूर्द्धनि घ्राणैरवापुः परमां मुदं ते ३३ ततः प्रवयसो गोपास्तोकाश्लेषसुनिर्वृताः कृच्छ्रा च्छनैरपगतास्तदनुस्मृत्युदश्रवः ३४ व्रजस्य रामः प्रेमर्द्धेर्वीक्ष्यौत्कण्ठ्यमनुक्षणम् मुक्तस्तनेष्वपत्येष्वप्यहेतुविदचिन्तयत् ३५ किमेतदद्भुतमिव वासुदेवेऽखिलात्मनि व्रजस्य सात्मनस्तोकेष्वपूर्वं प्रेम वर्धते ३६ केयं वा कुत आयाता दैवी वा नार्युतासुरी प्रायो मायाऽस्तु मे भर्तुर्नान्या मेऽपि विमोहिनी ३७ इति संचिन्त्य दाशार्हो वत्सान् सवयसानपि सर्वानाचष्ट वैकुण्ठं चक्षुषा वयुने नसः ३८ नैते सुरेशा ऋषयो न चैते त्वमेव भासीश भिदाश्रयेऽपि सर्वं पृथक्त्वं निगमात्कथं वदेत्युक्तेन वृत्तं प्रभुणा बलोऽवैत् ३९ तावदेत्यात्मभूरात्ममानेन त्रुट्यनेहसा पुरोवदब्दं क्रीडन्तं ददृशे सकलं हरिम् ४० यावन्तो गोकुले बालाः सवत्साः सर्व एव हि मायाशये शयाना मे नाद्यापि पुनरुत्थिताः ४१ इत एतेऽत्र कुत्रत्या मन्मायामोहितेतरे तावन्त एव तत्राब्दं क्रीडन्तो विष्णुना समम् ४२ एवमेतेषु भेदेषु चिरं ध्यात्वा स आत्मभूः सत्याः के कतरे नेति ज्ञातुं नेष्टे कथंचन ४३ एवं संमोहयन्विष्णुं विमोहं विश्वमोहनम् स्वयैव मायया जोऽपि स्वयमेव विमोहितः ४४

३७ सवयसान् सखीनपि वयुनेन ज्ञानमयेन चक्षुषा वैकुण्ठं श्रीकृष्णमेवापश्यत् ३८ एवं कृष्णरूपान् सामान्यतो ज्ञात्वा कृष्णं दृष्ट्वा कृष्णापदेशेन विशेषतो ज्ञातवानित्याह नैत इति अयमर्थः पाल्यमानास्तावद्वत्सा ऋषीणामंशाः पालाश्च देवानामंशा इति तावदहं वेद्मि इदानीं तु न तथा किंतु अस्मिन् भिदाश्रयेऽपि त्वमेव भासि अतस्त्वं सर्वं पृथग्विविच्य कथं वृत्तमिति वदेत्युक्तेन प्रभुणा वक्त्रान्निगमात् संक्षेपत एवोक्तं वृत्तं बलोऽवैत् विदितवानित्यर्थः ३९ ततः किं वृत्तमित्यपेक्षायामाह तावदिति वर्षे जाते आत्मनो मानेन त्रुट्यनेहसा त्रुटिमात्रेण कालेन सकलं सानुचरं हरिं ददर्श ४० दृष्ट्वा च व्यतर्कयदित्याह यावन्त इति द्वाभ्याम् मे मायाशये मायातल्पे ४१ मन्मायामोहितेभ्य इतरे कुत्रत्याः ४२ इति वितर्कयन्न मुह्यदित्याह एवमिति द्वाभ्याम् एवमेतेषु भेदेषु चिरं ध्यात्वा स आत्मभूरिति पाठः ४३ ४४

ननुमायाश्रयस्यतस्यकुतोमोहइत्यतआह तम्यामिति महामायिनिभगवतिअन्यमायायाआवरणविक्षेपकत्वाभावेदृष्टांतद्वयमाह तम्यांतमिस्रायांरात्र्यांनैहारंहिम कणप्रभवंतमइव तद्धितार्थोपसर्जनस्यापितमसोनैहारमितिविशेषणंछांदसम् तत्तमोयथापृथगावरणंनकरोति किंतु तत्रैवलीयते यथाचखद्योतार्चिरहनिपृथ क्प्रकाशंनकरोति एवंमहतिपुरुषेयुंजतःपुंसःइतरानीचामायातथातत्रनकिंचित्करोति किंतु आत्मनिस्वस्मिन्नेवऐश्वर्यसामर्थ्यंनिहंतीति ४५ अन्यदप्याश्चर्य माह तावदिति वत्सपालाःवत्साःपालाश्चसर्वेयष्टिविषाणादयश्च ४६ ४७ श्रीवत्सप्रभायुक्तान्यंगदानिदोषुयेषाम् रत्नमयानिकंबुवत्त्रिधाराणिकंकणानिपा णिषुयेषाम् तेचतेच ४८ तथाभूरिबहुजन्मार्जितंपुण्यंतद्युक्तैर्जनैरर्पितैः ४९ चंद्रिकाविशदस्मितयुक्तैःसहारुणगुणेनचवर्त्तमानायेऽपांगास्तैःवीक्षितैःस्वका र्थानांस्वभक्तमनोरथानांरजःसत्त्वाभ्यांस्रष्टृपालकाइवव्यदृश्यंत सत्त्ववद्विशदस्मितेनपालकाइव रजोवदरुणगुणेनचस्रष्टारइव तादृक्कटाक्षैर्द्योतमानाइत्य र्थः ५० आत्माब्रह्मातदादिस्तंबपर्यंतैःअनेकार्हैःअनेकार्हणैः ५१ अजाद्याभिर्मायाविद्यादिभिर्विभूतिभिःशक्तिभिःमहदादिभिरिति महत्सूत्रयोरपृथक्त्व

तम्यांतमोवन्नैहारंखद्योतार्चिरिवाहनि महतीतरमायैश्यंनिहंत्यात्मनियुंजतः ४५ तावत्सर्वेवत्सपालाःपश्यतोऽजस्यतत्क्षणात् व्यद श्यंतघनश्यामाःपीतकौशेयवाससः ४६ चतुर्भुजाःशंखचक्रगदाराजीवपाणयः किरीटिनःकुंडलिनोहारिणोवनमालिनः ४७ श्रीव त्सांगददोरत्नकंबुकंकणपाणयः नूपुरैःकटकैर्भाताःकटिसूत्रांगुलीयकैः ४८ अंघ्रिमस्तकमापूर्णास्तुलसीनवदामभिः कोमलैः सर्वगात्रेषुभूरिपुण्यवदर्पितैः ४९ चंद्रिकाविशदस्मेरैःसारुणापांगवीक्षितैः स्वकार्थानामिवरजःसत्त्वाभ्यांस्रष्टृपालकाः ५० आ त्मादिस्तंबपर्यंतैर्मूर्त्तिमद्भिश्चराचरैः नृत्यगीताद्यनेकार्हैःपृथक्पृथगुपासिताः ५१ अणिमाद्यैर्महिमभिरजाद्याभिर्विभूतिभिः चतुर्विं शतिभिस्तत्त्वैःपरीतामहदादिभिः ५२ कालस्वभावसंस्कारकामकर्मगुणादिभिः स्वमहिध्वस्तमहिभिर्मूर्त्तिमद्भिरुपासिताः ५३ सत्य ज्ञानानंतानंदमात्रैकरसमूर्त्तयः अस्पृष्टभूरिमाहात्म्याअपिह्युपनिषद्दृशाम् ५४ एवंसकृद्ददर्शाजःपरब्रह्मात्मनोऽखिलान् यस्य भासासर्वमिदंविभातिसचराचरम् ५५ ततोऽतिकुतुकोद्वृत्यस्तिमितैकादशेंद्रियः तद्धाम्नाऽभूदजस्तूष्णींपूर्देव्यंतीवपुत्रिका ५६

विवक्षयाचतुर्विंशतितत्त्वैर्जगत्कारणैः ५२ कालादिभिश्चतत्सहकारिभिःतत्रस्वभावःपरिणामहेतुःसंस्कारउद्बोधकःस्वमहिध्वस्तमहिभिःभगवन्महिम्नातिरस्कृ तस्वातंत्र्यैःउक्तैःसर्वैरणिमाद्यैः ५३ सर्वेषांमूर्त्तिमत्त्वेपिविशेषमाह सत्यज्ञानरूपाश्चअनंताश्चआनंदरूपाश्चतत्रापितदेकमात्राविजातीयसंभेदरहिताःतत्रापिचैक रसाःसदैकरूपामूर्त्तयोयेषांतेयद्वा सत्यज्ञानादिमात्रैकरसंयत्ब्रह्मतदेवमूर्त्तयोयेषामिति अतएवोपनिषत्आत्मज्ञानंसैवदृक्चक्षुर्येषांतेषामपिहिनिश्चितम् अस्पृष्ट भूरिमाहात्म्याःनस्पृष्टंस्पर्शयोग्यंभूरिमाहात्म्यंयेषांतेनतथाभूताःसंतोव्यदृश्यंतेति ५४ एवंसकृत्एकदैवददर्श परब्रह्मणाविशेषणम् यस्येति ५५ अतिकुतुकेना श्चर्येणउद्वृत्यदृष्टीःपरावृत्य हंसपृष्ठेनिपत्येतिवाकुतुकशब्देतृतीयायाश्छांदसोलुक् यद्वाउद्वृत्यइतिच्छेदःअतिकुतुकेनउद्वृत्यःविलोड्यःविपर्यस्तःसन्निितियावत् पाठांतरेतुअतिकुतुकेनोद्वृत्तःक्षुभितःतेषांधाम्नातेजसास्तब्धसर्वेंद्रियोब्रह्मातूष्णींनिश्चलोऽभूत् अत्रदृष्टांतःपूर्देवीव्रजाधिष्ठात्रीकाचिद्देवतातस्याअंतिसमीपेपुत्रि काचतुर्मुखीकृतकमन्तिमेव ५६

एवंमोहमग्नमजसुज्जहारेत्याह इतीति इरेशेइरासरस्वतीतस्याईशेब्रह्मणिकिमिदमितिमुत्द्यातिसतिपश्चात्तद्दृष्टुमप्यनीशेसतिपरमोजः श्रीकृष्णःसपदिअजाजवनिकामायारूपांतिरस्करिणीम् ययाऽद्भुतंदर्शितम् तांचछादतिरोधत्तअपसारितवानित्यर्थः अथवाअयंलोकाभिमानीममैश्वर्यंद्रष्टुमयोग्यइतितस्योपरिमायांप्रसारितवानिति कमुत्द्यातिसति अतर्क्येयतर्कागोचरे निजःअसाधारणोमहिमायस्यतस्मिन्नितिमोहेहेतुरुक्तः दर्शनायोग्यत्वायत्रीणिविशेषणानि स्वप्रमितिके स्वप्रमितिस्वप्रकाशंचतत्कंसुखंचयस्मिन् अतएवाजातःप्रकृतेःपरस्त्रपरस्मिन् अतन्निरसनमुखेन ब्रह्मकैःश्रुतिशिरोभिर्मितिज्ञानंयस्मिन्तस्मिन् स्वरूपे ५७ अर्वाक्बहिःप्रतिलब्धान्यक्षीणियेनसःपरेतवन्मृतोयदिकथंचित्पुनरुत्तिष्ठतितथादृशीःनेत्राणि ५८ जनानामाजीव्यैर्द्रुमैराकीर्णम् सुमाप्रियंसंततानिआसमंतात्प्रियाणियस्मिन्तत् ५९ तदाह यत्रेति नैसर्गदुर्वैराःस्वाभाविकाप्रतिकार्यवैरवंतोऽपिनराःसिंहादयश्चमित्राणीवयत्रसहे

इतीरेशेऽतर्क्येनिजमहिमनिस्वप्रमितिकेपरत्राजातोऽतन्निरसनमुखब्रह्मकमितौ अनीशेऽपिद्रष्टुंकिमिदमितिवामुत्द्यातिसति च्छादाजोज्ञात्वासपदिपरमोऽजाजवनिकाम् ५७ ततोऽर्वाक्प्रतिलब्धाक्षःकःपरेतवदुत्थितः कृच्छ्रादुन्मील्यवैदृष्टीराचष्टेद सहात्मना ५८ सपद्येवाभितःपश्यन्दिशोऽपश्यत्पुरःस्थितम् वृंदावनंजनाजीव्यद्रुमाकीर्णंसमाप्रियम् ५९ यत्रनैसर्गदुर्वैराः सहासन्नृमृगादयः मित्राणीवाजितावासद्रुतरुट्तर्षकादिकं ६० तत्रोद्वहत्पशुपवंशशिशुत्वनाट्यंब्रह्माद्वयंपरमनंतमगाधबोधम् वत्सान्सखीनिवपुरापरितोविचिन्वदेकंसपाणिकवलंपरमेष्ठ्यचष्ट ६१ दृष्ट्वात्वरेणनिजधोरणतोवतीर्यपृथ्व्यांवपुःकनकदंडमिवाभिपात्य स्पृष्ट्वाचतुर्मुकुटकोटिभिरंघ्रियुग्मंनत्वामुदश्रुसुजलैरकृताभिषेकम् ६२ उत्थायोत्थायकृष्णस्यचिरस्यपदयोःपतन् आस्तेमहित्वंप्राग्दृष्टंस्मृत्वास्मृत्वापुनःपुनः ६३ शनैरथोत्थायविमृज्यलोचनेमुकुंदमुद्वीक्ष्यविनम्रकंधरः कृतांजलिःप्रश्रयवान्समाहितःसवेपथुर्गद्गदयैलतेलया ६४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३ छ

वासन् अजितस्यावासेनद्रुताःपलायिताःरुट्तर्षादयःक्रोधलोभादयोयस्मात् तथाभूतंवृंदावनमपश्यदिति ६० तत्रचपरमेष्ठीब्रह्माएवंपुरापूर्ववदेव ब्रह्मअचष्ट अपश्यत् कथंभूतम् पशुपवंशशिशुत्वनाट्यमुद्वहत् नाट्यमित्यत्रहेतुः अद्वयमित्यादि अद्वयंचवत्सान्विचिन्वत् एकंचसखीन् अगाधबोधंचविचिन्वत् अनंतंचपरितोविचिन्वत् परंचशिशुत्वमुद्वहत् ब्रह्मचसपाणिकवलमितिनाट्यमेवोद्वहदित्यर्थः ६१ निजधोरणतः स्ववाहनात्त्वरेणवेगेनावतीर्यदंडवन्नत्वा चतुर्णांमुकुटानामग्रैरंघ्रियुग्मंस्पृष्ट्वामुदश्रुसुजलैरानंदाश्रुरूपैःसुजलैरभिषेकमकरोदिति ६२ चिरस्यचिरं पादयोःपतन्नास्ते ६३ सवेपथुःसकंपः अतएवगद्गदया अनुकरणमेतत् इलयावाचाऐलत अस्तौत् ६४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः १३ छ छ छ छ छ छ छ

चतुर्दशेऽद्भुतं दृष्ट्वा पूर्वागंतुकनिश्चयम् अनीशाःकर्तुमस्तोषीत्कृष्णंब्रह्मा विमोहितः १ स्वकृतापराधेन भियासकंपतया भगवन्महिमानमनवगाहमानोपयाहएतत्स्वरूप मेवकीर्तयन्नाह नौमीति हे ईड्य स्तुत्य ते तुभ्यं नौमि द्वितीयार्थे चतुर्थी अथवा नौमीत्युक्त्वा प्रस्तुतस्य भगवतः कर्मत्वे ज्ञाते प्रयोजनापेक्षायामेवंभूतो भगवानेव प्रयोजन मिति तादर्थ्ये चतुर्थी यद्वा तुभ्यं त्वामेव प्रसादयितुं त्वामेव स्तौमीत्यर्थः अभ्रवद्वपुर्यस्य तस्मै तुभ्यम् तडिद्वदंबरं यस्य तस्मै गुंजानामवतंसौ कर्णभूषणे परिपरितः पि च्छं च बर्हापीडं तैर्लसन्मुखं यस्य तस्मै वन्याः स्रजो यस्य तस्मै कवलादिभिर्लक्ष्मभिः श्रीः शोभा यस्य तस्मै मृदू पादौ यस्य तस्मै पशुपस्याग्रजाय १ ननु नौमीति प्रतिज्ञा यकिंस्वरूपानुवादमात्रं क्रियते अत आह अस्यापीति भोदेव अस्यापि स्फुलभत्वेन प्रकाशितस्यापि तव वपुषोऽवतारस्य महिमहिमानमवसितुं ज्ञातुं कोऽपि कः ब्रह्मा अ हमपिनेशो नशक्नोमि यद्वा कश्चिदपिनेशो नसमर्थ आसीत् सुलभत्वाय विशेषणद्वयम् मदनुग्रहस्य ममानुग्रहो यस्मात्तन्मदनुग्रहं तस्य किंच स्वेच्छामयस्य स्वीयानां भक्तानां यथा यथेच्छा तथा तथा भवतः तर्हि किमिति ज्ञातुं न शक्यते अत आह ननु भूतमयस्य अचिंत्यशुद्धसत्त्वात्मकस्य यदाऽस्यैव तदा कथं पुनः साक्षात्तव केवल स्यात्मसुखानुभूतेरेव स्वसुखानुभवमात्रस्यावतारिणो गुणातीतस्य महिमानं आंतरेण निरुद्धेनापि मनसा को वा ज्ञातुं समर्थो भवेत् अथवा भूतमयस्य उक्तलक्षण- स्यापि विराड्रूपस्य तव त्वन्नियम्यस्य वपुषः महिमानमेवावसितुं कोऽपि नेशो तदा साक्षात्तवैवासाधारणस्य नियम्यनियंतृभेदरहितस्य उक्तलक्षणस्यात्ममहिमा

ब्रह्मोवाच नौमीड्य तेऽभ्रवपुषे तडिदंबराय गुंजावतंसपरिपिच्छलसन्मुखाय वन्यस्रजे कवलवेत्रविषाणवेणुलक्ष्मश्रिये मृदुपदे पशु पांगजाय १ अस्यापि देव वपुषो मदनुग्रहस्य स्वेच्छामयस्य न तु भूतमयस्य कोऽपि नेशे महित्ववसितुं मनसांतरेण साक्षात्तवैव किमुतात्म सुखानुभूतेः २ ज्ञाने प्रयासमुदपास्य नमंत एव जीवंति सन्मुखरितां भवदीयवार्त्ताम् स्थाने स्थिताः श्रुतिगतां तनुवाङ्मनोभिर्ये प्रायशोऽजित जितोऽप्यसि तैस्त्रिलोक्याम् ३ श्रेयःस्रुतिं भक्तिमुदस्य ते विभो क्लिश्यंति ये केवलबोधलब्धये तेषामसौ क्लेशल एव शिष्यते नान्यद्यथा स्थूलतु षावघातिनाम् ४ पुरेह भूमन्बहवोऽपि योगिनस्त्वदर्पितेहा निजकर्मलब्धया विबुध्य भक्त्यैव कथोपनीतया प्रपेदिरेऽञ्जोऽच्युत ते गतिं पराम् ५

नमवसितुं कोऽपि नेश इति किमु वक्तव्यमित्यर्थः २ तर्हि अज्ञाः कथं संसारं तरेयुरत आह ज्ञान इति हे अजित उदपास्य ईषदप्यकृत्वा सद्भिर्मुखरितां स्वत एव नित्यं प्रकटितां भवदीयवार्त्तां स्वस्वस्थान एव स्थिताः तत्सन्निधिमात्रेण स्वत एव श्रुतिगतां श्रवणप्राप्तां तनुवाङ्मनोभिर्नमंतः सत्कुर्वंतो ये जीवंति केवलं यद्यपि नान्यत्कुर्वंति तैः प्रायशस्त्रि लोक्यामन्यैरजितोऽपि त्वं जितः प्राप्तोऽसीति किं ज्ञानश्रमेणेत्यर्थः ३ भक्तिं विना ज्ञानं तु नैव सिद्ध्येदित्याह श्रेयःस्रुतिमिति श्रेयसामभ्युदयापवर्गलक्षणानां स्रुतिः स्रवणं यस्याः सरस इव निर्झराणाम् तां ते तव भक्तिमुदस्य त्यक्त्वा श्रेयःसृतिमिति पाठे श्रेयसां मार्गभूतामिति तेषां क्लेशलः क्लेश एवावशिष्यते अयं भावः यथा अल्पप्रमा णं धान्यं परित्यज्य अंतःकणहीनान्स्थूलधान्याभासान् तुषानेवावघ्नंति तेषां न किंचित्फलम् एवं भक्तिं तुच्छीकृत्य ये केवलबोधाय प्रयतंते तेषामपीति ४ भक्त्यैव ज्ञानं नान्यथेत्यत्र सदाचारं प्रमाणयति पुरेति हे भूमन् इह लोके पूर्वं योगिनोऽपि संतः योगेर्ज्ञानमप्राप्य पश्चात्त्वदर्पितेहाः त्वय्यर्पिता लौकिक्यपीहा चेष्टा यैस्ते निजकर्म लब्धया त्वदर्पितैः निजैः कर्मभिर्लब्धया त्वय्यर्पिता ईहा निजानि कर्माणि च तैर्लब्धया इत्येकं पदं वा कथोपनीतया कथया स्वसमीपं प्रापितया भक्त्यैव विबुध्य आत्मज्ञानं ज्ञा त्वाऽञ्जः सुखेनैव ते परां गतिं प्राप्ताः ५

एवंतावत्सगुणनिर्गुणयोरुभयोरपि ज्ञानं दुर्घटमिति त्वत्कथाश्रवणादिनैव त्वत्प्राप्तिर्नान्यथेत्युक्तम् इदानीं यद्यप्युभयोरविशेषेण दुर्ज्ञेयत्वमुक्तम् तथाऽपि गुणातीतस्य ज्ञानं कथंचिद्भवेत् नतु सगुणस्य तव अचिंत्यानंतगुणत्वादिति श्लोकद्वयेन स्तौति तथाऽपीति हे भूमन् अपरिच्छिन्न अगुणस्य ते महिमा अमलैरंतरात्मभिः प्रत्याहृतेंद्रियैः विबोद्धुं बोधगोचरीभवितुमर्हति योग्योभवति अथवा विबोद्धुं ज्ञातुमर्हति अर्ह्यते शक्यत इत्यर्थः यद्वा महिमेति महिमानं कश्चिद्बोद्धुमर्हतीत्यर्थः कथम् स्वानुभवात् आत्माकारांतःकरणसाक्षात्कारात् नन्वंतःकरणमपि सविकारमेव विषयीकरोतीति कथमात्माकारता तस्येत्यत आह अविक्रियादिति विक्रियाविशेषाकारः तद्रहितात् विशेषपरित्यागएवात्माकारतेत्यर्थः नन्वंतःकरणसाक्षात्कारविषयत्वेऽनात्मत्वप्रसंगः स्यादत आह अरूपत इति रूपं विषयः अविषयात् वृत्तिविषयमेवात्मनो न फलविषयत्वमतो नायं दोष इतिभावः कथं तर्हि स्फूर्तिः अनन्यबोध्यात्मतया स्वप्रकाशत्वेनैव नत्वन्यथा इदं तदिति विषयत्वेनेत्यर्थः बुद्धितत्स्थचिदाभासौ द्वावेतौ व्याप्नुतो घटम् तत्राज्ञानं धियानश्येदाभासेन घटः स्फुरेदिति अनात्मसु आत्मनि तु ब्रह्मण्यज्ञाननाशाय वृत्तिव्याप्तिरिहेष्यते स्वयंस्फुरणरूपत्वान्नाभासस्तत्र युज्यते अथवा मा सर्वतोऽतरंगाल्लक्ष्मीरपि अगुणस्य ते महिमहिमानममलैरंतर्वृत्तिभिरिंद्रियैरपि यथा याहक् वस्तुतस्तेन रूपेण विबोद्धुं किमर्हति नार्हत्येवेत्यर्थः कथं तर्ह्यर्हतीति तदाह स्वानुभवा

तथाऽपि भूमन्महिमाऽगुणस्य ते विबोद्धुमर्हत्यमलांतरात्मभिः अविक्रियात्स्वानुभवादरूपतो ह्यनन्यबोध्यात्मतया न चान्यथा ६ गुणात्मनस्तेऽपि गुणान्विमातुं हितावतीर्णस्य क ईशिरेऽस्य कालेन यैर्वा विमिताः सुकल्पैर्भूपांसवः खे मिहिका द्युभासः ७ तत्तेऽनुकंपां सुसमीक्षमाणो भुंजान एवात्मकृतं विपाकम् हृद्वाग्वपुर्भिर्विदधन्नमस्ते जीवेत यो मुक्तिपदे स दायभाक् ८ पश्येश मेऽनार्यमनंत आद्ये परात्मनि त्वय्यपि मायिमायिनि मायां वितत्येक्षितुमात्मवैभवं ह्यहं कियानैच्छमिवार्चिरग्नौ ९ अतः क्षमस्वाच्युत मे रजोभुवो ह्यजानतस्त्वत्पृथगीशमानिनः अजाऽवलेपांधतमोऽधचक्षुष एषोऽनुकंप्यो मयि नाथवानिति १०

दित्यादिना उक्तार्थमेवैतत् ६ गुणात्मनः गुणानात्मात्मनः गुणाधिष्ठातुस्ते तव पुनर्गुणान्विमातुमेतावंत इति गणयितुमपि के ईशिरे समर्था बभूवुः दूरतस्तद्विशेषवार्त्ता कथंभूतस्य तव अस्य विश्वस्य हिताय पालनाय बहुगुणाविष्कारेणावतीर्णस्य ननु कालेन निपुणैः किमशक्यमत आह कालेनेति वाशब्दो वितर्के सुकल्पैरतिनिपुणैर्बहुजन्मना कालेन भूपरमाणवो विमिता विशेषेण गणिता भवेयुः तथा खे मिहिका हिमकणा अपि तथा द्युभासः दिवि नक्षत्रादिकिरणपरमाणवोऽपि ७ तस्माद्भक्तिरेव संगच्छत इत्याह तत्तेऽनुकंपामिति सुसमीक्षमाणः तव कृपा कदा भविष्यतीति बहुमन्यमानः स्वार्जितं च कर्मफलमनासक्तः सन् भुंजान एव नातीव तप आदिना क्लिश्यन्नेवं यो जीवेत स मुक्तो दायभाग्भवति भक्तस्य जीवनव्यतिरेकेण दायप्राप्तावि मुक्तौ नान्यदुपयुज्यत इति भावः ८ तदेवं स्तुत्वा भगवंतं क्षमापयितुं स्वापराधं निवेदयति पश्येति हे ईश मेऽनार्यदौर्जन्यं पश्य यदहं मायिनामपि मायिनि विमोहके त्वय्यपि स्वमायां प्रसार्य आत्मैश्वर्यमीक्षितुमैच्छम् अभिलषितवान् अहो एवं कर्तुं तव अहं कियान् न किंचित् यथाऽग्नेरुद्भूता ज्वाला अग्नेर्न किंचित् तद्वदिति ९ रजोभुवः रजसो जातस्य अतः अजानतः अत एव अजावलेपांधतमोऽधचक्षुषः अतो जगत्कर्त्ताहमिति मदेन गाढतमोरूपेणांधीभूतनेत्रं यस्य अतस्त्वत्तः पृथगीशमानिनः अन्यत्र प्रभुत्वेन वर्त्तमानोऽपि मयि नाथे सति नाथवान् मद्भृत्य एव अत एषोऽनुकंप्य इति मत्वा क्षमस्वेत्यर्थः १० ७ ७

ननुब्रह्मांडविग्रहस्त्वमपिईश्वरएवेतिचेत्तत्राह क्वाहमिति तमःप्रकृतिः महान्महत्तत्त्वम् अहमहंकारः खमाकाशः चरोवायुः अग्निः वार्जलम् भूश्च प्रकृत्यादिपृथि
व्यंतैरेतैः संवेष्टितोयोऽडघटः सएवतस्मिन्वास्वमानेनसप्तवितस्तिःकायोयस्यसोहं क्व क्वच तेमहित्वम् कथंभूतस्य ईदृग्विधान्यपरिगणितानिअंडानितएवप
रमाणवः तेषांचर्यापरिभ्रमणंतदर्थंवाताध्वानोगवाक्षाइवरोमविवराणियस्यतस्य तव अतोऽतितुच्छत्वात्त्वयाऽनुकंप्योहमिति ११ अपिच गर्भगतस्यशिशोःपा
दयोरुत्क्षेपणंमातुःकिमपराधायभवति लोकेअस्तिनास्तिव्यपदेशाभ्यांभावाभावशब्दाभ्यांस्थूलसूक्ष्मकार्यकारणशब्दैर्वाभूषितमभिहितम् एतेषांशब्दानांभु
विविषयेउषितंस्थितमितिवासर्ववस्त्वित्यर्थः हेअधोक्षज तवकुक्षेः अनंतबहिः कियदपिकिंचिन्मात्रमपिकिमस्ति नकिंचिदस्तीत्यर्थः अतःसर्वस्यतवकुक्षि
गतत्वेनममापितथात्वान्मातृवदपराधःसोढव्यइतिभावः १२ किंच विशेषतोपित्वत्तोममजन्मप्रसिद्धमित्याह जगत्त्रयेत्यादि जगत्त्रयस्यांतेप्रलयेयउदधीनां
संप्लवःसंश्लेषःतस्मिन्नुदेउदकेनारायणस्योदरेनाभिःतस्यनालादजोविनिर्गतइतियावाक् सानावन्मृषानभवति वैनिश्चितम् तथाऽपितुहेईश्वरत्वत्तःअहंकिं
नविनिर्गतः नोत्पन्नोऽस्मि अपितुत्वत्तएवोत्पन्नइत्यर्थः १३ तर्हिनारायणस्यपुत्रस्त्वंममकिमायातंतत्राह नारायणस्त्वमिति नहीतिकाक्वात्वमेवनारायणइ

क्वाहंतमोमहदहंखचराग्निवार्भूसंवेष्टितांडघटसप्तवितस्तिकायः क्वेदृग्विधाविगणितांडपराणुचर्यावाताध्वरोमविवरस्यचतेम
हित्वम् ११ उत्क्षेपणंगर्भगतस्यपादयोःकिंकल्पतेमातुरधोक्षजागसे किमस्तिनास्तिव्यपदेशभूषितंतवास्तिकुक्षेःकियदप्यनंतः १२
जगत्त्रयांतोदधिसंप्लवोदेनारायणस्योदरनाभिनालात् विनिर्गतोऽजस्त्वितिवाङ्नवैमृषाकिंत्वीश्वरत्वन्नविनिर्गतोऽस्मि १३ ना
रायणस्त्वंनहिसर्वदेहिनामात्माऽस्यधीशाऽखिललोकसाक्षी नारायणोऽगंनरभूजलायनात्तच्चापिसत्यंनतवैवमाया १४ तच्चेज्ज
लस्थंतवसज्जगद्वपुःकिंमेनदृष्टंभगवंस्तदैव किंवासुदृष्टंहृदिमेतदैवकिंनोसपद्येवपुनर्व्यदर्शि १५

त्वापादयति कुतोऽहंनारायणइतिचेदतआह सर्वदेहिनामात्मासीति एवमपिकिंनारायणोनभवसि नारंजीवसमूहः अयनमाश्रयोयस्यसतथेति त्वमेवसर्वदे
हिनामात्मत्वान्नारायणइतिभावः हेअधीश त्वंनारायणोनहीति पुनःकाकुः अधीशःप्रवर्तकस्ततश्चनारस्यायनंप्रवृत्तिर्यस्मात्सतथेतिपुनस्त्वमेवासावितिकिं
च त्वमखिललोकसाक्षी अखिलंलोकंसाक्षात्पश्यसि अतोनारमयसेजानासीति त्वमेवनारायणइत्यर्थः नन्वेवंनारायणपदव्युत्पत्तीभवेदेवंतत्त्वन्यथाप्रसि
द्धमित्याशंक्याह नारायणोऽगमिति नराद्धुद्भूतायेऽर्थास्तथानराज्जातंयज्जलंतदयनाद्योनारायणःप्रसिद्धःसोऽपितवैवांगंमूर्तिः तथाचस्मर्यते नराज्जातानि
तत्त्वानिनाराणीतिविदुर्बुधाः तस्यतान्ययनंपूर्वंतेननारायणःस्मृतइति तथाच आपोनाराइतिप्रोक्ताआपोवैनरसूनवः अयनंतस्यताःपूर्वंतेननारायणःस्मृत
इतिच ननुमन्मूर्तेरपरिच्छिन्नायाःकथंजलाश्रयत्वमतआह तच्चापिसत्यंनेति १४ अपरिच्छेदमेवोपपादयति तच्चेदिति जगदाश्रयभूतंतवतद्वपुःजलस्थमि
त्येवंयदिसत्सत्यंस्यात्तर्हितदैवकमलनालमार्गेणांतःप्रविश्यसंवत्सरशतंविचिन्वताऽपिमयाहेभगवन्नचिंत्यैश्वर्यतत्रकिमितिनदृष्टम् दृष्टमपिकिमितिनो
व्यदर्शिनदृष्टम् तदैवतपःकरणानंतरंसपद्येवसुदृष्टम् अतोमायैव अतस्त्वन्मूर्तेर्देशविशेषपरिच्छेदःसत्योनभवतीत्यर्थः १५ ६

अपिच यदिजलादिप्रपंचः सत्यः स्यात्तर्हितेनतवपरिच्छेदोभवेत् सतुमायाविलसितइतित्वयैवदर्शितमित्याह श्लोकत्रयेण हेमायाधमनमायोपशमनअत्रैवाव
तारेबहिः स्फुटस्यापिजठरमध्येजनन्याः प्रदर्शनेन १६ ननुबहिःसतएवअंतर्जठरेप्रतिबिंबोऽस्तुकुतः सर्वथामायात्वंतत्राह यस्येति यस्यतवकुक्षौसर्वमिदं
यथाभातितत्सर्वमिहापिबहिरपितथैवभाति किंच सात्मंत्वत्सहितम् तदिदंसर्वंमाययाविनाकिंघटेत अयंभावः त्वयिप्रतिबिंबश्चेद्बाह्याद्दृष्टमतथाप्रती
येतनतुतदस्ति नवचादर्शस्थानीयस्यत्वयिप्रतीतिर्नस्यात् अतःसर्वथामिथ्यात्वमेवेति १७ अपिच नकेवलंजनन्याःममापितथैवदर्शितमित्याह अद्यैवे
ति त्वदृते त्वांविनाअस्यविश्वस्यमायात्वंत्वयाममैवचतदप्यद्यैवकिंनदर्शितंकिंतुदर्शितमेव तथाहि एकोऽसीत्यादितत्ततोमयासहाखिलैस्तर्णादिभिरुपासि
ताः तावंतश्चतुर्भुजाअसि जगंतिब्रह्मांडानिइतिप्रागनुक्तमपिदृष्टमितिज्ञातव्यम् १८ ननुब्रह्मन्तवमयादर्शितंशुद्धमेवचैतन्यंकथंप्रपञ्चवन्मायेत्युच्यते

अत्रैवमायाधमनावतारेह्यस्यप्रपंचस्यबहिःस्फुटस्य कृत्स्नस्यचांतर्जठरेजनन्यामायात्वमेवप्रकटीकृतंते १६ यस्यकुक्षाविदंस
र्वंसात्मंभातियथातथा तत्त्वय्यपीहतत्सर्वंकिमिदंमाययाविना १७ अद्यैवत्वदृतेऽस्यकिंममनतेमायात्वमादर्शितमेकोऽसिप्रथमं
ततोव्रजसुहृद्वत्साःसमस्ताअपि तावंतोऽसिचतुर्भुजास्तदखिलैःसाकंमयोपासितास्तावंत्येवजगंत्यभूस्तदमितंब्रह्माद्वयंशिष्य
ते १८ अजानतांत्वत्पदवीमनात्मन्यात्मात्मनाभासिवितत्यमायाम् सृष्टाविवाहंजगतोविधानइवत्वमेषोऽतइवत्रिनेत्रः १९ सुरे
ष्वृषिष्वीशतथैवनृष्वपितिर्यक्षुयादस्स्वपितेऽजनस्य जन्मासतांदुर्मदनिग्रहायप्रभोविधातःसदनुग्रहाय २० कोवेत्तिभूमन्भगव
न्परात्मन्योगेश्वरोतीर्भवतस्त्रिलोक्याम् क्ववाकथंवाकतिवाकदेतिविस्तारयन्क्रीडसियोगमायाम् २१ तस्मादिदंजगदशेषम
सत्स्वरूपंस्वप्नाभमस्तधिषणंपुरुदुःखदुःखम् त्वय्येवनित्यसुखबोधतनावनंतेमायातउद्यदपियत्सदिवावभाति २२

सत्यम् किंतु अद्वितीयेत्वयिनानात्वंगुणावतारमत्स्याद्यवतारेष्विवकार्यवशेनस्वतंत्रमायानिबंधनमित्याह श्लोकद्वयेन अजानतामिति त्वत्पदवींतवस्वरूपमजानताम्
अनात्मनिप्रकृतौस्थितः आत्मेवत्वंआत्मनेवस्वातंत्र्येणमायांवितत्यभासि कथंजगतः सृष्टावहमिवब्रह्मेवविधानेपालनेचएषत्वमिव अंतेत्रिनेत्रइवेति १९
सुरेषुउपेंद्रः ऋषिषुपरशुरामः नृष्वपिरामः २० ननुचस्वातंत्र्येकथंकुत्सितेषुमत्स्यादिषुजन्म कथंवावामनाद्यवतारेयाञ्चादिकार्पण्यंकथंवाऽस्मिन्नेवक
दाचिद्भयपलायनादि अतआह कोवेत्तीति अन्वर्थैःसंबोधनैर्दुर्ज्ञेयत्वमेवाह भूमन्नित्यादिभिः भवतऊतीर्लीलाः त्रिलोक्यांकोवेत्ति क्ववा कथंवा कु
दावा कतिवेति अचिंत्यंतवयोगमायावैभवमितिभावः २१ ननुभवत्ववताराणामचिंत्योमहिमा प्रपञ्चस्यतुसत्त्वेकथंसत्त्वप्रतीतिरितीमामाशंकांसपरि
करमुपसंहरन्परिहरति तस्मादिति अस्तधिषणंनिरस्तप्रतिभासं त्वय्येवउद्यत्उद्भवत् अपियत्लयत् सदिवेत्युपलक्षणमेतत् नित्यमिवसुखमिव
दुःखमिवच अधिष्ठानभूतस्यतवगुणैः तथातथाभातीत्यर्थः २२

त्वमेवतुसत्यइत्याह एकस्त्वंसत्यःकुतः आत्मादृश्यमसत्यंदृश्यंनचात्मादृश्यः अतःसत्यः किंच यद्विकारवत्तदसत्यम् नचत्वयिजन्मादयोविकाराः संतीत्याह आद्यःकारणम् अतोनजन्मआद्यत्वेहेतुःपुराणःपुराऽपिनवः कार्यात्पूर्वमपिवर्तमानइत्यर्थः अत्रहेतुःपुरुषइति तथाचश्रुतिः पूर्वमेवाहमिहासमितितत्पुरुषस्यपुरुषत्वमितिजन्मानंतरास्तित्वलक्षणंविकारंवारयति नित्यइति सनातनइत्यर्थः पूर्णःअजस्रसुखः अक्षरः अमृतइतिचतुर्भिःपदैःक्रमेणवृद्धिविपरिणामापक्षयविनाशान्वारयति पूर्णत्वेहेतुः अनंतः अद्वयइतिचदेशकालपरिच्छेदरहितः वस्तुपरिच्छेदरहितोऽपिअमृतत्वोपपादनायचतुर्विधक्रियाफलत्वंवारयति स्वयंज्योतिर्निरंजनः उपाधितोमुक्तइतिपदत्रयेण अयंभावः तत्रोत्पत्तिराद्यइत्यनेनैवनिराकृताप्राप्तिरपिक्रिययाज्ञानेनवाभवेत् क्रियया प्राप्तिरात्मपदेनैवनिराकृता ज्ञानतःप्राप्तिंवारयति स्वयंज्योतिरिति विकृतिरपितुषापाकरणेनावघातेनव्रीहीणामिवउपाध्यपाकरणेनभवेत् तत्तुअसंगत्वान्नसंभवतीत्याह मुक्तउपाधितइति संस्कारोऽपिकिमप्यतिशयाधानेनमलापाकरणेनवा तत्रातिशयाधानंपूर्णत्वेनैवनिराकृतम् मलापाकरणंनिवारयति निरंजनइति निर्मलइत्यर्थः २३ तस्मादेवंभूतंज्ञानान्मुच्यंतइत्याह एवंविधमिति त्वांयेविचक्षतेसम्यक्पश्यंति कथम् आत्मात्मतयाआत्माप्रत्यक्तस्यस्वरूपेण नचैतत्पुत्रादिष्विवगौणमित्याह सकलात्मनामपिस्वात्मानं केन गुरुरेवार्कस्तस्माल्लब्धाउपनिषत्ज्ञानंतदेवसुचक्षुःतेनभवएवानृतांबुधिः तंतरंतीव २४ तत्रचज्ञानेनतरंतीतितच्चतरंतीवेतितच्चात्मात्मतयाज्ञानेनेत्यर्थत्रयंप्रतिज्ञातंक्रमेणोपपाद्यते तत्रात्मानमेवात्मतयेत्यनेनश्लोकेनज्ञानेनतरंतीत्युपपाद्यते अज्ञानसंज्ञावित्यनेनतरंतीवेत्येतत् त्वामित्यादिश्लोकद्वयेनतुआत्मात्मतयेत्येतदुपपाद्यते ननुज्ञानेनकथंभवंतरंतीतितस्याज्ञानमूलत्वादित्याह आत्मानमेवेति तेनैवअज्ञानेनैवप्रपंचितंप्रपंचः रज्ज्वामहेर्भोगिभवाभवाविति सर्पशरीरस्याध्यासापवादौयथेति २५ ननुज्ञानेनतरंत्येवकिमिदमुच्यते तरंतीवेतितत्राह अज्ञानसंज्ञाविति अज्ञानेनसंज्ञाययोःतौभवबंधमोक्षौभवेनबंधस्तन्मोक्षश्चतौद्वौनामप्रसिद्धौ ऋतज्ञभावात् ऋतश्चासौज्ञश्चतस्यभावः तस्मादन्यौनस्तः ननुकथंमहानपलापःक्रियतेपरमार्थविचारादित्याह अजस्रेति अखंडानुभवरूपेपरेशुद्धेआत्मनिअज्ञानंच नचबंधःअतएवनज्ञानंनचमोक्षः तरणौसूर्येरात्र्यहनीइवेति २६ ननुपरमार्थज्ञानादज्ञानकृतोबंधोनिवर्ततनाम् आत्मात्मतयैवज्ञानादितिकोऽयमाग्रहइत्याशंक्याह यदध्यासादात्मनःपररूपास्फूर्तिस्तदपवादेनतत्रैवज्ञानंयुक्तमित्यमुमर्थंविस्मयेनाक्रोशन्निवाह त्वामिति त्वामात्मानंपरंदेहादिमत्वाआत्मनिदेहादिमध्यस्यतथापरंदेहादिमात्मानंमत्वादेहादावात्मानमध्यस्यात्रनष्टआत्माबहिर्मृग्यइतिचित्रंनहिगृहेनष्टंवनेमृग्यतइत्यर्थः २७ ॥ छ ॥ छ

एकस्त्वमात्मापुरुषःपुराणःसत्यःस्वयंज्योतिरनंतआद्यः नित्योऽक्षरोऽजस्रसुखोनिरंजनःपूर्णोऽद्वयोमुक्तउपाधितोऽमृतः २३ एवंविधंत्वांसकलात्मनामपिस्वात्मानमात्मात्मतयाविचक्षते गुर्वर्कलब्धोपनिषत्सुचक्षुषायेतेतरंतीवभवानृतांबुधिम् २४ आत्मानमेवात्मतयाऽविजानतांतेनैवजातंनिखिलंप्रपंचितम् ज्ञानेनभूयोऽपिचतत्प्रलीयतेरज्ज्वामहेर्भोगभवाभवौयथा २५ अज्ञानसंज्ञौभवबंधमोक्षौद्वौनामनान्यौस्तऋतज्ञभावात् अजस्रचित्यात्मनिकेवलेपरेविचार्यमाणेतरणाविवाहनी २६ त्वामात्मानंपरंमत्वापरमात्मानमेवच आत्मापुनर्बहिर्मृग्यअहोऽज्ञजनताऽज्ञता २७

विवेकिनस्तुप्रत्यक्स्वरूपेएवपरमात्मानंविचिन्वंतीत्याह अंतर्भवइति भवतीतिभवः चिज्जडात्मकंशरीरंतन्मध्यएवत्वांमृगयंति अतज्जडंत्यजंतः अपवदंतः ननु
सतोज्ञानेनालंकिमसतोऽपवादेनेत्याशंक्यअध्यस्तापवादंविनाऽधिष्ठानतत्त्वंनज्ञायतइतिसतांव्यवहारेणाह असंतमिति अंतिसमीपेअसंतमपिअहिमंतरेणतन्नि
षेधंविनेत्यर्थः संतंगुणंरज्जुंसंतःकिमुयंतिजानंति अंतिसंतमपिगुणमितिवानजानंतीत्यर्थः तस्मादात्मतयैवज्ञानान्मुक्तिरितिभावः २८ नन्वेवंज्ञानैकसाध्ये
मोक्षेकिमितिभक्तिरुद्बोधिताअतआह अथापीति यद्यपिहस्तप्राप्यमिवज्ञानमुक्तंतथाऽपिहेदेव तवपादांबुजद्वयमध्येएकदेशस्यापियःप्रसादलेशोऽपि
तेनानुगृहीतएवभगवतस्तवमहिम्नस्तत्त्वंजानाति हेभगवन् तेमहिम्नस्तत्त्वमितिवा एकोऽपिकश्चिदपिचिरमपिविचिन्वन्नपिअतदंशापवादेनविचारयन्न
पीत्यर्थः २९ तत्तस्माद्भूरिभागःमहद्भाग्यम् अत्रभवेब्रह्मजन्मनितिरश्चामपिमध्येयत्जन्मतस्मिन्वा येनभाग्येनभवदीयानांजनानामेकोऽपियःकश्चिदपि
भूत्वानिषेवे अत्यर्थंसेवेयइति ३० देवादिजन्मनोऽपियत्रकुत्रचित्तद्भक्तिमज्जन्मैवश्रेष्ठमित्यौत्सुक्येनसप्तभिः श्लोकैरभिनंदति अहोऽतिधन्याइत्यादिभिः
व्रजगोरमण्यः व्रजस्थागावोरमण्योगोप्यश्चतेत्वयावत्सतरात्मजात्मनावत्सानामात्मजानांचरूपेणयस्यतवतृप्तयेसर्वेऽपियज्ञाअद्यापिनशक्ताःतेनत्वयाप्रतिक्ष

**अंतर्भवेऽनंतभवंतमेवह्यतत्त्यजंतोमृगयंतिसंतः असंतमप्यंत्यहिमंतरेणसंतंगुणंतंकिमुयंतिसंतः २८ अथापितेदेवपदांबुजद्वयप्रसा
दलेशानुगृहीतएवहि जानातितत्त्वंभगवन्महिम्नोनचान्यएकोपिचिरंविचिन्वन् २९ तदस्तुमेनाथसभूरिभागोभवेऽत्रवान्यत्रतुवाति
रश्चाम् येनाहमेकोऽपिभवज्जनानांभूत्वानिषेवेतवपादपल्लवम् ३० अहोऽतिधन्याव्रजगोरमण्यःस्तन्यामृतंपीतमतीवतेमुदा यासांवि
भोवत्सतरात्मजात्मनायत्तृप्तयेऽद्यापिनचालमध्वराः ३१ अहोभाग्यमहोभाग्यंनंदगोपव्रजौकसाम् यन्मित्रंपरमानंदंपूर्णंब्रह्मसनातन
म् ३२ एषांतुभाग्यमहिमाच्युततावदास्तामेकादशैवहिवयंबतभूरिभागाः एतद्धृषीकचषकैरसकृत्पिबामःशर्वादयोंऽघ्र्युदजमध्वमृतास
वंते ३३ तद्भूरिभाग्यमिहजन्मकिमप्यटव्यांयद्गोकुलेऽपिकतमांघ्रिरजोभिषेकम् यज्जीवितंतुनिखिलंभगवान्मुकुंदस्त्वद्यापियत्पदरजः
श्रुतिमृग्यमेव ३४**

णंतृप्यतायासांस्तन्यममृतरूपंपीतमिति ३१ ३२ किंच एतेषांभाग्यस्यतावन्महिमाआस्ताम् कस्तंवक्तुंशक्नोति शर्वादयः शर्वोऽहंकाराधिष्ठाताआदि
र्येषांचंद्रादीनामेकादशानांतेतथावयंच वयमित्यात्मानमेवबहुमन्यमानआह एवंबुद्ध्यहंकारमनश्चक्षुराद्यधिष्ठातारस्त्रयोदशदेवाएवतावत्बतअहोभूरिभागाःयस्मादेतेषां
हृषीकाणींद्रियाण्येवचषकाणिपानपात्राणितैस्तेचतुर्दशस्यचित्ताधिष्ठातुःअंघ्रीएवउदजेवारिजेतयोर्मधुमकरंदःतदेवामृतंस्वादुआसवंमादकंपिबामःएतदुक्तंभवतियदा
प्रत्येकमिंद्रियाभिमानिनोवयंकार्त्तिसौंदर्यसौगंध्याद्येकदेशसेविनोऽपिकृतार्थाःतदासर्वेंद्रियैःसर्वसेविनामेतेषांकिंवर्ण्यतेभाग्यमिति ३३ अतोमयाप्रार्थितंतदस्तुमेना
थसभूरिभागइतियत्तदेतदेवेत्याह तद्भूरिभाग्यमिति किंतत् इहमनुष्यलोकेयत्किमपिजन्मतत्रापिअटव्यांयत् तत्रापिगोकुलेयत् अहोसत्यलोकंविहायात्रजन्मनिजाते
कोलाभ अतआह अपिकतमांघ्रिरजोभिषेकमिति गोकुलवासिनांमध्येअपिकतमस्ययस्यकस्याप्यंघ्रिरजसाऽभिषेकोयस्मिन्तत् ननुकुतोगोकुलवासिनएवध
न्यास्तत्राह यदिति येषांजीवितंनिखिलंभगवान्मुकुंदःपरमेवजीवनमित्यर्थः दुर्लभतामाह अद्यापीति श्रुतिमृग्यंवेदैरपिमृग्यनएव नतुदृश्यतइत्यर्थः ३४

अपिच किंवर्ण्यतेकृतार्थत्वमेतेषांयेषांभक्त्याभवानपिऋणीवास्ते ननुकिंदातुमसमर्थोऽहंयेनऋणीस्यामतआह उतअपिभवानपिएषांकुत्रापिकिंविश्वफलात्सर्वफला
त्मकत्वात्ततःपरंफलंरातादास्यतीतितिनश्चेतःअयतुसर्वत्रगच्छत्नुविचारयत्मुह्यति ननुमामेवदत्वाऽनृणःस्यामितिचेन्नहिनहि सद्वेषादिवसताभक्तानांयोवेषस्तद
नुकरणमात्रेणपापिष्ठापूतनाऽपित्वामेवापिताप्रापिना तर्हितत्संबंधिनामपिदास्यामीतिचेत्तत्राह सकुलेति बकाघासुरसहिता एषामपितावद्देवचेत्अपर्याप्तमि
त्याह यदिति येषांधामादयःत्वत्कृतेत्वदर्थमेवेत्यर्थः ३५ ननुवीतरागादिदोषाणांसंन्यासिनामपिनमत्तःपरंकिंचिदस्तिकथमेषामपर्याप्तमित्यतआह तावदिति
हे कृष्णरागादयस्तावदेवस्तेनाश्चौराभवंति तथातावद्गृहमपिकारागृहंबंधनागारम् मोहोऽपितावदेवांघ्रिनिगडःपादशृंखला यावत्तेत्वदीयाजनानभवंतित्व
दीयानांतु रागादयोऽपि त्वन्निष्ठामोचकाएवेतिनयतिभ्योविशेषः भजनंत्वधिकमितिभाव ३६ नन्वतएवअहमेषांपुत्रादिरूपेणवर्त्तेइतिचेत्तत्राह प्रपंचमिति
प्रपन्नायाजनताजनसमूहस्तस्याआनंदानांसंदोहंसमूहंप्रथयितुमिति नहिकपटपुत्रत्वादिनाताद्दृक्भक्तेरानृण्यंसंपद्यतइत्यर्थः ३७ तदेवमादितआरभ्याचिं

एषांघोषनिवासिनामुतभवान्किंदेवरातेतिनश्चेतोविश्वफलात्फलंत्वदपरंकुत्राप्ययन्मुह्यति सद्वेषादिवपूतनाऽपिसकुलात्वामेवदेवापिताय
द्धामार्थसुहृत्प्रियात्मतनयप्राणाशयास्त्वत्कृते ३५ तावद्रागादयस्तेनास्तावत्कारागृहंगृहम् तावन्मोहोऽघ्रिनिगडोयावत्कृष्णनतेजनाः
३६ प्रपंचंनिष्प्रपंचोऽपिविडंबयसिभूतले प्रपन्नजनतानंदसंदोहंप्रथितुंप्रभो ३७ जानंतएवजानंतुकिंबहूक्त्यानमेप्रभो मनसो
वपुषोवाचोवैभवंतवगोचरः ३८ अनुजानीहिमांकृष्णसर्वंत्वंवेत्सिसर्वदृक् त्वमेवजगतांनाथोजगदेतत्तवार्पितम् ३९ श्रीकृष्णवृष्णिकु
लपुष्करजोषदायिन्क्ष्मानिर्जरद्विजपशूदधिवृद्धिकारिन् उद्धर्मशार्वरहरक्षितिराक्षसध्रुगाकल्पमाऽर्कमर्हन्भगवन्नमस्ते ४० श्रीशु
कउवाच इत्यभिष्टूयभूमानंत्रिःपरिक्रम्यपादयोः नत्वाऽभीष्टंजगद्धातास्वधामप्रत्यपद्यत ४१ ततोऽनुज्ञाप्यभगवान्स्वभुवंप्राग
वस्थितान् वत्सान्पुलिनमानिन्येयथापूर्वसखिस्वकम् ४२

त्यानंतगुणत्वेनस्वयंदुर्ज्ञेयत्वमुक्तम् केचित्तुजानीमइतिस्थितास्तानुपहसन्निवाह
जानंतइति नतुमेमनआदीनांतववैभवंविषयइति ३८ जगदीशत्वाद्याभिमानंपरित्यज्याह अनुजानीहीति हेकृष्णमामनुजानीहि सत्यलोकंगंतुमनुज्ञांदेहि
स्वमहिमानमस्मदादीनांचज्ञानबलादिसर्वंत्वमेववेत्सि यतःसर्वदृक्जगतांनाथस्तु त्वमेवेत्येतावत्ज्ञानम् अतोममतास्पदंजगत्एतत्शरीरंचतवार्पितम्
३९ तदेवंकिंकरंप्रस्थापयेति अत्यादरेणनमस्करोति श्रीकृष्णेति वृष्णिकुलपद्मस्यप्रीतिदातृत्वेनहेसूर्योपम क्ष्माचअवनिःनिर्जरादेवाश्चद्विजाश्चपशवश्च
तएवउदधयस्तेषांवृध्धिकारित्वेनहेचंद्रोपम उद्धर्मःपाखंडधर्मस्तदेवशार्वरंतमःतद्धरतीतितथा अनेनह्यपम हेक्षितिराक्षसध्रुक् क्षितौराक्षसाःकंसादयः
उद्यन्नेवतेभ्योद्रुह्यतीतिपुनःसूर्योपम सूर्याद्युपमाऽपिन्यूनेतिमत्वाऽह आऽर्कमर्कमभिव्याप्यसर्वेषामर्हन्पूज्यभगवन् आकल्पंकल्पपर्यंतंतेतुभ्यंनमइति
४० ससखिवत्सकमोक्षणकौतुकद्रुतविलंबितपुत्रमुदेऽद्भुतम् निखिलरूपमनोदधदच्युतोऽवतुसवःकलयन्व्रजमंगलम् १ पादयोर्नत्वाअभीष्टंसर्वतःपूजि
तमभिप्रेतंवा ४१ अनुज्ञाप्यअनुज्ञांमदाप्यपृष्ट्वेत्यर्थः स्वयंभुवंब्रह्माणम् यथापूर्वंसखायोयस्मिंस्तत् स्वकंपुलिनम् ४२ ६९ ६९

नन्वेतावंतंकालंकथंतत्रैवोपविष्टाःकथंचक्षुत्पिपासादिविस्मरणमतआह एकस्मिन्निति श्लोकद्वयेन अब्देपियातेप्राणेशंकृष्णमंतराचविनाऽपिप्रियविरहेक्षणोऽपिवर्षा
धिकोभवति तथाऽपिमायाहताःक्षणार्धंमेनिरे ४३ यत् ययामाययामोहितंजगदभीक्ष्णंपुनःपुनःविस्मृतात्मकं विस्मृतःआत्मैवयेनतत्तथा ४४ अतएवमूचुश्च तेऽल
याऽतिवेगेनस्वागतंसम्यगागतम् एकोऽपिग्रासस्त्वांविनाऽस्माभिर्नाभोजिनभुक्तः इतएहि साधुअविक्षेपेणभुज्यतामिति ४५ अभ्यवहृत्यभुक्त्वा ४६ प्रोद्दा
मोवेण्वादिस्तस्यरवैरुत्सवस्तेनाढ्यःसंपन्नः गृणन्उपलालनैःशब्दयन् गोपीदृशामुत्सवरूपाद्दृशिर्दर्शनंयस्यसः ४७ यशोदानंदसूनुनेति बहूनामुक्तिःसहैवदर्शि
ता यद्वा केचिदाहुःयशोदासूनुनाअपरेनंदसूनुनेति यद्वा यशोदांनंदयतीतियशोदानंदःसचासौसूनुश्चेति तथातेनास्मात्महाव्यालाद्वयंचाविताःरक्षिताः
४८ व्रजौकसांस्वतोकेषुस्नेहवल्ल्याऽब्दमन्वहम् शनैर्निःसीमववृधेयथाकृष्णेत्वपूर्ववदित्यादिनास्वतोकेभ्योऽपिपरपुत्रेकृष्णेप्रेमाधिक्यमुक्तम् तत्रपृच्छति ब्रह्म

एकस्मिन्नपियातेऽब्देप्राणेशंचांतरात्मनः कृष्णमायाहताराजन्क्षणार्धंमेनिरेऽर्भकाः ४३ किंकिंनविस्मरंतीहमायामोहितचेतसः य
न्मोहितंजगत्सर्वमभीक्ष्णंविस्मृतात्मकम् ४४ ऊचुश्चसुहृदःकृष्णस्वागतंतेतिरंहसा नैकोऽप्यभोजिकवलएहीतःसाधुभुज्यताम् ४५
ततोहसन्हृषीकेशोऽभ्यवहृत्यसहार्भकैः दर्शयंश्चर्माजगरंन्यवर्त्ततवनाद्व्रजम् ४६ बर्हप्रसूनवनधातुविचित्रितांगःप्रोद्दामवेणु
दलशृंगरवोत्सवाढ्यः वत्सान्गृणन्ननुगगीतपवित्रकीर्त्तिर्गोपीदृगुत्सवदृशिःप्रविवेशगोष्ठम् ४७ अद्यानेनमहाव्यालोयशोदानंदसू
नुना हतोऽवितावयंचास्मादितिबालाव्रजेजगुः ४८ राजोवाच ब्रह्मन्परोद्भवेकृष्णेइयान्प्रेमाकथंभवेत् योऽभूतपूर्वस्तोकेषुस्वो
द्भवेष्वपिकथ्यताम् ४९ श्रीशुकउवाच सर्वेषामपिभूतानांनृपस्वात्मैवकवल्लभः इतरेऽपत्यवित्ताद्यास्तद्वल्लभतयैवहि ५०
तद्राजेंद्रयथास्नेहःस्वस्वकात्मनिदेहिनाम् नतथाममतालंबिपुत्रवित्तगृहादिषु ५१ देहात्मवादिनांपुंसामपिराजन्यसत्तम यथा
देहःप्रियतमस्तथानह्यनुयेचतम् ५२ देहोऽपिममताभाक्चेत्तर्ह्यसौनात्मवत्प्रियः यज्जीर्यत्यपिदेहेऽस्मिन्जीविताशाबलीय
सी ५३ तस्मात्प्रियतमःस्वात्मासर्वेषामपिदेहिनाम् तदर्थमेवसकलंजगदेतच्चराचरम् ५४ कृष्णमेनमवेहित्वमात्मानमखिला
त्मनाम् जगद्धितायसोऽप्यत्रदेहीवाभातिमायया ५५

न्निति ४९ श्रीकृष्णस्यसाक्षादात्मत्वात्तस्मिन्नात्मीयेभ्यःप्रेमाधिक्यंयुज्यतइतिवक्तुं
प्रथमंतावदात्मनःस्वतःप्रेष्ठत्वमन्येषांतुतदुपाधिकमिति दर्शयतिपंचभिः सर्वेषामपीति ५० कुतःतथादर्शनादित्याह तदिति तस्मादेवकारणात् स्वस्व
कात्मनि अहंकारास्पदेऽपिदेहेआत्माध्यासतारतम्येनप्रेमतारतम्यंदृश्यमानंतन्निबंधनमेवेतिदर्शयितुमूढामूढभेदेनविशेषमाह देहात्मवादिनामितिद्वाभ्यां
तंदेहमनुभवंतियेपुत्रादयस्तेतुनतथाप्रियतमाइत्यर्थः ५१ ५२ यद्यस्माज्जीर्यत्यपि आसन्नमरणेऽपिजीविताशाभवति अयंभावः नजीविष्यतीतिनिश्चि
तेऽपिदेहेयत्प्रेमास्पदत्वंतदात्मगतमेवसंगच्छतइति अथवा यद्यस्मिन्देहेजीर्यत्यपिजीविताशाअविवेकदशायामासीत् साऽपिविवेकिनोयदाममता
भाक्भवतितदातत्रनातीवास्थेतितदर्थमेवसकलंप्रियमित्यर्थः ५३ ५४ प्रस्तुतमाह कृष्णमेनमिति ५५ छ छ छ

नकेवलमात्मनामात्माअपितुजडानामपीत्याह वस्तुतइति सर्वजगत्कारणमितिकृष्णंजानतांपुंसांस्थावरंजंगमंचसर्वंभगवद्रूपंभगवानेवस्वरूपंयस्यतत् नान्यत् ५६ कुतइतितदाह सर्वेषामिति भावार्थः परमार्थः भवतिभवत् परिणामंप्राप्नुवत् कारणंतस्मिन् तस्यापिभवतः कारणस्यापिभगवान्कृष्णएवकारणम् अतः किंमतत् श्रीकृष्णव्यतिरिक्तंवस्तु रूप्यताम् तस्माच्छ्रीकृष्णस्यैवपरमार्थत्वात् तदेकशरणानामयत्नसिद्धोमोक्षइति ५७ प्रकरणार्थमुपसंहरति समाश्रिताइति पुण्यंयशोयस्यसपुण्ययशाः सचासौमुरारिश्चतस्यपदपल्लवएवप्लवः तंयेसम्यगाश्रितामहत्पदंमहतांपदमाश्रयम् यद्वा महच्चतत्पदंचेतितथा तेषांभवाम्बुधिर्वत्सपदमात्रंभवति किंच परंपदंश्रीवैकुंठाख्यंपदंस्थानंभवति विपदांयत्पदंविषयः तत्पुनःकदाचिदपितेषांनभवति नततःपुनरावर्त्तन्तइत्यर्थः ५८ ५९ सुहृद्भिश्चरितंमुष्णंतोऽन्योऽन्यशिक्यादीनित्यादिनाउक्तम् अघार्दनंचशाद्वलजेमनंभोजनंच व्यक्तेतरत् व्यक्तात्जडप्रपंचादितरत् शुद्धसत्वात्मकंवत्सवत्सपालरूपम्

वस्तुतोजानतामत्रकृष्णंस्थास्नुचरिष्णुच भगवद्रूपमखिलंनान्यद्वस्त्विहकिंचन ५६ सर्वेषामपिवस्तूनांभावार्थोभवतिस्थितः तस्यापिभगवान्कृष्णःकिमतद्वस्तुरूप्यताम् ५७ समाश्रितायेपदपल्लवप्लवंमहत्पदंपुण्ययशोमुरारेः भवाम्बुधिर्वत्सपदंपरंपदंपदंपदंयद्विपदांनतेषाम् ५८ एतत्तेसर्वमाख्यातंयत्पृष्टोहमिहत्वया यत्कौमारेहरिकृतंपौगंडेपरिकीर्त्तितम् ५९ एतत्सुहृद्भिश्चरितंमुरारेरघार्दनंशाद्वलजेमनंच व्यक्तेतरद्रूपमजोर्वभिष्टवंशृण्वन्गृणन्नेतिनरोऽखिलार्थान् ६० एवंविहारैःकौमारैःकौमारंजहतुर्व्रजे निलायनैःसेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ६१ इतिश्रीभाग॰ महा॰ दश॰ ब्रह्मस्तुतिर्नामचतुर्दशोऽध्यायः १४ श्रीशुकउवाच ततश्चपौगंडवयःश्रितौव्रजेबभूवतुस्तौपशुपालसंमतौ गाश्चारयंतौसखिभिःसमंपदैर्वृंदावनंपुण्यमतीवचक्रतुः १ तन्माधवोवेणुमुदीरयन्वृतोगोपैर्गृणद्भिःस्वयशोबलान्वितः पशून्पुरस्कृत्यपशव्यमाविशद्विहर्तुकामःकुसुमाकरंवनम् २ तन्मंजुघोषालिमृगद्विजाकुलंमहन्मनःस्वच्छपयःसरस्वता वातेनजुष्टंशतपत्रगंधिनानिरीक्ष्यरंतुंभगवान्मनोदधे ३ सतत्रतत्रारुणपल्लवश्रियाफलप्रसूनोरुभरेणपादयोः स्पृशच्छिखान्वीक्ष्यवनस्पतीन्मुदास्मयन्निवाहाग्रजमादिपूरुषः ४

यद्वा व्यक्तेतरः चिद्विलासस्तंरूप्यतइतिरूपम् अजस्यऊरुर्महान् अभिष्टवस्तवस्तंब्रह्मकृतांस्तुतिम् एतत् शृण्वन् गृणन् गायन् नरः सर्वपुरुषार्थान्प्राप्नोति ६० ६१ इतिश्रीपरमानंदनृसिंहपदषट्पदः व्याकरोच्छ्रीधरस्वामीयथामतिविधिस्तुतिम् १ इतिदशमेटीकायांचतुर्दशोऽध्यायः १४ ततःपंचदशेधेनुपालनंधेनुकार्दनम् कालियक्ष्वेडतोगोपरक्षणंचनिरूप्यते १ अहिवक्त्रप्रवेशेनवृथाखिन्नान्सखीनतः कृष्णःप्रावेशयत्पक्वफलंतालालिकाननम् २ पशुपालसंमतौपशुपालनेसंमतौ पशुपालानांवासंमतौ ईषद्वयोबलातिरेकमनुकृतवंताविवत्यर्थः अतीवचक्रतुःसर्वतःप्रसर्पणेन १ स्वयशोगृणद्भिर्गोपैर्वृतः तद्वनंप्राविशत् २ तद्वनंनिरीक्ष्यरंतुंमनोदधे कथंभूतम् मंजुघोषायेऽलिमृगद्विजाः भ्रमरमृगपक्षिणः तैराकुलंव्याप्तम् महन्मनःस्वच्छपयःसरस्वतामहतांमनसातुल्यंस्वच्छंपयोयस्मिन्तत्सरआश्रयत्वेनास्तियस्यतेनवातेनेतिशैत्यमुक्तम् शतपत्रगंधिनेतिपरिमलवत्त्वम् जुष्टंवनमितिमांद्यंसूचितम् ३ अरुणपल्लवश्रियासहस्पृशंत्यःशिखाःशाखाग्राणियेषांतान् ४

तरुजन्मयेनकृतंतस्यतमसः पापस्यअपहत्यैनाशाय अथवा येनत्वयाईश्वरेणसर्वोपकारकंतरुजन्मकृतंतंत्वांनमंति एवंश्लाघ्येऽपिजन्मनियदज्ञानरूपंतमोऽस्ति तस्यापहत्यै ५ हेअनघ वनेगूढमपित्वांनत्यजंति त्वयिमनुष्यवेषेणनिगूढेसतिमनुष्योऽप्यलिवेषेणनिगूढास्त्वांभजंतीत्यर्थः ६ इयान्हिसतांनिसर्गइति यदस्तिस्वस्मिन्तद्गृहमागतायमहतेमहत्पुरुषायसमर्पयंतीति ७ तृणवीरुधश्चतवपादौस्पृशंतीतितथा करजाभिमृष्टाः नखैःस्पृष्टाः सदयैरवलोकनैः श्रीरपियस्मैस्पृहयतिकिंवलंतेनभुजयोरंतरेणवक्षसागोप्योधन्याइति ८ एवंश्रीमत्वृंदावनप्रतिप्रीतःसन् अद्रेःसमीपवर्त्तिसरित्तटेषुपशून्संचारयन्सानुगः

श्रीभगवानुवाच अहोअमीदेववरामरार्चितंपादांबुजंतेसुमनःफलार्हणम् नमंत्युपादायशिखाभिरात्मनस्तमोपहत्यैतरुजन्मयत्कृतम् ५ एतेऽलिनस्तवयशोऽखिललोकतीर्थंगायंतआदिपुरुषानुपदंभजंते प्रायोअमीमुनिगणाभवदीयमुख्यागूढवनेऽपिनजहत्यनघात्मदैवम् ६ नृत्यंत्यमीशिखिनईड्यमुदाहरिण्यःकुर्वंतिगोप्यइवतेप्रियमीक्षणेन सूक्तैश्चकोकिलगणागृहमागतायधन्यावनौकसइयान्हिसतांनिसर्गः ७ धन्येयमद्यधरणीतृणवीरुधस्त्वत्पादस्पृशोद्रुमलताःकरजाभिमृष्टाः नद्योऽद्रयःखगमृगाःसदयावलोकैर्गोप्योतरेणभुजयोरपियत्स्पृहाश्रीः ८ श्रीशुकउवाच एवंवृंदावनंश्रीमत्कृष्णःप्रीतमनाःपशून् रेमेसंचारयन्नद्रेःसरिद्रोधस्सुसानुगः ९ क्वचिद्गायतिगायत्सुमदांधालिष्वनुव्रतैः उपगीयमानचरितःस्रग्वीसंकर्षणान्वितः १० क्वचिच्चकलहंसानामनुकूजतिकूजितम् अभिनृत्यतिनृत्यंतंबर्हिणंहासयन्क्वचित् ११ मेघगंभीरयावाचानामभिर्दूरगान्पशून् क्वचिदाह्वयतिप्रीत्यागोगोपालमनोज्ञया १२ चकोरक्रौंचचक्राह्वभारद्वाजांश्चबर्हिणः अनुरौतिस्मसत्वानांभीतवद्व्याघ्रसिंहयोः १३ क्वचित्क्रीडापरिश्रांतंगोपोत्संगोपबर्हणम् स्वयंविश्रमयत्यार्यपादसंवाहनादिभिः १४ नृत्यतोगायतःक्वापिवल्गतोयुद्ध्यतोमिथः गृहीतहस्तौगोपालान्हसंतौप्रशशंसतुः १५ क्वचित्पल्लवतल्पेषुनियुद्धश्रमकर्शितः वृक्षमूलाश्रयःशेतेगोपोत्संगोपबर्हणः १६ पादसंवाहनंचक्रुःकेचित्तस्यमहात्मनः अपरेहतपाप्मानोव्यजनैःसमवीजयन् १७ अन्येतदनुरूपाणिमनोज्ञानिमहात्मनः गायंतिस्ममहाराजस्नेहक्लिन्नधियःशनैः १८ एवंनिगूढात्मगतिःस्वमाययागोपात्मजत्वंचरितैर्विडंबयन् रेमेरमालालितपादपल्लवोग्राम्यैःसमंग्राम्यवदीशचेष्टितः १९ श्रीदामानामगोपालोरामकेशवयोःसखा सुबलस्तोककृष्णाद्यागोपाःप्रेम्णेदमब्रुवन् २०

गोपैः सहवर्त्तमानः प्रीतमनारेमे ९ तामेवरतिमाह क्वचिदित्यादिदशभिः १० बर्हिणंनृत्यंतमनुअभिनृत्यति बर्हिणमपिमुखोनृत्यतीतिवा सखीन्हासयन् ११ १२ चकोरादीननुकृत्यरौति कदाचिच्चसत्वानांमध्येव्याघ्रसिंहयोः ताभ्यांभीतवद्द्रवति सत्वेषुपलाय मानेषुपलायतइत्यर्थः तयोःसत्वानांबलोद्रेकाणांभीतवद्द्रवतीतिवा १३ आर्यमग्रजंविश्रमयतिविगतश्रमंकरोति १४ मिथोनृत्यादीन्कुर्वतोगोपान्प्रशशंसतुः १५ १६ व्यजनैःपल्लवादिनिर्मितैः १७ १८ ईशचेष्टितइति निगूढस्वभावत्वेऽपि अंतरांतराईशस्यैवचेष्टितानिदृश्यंतेयस्मिन्सः १९ २०

५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

तदा सर्पस्य ह्रदः पुरुषश्रेष्ठस्य पतनभारेण संक्षोभितानामुरगाणां विषैरुन्नतोऽबुराशिर्यस्य सः विषेण कषायीकृता भयंकरा ऊर्मयो यस्य सः पर्यक्परितः धनुःशतं प्लुतः प्रसृतः नैतच्चित्रमित्याह अनंतबलस्येति ७ ह्रदे विहरतः भुजदंडाहतोदकघोषं श्रुत्वाततः स्वसदनाभिभवं निरीक्ष्य तदसहमानः सर्पः समसरत् समाजगाम ८ प्रेक्षणीयश्च सुकुमारश्च घनवदुज्ज्वलश्च तं श्रीवत्सपीतवसनं श्रीवत्सेन संयुक्तमुच्चलत्पीतवस्त्रं यस्य तम् भुजया भोगेन नच्छाद अवेष्टयत् ९ सप्रियो येषां ते तत्प्रियाः तेच ते सखायइति १० ११ भुवि भूकंपादयः दिवि उल्कापातादयः आत्मनि वामनेत्रस्फुरणादयः आसन्नं भयं शंसितुं शीलं येषां

सर्पह्रदः पुरुषसारनिपातवेगसंक्षोभितोरगविषोच्छ्वसितांबुराशिः पर्यक्प्लुतो विषकषायविभीषणोर्मिर्धावन्धनुःशतमनंतबलस्य किं तत् ७ तस्य ह्रदे विहरतो भुजदंडघूर्णवार्घोषमगवरवारणविक्रमस्य आश्रुत्य तत्स्वसदनाभिभवं निरीक्ष्य चक्षुःश्रवाः समसरत्तदमृष्यमाणः ८ तं प्रेक्षणीयसुकुमारघनावदातं श्रीवत्सपीतवसनं स्मितसुंदरास्यम् क्रीडंतमप्रतिभयं कमलोदरांघ्रिं संदश्य मर्मसु रुषा भुजया चछाद ९ तं नागभोगपरिवीतमदृष्टचेष्टमालोक्य तत्प्रियसखाः पशुपा भृशार्त्ताः कृष्णेऽर्पितात्मसुहृदर्थकलत्रकामा दुःखानुशोकभयमूढधियो निपेतुः १० गावो वृषा वत्सतर्यः क्रंदमानाः सुदुःखिताः कृष्णे न्यस्तेक्षणा भीता रुदंत्य इव तस्थिरे ११ अथ व्रजे महोत्पातास्त्रिविधा ह्यतिदारुणाः उत्पेतुर्भुवि दिव्यात्मन्यासन्नभयशंसिनः १२ तानालक्ष्य भयोद्विग्ना गोपा नंदपुरोगमाः विना रामेण गाः कृष्णं ज्ञात्वा चारयितुं गतम् १३ तैर्दुर्निमित्तैर्निधनं मत्वा प्राप्तमतद्विदः तत्प्राणास्तन्मनस्कास्ते दुःखशोकभयातुराः १४ आबालवृद्धवनिताः सर्वेऽङ्ग पशुवृत्तयः निर्जग्मुर्गोकुलाद्दीनाः कृष्णदर्शनलालसाः १५ तांस्तथा कातरान्वीक्ष्य भगवान्माधवो बलः प्रहस्य किंचिन्नोवाच प्रभावज्ञोऽनुजस्य सः १६ तेऽन्वेषमाणा दयितं कृष्णं सूचितया पदैः भगवल्लक्षणैर्जग्मुः पदव्या यमुनातटम् १७ ते तत्र तत्राब्जयवांकुशाशनिध्वजोपपन्नानि पदानि विश्पतेः मार्गे गवामन्यपदांतरांतरे निरीक्ष्यमाणा ययुरंग सत्वराः १८ अंतर्ह्रदे भुजगभोगपरीतमारात्कृष्णं निरीहमुपलभ्य जलाशयांते गोपांश्च मूढधिषणान्परितः पशूंश्च संक्रंदतः परमकश्मलमापुरार्त्ताः १९ गोप्योऽनुरक्तमनसो भगवत्यनंते तत्सौहृदस्मितविलोकगिरः स्मरंत्यः ग्रस्तेऽहिना प्रियतमे भृशदुःखतप्ताः शून्यं प्रियव्यतिहृतं ददृशुस्त्रिलोकम् २० ताः कृष्णमातरमपत्यमनुप्रविष्टां तुल्यव्यथाः समनुगृह्य शुचः स्रवंत्यः तास्ताः प्रियव्रजकथाः कथयंत्य आसन्कृष्णानने ऽर्पितदृशो मृतकप्रतीताः २१

ते १२ तानालक्ष्य गोकुलात् निर्जग्मुरिति तृतीयेनान्वयः भयोद्विग्नाः भयहेतुभ्यो भीताः भयेन कंपमाना इति वा १३ न तं विदंतीति अतद्विदः १४ पशुवृत्तयः अतिवत्सलाः १५ कातरान्भीतान् १६ भगवंतं लक्षयंति यानि पदानि तैः पदैः सूचितया पदव्या मार्गेण १७ पदैर्मार्गज्ञानप्रकारमाह तइति विश्पतेः श्रीकृष्णस्यान्येषां पदानामंतरांतरे मध्ये मध्ये तत्तद्पोहेन गवां श्रुतीनां मार्गे सत्वराः अप्रमत्ताः योगिनः तत्तदुपाध्यपवादेन यथा परं तत्त्वं मृगयंते तद्वदिति भावः १८ ततश्च सर्पशरीरवेष्टितं कृष्णं दूरान्निरीक्ष्य गोपांश्च पशूंश्च तथा निरीक्ष्यार्त्ताः परमकश्मलं परं मोहं प्रापुः १९ प्रियेण श्रीकृष्णेन व्यतिहृतं विरहितं त्रैलोक्यं शून्यं ददृशुः २० २१ ७ ७ ७ ७

२२अनन्यगतिमात्मानमित्थं निरीक्ष्यातएवात्महेतोः स्वगोकुलमतिदुःखितमाज्ञाय उरगबंधात् उदतिष्ठदित्यन्वयः २३ तस्यप्रथ्यमानेनवपुषाव्यथितात्मशरीरोभुजंगःकुंड
लीमुन्मुच्यतंत्यक्त्वाकुपितःफणानुन्नमय्यश्वसन्केवलमीक्षमाणस्तस्थौ कथंभूतः श्वसनरंध्रेषुनासाविवरेषुविषंयस्यसतथा अंबरीषोमंडकपाकभाजनंतद्वत्संत
प्तानिस्तब्धानिईक्षणानियस्यसतथा उल्मुकानिमुखेषुयस्यसचसचसच २४ हरिश्चक्रीडस्तमभुसर्पपरिससार परितोबभ्राम अतिकराला विषाग्नियुक्ता दृष्टि
र्यस्यतम् जिह्वयाद्विशिखयेतिप्रतिमुखम् २५ एवंपरिभ्रमेणैवहतमोजोयस्यतम् तस्यमूर्द्धस्फुरेरत्ननिकरास्तेषांस्पर्शेनातिरुणंपादांबुजंयस्यसः ननुकथंचंचलेषुशि
रस्स्फननर्त्ततत्राह अखिलकलानामादिगुरुः २६ २७ शतैकशीर्ष्णःशतमेकानिमुख्यानिशीर्षाणियस्यतस्य क्षीणायुषोऽपिपुनर्भ्रमतःयद्यच्छिरोननमतेस्तब्धतांनज

कृष्णप्राणान्निर्विशंतोनंदादीन्वीक्ष्यतंह्रदम् प्रत्यषेधत्सभगवान्रामःकृष्णानुभाववित् २२ इत्थंस्वगोकुलमनन्यगतिंनिरीक्ष्यसस्त्री
कुमारमतिदुःखितमात्महेतोः आज्ञायमर्त्यपदवीमनुवर्तमानःस्थित्वामुहूर्त्तमुदतिष्ठदुरगबंधात् २३ तत्प्रथ्यमानवपुषाव्यथितात्म
भोगस्त्यक्त्वोन्नमय्यकुपितःस्वफणान्भुजंगः तस्थौश्वसन्श्वसनरंध्रविषांबरीषस्तब्धेक्षणोल्मुकमुखोहरिमीक्षमाणः २४ तंजिह्वयाद्वि
शिखयापरिलेलिहानंद्वेसृक्किणीह्यतिकरालविषाग्निदृष्टिम् क्रीडन्नमुंपरिससारयथाखगेंद्रोबभ्रामसोऽप्यवसरंप्रसमीक्षमाणः २५
एवंपरिभ्रमहतौजसमुन्नतांसमानम्यतत्पृथुशिरःस्वधिरूढआद्यः तन्मूर्द्धरत्ननिकरस्पर्शातिताम्रपादांबुजोऽखिलकलादिगुरुर्न
नर्त्त २६ तन्नर्त्तुमुद्यतमवेक्ष्यतदातदीयगंधर्वसिद्धसुरचारणदेववध्वः प्रीत्यामृदंगपणवानकवाद्यगीतपुष्पोपहारनुतिभिःसह
सोपसेदुः २७ यद्यच्छिरोननमतेऽगशतैकशीर्ष्णस्तत्तन्ममर्दखलदंडधरोंऽघ्रिपातैः क्षीणायुषोभ्रमतउल्बणमास्यतोऽसृङ्कन
स्तोवमन्परमकश्मलमापनागः २८ तस्याक्षिभिर्गरलमुद्वमतःशिरस्सुयद्यत्समुन्नमतिनिःश्वसतोरुषोच्चैः नृत्यन्पदाऽनुनमय
न्दमयांबभूवपुष्पैःप्रपूजितइवेहपुमान्पुराणः २९ तच्चित्रताडवविरुग्णफणातपत्रोरक्तंमुखैरुरुवमन्नृपभग्नगात्रः स्मृत्वाचरा
चरगुरुंपुरुषंपुराणंनारायणंतमरणंमनसाजगाम ३० कृष्णस्यगर्भजगतोऽतिभरावसन्नंपार्ष्णिप्रहारपरिरुग्णफणातपत्रम् दृष्ट्वाऽहि
माद्यमुपसेदुरमुष्यपत्न्यआर्त्ताःश्लथद्वसनभूषणकेशबंधाः ३१

हातिनृत्यच्छलेनांघ्रिपातैस्तत्तन्ममर्द तदाचास्यतोमुखेभ्योनस्तोनासाविवरेभ्य
श्चासृक्कवमन् २८ पुनरपिरुषाउच्चैर्निःश्वसतोयद्यत्समुन्नमतितत्तत्पदाघातेनानुनमयन् इहअस्मिन्नवसरेहृष्टैर्गंधर्वादिभिः शेषासनःपुराणपुरुष
इवयशोदानंदनःपुष्पैःप्रपूजितः यद्वा तदागंधर्वादिभिःपुष्पैःप्रपूजितोगोपैःपुराणःपुमानिवदृष्टइति यद्वा पुष्पैःप्रपूजितइवप्रसन्नःसन्दमयांबभूव
हितंकृतवानित्यर्थः २९ अरणंशरणम् ३० गर्भेजगतियस्यतस्यातिभरेणावसन्नमाक्रांतम् पार्ष्णिःपादपृष्ठम् आद्यंश्रीकृष्णम् श्लथंतोविस्रंसमा
नावसनादयोयासांताः ३१

ताः शरणंप्रपन्नाः सत्यः तंप्रणेमुः स्रुविग्नमनसः अतिविह्वलचित्ताः भुवीति तस्मिन्स्थानेजलाधस्ताद्वातीरेवा शमलस्यपापात्मनोऽपिभर्तुर्मोक्षेप्सवः भर्तुः यत्शमलंतस्यवा भूतपतिंप्राणिमात्रस्यपतिम् शरणदमाश्रयप्रदम् ३२ प्रथमंतावत्कुपितंभगवंतंदंडानुमोदनेनोपशमयंत्यः स्तुवंति न्याय्योहीति तत्रदंडानुमोदनंषड्भिर्दशभिश्चहरेस्तुतिः प्रार्थनंपंचभिः श्लोकैस्ततः पन्नगयोषिताम् नचनिग्रहानुग्रहलक्षणंवैषम्यंतवास्तीत्याहुः धत्सेदमभिति अनुशंसन् आलोचयन् ३३ निग्रहोप्यनुग्रहायेत्युक्तम् इदानीमनुग्रहएवायंननिग्रहइत्याहुः अनुग्रहइति नः अस्माकंयस्मादमुष्यसर्पत्वंदृश्यते अतस्तन्मूलपापनिवर्त्तकोदंडः अनुग्रहएव क्रोधत्वेनप्रतीयमानोऽपीत्यर्थः ३४ महांश्चायमनुग्रहइतितस्यपूर्वपुण्यमभिनंदंति तपइति स्वयंमानरहितेनान्येभ्योमानदेनच सर्वजीवयतीति सर्वजीवः ३५ नतपआदिनिमित्तएषभाग्योदयः किंत्वचिंत्यंतवकृपावैभवमित्याहुः श्लोकत्रयेण कस्यानुभावइति तपआदिनाब्रह्मादयोऽपियस्याः श्रियः प्रसादमिच्छंति साश्रीर्ललनाउत्तमास्त्रीयस्यत्वदंघ्रिस्पर्शाधिकारस्यवाछयातपआचरत् अस्यसर्पस्यसकिंकृतवानितिकोवेत्तीत्यर्थः ३६ यत्तवपादरजः प्रपन्नाः

तास्तंस्रुविग्नमनसोऽथपुरस्कृतार्भाः कायंनिधायभुविभूतपतिंप्रणेमुः साध्व्यः कृतांजलिपुटाः शमलस्यभर्तुर्मोक्षेप्सवः शरणदंशरणंप्रपन्नाः ३२ नागपत्न्यऊचुः न्याय्योहिदंडः कृतकिल्बिषेऽस्मिंस्तवावतारः खलनिग्रहाय रिपोः सुतानामपितुल्यदृष्टेर्धत्सेदमफलमेवानुशंसन् ३३ अनुग्रहोऽयंभवताकृतोहिनोदंडोऽसतांतेखलुकल्मषापहः यद्दंदशूकत्वममुष्यदेहिनः क्रोधोऽपितेऽनुग्रहएवसंमतः ३४ तपः सुतप्तंकिमनेनपूर्वंनिरस्तमानेनचमानदेन धर्मोऽथवासर्वजनानुकंपयायतोभवांस्तुष्यतिसर्वजीवः ३५ कस्यानुभावोऽस्यनदेवविद्महेतवांघ्रिरेणुस्पर्शाधिकारः यद्वांछयाश्रीर्ललनाचरत्तपोविहायकामान्सुचिरंधृतव्रता ३६ ननाकपृष्ठंनचसार्वभौमंनपारमेष्ठ्यंनरसाधिपत्यम् नयोगसिद्धीरपुनर्भवंवावांछंतियत्पादरजः प्रपन्नाः ३७ तदेषनाथापदुरापमन्यैस्तमोजनिः क्रोधवशोऽप्यहीशः संसारचक्रेभ्रमतः शरीरिणोयदिच्छतः स्याद्विभवः समक्षः ३८ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहात्मने भूतावासायभूतायपरायपरमात्मने ३९ ज्ञानविज्ञाननिधयेब्रह्मणेऽनंतशक्तये अगुणायाविकारायनमस्तेप्राकृतायच ४०

प्राप्ताः पारमेष्ठ्याद्यपितुच्छंमन्यंते ३७ अहोयदेषअयत्नतएवप्राप अन्यैः श्र्यादिभिरपि कथंभूतंपादरजः यदिच्छतः सेव्यंमेभवत्विति प्रार्थयमानस्यैवसमक्षः प्रत्यक्षएवविभवः अपेक्षितासंपद्भवति ३८ नमस्तुभ्यंभगवतेअचिंत्यैश्वर्यादिगुणाय तदुपपादनायदशभिः श्लोकैर्विशेषणानि पुरुषायपूर्षुअंतर्यामिरूपेणवर्त्तमानाय महात्मनेएवमपिनातिपरिच्छिन्नाय कुतः भूतावासाय आकाशाद्याश्रयाय एतदपिकुतः भूतायपूर्वमपिसते कुतः परायकारणाय किंच परमात्मनेकारणातीताय ३९ कारणत्वंकारणातीतत्वंचसमर्थयितुमाहुः ज्ञानविज्ञाननिधये ज्ञानंज्ञप्तिः विज्ञानंचिच्छक्तिः उभयोर्निधयेताभ्यांपूर्णाय कथंतथात्वमतउक्तंब्रह्मणेऽनंतशक्तये कथंभूतायब्रह्मणे अगुणाय अविकाराय कथंभूताय अनंतशक्तये प्राकृताय प्रकृतिप्रवर्त्तकाय अप्राकृतायइतिवा अप्राकृतायानंतशक्तियुक्ताय अयमर्थः अगुणत्वादविकारंब्रह्मज्ञप्तिमात्रत्वात्कारणातीतम् प्रकृतिप्रवर्त्तकोऽनंतशक्तिर्विज्ञाननिधित्वादीश्वरः कारणंतदुभयात्मनेनमइति ४० ६५ ६५

अनंतशक्तित्वात्कालशक्त्याविश्वस्यसृष्ट्यादिरूपेणनमस्यंति कालायकालस्वरूपाय कालनाभायकालशक्त्याश्रयायकालावयवानांसृष्ट्यादिसमयानांसाक्षिणे तत्तश्चविश्वायविश्व रूपाय तर्हि किंजडोऽहंनहितदुपद्रष्ट्रे नचद्रष्टृमात्राय किंतु तत्कर्त्रेनचकर्तृमात्राय विश्वहेतवेसर्वकारकरूपाय ४१ तदेवाहुः भूतमात्रेंद्रियप्राणमनोबुद्ध्याशयात्मने आशयश्चित्तम् भूतादिरूपायअतःसर्वकारकरूपायेति अहंकारात्मतयानमस्यंति त्रिगुणेनेति एवंसृष्ट्यादिकार्यैर्यस्त्रिगुणोऽभिमानस्तेनगूढास्त्वांश भूतानामात्मनामनुभूतिर्येनतस्मै ४२ त्वंत्वहंकारानावृतइतिस्तुवंति नमोऽनंतायाहंकारापरिच्छेदादतः सूक्ष्मायादृश्यत्वात् अतएवकूटस्थायउपाधिकृतविकाराभावात् अतएवविपश्चित्वेसर्वज्ञाय एवंवस्तुतःस्तुत्वाऽचिंत्यमायात्वेनस्तुवंति नानावादानुरोधाय अस्तिनास्तिसर्वज्ञः किंचिज्ज्ञः बद्धःमुक्तएकःअनेकइत्यादिनानावादाननुरुणद्धिमायया अनुवर्त्ततेयस्तस्मै किंच वाच्यवाचकशक्तयेअभिधानाभिधेयशक्तिभेदादपिनानात्वेनप्रतीयमानायेत्यर्थः ४३ अनावृतत्वमेवहेत्वंतरेणापिसूचयंतःस्तुवंति नमःप्रमाणमूलायचक्षुरादीनांचक्षुरादिरूपाय अतएवकवयेस्वयंतन्निरपेक्षज्ञानाय कुतः शास्त्रयोनयेवेदात्मकनिःश्वासाय किंच प्रवृत्तायनिवृत्तायनिगमायनमोनमः ४४ किंच अनावृतैश्वर्यत्वादेवचतुर्मूर्तिरूपेणसर्वोपास्यत्वेननमंति नमःकृष्णायेतिश्लोकेन रामायसंकर्षणायवसुदेवसुतायच वसुदेवशब्दितंशुद्धंसत्वंतत्रप्रकाशमा

कालायकालनाभायकालावयवसाक्षिणे विश्वायतदुपद्रष्ट्रेतत्कर्त्रेविश्वहेतवे ४१ भूतमात्रेंद्रियप्राणमनोबुद्ध्याशयात्मने त्रिगुणेनाभिमानेनगूढस्वात्मानुभूतये ४२ नमोऽनंतायसूक्ष्मायकूटस्थायविपश्चिते नानावादानुरोधायवाच्यवाचकशक्तये ४३ नमःप्रमाणमूलायकवयेशास्त्रयोनये प्रवृत्तायनिवृत्तायनिगमायनमोनमः ४४ नमःकृष्णायरामायवसुदेवसुतायच प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः ४५ नमोगुणप्रदीपायगुणात्मच्छादनायच गुणवृत्त्युपलक्ष्यायगुणद्रष्ट्रेस्वसंविदे ४६ अव्याकृतविहारायसर्वव्याकृतसिद्धये हृषीकेशनमस्तेऽस्तुमुनयेमौनशीलिने ४७

नायवासुदेवायेत्यर्थः सात्वतामुपासकानांपतयेसालोक्यादिनापालकाय एवंचतुर्मूर्त्तये कृष्णायतुभ्यंनमइति ४५ कथंचतुर्मूर्त्तित्वेतितदाहुः नमोगुणप्रदीपायेति गुणाःअंतःकरणानितानिप्रदीपयतिप्रकाशयतीतितथा तस्मैचित्ताद्यधिष्ठातृत्वेनचतुर्मूर्तिताइत्यर्थः ननुतथाऽपिएकस्यैवकथंचतुष्ट्वमतआहुःगुणात्मच्छादनाय तैरेवगुणैरुपासकानांफलवैचित्र्यायात्मानमाच्छाद्यनानात्वेनप्रकाशमानायेत्यर्थः ननुतर्हिकथंप्रतीतिरतउक्तम् गुणवृत्त्युपलक्ष्यायचित्तादीनां चेतनाध्यवसायादिवृत्तिभिरुपलक्ष्याय उपलक्षणमेवाहुः गुणद्रष्ट्रेतत्साक्षिणेकथंचिदुपलक्ष्यएव नज्ञेयइत्याहुः स्वसंविदेअगोचरायेत्यर्थः ४६ अगोचरत्वमुपलक्ष्यत्वंचदर्शयंत्योनमंति अव्याकृतविहारायअतर्क्यमहिम्नइत्यर्थः सर्वव्याकृतसिद्धये सर्वकार्योत्पत्तिप्रकाशहेतुत्वेनोपलक्षणयोग्यायेत्यर्थः उपलक्षणांतरमाहुः हेहृषीकेशकरणप्रवर्त्तक किंविषयलिप्सया नमुनयेआत्मारामाय किंसाधनवशेनवा नहिमौनशीलिने मौनमात्मारामता तत्स्वभावाय ४७ श्रीगोपीजनवल्लभायगोपालायमुनिजनमानसायनमोस्तु

कुतः परावरगतिज्ञायस्थूलसूक्ष्माणांगतिज्ञत्वेननक्कापिसज्जमानायेत्यर्थः अपिचसर्वाध्यक्षाय सर्वस्याधिष्ठात्रे कुतएतत् अविश्वायनविश्वंयस्मिन्नूतन्निषेधावध येविश्वायचनहिवर्त्ताधिष्ठानायेत्यर्थः किंच तद्द्रष्ट्रे अध्यासापवादसाक्षिणे अपिच अस्यविश्वाध्यासस्यतदपवादस्तस्यचाविद्याऽविद्याभ्यांहेतवे यद्वा अवि श्वायविश्वंतैजसाद्यवस्थारहिताय विश्वायचमाययास्वांशैस्तत्तदवस्थाय तद्द्रष्ट्रे तासामवस्थानांभावाभावसाक्षिणे अन्यत्समानम् तस्मात्सर्वगतिज्ञत्वसर्वा धिष्ठातृत्वात्मारामत्वादिभिर्निरतिशयैश्वर्यायतुभ्यंनम इति विशेषणैरसंकीर्णैः पंचपंचाशतानुतः अहिस्त्रीभिः प्रसन्नोवस्त्वासामिवभवेद्धरिः ४८ एवंताव द्दंडानुमोदनेननमस्कारैश्चभगवंतंप्रसाद्य इदानींत्वदधीनानांप्राणिनांकोपराधइत्याशयवत्यः प्रार्थयंते त्वंहीति अस्यलोकस्यजन्मादित्वमेवअकृतअकरोः ततश्च तांस्तान्संस्काररूपेणसतः स्वभावान् घोरसत्त्वादीन् प्रतिबोधयन्नीहसे क्रीडसि यद्वा अस्यजन्मादींस्त्वमीहसइत्यन्वयः कथंभूतः अकृता अनादिर्याकाल

परावरगतिज्ञायसर्वाध्यक्षायतेनमः अविश्वायचविश्वायतद्द्रष्ट्रेऽस्यचहेतवे ४८ त्वंह्यस्यजन्मस्थितिसंयमान्प्रभोगुणैरनीहोऽ कृतकालशक्तिधृक् तत्तत्स्वभावान्प्रतिबोधयन्सतः समीक्षयाऽमोघविहारईहसे ४९ तस्यैवतेऽमूस्तनवस्त्रिलोक्यांशांताअशांता उतमूढयोनयः शांताः प्रियास्तेह्यधुनाऽवितुंसतांस्थातुश्चतेधर्मपरीप्सयेहतः ५० अनुगृह्णीष्वभगवन्प्राणांस्त्यजतिपन्नगः स्त्री णांनः साधुशोच्यानांपतिः प्राणः प्रदीयताम् ५१ अपराधः सकृद्भर्त्रासोढव्यः स्वप्रजाकृतः क्षंतुमर्हसिशांतात्मन्मूढस्यत्वामजानतः ५२ विधेहितेकिंकरीणामनुष्ठेयंतवाज्ञया यच्छ्रद्धयाऽनुतिष्ठन्वैमुच्यतेसर्वतोभयात् ५३ श्रीशुकउवाच इत्थंसनाग पत्नीभिर्भगवान्समभिष्टुतः मूर्च्छितंभग्नशिरसंविससर्जांघ्रिकुट्टनैः ५४ प्रतिलब्धेंद्रियप्राणः कालियः शनकैर्हरिम् कृच्छ्रात्समु च्छ्वसन्दीनः कृष्णंप्राहकृतांजलिः ५५ वयंखलाः सहोत्पत्त्यातामसादीर्घमन्यवः स्वभावोदुस्त्यजोनाथलोकानांयदसद्ग्रहः ५६ त्वया सृष्टमिदंविश्वंधातर्गुणविसर्जनम् नानास्वभाववीर्यौजोयोनिबीजाशयाकृति ५७ वयंचतत्रभगवन्सर्पाजात्युरुमन्यवः कथंत्य जामस्त्वन्मायांदुस्त्यजांमोहिताःस्वयम् ५८ भवान्हिकारणंतत्रसर्वज्ञोजगदीश्वरः अनुग्रहंनिग्रहंवामन्यसेतद्विधेहिनः ५९

श्रीशुकउवाच इत्याकर्ण्यवचः प्राहभगवान्कार्यमानुषः नात्रस्थेयंत्वयासर्पसमुद्रंयाहिमाचिरम् ६०

शक्तिस्तांधारयतीतितथा अन्यत्समानम् ४९ अतस्तस्यतवैवामूस्तनवस्तन्यंतइति तनवः क्रीडोपस्कराः तत्राऽपितवाधुनाशांताः प्रियाः कुतः सतांधर्म परिपालनेच्छयाईहतः प्रवर्त्तमानस्यातस्तानवितुंस्थातुःस्थितस्य ५० ५१ एवंतवाप्रियाचरणाद्यपराधस्तर्हिसोढव्यइति ५२ युष्मदनुग्रहेऽन्येषांमृत्यु रेवेतिचेत्तन्नेत्याहुः विधेहीति त्वदाज्ञयाप्राणिनोनाद्यामेतिभावः ५३ ५४ ५५ यदसद्ग्रहइति यतः स्वभावोऽसद्ग्रहरूपः यद्वा यतः स्वभावादस तिदेहादौयोग्रहः सदुस्त्यजइति ५६ गुणैर्विविधतयासृजतइतिगुणविसर्जनंतत्रापिनानास्वभावादयोयस्यतत् ५७ जात्याजन्मनैवउरुर्मन्युर्येषांतेवयं कथंत्यजामः ५८ हियस्मात्तत्रत्वन्मायात्यागेभवानेवकारणमिति अनुग्रहंविधेहिममाज्ञयारवादंतीतिईश्वरस्त्वान्निग्रहंवाविधेहीति ५९ ६० ६१

यतोगोभिर्नृभिश्चनदीभुज्यतामिति ६१ नयुष्मत्तोभयमाप्नुयात् तस्ययुष्माभिर्भयंनोत्पादनीयमित्याज्ञा इतोऽपित्वयानिर्गन्तव्यमित्याह योऽस्मिन्निति त्वयि स्थितेतन्नसंभवतीतिभावः ६२ नचतवगरुडभयंभवेदित्याह द्वीपमिति ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ इतिदशमेटीकायांषोडशोऽध्यायः १६
नागंसमदर्शनागालयंतंनिरयापयत् बंधून्स्वदुःखतःश्रांतान्रूपांस्तत्रदवादपात् १ असमंजसमप्रियम् १ उपहार्यैःभक्ष्यैः सर्पजनैःसर्पायत्तैर्जनैः वानस्पत्यःवनस्पतेमूलेदेयःनागानांतद्बाधापरिहाराययोबलिर्निरूपितःउपकल्पितः २ तेचनागाःस्वंस्वंभागंजनैर्दत्तंसुपर्णायप्रयच्छंति ततोभीताःगोपीथाय

स्वज्ञात्सपत्यदाराढ्योगोनृभिर्भुज्यतांनदी यएतत्संस्मरेन्मर्त्यस्तुभ्यंमदनुशासनम् ६१ कीर्त्तयन्नुभयोःसंध्योर्नयुष्मद्भयमाप्नुयात् योऽस्मिन्स्नात्वामदाक्रीडेदेवादींस्तर्पयेज्जलैः ६२ उपोष्यमांस्मरन्नर्चेत्सर्वपापैःप्रमुच्यते द्वीपंरमणकंहित्वा ह्रदमेतमुपाश्रितः यद्भयात्ससुपर्णस्त्वांनाद्यान्मत्पादलांछितम् ६३ ऋषिरुवाच एवमुक्तोभगवताकृष्णेनाद्भुतकर्मणा तंपूजयामास मुदानागपत्न्यश्चसादरम् ६४ दिव्यांबरस्रङ्मणिभिःपरार्ध्यैरपिभूषणैः दिव्यगंधानुलेपैश्चमहत्योत्पलमालया ६५ पूजयित्वाजगन्नाथंप्रसाद्यगरुडध्वजम् ततःप्रीतोऽभ्यनुज्ञातःपरिक्रम्याभिवाद्यतम् ६६ सकलत्रसुहृत्पुत्रोद्वीपमब्धेर्जगामह तदैवसामृतजलायमुनानिर्विषाभवत् अनुग्रहाद्भगवतःक्रीडामानुषरूपिणः ६७ इतिश्रीभाग० महा० दश० कालियनिर्यापणंनाम षोडशोऽध्यायः १६ राजोवाच नागालयंरमणकंकस्मात्तत्याजकालियः कृतंकिंवासुपर्णस्यतेनैकेनासमंजसम् १ श्रीशुकउवाच उपहार्यैःसर्पजनैर्मासिमासीहयोबलिः वानस्पत्योमहाबाहोनागानांप्राङ्निरूपितः २ स्वंस्वंभागंप्रयच्छंतिनागाःपर्वणिपर्वणि गोपीथायात्मनःसर्वेसुपर्णायमहात्मने ३ विषवीर्यमदाविष्टःकाद्रवेयस्तुकालियः कदर्थीकृत्यगरुडंस्वयंतंबुभुजेबलिम् ४ तच्छ्रुत्वाकुपितोराजन्भगवान्भगवत्प्रियः विजिघांसुर्महावेगःकालियंसमुपाद्रवत् ५ तमापतंतंतरसाविषायुधःप्रत्यभ्ययादुच्छ्रितनैकमस्तकः दद्भिःसुपर्णंव्यदशद्ददायुधःकरालजिह्वोच्छ्वसितोग्रलोचनः ६ तंताक्ष्र्यपुत्रःसनिरस्यमन्युमान्प्रचंडवेगोमधुसूदनासनः पक्षेणसव्येनहिरण्यरोचिषाजघानकद्रूसुतमुग्रविक्रमः ७ सुपर्णपक्षाभिहतःकालियोऽतीवविह्वलः ह्रदंविवेशकालिंद्यास्तदगम्यंदुरासदम् ८ तत्रैकदाजलचरंगरुडोभक्ष्यमीप्सितम् निवारितःसौभरिणाप्रसह्यक्षुधितोऽहरत् ९

रक्षणाय ३ विषवीर्याभ्यांयोमदःतेनाविष्टःकाद्रवेयःकद्रुपुत्रोगरुडंकदर्थीकृत्य अविगणय्य यद्वा उपहार्यैःसुपर्णभक्ष्यैः सर्पाएवजनास्तैर्नागानांसंबंधीयस्मिन्नेकैकोनागोदीयते तथाभूतोयोबलिःसुपर्णायनिरूपितः तत्रस्वंस्वंभागंसर्वेनागाःप्रयच्छंति कालियस्तुनप्रयच्छति किंत्वन्यैर्दत्तमपितंबलिंस्वयमेवबुभुजे ४ ५ विषमेवायुधंयस्यसःप्रत्यभ्ययात् योद्धुंप्रतिजगाम उच्छ्रितनैकमस्तकःउन्नमितानेकफणः ददायुधः दतायुधः करालजिह्वश्चासावुच्छ्वसितोग्रलोचनश्च उच्छ्वसितानिउज्जृंभितानिउग्राणिलोचनानियस्यसः ६ ताक्ष्र्यपुत्रोगरुडः मधुसूदनस्यासनं यस्मिन्सः ७ तस्यगरुडस्यअगम्यंअगाधतयादुरासदम् ८ तदगम्यत्वेकारणमाह तत्रेति

निवारितोऽपि ९

१० ११ लेलिहः सर्पः अतस्तत्रावात्सीत् १२ जांबूनदं स्वर्णं तेनालंकृतम् १३ असवः इंद्रियाणि प्रमोदनिभृतात्मानः आनंदपूर्णमनसः १४ लब्धेहाः लब्धचेष्टाः १५ नगाः वृक्षा अपि पूर्वं शुष्काः संतः सद्य एव विरूढा इत्यर्थः १६ ते विप्रा ऊचुः १७ १८ नष्टलब्धप्रजा नष्टप्राया पुनर्लब्धा प्रजा यया सा १९ श्रमेण च कर्शिताः उपकूलतः कूलप्रांते २० २१ २२ २३ कालाग्नेः मृत्युरूपादग्नेः न मृत्योर्बिभीमः किंतु त्वच्चरणवियोगादित्याहुः न शक्नुम इति २४ २५ विमोहान हि इदं डेन ततः स्वं शरणं गतान् गोपान पाद् अनंतोऽसावनंतवनवह्निः १ इति दशमे टीकायां सप्तदशोऽध्यायः १७ अष्टादशे ततो ग्रीष्मे वसंतगुणलक्षिते अघात

मीनान्सुदुःखितान्दृष्ट्वा दीनान्मीनपतौ हते कृपया सौभरिः प्राह तत्रत्यक्षेममाचरन् १० अत्र प्रविश्य गरुडो यदि मत्स्यान्स खादति सद्यः प्राणैर्वियुज्येत सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ११ तं कालियः परं वेद नान्यः कश्चन लेलिहः अवात्सीद्गरुडाद्भीतः कृष्णेन च विवासितः १२ कृष्णं ह्रदाद्विनिष्क्रांतं दिव्यस्रग्गंधवाससम् महामणिगणाकीर्णं जांबूनदपरिष्कृतम् १३ उपलभ्योत्थिताः सर्वे लब्धप्राणा इवासवः प्रमोदनिभृतात्मानो गोपाः प्रीत्याऽभिरेभिरे १४ यशोदा रोहिणी नंदो गोप्यो गोपाश्च कौरव कृष्णं समेत्य लब्धेहा आसन्लब्धमनोरथाः १५ रामश्चाच्युतमालिंग्य जहासास्यानुभाववित् नगा गावो वृषा वत्सा लेभिरे परमां मुदम् १६ नंदं विप्राः समागत्य गुरवः सकलत्रकाः ऊचुस्ते कालियग्रस्तो दिष्ट्या मुक्तस्तवात्मजः १७ देहि दानं द्विजातीनां कृष्णनिर्मुक्तिहेतवे नंदः प्रीतमना राजन्गाः सुवर्णं तदाऽदिशत् १८ यशोदाऽपि महाभागा नष्टलब्धप्रजा सती परिष्वज्यांकमारोप्य मुमोचाश्रुकलां मुहुः १९ तां रात्रिं तत्र राजेंद्र क्षुत्तृड्भ्यां श्रमकर्शिताः ऊषुर्व्रजौकसो गावः कालिंद्या उपकूलतः २० तदा शुचिवनोद्भूतो दवाग्निः सर्वतो व्रजम् सुप्तं निशीथ आवृत्य प्रदग्धुमुपचक्रमे २१ तत उत्थाय संभ्रांता दह्यमाना व्रजौकसः कृष्णं ययुस्ते शरणं मायामनुजमीश्वरम् २२ कृष्ण कृष्ण महाभाग हे रामामितविक्रम एष घोरतमो वह्निस्तावकान्ग्रसते हि नः २३ सुदुस्तरान्नः स्वान्पाहि कालाग्नेः सुहृदः प्रभो न शक्नुमस्त्वच्चरणं संत्यक्तुमकुतोभयम् २४ इत्थं स्वजनवैक्लव्यं निरीक्ष्य जगदीश्वरः तमग्निमपिबत्तीव्रमनंतोऽनंतशक्तिधृक् २५ इति श्रीभाग० महा० दश० कालियदमनो नाम सप्तदशोऽध्यायः १७ श्रीशुक उवाच अथ कृष्णः परिवृतो ज्ञातिभिर्मुदितात्मभिः अनुगीयमानो न्यविशद्व्रजं गोकुलमंडितम् १ व्रजे विक्रीडितोरेवं गोपालच्छद्ममायया ग्रीष्मो नामर्तुरभवन्नातिप्रेयाञ्शरीरिणाम् २ स च वृंदावनगुणैर्वसंत इव लक्षितः यत्रास्ते भगवान्साक्षाद्रामेण सह केशवः ३ यत्र निर्झरनिर्ह्रादनिवृत्तस्वनझिल्लिकम् शश्वत्तच्छीकरर्जीषद्रुममंडलमंडितम् ४

यद्बलेनालं प्रलंबं लीलया हरिः १ कृत्वा नृत्यं फणाग्रेषु कालियस्य सकौतुकम् बलं प्रलंबतुंगांसमारोहयदरातिहा २ १ गोपालच्छद्ममायया गोपालनमेव छद्म यस्यां तया मायया २ ३ वसंतसाम्यमाह चतुर्भिः यत्र ग्रीष्मेऽपि निर्झराणां निर्ह्रादेन घोषेण निवृत्तस्वनाः छन्नध्वनयो झिल्लिकाः कठोरध्वनिसूक्ष्मकीटा यस्मिन् तथाभूतं वृंदावनं भवति किंच शश्वत्तेषां निर्झराणां शीकरैरंबुकणैः ऋजीषाः स्निग्धा ये द्रुमास्तेषां मंडलैर्मंडितम् ४ ६९ ६९ ६९

यत्रग्रीष्मेवनेवानिदाघोग्रीष्मस्तेनतत्कालीनवह्न्यर्काभ्यांचभवतियोदवस्तापः अतिशाड्वलेअतिहरिततृणाकीर्णे यद्वा अतिक्रांतशाड्वलेऽपिस्थाने ५ ननुशाड्वलमेवकुतस्त्यंतत्राह अगाधेति अगाधानितोयानियासांतासान्ह्रदिनीनांतटस्पर्शिभिरूर्मिभिः पुलिनैः सहद्रवत्पुरीषंपंकोयस्यास्तस्याभुवःरसंशाड्वलितंशाड्वलरूपतांचविषवदुल्बणाअपिसूर्यरश्मयोनगृह्णते नहरंति ६ तद्वनमविशदित्युत्तरेणान्वयः नदंतः चित्रामृगाद्विजाश्चयस्मिन् गायंतोमयूराभ्रमराश्चयस्मिन् कूजंतःकोकिलाःसारसाश्चयस्मिन् तत् अविशत् ७ ८ ९ १० ११ काकपक्षाःचूडाकरणात्प्राक्तनकेशाः भ्रामणादिप्रकारैर्नियुद्धेनबाहुयुद्धेनचिक्रीड

सरित्सरःप्रस्रवणोर्मिवायुनाकल्हारकंजोत्पलरेणुहारिणा । नविद्यतेयत्रवनौकसांदवोनिदाघवह्न्यर्कभवोऽतिशाड्वले ५ अगाधतोयह्रदिनीतटोर्मिभिर्द्रवत्पुरीष्याःपुलिनैःसमंततः । नयत्रचंडांशुकराविषोल्बणाभुवोरसंशाड्वलितंचगृह्णते ६ वनंकुसुमितंश्रीमन्नदच्चित्रमृगद्विजम् । गायन्मयूरभ्रमरंकूजत्कोकिलसारसम् ७ क्रीडिष्यमाणस्तत्कृष्णोभगवान्बलसंयुतः । वेणुंविरणयन्गोपैर्गोधनैःसंवृतोऽविशत् ८ प्रवालबर्हस्तबकस्रग्धातुकृतभूषणाः । रामकृष्णादयोगोपाननृतुर्युयुधुर्जगुः ९ कृष्णस्यनृत्यतःकेचिज्जगुःकेचिदवादयन् । वेणुपाणितलैःशृंगैःप्रशशंसुरथापरे १० गोपजातिप्रतिच्छन्नादेवागोपालरूपिणः । ईडिरेकृष्णरामौचनटाइवनटंनृप ११ भ्रामणैर्लंघनैःक्षेपैरास्फोटनविकर्षणैः । चिक्रीडतुर्नियुद्धेनकाकपक्षधरौक्वचित् १२ क्वचिन्नृत्यत्सुचान्येषुगायकौवादकौस्वयम् । शशंसतुर्महाराजसाधुसाध्वितिवादिनौ १३ क्वचिद्बिल्वैःक्वचित्कुंभैःक्वचामलकमुष्टिभिः । अस्पृश्यनेत्रबंधाद्यैःक्वचिन्मृगखगेहया १४ क्वचिच्चदर्दुरप्लावैर्विविधैरुपहासकैः । कदाचित्स्पंदोलिकयाकर्हिचिन्नृपचेष्टया १५ एवंतौलोकसिद्धाभिःक्रीडाभिश्चेरतुर्वने । नद्यद्रिद्रोणिकुंजेषुकाननेषुसरस्सुच १६ पशूंश्चारयतोर्गोपैस्तद्वनेरामकृष्णयोः । गोपरूपीप्रलंबोऽगादसुरस्तज्जिहीर्षया १७ तंविद्वानपिदाशार्हो भगवान्सर्वदर्शनः । अन्वमोदततत्सख्यंवधंतस्यविचिंतयन् १८ तत्रोपाहूयगोपालान्कृष्णःप्राहविहारवित् । हेगोपाविहरिष्यामोद्वंद्वीभूययथायथम् १९ तत्रचक्रुःपरिवृढौगोपारामजनार्दनौ । कृष्णसंघट्टिनःकेचिदासन्रामस्यचापरे २० आचेरुर्विविधाःक्रीडावाह्यवाहकलक्षणाः । यत्रारोहंतिजेतारोवहंतिचपराजिताः २१ वहंतोवाह्यमानाश्चचारयंतश्चगोधनम् । भांडीरकंवटंनामजग्मुःकृष्णपुरोगमाः २२ रामसंघट्टिनोयर्हिश्रीदामवृषभादयः । क्रीडायांजयिनस्तांस्तानूहुःकृष्णादयोनृप २३ उवाहकृष्णोभगवान्श्रीदामानंपराजितः । वृषभंभद्रसेनस्तुप्रलंबोरोहिणीसुतम् २४ अविषह्यंमन्यमानःकृष्णंदानवपुंगवः । वहन्द्रुततरंप्रागादवरोहणतःपरम् २५

तुः १२ १३ कुंभैःकुंभवृक्षफलैःअस्पृश्यलंनेत्रबंधश्चतदाद्यैर्मृगाणांखगानांचचेष्टया १४ दर्दुरप्लावैःमंडूकप्लुतिभिःस्पंदोलिकयादोलालंबनेन नृपाणामिवलीलया १५ नद्यःअद्रिद्रोणयःकुंजानिच येषु १६ चारयतोःसतोःतद्वनेतस्मिन्वने तयोर्जिहीर्षया १७ १८ यथायथंवयोबलाद्यनुरूपंद्वंद्वीभूय १९ परिवृढौनायकौ तत्रकेचनकृष्णसंघट्टिनःकृष्णपक्षीयाः २० २१ वाह्यमानाःपृष्ठेनोह्यमानाः २२ २३ २४ कृष्णाद्दृष्टिवंचनाय अवरुह्यतेऽस्मिन्नित्यवरोहणंमर्यादा ततःपरं दूरमगात् २५

धरणिधरेंद्रवद्गौरवंयस्यतम् निजमासुरंवपुरास्थितः पुरटपरिच्छदः सुवर्णालंकारः तडित्द्युमान् विद्युद्दीप्तिमान् इत्यलंकारोपमा उडुपतिवाडितिरामोपमा उडुपतिं वहती त्युडुपतिवाट् यद्वियचोचितस्थानेषुस्थिताविद्युतो भवंति उपरिच्चडुपतिस्तदासौ ऽम्बुदो यथाभाति तद्वद्बभावित्यर्थः २६ अलमतिवेगेन प्रदीप्ते दृशौ यस्मिन्वपु षितत् भ्रुकुटितटसंलग्नाउग्रादंष्ट्रायस्मिन्तत् प्रदीप्तदृक्भ्रुकुटितटंयस्मिन् उग्रादंष्ट्रायस्मिन् तच्चतच्चेतिवा ज्वलंत्यःशिखाःकेशायस्मिन्तत् २७ आगतस्मृ तिरभयइव आत्मनः सार्थंगोपसमूहंविहायहरंतंरिपुमहनत् यद्वा विहायसाआकाशमार्गेणात्मनः प्राप्तमर्थमिवहरंतमिति वज्ररंहसावज्रवेगेनमुष्टिना २८ अप

तमुद्वहन्धरणिधरेंद्रगौरवंमहासुरोविगतरयोनिजंवपुः सआस्थितःपुरटपरिच्छदोबभौतडिद्द्युमानुडुपतिवाडिवांबुदः २६ निरीक्ष्य तद्वपुरलमंबरेचरत्प्रदीप्तदृग्भ्रुकुटितटोग्रदंष्ट्रकम् ज्वलच्छिखंकटककिरीटकुंडलत्विषाऽद्भुतंहलधरईषदत्रसत् २७ अथागतस्मृतिर भयोरिपुंबलोविहायसाऽर्थमिवहरंतमात्मनः रुषाऽहनच्छिरसिदृढेनमुष्टिनासुराधिपोगिरिमिववज्ररंहसा २८ सआहतःसपदिविशी र्णमस्तकोमुखाद्वमन्रुधिरमपस्मृतोऽसुरः महारवंव्यसुरपतत्समीरयन्गिरिर्यथामघवतआयुधाहतः २९ दृष्ट्वाप्रलंबंनिहतंबलेनब लशालिना गोपाःसुविस्मिताआसन्साधुसाध्वितिवादिनः ३० आशिषोऽभिगृणंतस्तंप्रशशंसुस्तदर्हणम् प्रेत्यागतमिवालिंग्यप्रेम विह्वलचेतसः ३१ पापेप्रलंबेनिहतेदेवाःपरमनिर्वृताः अभ्यवर्षन्बलंमाल्यैःशशंसुःसाधुसाध्विति ३२ इतिश्रीभाग॰ महा॰ दश॰ प्रलंबवधोनामाष्टादशोऽध्यायः १८ श्रीशुकउवाच क्रीडासक्तेषुगोपेषुतद्गावोदूरचारिणीः स्वैरंचरंत्योविविशुस्तृणलोभेन गह्वरम् १ अजागावोमहिष्यश्चनिर्विशंत्योवनाद्वनम् इषीकाटवींविविशुःक्रंदंत्योदावतर्षिताः २ तेऽपश्यंतःपशून्गोपाःकृष्णरामा दयस्तदा जातानुतापानविदुर्विचिन्वंतोगवांगतिम् ३ तृणैस्तत्खुरदच्छिन्नैर्गोष्पदैरंकितैर्गवाम् मार्गमन्वगमन्सर्वेनष्टाजीव्याविचेत सः ४ मुंजाटव्यांभ्रष्टमार्गंक्रंदमानंस्वगोधनम् संप्राप्यतृषिताःश्रांतास्ततस्तेसंन्यवर्त्तयन् ५ ताआहूताभगवतामेघगंभीरयागिरा स्वनाम्नांनिनदंश्रुत्वाप्रतिनेदुःप्रहर्षिताः ६ ततःसमंताद्वनधूमकेतुर्यदृच्छयाऽभूत्क्षयकृद्वनौकसाम् समीरितःसारथिनोल्बणोल्मु कैर्विलेलिहानःस्थिरजंगमान्महान् ७ तमापतंतंपरितोदवाग्निंगोपाश्चगावःप्रसमीक्ष्यभीताः ऊचुश्चकृष्णंसबलंप्रपन्नायथाहरिंमृ त्युभयार्दिताजनाः ८ कृष्णकृष्णमहावीर्यहेराममामितविक्रम दावाग्निनादह्यमानान्प्रपन्नांस्त्रातुमर्हथः ९

स्मृतः गतस्मृतिः महारवंसमीरयन् २९ ३० तदर्हणम् प्रशंसाऽर्हम् ३१ ३२ इतिदशमेटीकायामष्टादशोऽध्यायः १८ ऊनविंशेनिविष्टंतुगोपगो कुलमच्युतः मुंजारण्यमरण्याग्नेररक्षत्तन्निपानतः १ दूरचारिणीः दूरचारिण्यः १ वनाद्वनांतरंनिर्विशंत्योदावेनतर्षिताः तृषिताः क्रंदंत्यः इषीकाटवींअत्युच्छ्रि तघनतृणविशेषारण्यंनिर्विविशुः २ कृष्णारामावादीयेषांते नतुतौ ३ तासांगवांखुरैर्दद्भिश्चछिन्नैस्तृणैर्गोष्पदैरंकितैश्च भूप्रदेशैस्तृणैर्वागवांमार्गमन्वगमन् नष्टाजी व्यागतजीविकासाधनाः ४ मुंजाटव्यपिसैवइषीकाऽटवी ५ ६ गोपानांनाशहेतुर्वनवह्निःसर्वतःप्रादुरभूत् सारथिनावायुना ७ ८ ९ ६७

१० ११ कृच्छ्रात् गहनप्रवेशक्षत्तृट्श्रमादिजनितात् १२ क्षणेनैवभांडीरंप्रापिताः ततः अक्षीण्युन्मील्यविस्मिताः १३ १४ १५ १६ श्रीदामादिस्वगोपानां स्वांगमारुह्यत्वलष्यताम् स्वैश्वर्यमाविरकरोद्वनवह्निनिपानतः १ इतिदशमेटीकायामेकोनविंशोऽध्यायः १९ विंशेप्रावृट्शरच्छोभावर्णनेनवनोचिताः प्रावृट्क्रीडानिरूप्यंतेगोपरामयुजोहरेः १ हेयादेयोपमानेनप्रावृट्शरदृतुश्रियोः वर्णनंलब्धतैश्वर्यकृष्णलीलाविवक्षया २ १ २ तत्रप्रावृड्वर्णनंततआदिद्वा- विंशत्या सर्वेषांप्राणिनांसमुद्भवउत्पत्तिर्तोजीवनतश्चयस्यांसाप्रावृट् विद्योतमानाः परिधयः परिवेषाः दिशोवायस्यांसाविस्फूर्जितंसक्षुभितंनभस्तलंयस्यांसा ३ सांद्रैर्निबिडैर्नीलांबुदैर्विद्युद्गर्जितसहितैराच्छन्नंसगुणंगुणैराच्छन्नजीवाख्यं विद्युद्गर्जितांबुदानांसत्वरजस्तमोभिरुपमा ४ पर्जन्यः सूर्यः स्वगोभिः रश्मिभिः काले

नूनंत्वद्बांधवाः कृष्ण नचार्हंत्यवसीदितुम् वयंहिसर्वधर्मज्ञत्वन्नाथास्त्वत्परायणाः १० श्रीशुकउवाच वचोनिशम्यकृपणंबंधूनांभगवान्हरिः निमीलयतमाभैष्टलोचनानीत्यभाषत ११ तथेतिमीलिताक्षेषुभगवानग्निमुल्बणम् पीत्वामुखेनतान्कृच्छ्राद्योगाधीशोव्यमोचयत् १२ ततश्चतेऽक्षीण्युन्मील्यपुनर्भांडीरमापिताः निशाम्यविस्मिताआसन्नात्मानंगाश्चमोचिताः १३ कृष्णस्ययोगवीर्यंतद्योगमायानुभावितम् दावाग्नेरात्मनः क्षेमंवीक्ष्यतेमेनिरेऽमरम् १४ गाः संनिवर्त्यसायाह्नेसहरामोजनार्दनः वेणुंविरणयन्गोष्ठमगाद्गोपैरभिष्टुतः १५ गोपीनांपरमानंदआसीद्गोविंददर्शने क्षणंयुगशतमिवयासांयेनविनाऽभवत् १६ इतिश्रीभाग० महा० दश० दावाग्निपाननामएकोनविंशोऽध्यायः १९ श्रीशुकउवाच तयोस्तदद्भुतंकर्मदावाग्नेर्मोक्षमात्मनः गोपाः स्त्रीभ्यः समाचख्युः प्रलंबवधमेवच १ गोपवृद्धाश्चगोप्यश्चतदुपाकर्ण्यविस्मिताः मेनिरेदेवप्रवरौकृष्णरामौव्रजंगतौ २ ततः प्रावर्त्ततप्रावृट्सर्वसत्वसमुद्भवा विद्योतमानपरिधिर्विस्फूर्जितनभस्तला ३ सांद्रनीलांबुदैर्व्योमसविद्युत्स्तनयित्नुभिः अस्पष्टज्योतिराच्छन्नंब्रह्मेवसगुणंबभौ ४ अष्टौमासान्निपीतंयद्भूम्याश्चोदमयंवसु स्वगोभिर्मोक्तुमारेभेपर्जन्यः कालआगते ५ तडिद्वंतोमहामेघाश्चंडश्वसनवेपिताः प्राणनंजीवनंह्यस्यमुमुचुः करुणाइव ६ तपः कृशादेवमीढाआसीद्वर्षीयसीमही यथैवकाम्यतपसस्तनुः संप्राप्यतत्फलम् ७ निशामुखेषुखद्योतास्तमसाभांतिनग्रहाः यथापापेनपाखंडानहिवेदाः कलौयुगे ८ श्रुत्वापर्जन्यनिनदंमंडूकाव्यसृजन्गिरः तूष्णींशयानाः प्राग्यद्वद्ब्राह्मणानियमात्यये ९ आसन्नुत्पथवाहिन्यः क्षुद्रनद्योऽनुशुष्यतीः पुंसोयथाऽस्वतंत्रस्यदेहद्रविणसंपदः १०

यथोचितसमये अत्रराजोपमाकरादानतः समयेपुनर्दानतश्चसूचिता ५ अस्यविश्वस्यप्राणनमाप्यायनकरंजीवनमुदकंमुमुचुः कृपालवोयथातत्संजनंनिरीक्ष्यानुकंपमानाः तदाप्यायनायस्वजीवनमपित्यजंति तद्वन्महांतोमेघास्तडिन्नेत्रैर्विश्वंतप्तंनिरीक्ष्यवायुभिर्वेपिताजीवनंमुमुचुरिति ६ तपसाग्रीष्मेणकृशादेवमीढापर्जन्यसिक्तावर्षीयसीउच्छूना पुष्टा काम्यंतपोयस्यतस्यतनुः कामान्संप्राप्ययथेति ७ ८ नित्यकर्मावसानेआचार्यनिनदंश्रुत्वातच्छिष्याः यथाऽधीयंतेतद्वदिति ९ अनुशुष्यंतीः अनुशुष्यंत्यः अस्वतंत्रस्यइंद्रियपरतंत्रस्य स्वतंत्रस्य निरंकुशस्येतिवा १०

हरिभिर्नीलैः शष्पैः बालतृणैः नीलवर्णा क्वचित् इंद्रगोपैः कीटविशेषैर्लोहिता तत्रतत्र उच्छिलींध्रैः छत्राकारैरुद्भिदैः कृतच्छाया नृणां राज्ञां श्रीः सेना संपदिव ११ क्षे त्राणीति तदाहि वृष्टेरविच्छेदे लसंतः अभियग्वादयो मुदं ददति विच्छेदे सुष्यंतो ऽनुतापं चैति १२ अबिभ्रत् अबिभरुः यथा हरिनिषेवयेति हरिसेवायां प्रवृत्ताहि सद्य एव सर्वे रुचिरा भवंति तस्याः परमधर्मत्वात्परमसुखत्वाच्चेति हृदिति १३ कामाक्तं कामवासनायुक्तमिति श्वसनोर्मिसाम्यं गुणैर्विषयैर्युज्यत इति सरित्संगाति साम्यम् १४ अधोक्षज एव चेतो येषां ते १५ असंस्कृता अक्षुण्णाः नाभ्यस्यमाना इत्यसंस्कृतसाम्यम् कालेन चाहता इति तृणाच्छादनसाम्यम् १६ यथा का मिन्यः पुंश्चल्यः १७ निर्गुणं ज्यारहितमपि गुणिनि गर्जितशब्दवति अभात् अशोभत गुणव्यतिकरात्मके व्यक्ते प्रपंचे अगुणवान् निर्गुणः पुरुषो यथेति १८ स्वभासा

हरिता हरिभिः शष्पैरिंद्रगोपैश्च लोहिता उच्छिलींध्रकृतच्छाया नृणां श्रीरिव भूरभूत् ११ क्षेत्राणि सस्यसंपद्भिः कर्षकाणां मुदं ददुः धनिनामुपतापं च दैवाधीनमजानताम् १२ जलस्थलौकसः सर्वे नववारिनिषेवया अबिभ्रद्रुचिरं रूपं यथा हरिनिषेवया १३ सरि द्भिः संगतः सिंधुश्चुक्षुभे श्वसनोर्मिमान् अपक्वयोगिनश्चित्तं कामाक्तं गुणयुग्यथा १४ गिरयो वर्षधाराभिर्हन्यमाना न विव्यथुः अभि भूयमाना व्यसनैर्यथाऽधोक्षजचेतसः १५ मार्गा बभूवुः संदिग्धास्तृणैश्छन्ना ह्यसंस्कृताः नाभ्यस्यमानाः श्रुतयो द्विजैः कालहता इ व १६ लोकबंधुषु मेघेषु विद्युतश्चलसौहृदाः स्थैर्यं न चक्रुः कामिन्यः पुरुषेषु गुणिष्विव १७ धनुर्वियति माहेंद्रं निर्गुणं च गुणिन्यभा त् व्यक्ते गुणव्यतिकरेऽगुणवान्पुरुषो यथा १८ न रराजोडुपश्छन्नः स्वज्योत्स्ना राजितैर्घनैः अहंमत्या भासितया स्वभासा पुरुषो यथा १९ मेघागमोत्सवा हृष्टाः प्रत्यनंदन्शिखंडिनः गृहेषु तप्ता निर्विण्णा यथाऽच्युतजनागमे २० पीत्वाऽपः पादपाः पद्भिरासन्नानात्म मूर्तयः प्राक्क्षामास्तपसा श्रांता यथा कामानुसेवया २१ सरस्स्वशांतरोधस्सु न्यूषुरंगापि सारसाः गृहेष्वशांतकृत्येषु ग्राम्या इव दुराशयाः २२ जलौघैर्निरभिद्यंत सेतवो वर्षतीश्वरे पाखंडिनामसद्वादैर्वेदमार्गाः कलौ यथा २३ व्यमुंचन्वायुभिर्नुन्ना भूतेभ्योऽथामृतं घनाः यथाऽऽशिषो विश्पतयः काले काले द्विजेरिताः २४ एवं वने तद्वर्षिष्ठं पक्वखर्जूरजंबुमत् गोगोपालैर्वृतो रंतुं सबलः प्राविशद्धरिः २५ धे नवो मंदगामिन्य ऊधोभारेण भूयसा ययुर्भगवताहूता द्रुतं प्रीत्या स्नुतस्तनीः २६

भासितया अहंमत्येति स्वचैतन्येनैव प्रकाशितेनाहंकारेणाच्छ न्नो जीवो यथा यद्वा अहं विद्वान् दाता वेत्ता शूर इति स्वप्रतीत्यैवारोपितयाइति १९ मेघागमेनोत्सवो येषाम् अतो हृष्टाः २० नानात्ममूर्तयः अनेकरूपदेहाः २१ अशांतानि पंककंटकादियुक्तानि रोधांसि तटानि येषां तेष्वपि न्यूषुः नितरामवसन् सारसाः चक्रवाकाः अशांतानि घोराणि अनुपरतानि वा कृत्यानि येषु तेष्वपि गृ हेषु २२ ईश्वरे इंद्रे २३ नुन्नाः प्रेरिताः आशिषः कामान् विश्पतयो राजानः वणिजां पतयो वा द्विजेरिताः पुरोहितैरुक्ताः २४ प्रावृषि कृतां क्रीडां वर्णय ति एवं वनमिति सप्तभिः वर्षिष्ठं समृद्धम् २५ २६

वनौकसः पुलिंदीः प्रमुदिताः भगवान्ददृशे तथावनराजीः मधुच्युतः मधुस्रवाः ददृशे गिरेः सकाशाज्जलधाराश्वतासांनादान् आसन्नानिकटवर्त्तिनीर्गुहाश्च
यद्वा वनौकसः प्रमुदिताआसन् तथावनराजीः वनराजयः वनपरंपराः मधुच्युतआसन् गिरेर्जलधाराआसन् तानेवंभूतान् आददृशे सर्वतोददर्श तथाभगवा
न्धाराणांनादान्गुहाश्चेति २७ २८ २९ ३० ३१ शरद्वर्णयति एवंनिवसतोरित्यष्टादशभिः विगतानिअभ्राणियस्यांसा स्वच्छानिअंबूनियस्यांसा अ
परुषः शांतोऽनिलोयस्यांसाचसाच ३२ नीरजानासुत्पत्तिर्ययातयाशरदाकृत्वा नीरजानासुसत्त्वावा ३३ व्योम्नोऽब्दमिति व्योमादीनांचतुर्णांचतुरोमलान्शर
दहरत् आश्रमिणांचतुर्णांकृष्णेजाताभक्तिर्यथाऽशुभमसुखंहरति तथाहि ब्रह्मचारिणोगुर्वर्थोदकाहरणकष्टंयथाभक्तिर्हरति तयापूर्णस्यतेनानुपयोगात्
गुरुभिरपिकृतार्थस्यतस्यानियोगात् एवंव्योम्नोऽब्दंशरज्जहार यथाच गृहिणोऽपत्यादिसांकर्यंभक्तिर्हरति विविक्तवासरुच्युत्सत्तेः तथाभूतानांशाबल्यंसां

वनौकसःप्रमुदितावनराजीर्मधुच्युतः जलधारागिरेर्नादानासन्नाद्ददृशेगुहाः २७ क्वचिद्वनस्पतिक्रोडेगुहायांचाभिवर्षति निर्वि
श्यभगवान्रेमेकंदमूलफलाशनः २८ दध्योदनसमानीतंशिलायांसलिलांतिके संभोजनीयैर्बुभुजेगोपैःसंकर्षणान्वितः २९
शाद्वलोपरिसंविश्यचर्वतोमीलितेक्षणान् तृप्तान्वृषान्वत्सतरान्गाश्चस्वोधोभरश्रमाः ३० प्रावृट्श्रियंचतांवीक्ष्यसर्वभूतमुदाव
हाम् भगवान्पूजयांचक्रेआत्मशक्त्युपबृंहिताम् ३१ एवंनिवसतोस्तस्मिन्रामकेशवयोर्व्रजे शरत्समभवद्व्यभ्रास्वच्छांब्वपरु
षानिला ३२ शरदानीरजोत्पत्त्यानीराणिप्रकृतिंययुः भ्रष्टानामिवचेतांसिपुनर्योगनिषेवया ३३ व्योम्नोऽब्दंभूतशाबल्यंभुवःपं
कमपांमलम् शरज्जहाराश्रमिणांकृष्णेभक्तिर्यथाऽशुभम् ३४ सर्वस्वंजलदाहित्वाविरेजुःशुभ्रवर्चसः यथात्यक्तैषणाःशांतामु
नयोमुक्तकिल्बिषाः ३५ गिरयोमुमुचुस्तोयंक्वचिन्नमुमुचुःशिवम् यथाज्ञानामृतंकालेज्ञानिनोददतेनवा ३६ नैवाविदन्क्षीयमा
णंजलंगाधजलेचराः यथाऽयुरन्वहंक्षय्यंनरामूढाःकुटुंबिनः ३७ गाधवारिचरास्तापमविंदन्शरदर्कजम् यथादरिद्रःकृपणःकुटुं
ब्यविजितेंद्रियः ३८ शनैःशनैर्जहुःपंकंस्थलान्यामंचवीरुधः यथाऽहंममतांधीराःशरीरादिष्वनात्मसु ३९ निश्चलाम्बुरभूत्तूष्णीं
समुद्रःशरदागमे आत्मन्युपरतेसम्यङ्मुनिर्व्युपरतागमः ४० केदारेभ्यस्त्वपोऽगृह्णन्कर्षकादृढसेतुभिः यथाप्राणैःस्रवज्ज्ञानं
तन्निरोधेनयोगिनः ४१

कर्यंशरत् वर्षासुवृष्टिभियासंकुलानिवसंति यथाचवनस्थस्यमलधारणक्लेशंभक्तिर्हरति एवंभुवःपंकंशरत् यथाचयतीनांका
मादिवासनामलंश्रीकृष्णभक्तिर्हरति एवमपांमलंशरदिति ३४ त्यक्तैषणाः त्यक्तासुतवित्तलोकैषणायैस्ते ३५ गिरयइति अयंभावः नत्वुपाध्यायाः कर्मविद्याभिवज्ञा
निनोज्ञानामृतंसर्वतोवितरंति अपितुकृपयाक्वचिदेव एवंगिरयःशिवंनिर्मलंतोयंक्वचिन्मुमुचुः क्वचिन्नपुनःप्रावृषीवसर्वतइति ३६ गाधेक्षुद्रेजलेचरंतीतितथातेमीनादयः
अविंदन्लेभिरे ३७ ३८ शनैःशनैरिति तत्रममतामिवपंकमहंतामिववआमतामपक्वताजहुरिति ३९ आत्मन्युपरतेत्यक्तक्रियोमुनिरिवनिश्चलांबुःसएवव्युपरतागमः
निवृत्तवेदघोषइवतूष्णीमभूदिति ४० केदारेभ्योबद्धशालिक्षेत्रेभ्योदृढैःसेतुभिरपोगृह्णन् ततःपरंवृष्ट्यभावात् प्राणैरिंद्रियैस्तन्निरोधेनइंद्रियप्रत्याहारेण ४१

देहाभिमानंजंबोधइव व्रजयोषितांमुकुंदइवचेत्यर्थः ४२ शरदाविमलानारकायस्मिन्तत् शब्दब्रह्मणोवेदस्यार्थान् पूर्वोत्तरमीमांसानिर्णीतानृदर्शयतीतितथातद्वत् ४३ ४४ समः अन्यूनाधिकः शीतश्चोष्णश्चयं नतुगोप्यः कृष्णापहृतचेतस्त्वेननतासांसंतापोदुःसहइति यद्वा नकारउपमार्थः तदाकृष्णाहृतचेतसइति चेतसाकृष्णमाश्लिष्यथेत्यर्थः ४५ पुष्पिण्यः गर्भिण्यः अन्वीयमानाः स्ववृषैः स्वपतिभिरनिच्छंत्योऽपिबलादनुगम्यमानाः ईश्वराराधनार्थाः क्रियाः बलात्फलैरनुगम्यमानाः समस्तफ्लोगगर्भाभावथेति ४६ कुमुत्कुत्सुदंकुत्सितामुत्यस्येतिदस्युसाम्यम् ४७ आग्रयणैर्नवान्नप्राशनार्थैः वैदिकैर्यागैरिंद्रियैरिंद्रियार्थैर्लौकिकैश्चमहोत्सवैः कलाभ्यांरामकृष्णाभ्यांदर्शनादिमहोत्सवाभ्याम् ४८ वणिजोयतयोनृपाः स्नातकाश्च दृष्टादृष्टाभ्यांवर्षरुद्धाः संतोनिर्गम्यार्थान् वाणिज्यस्वाच्छंद्यदिग्विजयविद्यादीन्प्रपेदिरे प्रापद्यंत यथामंत्रयोगादिसिद्धाः आयुषारुद्धाः कालेआगतेस्वपिंडान्योगादिप्राप्यान् देवादिदेहानिति ४९ इतिदशमेटीकायांविंशतितमोऽ

शरदर्कांशुजांस्तापान्भूतानामुडुपोऽहरत् देहाभिमानजंबोधोमुकुंदोव्रजयोषिताम् ४२ खमशोभतनिर्मेघंशरद्विमलतारकम् सत्त्वयुक्तंयथाचित्तंशब्दब्रह्मार्थदर्शनम् ४३ अखंडमंडलोव्योम्निरराजोडुगणैःशशी यथायदुपतिःकृष्णोवृष्णिचक्रावृतोभुवि ४४ आश्लिष्यसमशीतोष्णंप्रसूनवनमारुतम् जनास्तापंजहुर्गोप्योनकृष्णहृतचेतसः ४५ गावोमृगाःखगानार्यःपुष्पिण्यःशरदाऽभवन् अन्वीयमानाःस्ववृषैःफलैरीशक्रियाइव ४६ उदहृष्यन्वारिजानिसूर्योत्थानेकुमुद्विना राज्ञातुनिर्भयालोकायथादस्यून्विनानृप ४७ पुरग्रामेष्वाग्रयणैरिंद्रियैश्चमहोत्सवैः बभौभूःपक्वसस्याढ्याकलाभ्यांनितरांहरेः ४८ वणिग्मुनिनृपस्नातानिर्गम्यार्थान्प्रपेदिरे वर्षरुद्धायथासिद्धाःस्वपिंडान्कालआगते ४९ इतिश्रीभाग० महा० दश० शरद्वर्णनंनामविंशतितमोऽध्यायः २० श्रीशुकउवाच

इत्थंशरत्स्वच्छजलंपद्माकरसुगंधिना न्यविशद्वायुनावातंसगोगोपालकोऽच्युतः १ कुसुमितवनराजिशुष्मिभृंगद्विजकुलघुष्टसरःसरिन्महीध्रम् मधुपतिरवगाह्यचारयन्गाःसहपशुपालबलश्चुकूजवेणुम् २ तद्व्रजस्त्रियआश्रुत्यवेणुगीतंस्मरोदयम् काश्चित्परोक्षंकृष्णस्यस्वसखीभ्योऽन्ववर्णयन् ३ तद्वर्णयितुमारब्धाःस्मरंत्यःकृष्णचेष्टितम् नाशकन्स्मरवेगेनविक्षिप्तमनसोनृप ४ बर्हापीडंनटवरवपुःकर्णयोःकर्णिकारंबिभ्रद्वासःकनककपिशंवैजयंतींचमालाम् रंध्रान्वेणोरधरसुधयापूरयन्गोपवृंदैर्वृंदारण्यंस्वपदरमणंप्राविशद्गीतकीर्त्तिः ५

ध्यायः २० एकविंशेशरद्रम्यवृंदावनगतेहरौ तद्वेणुस्वनमाकर्ण्यगोपीभिर्गीतमीर्यते १ इत्थमेवंभूतंवनम् तदेवाह शरदास्वच्छानिजलानियस्मिन्तत् वायुनावातमनुगतव्याप्तमित्यर्थः १ ततश्चकुसुमितवनराजिषुशुष्मिणोमत्ताः भृंगाद्विजाः खगाश्चतेषांकुलानितैर्घुष्टाः सरांसिसरितःमहीध्राश्चयस्मिन् तद्वनंकृष्णोऽवगाह्यप्रविश्यवेणुमवादयत् २ तत्कृष्णवेणुगीतम् स्मरस्योदयोयस्मात् तदाश्रुत्यश्रुत्वापरोक्षंयथाभवतितथा ३ व्रजेस्थितत्वाद्विक्षिप्तमनसःव्याकुलचित्ताः ४ यादृशंकृष्णस्मरणंतासांमनसःक्षोभकंजातंतदाह बर्हापीडमिति नटवत्वरंवपुर्बिभ्रत् वृंदावनंप्राविशत् कथंभूतंवनं स्वपदैरंकितैःरमणं रतिजनकंगोपवृंदैःगीतकीर्त्तिःतथाबर्हमयमापीडंशिरोभूषणंबिभ्रद् बर्हमापीडोयस्मिन्निति वपुषोविशेषणंवावेणुवादनमुत्प्रेक्षते रंध्रान्वेणोरिति अतोनूनमधरसुधैवपूर्णाद्वेणोरुच्चलंतीगीतवत्प्रसर्पितुमर्हतीतिभावः ५ ६ ७

अभिरेभिरे वर्णयंत्यः पदेपदेपरमानंदमूर्त्तिंकृष्णंपरिरब्धवत्यः ६ अनुवर्णनमेवाह अक्षण्वतामितित्रयोदशभिः अक्षण्वतांचक्षुष्मतांतावदिदमेवफलंप्रियदर्शनंपरमन्यन्नविदामः
नविद्मेत्यर्थः तच्चफलंसखिभिः सहपशूनवनंप्रवेशयतोरामकृष्णयोर्वक्त्रंयैर्निपीतंतैरेवजुष्टंसेवितम् नान्यैरित्यर्थः कथंभूतंवक्त्रम् अनुवेणुवेणुमनुवर्त्तमानंतंवादयत् तथा
अनुरक्तकटाक्षमोक्षंस्निग्धकटाक्षविसर्गम् अथवायैर्निपीतंतयोर्वक्त्रंतैर्जुष्टमिदमेवाक्षण्वतामक्ष्णोःफलमिति ७ अन्याआहुः चूतेति चूतप्रवालादीनांचित्राभिर्मालाभिः
अनुपृक्ते ईषदंतरांतरतः संयुक्तेपरिधानेनीलपीतांबरेताभ्यांविचित्रोवेषोययोस्तौ क्वचकदाचित्पशुपालगोष्ठ्यांगोपालसभायांमध्येअलमत्यर्थंविरेजतुः अहोगोपानांपुण्य
मितिभावः ८ अन्याऊचुः हेगोप्यः अयंवेणुः किंस्मपुण्यमाचरत् कृतवान् कथंयत् यस्मात् गोपिकानामेवभोग्यांसतीमपिदामोदराधरसुधांस्वयंस्वातंत्र्येणयथेष्टंभुंक्ते कथं
अवशिष्टरसंकेवलमवशिष्टंरसमात्रंयथाभवति यतोयासांह्रदिनीनांपयसापुष्टः तामातृतुल्याह्रदिन्यःहृष्यन्त्यः विकसितकमलवनमिषेणरोमांचितालक्ष्यंते येषांवंशे
जातः तेतरवोमधुधारामिषेणआनंदाश्रुमुमुचुः यथाआर्याःकुलवृद्धाःस्ववंशेभगवत्सेवकंदृष्ट्वाहृष्यन्त्यो ऽश्रुमुंचंतितद्वदिति ९ काश्चिदाहुः हेसखि वृंदावनंभुवः

इतिवेणुरवंराजन्सर्वभूतमनोहरम् श्रुत्वाव्रजस्त्रियःसर्वावर्णयंत्यो ऽभिरेभिरे ६ गोप्यऊचुः अक्षण्वतांफलमिदंनपरंविदामःसख्यः
पशूननुविवेशयतोर्वयस्यैः वक्त्रंव्रजेशसुतयोरनुवेणुजुष्टंयैर्वानिपीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षम् ७ चूतप्रवालबर्हस्तबकोत्पलाब्जमाला ऽनुपृक्त
परिधानविचित्रवेषौ मध्येविरेजतुरलंपशुपालगोष्ठ्यांरंगेयथानटवरौक्वचगायमानौ ८ गोप्यःकिमाचरदयंकुशलंस्मवेणुर्दामोदराधरसुधा
मपिगोपिकानाम् भुंक्तेस्वयंयदवशिष्टरसंह्रदिन्योहृष्यत्त्वचोऽश्रुमुमुचुस्तरवोयथार्याः ९ वृंदावनंसखिभुवोवितनोतिकीर्त्तिंयद्देवकीसुतपदा
बुजलब्धलक्ष्मि गोविंदवेणुमनुमत्तमयूरनृत्यंप्रेक्ष्याद्रिसान्वपरतान्यसमस्तसत्त्वम् १० धन्याःस्ममूढमतयो ऽपिहरिण्यएतायानंदनंदनमु
पात्तविचित्रवेषम् आकर्ण्यवेणुरणितंसहकृष्णसाराःपूजांदधुर्विरचितांप्रणयावलोकैः ११ कृष्णंनिरीक्ष्यवनितोत्सवरूपशीलंश्रुत्वा
चतत्क्वणितवेणुविचित्रगीतम् देव्योविमानगतयःस्मरनुन्नसाराभ्रश्यत्प्रसूनकबरामुमुहुर्विनीव्यः १२

कीर्त्तिंस्वर्गादपिविशेषेणवितनोति कथंभूतम् यद्देवकीसुतपदांबुजाभ्यांलब्धा लक्ष्मीः शोभासंपद्येनतत् किंच गोविंदस्यवेणुमनुवेणुनिनादंश्रुत्वा ऽनंतरंमंदगार्जि
तंनीलमेघंतंमत्त्वामत्तायेमयूरास्तेषांनृत्यंप्रेक्ष्यसंघशस्तत्रतत्रअद्रिसानुषुअपरतानिउपरतक्रियाणिअन्यानिसमस्तानिसत्त्वानियस्मिंस्तत् नैतदन्येषुलोकेषुवि
द्यते अतोभुवःकीर्त्तिंवितनोतीत्यर्थः १० अपराआहुः हेसखि मूढमतयः तिर्यगादयो ऽपि एताहरिण्योधन्याः कृतार्थाः यावेणुरणितंवेणुनादमाकर्ण्यनंदनंदनं
प्रतिप्रणयसहितैरवलोकनैर्विरचितांपूजांसंमानंदधुः कृतवत्यः किंच कृष्णसारैःस्वपतिभिः सहिताएव दधुः अस्मत्सतयस्तुगोपाः क्षुद्राःसमक्षंतन्नसहंतइ
तिभावः ११ अन्याऊचुः हेगोप्यः आश्चर्यंशृणुत वनितानामुत्सवोयस्मात्तद्रूपंशीलंचयस्यतंकृष्णंनिरीक्ष्य तेनवादितवेणोरसंकीर्णंगीतंचश्रुत्वाविमानेर्ग-
च्छंत्योदेव्योदेवानामंकेषुस्थिताअपिस्मरेणनुन्नसाराः परिक्षिप्तधैर्यामुमुहुः मोहेलिंगमाहुः भ्रश्यत्प्रसूनाःकबराश्चूडायासांताः विगतानीव्योयासांताः
अत्रसर्वत्रवक्तृभेदान्नातीवसंगतिर्वक्तव्या १२ ५ ५ ५ ५ ५ ५

क्षरणशंकयैवोत्तभितैरुन्नमितैः कर्णपुटैः पिबंत्यः सत्यः तथा शावाश्च वत्साश्च स्तनपानेप्रवृत्ताः समनंतरमेव गीतं श्रुत्वा तदेव पीयूषमुत्तभितकर्णपुटैः पिबंतः स्नुतस्तनपयः कवलाः केवलं स्तनेभ्यः क्षरितक्षीरग्रासाः मुखेषु येषां ते तस्थुः विस्मृतक्रियाबभूवुरित्यर्थः तत्र हेतुः गोविंदं दृशा मार्गेण आत्मनि मनसि स्पृशंत्यः आलिंगंत्यः अतएव अश्रूणां कलालेशाः लोचनयोर्यासां ताः गावस्ते च शावाः वत्साः १३ भो अंब मातः अस्मिन्वने ये विहगाः पक्षिणस्ते प्रायेण मुनयो भवितुमर्हंति कुतः कृष्णेक्षितं कृष्णदर्शनं पुष्पफलाद्यंतरं विनायथा भवति तथा रुचिराः प्रवालाये षां तान् द्रुमभुजान् वृक्षाणां शाखा आरुह्य तेन श्रीकृष्णेन उदितं प्रकटितं कलवेणुगीतं केनापि स्वरेण निमीलितदृशस्त्यक्तान्यवाच्यः संतः ये शृण्वंतीति यथा हि मुनयः श्रीकृष्णदर्शनं यथा भवति तथा वेदोक्तकर्मफलपरित्यागेन वेदद्रुमशाखारूढाः रुचिरप्रवालस्थानीयानि कर्माण्येवोपपादद्रानाः सुखिनः संतः श्रीकृष्णगीतमेव शृण्वंति अतस्त एवैते भवितुमर्हंतीति भावः १४ आस्तां चेतनानां कथा नद्योऽपि आवर्त्तैः परिभ्रमैर्लक्षितेन सूचितेन मनोभवेन कामेन भग्नो वेगो यासां ताः आलिंगनेन स्थगितमाच्छादितं यथा भवति तथा ऊर्मय एव भुजास्तैः कमलोप

गावश्चकृष्णमुखनिर्गतवेणुगीतपीयूषमुत्तभितकर्णपुटैः पिबंत्यः शावाः स्नुतस्तनपयःकवलाःस्मतस्थुर्गोविंदमात्मनि दृशाऽश्रुकलाःस्पृशंत्यः १३ प्रायोबताबविहगामुनयोवनेऽस्मिन्कृष्णेक्षितंतदुदितंकलवेणुगीतम् आरुह्ययेद्रुमभुजान्रुचिरप्रवालान् शृण्वंतिमीलितदृशोविगताऽन्यवाचः १४ नद्यस्तदातदुपधार्यमुकुंदगीतमावर्त्तलक्षितमनोभवभग्नवेगाः आलिंगनस्थगितमूर्मिभुजैर्मुरारेर्गृह्णंतिपादयुगलंकमलोपहाराः १५ दृष्ट्वातपेव्रजपशून्सहरामगोपैःसंचारयंतमनुवेणुमुदीरयंतम् प्रेमप्रवृद्धउदितःकुसुमावलीभिःसख्युर्व्यधात्स्ववपुषाऽम्बुदआतपत्रम् १६ पूर्णाःपुलिंद्यउरुगायपदाब्जरागश्रीकुंकुमेनदयितास्तनमंडितेन तद्दर्शनस्मररुजस्तृणरूषितेनलिंपंत्यआननकुचेषुजहुस्तदाधिम् १७ हंतायमद्रिरबलाहरिदासवर्योयद्रामकृष्णचरणस्पर्शप्रमोदः मानंतनोतिसहगोगणयोस्तयोर्यत्पानीयसूयवसकंदरकंदमूलैः १८

हाराः कमलान्युपहरंत्यः मुरारेः पादयुगलं गृह्णंति धारयंति १५ लोकार्त्तिहरणशीलत्वादिसाम्यात्सख्युः श्रीकृष्णस्य अंबुदस्तदुपरि उदितः पुनः प्रेम्णा प्रवृद्धः सन् कुसुमावलीभिः पुष्पसमूहैः तत्तुल्यैस्तुषारैर्वा सह स्ववपुषा छत्रं विहितवान् १६ साहंकारमाहुः पूर्णाः कृतार्थाः पुलिंद्यः शबरांगनाः कथमित्यत आह प्रथमं दयितानां स्तनेषु मंडितेनानुलिप्तेन पुनश्च रति समये उरुगायस्य श्रीकृष्णस्य पदाब्जयोः रागेण आरुण्येन श्रीः कांतिर्यस्य तेन कुंकुमेन पुनस्तस्य वनस्थलीषु चंक्रमणेन तृणेषु रूषितेन लग्नेन तद्दर्शनेन तथाभूतस्य कुंकुमस्य दर्शनेन स्मरकृतारुक्तापो यासां ताः तेन कुंकुमेन आननेषु कुचेषु च कामतसेषु लिंपंत्यस्तदाधिं काममव्यथां जहुः अतस्ताः कृतार्थाः धिगन्याम् अदृश्यः याएवंभूतमप्याधिशमनं न लभंत इति भावः १७ हंतेति हर्षे हे सख्यः अयमद्रिर्गोवर्धनो ध्रुवं हरिदासेषु श्रेष्ठः कुत इत्यत आहुः यस्माद्रामकृष्णयोश्चरणस्पर्शेन प्रमोदो यस्य सः तृणाद्युद्गमच्छलेन रोमहर्षदर्शनात् किंच यद्यस्मान्मानं तनोति सह गोभिर्गणेन सखिसमूहेन च वर्त्तमानयोस्तयोः कैः पानीयैः सूयवसैः शोभनतृणैः कंदरैश्च कंदमूलैश्च यथोचितम् अतोऽस्मतिधन्य इत्यर्थः १८

हे सख्य इदंत्वतिचित्रं गोपैः सह वने वने गाः संचारयतोस्तयोः रामकृष्णयोर्मधुपदैर्महावेणुनादैः शरीरिषु येगतिमंतस्तेषामस्पंदनं स्थावरधर्मः तरूणां पुलकः जंगम धर्म इति निर्युज्यंते गावः आभिरितिनिर्योगाः पादबंधनरज्जवः अधृष्य गवांकर्षणार्थाः पाशाश्चतैः कृतलक्षणं चिह्नं ययोः शिरसि निर्योगवेष्टनेन स्कंधस्थपाशेन चगोपपरिवृढश्रियाविराजमानयोरित्यर्थः १९ गोपीनां कामवः कृष्णेनिःसीमप्रेमसंगमः कात्यायन्यर्चनोद्भूततत्प्रसादमहोदयः २० इतिदशमेटीकायामेक विंशोऽध्यायः २१ द्वाविंशे गोपकन्यानां वस्त्राहरणलीलया वरंदत्वागतः कृष्णो यज्ञशालाभिर्नीयते १ प्रथमेमासि मार्गशीर्षे १ २ ३ महामायेत्या

गा गोपकैरनुवनंनयतोरुदारवेणुस्वनैः कलपदैस्तनुभृत्सु सख्यः अस्पंदनं गतिमतां पुलकस्तरूणां निर्योगपाशकृतलक्षणयोर्विचित्रम् १९ एवंविधा भगवतो या वृंदावनचारिणः वर्णयंत्यो मिथो गोप्यः क्रीडास्तन्मयतां ययुः २० इतिश्रीभाग० महा० दश० एकविंशोऽध्यायः २१ श्रीशुक उवाच हेमंते प्रथमे मासि नंदव्रजकुमारिकाः चेरुर्हविष्यं भुंजानाः कात्यायन्यर्चनव्रतम् १ आप्लुत्यांभसि कालिंद्या जलांते चोदितेऽरुणे कृत्वा प्रतिकृतिं देवीमानर्चुर्नृप सैकतीम् २ गंधैर्माल्यैः सुरभिभिर्बलिभिर्धूपदीपकैः उच्चावचैश्चोपहारैः प्रवालफलतंडुलैः ३ कात्यायनि महामाये महायोगिन्यधीश्वरि नंदगोपसुतं देवि पतिं मे कुरु ते नमः ४ इति मंत्रं जपंत्यस्ताः पूजांचक्रुः कुमारिकाः एवं मासं व्रतं चेरुः कुमार्यः कृष्णचेतसः ५ भद्रकालीं समानर्चुर्भूयान्नंदसुतः पतिः उषस्युत्थाय गोत्रैः स्वैरन्योऽन्याबद्धबाहवः ६ कृष्णमुच्चैर्जगुर्यांत्यः कालिंद्यां स्नातुमन्वहम् नद्यां कदाचिदागत्य तीरे निक्षिप्य पूर्ववत् ७ वासांसि कृष्णं गायंत्यो विजन्हुः सलिले मुदा भगवांस्तदभिप्रेत्य कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ८ वयस्यैरागतस्तत्र वृतस्तत्कर्मसिद्धये तासां वासांस्युपादाय नीपमारुह्य सत्वरः ९ हसद्भिः प्रहसन्बालैः परिहासमुवाच ह अत्रागत्याबलाः कामं स्वंस्वं वासः प्रगृह्यताम् १० सत्यं ब्रवाणि नो नर्म यद्यूयं व्रतकर्शिताः नमयोदितपूर्वं वा अनृतं तदिमे विदुः ११ एकैकशः प्रतीच्छध्वं सहैवोत सुमध्यमाः तस्य तत्क्ष्वेलितं दृष्ट्वा गोप्यः प्रेमपरिप्लुताः व्रीडिताः प्रेक्ष्य चान्योऽन्यं जातहासा न निर्ययुः १२ एवं ब्रुवति गोविंदे नर्मणाक्षिप्तचेतसः आकंठमग्नाः शीतोदे वेपमानास्तमब्रुवन् १३ माऽनयं भोः कृथास्त्वां तु नंदगोपसुतं प्रियम् जानीमोऽंग व्रजश्लाघ्यं देहि वासांसि वेपिताः १४ श्यामसुंदर ते दास्यः करवाम तवोदितम् देहि वासांसि धर्मज्ञ नो चेद्राज्ञे ब्रुवामहे १५

द्भिसंबोधनैस्त्वनाकिंचिदशक्यमिति सूचयंत्यः प्रत्येकं प्रार्थयंते ४ ५ कृष्णचेतस्त्वमाह भूयान्नंदसुतः पतिरिति आनर्चुरिति व्रतस्य पूर्वांगमाह उषसीति गोत्रैर्नामभिः अन्योन्याबद्धबाहवः परस्परं गृहीतपाणयः ६ ७ योगेश्वराणामीश्वर इति प्रत्येकं तादृक्मनोरथपूरणसामर्थ्यं दर्शयति ८ तासां कर्मणः सिद्धये फलदानायेति नीपं कदंबम् ९ बालैः सह हे अबलाः १० नो नर्मनपरिहासः यस्माद्यूयं परिश्रांताः ११ एकैकशो वा आगत्य स्वीकुरुत सहैव वा न तत्रास्माकमाग्रह इत्यर्थः क्ष्वेलितं उत परिहासः प्रेमपरिप्लुताः प्रेमरसनिमग्नाः १२ १३ तत्र मुग्धा ऊचुः अंग भोः कृष्ण अनयमन्याय्यं मा कृथाः १४ प्रौढा ऊचुः नो चेद्राज्ञे नंदाय कंसाय वा ब्रुवामहे हे कृष्णेति वा १५

१६ प्रोत्तेरुः निर्गताः १७ आहताः ईषदक्षतयोनीर्वीक्ष्य १८ धृतव्रताः सत्योविवस्त्राः अपोव्यगाहत अप्सुस्नाताइतियत् तदेतत् उएवदेवहेलनमपराधए वेत्यर्थः व्रतवैगुण्यभीतानांप्रायश्चित्तमिवाह अस्यांहसः पापस्यनिवृत्तयेमूर्ध्निअंजलिंबध्वाऽधोनमः प्रणामंकुरुतेति १९ इतिदोषलेनअच्युतेनाभिहितंविव स्त्राप्लवनंव्रतस्यच्युतिहेतुंमत्वातस्यव्रतस्यपूर्तिकामाः तदशेषकर्मणांतस्यव्रतस्यान्येषामशेषकर्मणांचसाक्षात्कृतंफलभूतंतमेवनेमुः सएवावद्यमृक्पापमार्जकः २० २१ दृढमत्यर्थंप्रलब्धावंचिताः यूयंविवस्त्राइत्यादिनात्रपयालज्जयाहापिताः त्याजिताअत्रागत्यस्ववासांसीत्याग्रहेणप्रस्तोभिताः उपहसिताः सत्यंब्र वाणिनोनर्मेत्यादिनाक्रीडनवत्कारिताश्चबध्वांऽजलिमित्यादिप्रायश्चित्तच्छलेननताः नाभ्यसूयन् दोषदृष्ट्यानापश्यन् २२ प्रेष्ठसंगमेनसज्जिताविशीकृताः अ

श्रीभगवानुवाच भवत्योयदिमेदास्योमयोक्तंवाकरिष्यथ अत्रागत्यस्ववासांसिप्रतीच्छंतुशुचिस्मिताः १६ ततोज लाशयात्सर्वादारिकाः शीतवेपिताः पाणिभ्यांयोनिमाच्छाद्यप्रोत्तेरुः शीतकर्शिताः १७ भगवानाहतावीक्ष्यशुद्धभावप्रसादितः स्कंधेनिधायवासांसिप्रीतः प्रोवाचसस्मितम् १८ यूयंविवस्त्रायदपोधृतव्रताव्यगाहतैतत्तदुदेवहेलनम् बध्वांजलिंमूर्ध्न्यपनुत्त येंऽहसः कृत्वानमोऽधोवसनंप्रगृह्यताम् १९ इत्यच्युतेनाभिहितंव्रजाबलामत्वाविवस्त्राप्लवनंव्रतच्युतिम् तत्पूर्तिकामास्तदशे षकर्मणांसाक्षात्कृतंनेमुरवद्यमृग्यतः २० तास्तथाऽवनतादृष्ट्वाभगवान्देवकीसुतः वासांसिताभ्यः प्रायच्छत्करुणस्तेनतो षितः २१ दृढंप्रलब्धास्त्रपयाचहापिताः प्रस्तोभिताः क्रीडनवच्चकारिताः वस्त्राणिचैवापहृतान्यथाऽप्यमुंतानाभ्यसूयन्प्रियसंग निर्वृताः २२ परिधायस्ववासांसिप्रेष्ठसंगमसज्जिताः गृहीतचित्तानोचेलुस्तस्मिंल्लज्जायितेक्षणाः २३ तासांविज्ञायभगवान्स्वपा दस्पर्शकाम्यया धृतव्रतानांसंकल्पमाहदामोदरोऽबलाः २४ संकल्पोविदितः साध्व्योभवतीनांमदर्चनम् मयाऽनुमोदितः सोऽ सौसत्योभवितुमर्हति २५ नमय्यावेशितधियांकामः कामायकल्पते भर्जिताक्कथिताधानाप्रायोबीजायनेष्यते २६ यातावला व्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाः यदुद्दिश्यव्रतमिदंचेरुरार्यार्चनंसतीः २७ श्रीशुकउवाच इत्यादिष्टाभगवताल ब्धकामाः कुमारिकाः ध्यायंत्यस्तत्पदाम्भोजंकृच्छ्रान्निर्विविशुर्व्रजम् २८

नोगृहीतचित्ताः सत्योनोचेलुः गृहीतंचित्तंयमाहतस्मिन्कृष्णेलज्जायितेक्षणा लज्जाविलसितमीक्षणंयासांताइत्यर्थः २३ दामोदरइतिभक्तवात्सल्यंदर्शयति अबलाः प्रति २४ भोसाध्व्यः भवतीनांमदर्चनमेवसंकल्पोमनोरथः सचलज्जयायुष्माभिरकथि तोऽपिमयाविदितः समयाअनुमोदितः अतः सत्योभवितुमर्हति अर्हतीतिसंभावनोक्त्याआत्यंतिकोनभविष्यतीतिसूचितम् २५ तत्कुतइत्यतआह नमयीति कामायपुनः कामभोगायविषयमहिम्नाकामस्यापिशांतिहेतुत्वादितिभावः कामाप्ररोहेदृष्टांतः भर्जितादग्धाक्कथितापक्वाधानायवादिबीजायअंकुरोद्गमायनमायइतिस्वेच्छयापुनः प्ररोहमपिसूचयति ध्रुवादीनांतथादर्शनात् २६ सिद्धाः पूर्णमनोरथाः तदाह इमाआगामिनीः रात्रीः मयारंस्यथेति आर्याकात्यायनी सतीसत्यः २७ २८ ७

२९ ३० ३१ भक्त्याऽनुकंप्यकन्यास्तास्तद्विवर्जितयज्वनाम् पत्न्यनुग्रहतस्तेषामहत्कर्ममहामदम् १ विप्रभार्यानुग्रहाययज्ञवाटंगच्छनृविप्राणांकाठिन्यम भिप्रेत्यतेभ्योऽपिद्रुमाःश्रेष्ठाइतितानभिनंदतिचतुर्भिः पश्यतेति हेस्तोककृष्णादयोगोपाःएतान्द्रुमानृपश्यत परार्थमेवएकांतेनजीवनंयेषांतान् तदाह वातव र्षादीन्स्वयंसहतःसहमानाअस्माकंवारयंति ३२ सृजनस्यकृपालोरर्थिनइव ३३ निर्यासोघनरसः तोक्माःपल्लवाद्यंकुराः ३४ ३५ इत्यभिनंदन्प्रवालादि समूहैर्नतशाखानांतरूणांमध्येनयमुनाप्राप्तः ३६ ३७ कुमारिकाभ्यःपूर्वमेवतन्नमोकुलतयाअगृहीतभोज्यानामेवनिर्गमात्क्षुधार्त्ताइत्युक्तम् ३८ इतिदशमे

अथगोपैःपरिवृतोभगवान्देवकीसुतः वृंदावनाद्गतोदूरंचारयन्गाःसहाग्रज ः२९ निदाघार्कातपेतिग्मेछायाभिःस्वाभिरात्मनः आतपत्रायि तान्वीक्ष्यद्रुमानाहव्रजौकसः ३० हेस्तोककृष्णहेअंशोश्रीदामन्सुबलार्जुन विशालर्षभतेजस्विन्देवप्रस्थवरूथप ३१ पश्यतैतान्महाभागा न्परार्थैकांतजीविनः वातवर्षातपहिमान्सहंतोवारयंतिनः ३२ अहोएषांवरंजन्मसर्वप्राण्युपजीवनम् सुजनस्येवयेषांवैविमुखायांतिना- र्थिनः ३३ पत्रपुष्पफलच्छायामूलवल्कलदारुभिः गंधनिर्यासभस्मास्थितोक्मैःकामान्वितन्वते ३४ एतावज्जन्मसाफल्यंदेहिनामिहदे हिषु प्राणैरर्थैर्धियावाचाश्रेयएवाचरेत्सदा ३५ इतिप्रवालस्तबकफलपुष्पदलोत्करैः तरूणानम्रशाखानांमध्येनयमुनांगतः ३६ तत्र गाःपायथित्वाऽपःसुमृष्टाःशीतलाःशिवाः ततोनृपस्वयंगोपाःकामंस्वादुपपुर्जलम् ३७ तस्याउपवनेकामचारयंतःपशून्नृप कृष्णारा मावुपागम्यक्षुधार्त्ताइदमब्रुवन् ३८ इतिश्रीभाग०महा०दश०द्वाविंशोऽध्यायः २२ गोपाऊचुः रामराममहावीर्यकृष्णदु ष्टनिबर्हण एषावैबाधतेक्षुन्नस्तच्छांतिंकर्त्तुमर्हथः १ श्रीशुकउवाच इतिविज्ञापितोगोपैर्भगवान्देवकीसुतः भक्त्याया विप्रभार्यायाःप्रसीदन्निदमब्रवीत् २ प्रयातदेवयजनंब्राह्मणाब्रह्मवादिनः सत्रमांगिरसंनामत्यासतेस्वर्गकाम्यया ३ तत्रगत्वौद नंगोपायाचतास्मद्विसर्जिताः कीर्त्तयंतोभगवतआर्यस्यममचाभिधाम् ४ इत्यादिष्टाभगवतागत्वायाचंततेतथा कृतांजलिपुटाविप्रा न्दंडवत्पतिताभुवि ५ हेभूमिदेवाःशृणुतकृष्णस्यादेशकारिणः प्राप्तान्जानीतभद्रंवोगोपान्नोरामचोदितान् ६ गाश्चारयंताववि दूरओदनरामाच्युतौवोलषतोबुभुक्षितौ तयोर्द्विजाओदनमर्थिनोर्यदिश्रद्धाचवोयच्छतधर्मवित्तमाः ७ दीक्षायाःपशुसंस्थायाःसौ त्रामण्याश्चसत्तमाः अन्यत्रदीक्षितस्यापिनान्नमश्नन्हिदुष्यति ८ टीकायांद्वाविंशोऽध्यायः २२ त्रयोविंशेततोगोपैरन्नयाञ्ञाऽपदेश तः तत्पत्न्यनुग्रहात्कृष्णोदीक्षितानन्वतापयत् १ १ भक्त्यायाइत्येकवचनंसंघःसायुज्याभिप्रायेण २ ३ अस्मद्विसर्जिताः आवाभ्यांप्रहिताःसं तोयाचध्वम् युष्माकंकातत्रलज्जा ननुतथाऽप्यपात्रत्वादस्माकंकिमितिदास्यंतीतिचेत्तत्राह कीर्त्तयंतइति ४ ५ ६ अविदूरेवर्त्तमानौसंतौ वोयदन्नंतल्लषतः अभिलषतः इच्छतः वःओदनंश्रद्धाचयद्यस्ति तर्हियच्छतेति ७ दीक्षितावयमभोज्यान्नाइतिवदिष्यंतीतिस्वयमेवाशंक्याहुः दीक्षायाः आरभ्याग्नीषोमीयपश्वालंभनात्पूर्वंदोषः नततोऽन्यत्र तथासौत्रामण्याश्चान्यत्रअन्यदा ८ ७९ ७९ ७९

क्षुद्रे स्वर्गादावाशामात्रं येषाम् भूरीणि क्लेशाधिकानि कर्माणि येषाम् अतो ऽज्ञा वृथाज्ञानवृद्धा इति मानवंतः ९ ननु कर्मक्रममुल्लंघ्या देशकाले ऽन्यार्थमन्नमन्यस्मै कथं देयं तत्राह देश इति पृथक् चरुपुरोडाशादिद्रव्यं तंत्रं प्रयोगः धर्मो ऽपूर्वम् १० मनुष्यो ऽयमिति दृष्ट्या मर्त्यात्मानो ब्राह्मणा वयं महांत इति मन्यमानाः ११ १२ लौकिकीं गतिं नहि कार्यार्थिनो निर्विद्यंते को वा याचकोन पराभूयत इत्यादि लोकस्थितिं दर्शयन् १३ केवलं देहेन गृहे वसंति धिया च मय्येवोषिताः यतो मयि स्निग्धाः अतो दास्यंतीति १४ १५ ईषिताः प्रेषिताः १६ सकृष्णो गोपालैः सह १७ तत्कथाक्षिप्तमनस्त्वात्तद्दर्शनोत्सुकाः अत एव न सुपागतं श्रुत्वा जातसंभ्रमा बभूवुः १८ भक्ष्यभोज्य लेह्यचोष्य भेदैश्चतुर्विधम् बहुगुणं संस्कारविशेषैर्बहवो गुणा रससौरभ्यादयो यस्मिन् तत् भाजनैः अमत्रैः पत्यादिभिर्वार्यमाणा अपि प्रियं श्रीकृष्णमभिसस्रुः

इति ते भगवद्याञ्चां शृण्वंतो ऽपि न शुश्रुवुः क्षुद्राशा भूरिकर्माणो बालिशा वृद्धमानिनः ९ देशः कालः पृथग्द्रव्यं मंत्रतंत्रर्त्विजो ऽग्नयः देवता यजमानश्च क्रतुर्धर्मश्च यन्मयः १० तं ब्रह्म परमं साक्षाद्भगवंतमधोक्षजम् मनुष्यदृष्ट्या दुष्प्रज्ञा मर्त्यात्मानो न मेनिरे ११ न ते यदोमिति प्रोचुर्न नेति च परंतप गोपा निराशाः प्रत्येत्य तथोचुः कृष्णरामयोः १२ तदुपाकर्ण्य भगवान् प्रहस्य जगदीश्वरः व्याजहार पुनर्गोपान् दर्शयन् लौकिकीं गतिम् १३ मां ज्ञापयत पत्नीभ्यः ससंकर्षणमागतम् दास्यंति काममन्नं वः स्निग्धा मय्युषिता धिया १४ गत्वा ऽथ पत्नीशालायां दृष्ट्वा ऽसीनाः स्वलंकृताः नत्वा द्विजसतीर्गोपाः प्रश्रिता इदमब्रुवन् १५ नमो वो विप्रपत्नीभ्यो निबोधत वचांसि नः इतो ऽविदूरे चरता कृष्णेनेहेषिता वयम् १६ गाश्चारयन्स गोपालैः सरामो दूरमागतः बुभुक्षितस्य तस्यान्नं सानुगस्य प्रदीयताम् १७ श्रुत्वा ऽच्युतमुपायातं नित्यं तद्दर्शनोत्सुकाः तत्कथाक्षिप्तमनसो बभूवुर्जातसंभ्रमाः १८ चतुर्विधं बहुगुणमन्नमादाय भाजनैः अभिसस्रुः प्रियं सर्वाः समुद्रमिव निम्नगाः १९ निषिध्यमानाः पतिभिर्भ्रातृभिर्बंधुभिः सुतैः भगवत्युत्तमश्लोके दीर्घश्रुतधृताशयाः २० यमुनोपवने ऽशोकनवपल्लवमंडिते विचरंतं वृतं गोपैः साग्रजं ददृशुः स्त्रियः २१ श्यामं हिरण्यपरिधिं वनमाल्यबर्हधातुप्रवालनटवेषमनुव्रतांसे विन्यस्तहस्तमितरेण धुनानमब्जं कर्णोत्पलालककपोलमुखाब्जहासम् २२ प्रायः श्रुतप्रियतमोदयकर्णपूरैर्यस्मिन्निमग्नमनसस्तमथाक्षिरंध्रैः अंतः प्रवेश्य सुचिरं परिरभ्य तापं प्राज्ञं यथा ऽभिमतयो विजहुर्नरेंद्र २३

अभिजग्मुः अप्रतिबंधे दृष्टांतः समुद्रं निम्नगा नद्य इवेति १९ अत्र हेतुः भगवतीति दीर्घं बहुकालं श्रुतेन श्रवणेन धृत आशयो याभिस्ताः २० तथागताः सत्यो ददृशुः २१ हिरण्यवत्परिधिः परिधानं यस्य तम् पीतांबरमित्यर्थः वनमाल्यैर्बर्हैर्धातुभिः प्रवालैश्च नटवद्वेषो यस्य तम् अनुव्रतस्य सख्युः अंसे विन्यस्तो निहितो हस्तो येन तम् इतरेण हस्तेन लीलया ऽब्जं धुनानं भ्रामयंतम् कर्णयोरुत्पले यस्य अलकाः कपोलयोर्यस्य मुखाब्जे हासो यस्य तं च तं च तं च २२ वृत्तेरपि लयेन साम्यरस्यमाह प्राय इति बहुशः श्रुतो यः प्रियतमस्य उदयः उत्कर्षः त एव कर्णपूराः कर्णौ पूरयंति कृतार्थौ कुर्वंतीति तथा तैः कर्णाभरणैरिति वा यस्मिन् कृष्णे निमग्नमनसः आविष्टचेतसस्तं लोचनद्वारैरंतः प्रवेश्य सुचिरमुपगुह्य तापं जहुः अभिमतयो ऽहंवृत्तयः प्राज्ञं सुषुप्तिसाक्षिणं परिरभ्य तस्मिन् लयं प्राप्य यथेति २३ ७ ७ ७ ७ ७

अखिलदृग्द्रष्टासर्वबुद्धिसाक्षीतास्तथाप्राप्ताविज्ञायापि तथेत्येतद्विवृणोति त्यक्तसर्वाशाः त्यक्ताः सर्वाआशायाभिस्ताः केवलमात्मनः स्वस्यैवदिदृक्षयेति २४ हेम
हाभागाः वः स्वागतम् शुभमागमनम् तदेवाह यद्यस्मात् प्रतिबंधातिरस्कारेणअस्माकंदिदृक्षयाप्राप्ताइति इदंवः उपपन्नंसंपन्नंयुक्तमितिवा २५ युक्तत्वमाह
नन्विति आत्मप्रियेआत्मानःप्रियश्चतस्मिन्मयिकुशलाः विवेकिनः अतएवस्वस्यात्मनोऽर्थंपुरुषार्थंपश्यंतियेतेयथायथावद्भक्तिंकुर्वंति यथात्वमाह अद्धासाक्षात्
अत्रहेतुः अहैतुक्यव्यवहितांफलाभिसंधिरहिताम् अतएवाव्यवहितांनिरंतराम् २६ आत्मनः सर्वतः प्रेष्ठत्वमुपपादयति प्राणेति स्वाज्ञातयः आत्मादेहः एतेस
र्वेयत्संपर्कात् यस्याध्यासेनउपकरणत्वेनवा २७ तत्तस्मात्कृतार्थायूयंदेवयजनंयज्ञवाटंयात गच्छत ननुकृतार्थाः किमितियास्यामइतिचेदतआह पतयइति पा

तास्तथात्यक्तसर्वाशाः प्राप्ताआत्मदिदृक्षया विज्ञायाखिलदृग्द्रष्टाप्राहप्रहसिताननः २४ स्वागतंवोमहाभागाआस्यतांकरवामकिम्
यन्नोदिदृक्षयाप्राप्ताउपपन्नमिदंहिवः २५ नन्वद्धामयिकुर्वंतिकुशलाः स्वार्थदर्शिनाः अहैतुक्यव्यवहितांभक्तिमात्मप्रियेयथा २६
प्राणबुद्धिमनः स्वात्मदारापत्यधनादयः यत्संपर्कात्प्रियाआसन्ततः कोन्वपरः प्रियः २७ तद्यातदेवयजनंपतयोवोद्विजातयः स्वसत्रं
पारयिष्यंतियुष्माभिर्गृहमेधिनः २८ पत्न्यऊचुः मैवंविभोऽर्हतिभवान्गदितुंनृशंसंसत्यंकुरुष्वनिगमंतवपादमूलम् प्राप्ता
वयंतुलसिदामपदावसृष्टंकेशैर्निवोढुमतिलंघ्यसमस्तबंधून् २९ गृह्णंतिनोनपतयः पितरौसुताभ्रातृबंधुसुहृदः कुतएवचान्ये
तस्माद्भवत्प्रपदयोः पतितात्मनांनोनान्याभवेद्गतिररिंदमतद्विधेहि ३० श्रीभगवानुवाच पतयोनाभ्यसूयेरन्पितृभ्रा
तृसुतादयः लोकाश्चवोमयोपेतादेवाअप्यनुमन्वते ३१ नप्रीतयेऽनुरागायह्यंगसंगोनृणामिह तन्मनोमयियुंजानाअचिरान्माम
वाप्स्यथ ३२ श्रीशुकउवाच इत्युक्तामुनिपत्न्यस्तायज्ञवाटंपुनर्गताः तेचानसूयवः स्वाभिः स्त्रीभिः सत्रमपारयन्
३३ तत्रैकाविधृताभर्त्राभगवंतंयथाश्रुतम् हृदोपगुह्यविजहौदेहंकर्मानुबंधनम् ३४ भगवानपिगोविंदस्तेनैवान्नेनगोपकान्
चतुर्विधेनाशयित्वास्वयंचबुभुजेप्रभुः ३५ एवंलीलानरवपुर्नृलोकमनुशीलयन् रेमेगोगोपगोपीनांरमयन्रूपवाक्कृतैः ३६

रयिष्यंति समापयिष्यंति पतीनामनुग्रहायेत्यर्थः २८ नृशंसंपरुषम् निगमंप्रतिज्ञांनमेभक्तः प्रणश्यतीति वेदंवा नसपुनरावर्त्ततइति पदावसृष्टमवज्ञयाऽपि
दत्तंबहुमानेनकेशैर्निवोढुंदासीभवितुम् २९ किंच नगृह्णंति नोऽस्मान् हेअरिंदम कामलोभपापादिदमन भवतः प्रपदयोः पादाग्रयोः पतितदेहानामन्यास्व
र्गादिगतिरपिनभवेन्माभूत् तत्तस्माद्दास्यमेवविधेहीति ३० मयाउपेताअनुज्ञाताः प्रत्यक्षंदेवान्प्रदर्शयाह देवाअपीति ३१ तथाऽपिलोकंत्यक्तुंनशक्नुमइति
चेत्तत्राह नेतिप्रीतयेसुखायअनुरागायस्नेहवृद्धयेअंगसंगः अंगाभ्यांसंगः ३२ अनसूयवः अदोषदृष्टयः ३३ देहमिति तदीयंदेहंतत्रविहायचैतन्येनभगवंतं
प्राप्तेत्यर्थः ३४ ३५ अनुशीलयन्अनुकुर्वन् गोगोपगोपीनामितिकर्मणिषष्ठी रूपवाक्कृतैः रूपेणवाचाकृतैश्चरित्रैश्चरमयन् तान्रमयितुंरेमइत्यर्थः ३६

अनुस्मृतिप्रकारमाह नरानुकरणवतोर्विश्वेश्वरयोर्याज्ञ्यांयन् अहन्महतवंतः तत्कृतागसोवयमित्यनुस्मृत्येत्यर्थः ३७ तदाचभार्यागुरूनिवमानयंतोभगवद्भक्ति रहितमात्मानंव्यनंदन्नित्याहुः दृष्ट्वेति अलोकिकींलोकातीताम् ३८ त्रिवृत्शौक्लंसावित्रंदैक्ष्यमितित्रिगुणितंजन्म व्रतंब्रह्मचर्यम् क्रियाःकर्माणिदाक्ष्यंच कि यादाक्ष्यमित्येकंवापदम् धिगित्यधिक्षेपे येवयंतुअधोक्षजेविमुखास्तेषांजन्मादितत्सर्वंधिगितिव्यगर्हयन्नित्यर्थः ३९ ४० योऽविध्यत्अच्छिनत् तंदुरंतंभावंभक्तिंपश्यतेति ४१ द्विजातिसंस्कारःउपनयनम् क्रियाःसंध्योपासनादयः ४२ ४३ ४४ ४५ आत्मदोषापवर्गेणचांचल्यगर्वादित्या

अथानुस्मृत्यविप्रास्तेअन्वतप्यन्कृतागसः यद्विश्वेश्वरयोर्याञ्ज्ञा महन्मनृविडंबयोः ३७ दृष्ट्वास्त्रीणांभगवतिकृष्णेभक्तिमलौकिकीम् आत्मानंचतयाहीनमनुतप्ताव्यगर्हयन् ३८ धिग्जन्मनस्त्रिवृद्विद्यांधिग्व्रतंधिग्बहुज्ञताम् धिक्कुलंधिक्क्रियादाक्ष्यंविमुखायेत्व धोक्षजे ३९ नूनंभगवतोमायायोगिनामपिमोहिनी यद्वयंगुरवोनृणांस्वार्थेमुह्यामहेद्विजाः ४० अहोपश्यतनारीणामपिकृष्णेजगद्गु रौ दुरंतभावंयोऽविध्यन्मृत्युपाशान्गृहाभिधान् ४१ नासांद्विजातिसंस्कारोननिवासोगुरावपि नतपोनात्ममीमांसानशौचंन क्रियाःशुभाः ४२ अथापित्युत्तमश्लोकेकृष्णेयोगेश्वरेश्वरे भक्तिर्दृढानचास्माकंसंस्कारादिमतामपि ४३ ननुस्वार्थविमूढानांप्रम त्तानांगृहेहया अहोनःस्मारयामासगोपवाक्यैःसतांगतिः ४४ अन्यथापूर्णकामस्यकैवल्याद्याशिषांपतेः ईशितव्यैःकिमस्मा भिरीशस्यैतद्विडंबनम् ४५ हित्वाऽन्यान्भजतेयंश्रीःपादस्पर्शाशयाऽसकृत् आत्मदोषापवर्गेणतद्याञ्ज्ञाजनमोहिनी ४६ देशः कालःपृथग्द्रव्यंमंत्रतंत्रर्त्विजोऽग्नयः देवतायजमानश्चक्रतुर्धर्मश्चयन्मयः ४७ सएषभगवान्साक्षाद्विष्णुर्योगेश्वरेश्वरः जातोय दुष्वित्यशृण्मत्ह्यपिमूढानविद्महे ४८ अहोवयंधन्यतमायेषानस्ताहृशीःस्त्रियः भक्त्यायासांमतिर्जाता अस्माकंनिश्चलाहरौ ४९ नमस्तुभ्यंभगवतेकृष्णायाकुंठमेधसे यन्मायामोहितधियोभ्रमामःकर्मवर्त्मसु ५० सवैनआद्यःपुरुषःस्वमायामोहितात्म नाम् अविज्ञातानुभावानांक्षंतुमर्हत्यतिक्रमम् ५१ इतिस्वाघमनुस्मृत्यकृष्णेतेकृतहेलनाः दिदृक्षवोऽप्यच्युतयोःकंसाद्भीतान चाचलन् ५२ इतिश्रीभाग०महा०दश०यज्ञपत्न्युद्धरणंनामत्रयोविंशोऽध्यायः २३ श्रीशुकउवाच भगवानपि तत्रैवबलदेवेनसंयुतः अपश्यन्निवसन्गोपानिंद्रयागकृतोद्यमान् १ तदभिज्ञोऽपिभगवान्सर्वात्मासर्वदर्शनः प्रश्रयावनतोऽ पृच्छद्वृद्धान्नंदपुरोगमान् २ श्रीभगवानुवाच कथ्यतांमेपितःकोऽयंसंभ्रमोवउपागतः किंफलंकस्यचोद्देशःकेनवासाध्यतेमखः ३

गेन ४६ ४७ इतिअभ्रुण्म एवंसर्वत्रश्रुतवंतोवयम्हितयाऽपीति ४८ ४९ ५० ५१ नचाचलन्नतयोर्दर्शनायनजग्मुः ५२ इति०द०टीका०त्रयोविंशो०२३ चतुर्विंशेमहेंद्र स्यमखंव्यावर्त्यहेतुभिःकृष्णःप्रवर्तयामासगोवर्द्धनमहोत्सवम् १ भूसुराणांक्रियागर्वंनिरस्यस्वःसुरेषुच मघवन्मदभंगायतन्मखंसमवारयत् २ ब्राह्मणाःकंसाद्भीताःस्वाश्र मस्थाएवभगवंतमभजन्भगवानपितत्रैववनिवसन्इंद्रयागकृतोद्यमान्गोपानपश्यदितिसंबंधः १ २ वृथासंभ्रमोनभवति मखोऽयमिति एवंचेत्किमत्रफलंकादेवता केनाधिकारिणाकेनवासाधनेनसाध्यते ३

एतद्ब्रूहि महान्कामोममश्रवणेवर्त्तते यद्वा तवमहान्कामोदृश्यतइति तूष्णींस्थितंप्रत्याह नेतिसर्वात्मनांसर्वत्रात्मदृशीनाम् ४ अतएवनविद्यतेस्वःपर इतिदृष्टिर्येषा मिति स्वपरदृष्ट्यभावादेवतत्तद्भेदामित्रादयोऽपियेषांनसंतीत्याह अमित्रेति नमित्रमुदास्तउदासीनोविद्विट्दूयेषांतेषांकृत्यंसर्वकर्मनगोपनीयंकिंचिदस्तीत्यर्थः सत्य पिभेददर्शनेउदासीनः शत्रुवद्वर्ज्यः आत्मतुल्यत्वात्सुहृन्मंत्रेषुनवर्जनीयइत्याह उदासीनइति ५ किंच सुहृद्भिःसहविचार्यज्ञात्वैवकर्मकर्त्तव्यंनतुगतानुगतिकमात्रेणे त्याह ज्ञात्वेति अज्ञात्वाचतत्रविदुषोयथावत्कर्मफलंस्यात्तथानाविदुषः ६ भवतामयंक्रियायोगः शास्त्रतोऽपिविचारितः प्रवृत्तोलौकिकआचारमात्रोवेतिसाधुसोप पत्तिकंभण्यतांकथ्यतामिति ७ आचारमात्रएवेतिसहेतुकमाह पर्जन्यइति आत्ममूर्त्तयः प्रियमूर्त्तयः ८ ततःकिमित्यतआह तमिति तमिंद्रंवार्मुचांमेघानाम् तद्रेतसातद्वृष्टिपयसा ९ उपजीवंतिउपजीविकांकल्पयंति धर्मार्थकामसिद्धये ननुकृष्यादिभिर्जीवंति किमिंद्रेणतत्राह पुंसामिति फलभावनः फलसाधकः पर्ज

एतद्ब्रूहिमहान्कामोमह्यंशुश्रूषवेपितः नहिगोप्यंहिसाधूनांकृत्यंसर्वात्मनामिह ४ अस्त्यस्वपरदृष्टीनाममित्रोदास्तविद्विषाम् उदासी नोऽरिवद्वर्ज्यआत्मवत्सुहृदुच्यते ५ ज्ञात्वाऽज्ञात्वाचकर्माणिजनोऽयमनुतिष्ठति विदुषःकर्मसिद्धिःस्यात्तथानाविदुषोभवेत् ६ तत्रतावत्क्रियायोगोभवतांकिंविचारितः अथवालौकिकस्तन्मेपृच्छतःसाधुभण्यताम् ७ नंदउवाच पर्जन्योभगवानिं द्रोमेघास्तस्यात्ममूर्त्तयः तेऽभिवर्षंतिभूतानांप्रीणनंजीवनंपयः ८ तंतातवयमन्येचवार्मुचांपतिमीश्वरम् द्रव्यैस्तद्रेतसासिद्धैर्य जंतेक्रतुभिर्नराः ९ तच्छेषेणोपजीवंतित्रिवर्गफलहेतवे पुंसांपुरुषकाराणांपर्जन्यःफलभावनः १० यएवंविसृजेद्धर्मंपारंपर्यागतं नरः कामाल्लोभाद्भयाद्द्वेषात्सवैनाप्नोतिशोभनम् ११ श्रीशुकउवाच वचोनिशम्यनंदस्यतथाऽन्येषांव्रजौकसाम् इंद्रायमन्युंजनयन्पितरंप्राहकेशवः १२ श्रीभगवानुवाच कर्मणाजायतेजंतुःकर्मणैवविलीयते सुखंदुःखंभयंक्षेमं कर्मणैवाभिपद्यते १३ अस्तिचेदीश्वरःकश्चित्फलरूप्यन्यकर्मणाम् कर्त्तारंभजतेसोऽपिनह्यकर्त्तुःप्रभुर्हिसः १४ किमिंद्रेणेहभूता नांस्वस्वकर्मानुवर्त्तिनाम् अनीशेनान्यथाकर्त्तुंस्वभावविहितंनृणाम् १५

न्यंविनाकृष्यादिवैफल्यादित्यर्थः १० ११ इंद्रायमन्युंजनयन्निति को पजननद्वारागर्वपर्वतादिंद्रंअवतारयितुंदेवतानिराकरणंनत्वयमेवाभिप्रायइत्यर्थः १२ प्रथमंतावत्कर्मवादेनदेवान्निराकरोति कर्मणेति १३ ननुजडात्कर्मणःके वलात्कथंफलसिद्धिःस्यादितिचेत् अहोअशीलितमीमांसानांस्वमतिविलसितम्रत्याकर्मणांफलकारणत्वे वचनतोऽवगतेकिंततोऽनुपपन्नंनाम केचित्पुनर तिसाहसभीताःकर्मतंत्रपरमीश्वरंमन्यंतेतन्मतमनूद्यनिराकरोति अस्तिचेदिति स्वयंकर्मभिरलिप्तोऽन्येषांजीवानांकर्मणांफलरूपीफलदाताकर्त्तारंभजते तत्तत्कर्मफलदानेन १४ अतःकर्मणएवफलसिद्धेस्तत्पारतंत्र्येणअजागलस्तनतुल्यत्वान्नदेवतयाकृत्यमित्याह किमिंद्रेणेति ननुकर्मणोऽपिप्रवृत्तिरंतर्याम्य पेक्षैवकथंसर्वथादेवतायाअनुपयोगइत्याशंक्याह स्वभावविहितमिति स्वभावेनप्राक्तनसंस्कारेणैवविहितंयत्कर्मतदन्यथाकर्त्तुमनीशेन १५

एतद्विवृणोति स्वभावतंत्रइति प्रवृत्तेः संस्काराधीनत्वात्किमंतर्यामिणेत्यर्थः १६ तस्मात्स्वभावतोनिष्पन्नस्यकर्मणएवसर्वकारणत्वात्कर्मैवपूज्यमित्याह देहानि तिसार्द्धेन १७ संपूजयेत् संमानयेत् ननुदेवतोद्देशेनद्रव्यत्यागात्मकत्वात् कर्मणः कथंदेवतांविनासिद्धिरित्याशंक्य कर्मांगमात्रंदेवतेतिपक्षमुपसंहरन्निवहेतुवा दमाश्रित्यअन्यामेवशैलगवादिरूपांदेवतांसमर्थयते अंजसेति १८ हेतुबलेनैवविपक्षेदोषमाह आजीव्येति उपजीवति सेवते १९ स्ववृत्तिंवक्तुंदृष्टांतत्वेनव र्णानांवृत्तिभेदमाह वर्त्तेतेति ब्रह्मणावेदाध्ययनादिना २० वैश्यवृत्तेश्चातुर्विध्यमाह कृषीति कृषिवाणिज्यसहितागोरक्षाएवंत्रयम् कुसीदंवृद्धिजीवनम् २१ ननुगवामपिवृत्तिर्महेंद्राधीनैवेत्याशंक्यनिरीश्वरसांख्यमताश्रयेणनिराकरोति सत्त्वमितिश्लोकद्वयेन अन्योऽन्यंस्त्रीपुरुषयोगेन २२ सर्वतइति

स्वभावतंत्रोहिजनः स्वभावमनुवर्त्तते स्वभावस्थमिदंसर्वंसदेवासुरमानुषम् १६ देहानुच्चावचान्जंतुः प्राप्योत्सृजतिकर्मणा शत्रु मित्रमुदासीनः कर्मैवगुरुरीश्वरः १७ तस्मात्संपूजयेत्कर्मस्वभावस्थः स्वकर्मकृत् अंजसायेनवर्त्तेततदेवास्यहिदैवतम् १८ आ- जीव्यैकतरंभावंयस्त्वन्यमुपजीवति नतस्माद्विंदतेक्षेमंजारंनार्यसतीयथा १९ वर्त्तेतब्रह्मणाविप्रोराजन्योरक्षयाभुवः वैश्यस्तु वार्त्तयाजीवेच्छूद्रस्तुद्विजसेवया २० कृषिवाणिज्यगोरक्षाकुसीदंतुर्यमुच्यते वार्त्ताचतुर्विधातत्रवयंगोवृत्तयोऽनिशम् २१ सत्त्वंरजस्तमइतिस्थित्युत्पत्त्यंतहेतवः रजसोत्पद्यतेविश्वमन्योऽन्यंविविधंजगत् २२ रजसाचोदितामेघावर्षंत्यंबूनिसर्वतः प्रजा स्तैरेवसिध्यंतिमहेंद्रः किंकरिष्यति २३ ननः पुरोजनपदानग्रामानगृहावयम् नित्यंवनौकसस्तातवनशैलनिवासिनः २४ तस्माद्ग वांब्राह्मणानामद्रेश्चारभ्यतांमखः यइंद्रयागसंभारास्तैरयंसाध्यतांमखः २५ पच्यतांविविधाः पाकाः सूपांताः पायसादयः संया वापूपशष्कुल्यः सर्वदोहश्चगृह्यताम् २६ हूयंतामग्नयः सम्यग्ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः अन्नंबहुविधंतेभ्योदेयंवोधेनुदक्षिणाः २७ अन्येभ्यश्चाश्वचांडालपतितेभ्योयथाऽर्हतः यवसंचगवांदत्वागिरयेदीयतांबलिः २८ स्वलंकृताभुक्तवंतः स्वनुलिप्ताः सुवाससः प्रदक्षिणंचकुरुतगोविप्रानलपर्वतान् २९ एतन्ममसंततातक्रियतांयदिरोचते अयंगोब्राह्मणाद्रीणांमह्यंचदयितोमखः ३०

श्रीशुकउवाच कालात्मनाभगवताशक्रदर्पंजिघांसता प्रोक्तंनिशम्यनंदाद्याः साध्वगृह्णंततद्वचः ३१

समुद्रशिलोषरादिष्वपिवृष्टिदर्शनान्नप्रेक्षावत्पूर्वकत्वंवृष्टेरितिभावः तैरेवमेघैरेवसिध्यंतिजीवंति २३ तथापियोगक्षेमार्थंदेवताऽपेक्षितेतिचेदत्तआह ननः पुरइति पुरः पत्तनानिजनपदादेशाः अस्माकंयोगक्षेमहेतुर्वनशैलादयएवेतिभावः २४ ब्राह्मणानपिसंगृह्णन्निगमयति तस्मादिति स्वयमुत्प्रेक्षि तयागप्रयोगकल्पनामाह यइंद्रयागसंभाराइतिसार्द्धपंचभिः संभाराः साधनानि २५ सूपंमौद्गम् पायसंकेवलेपयसिपक्वम् संयावादयोगोधूमादिविकि याः क्रमश्चसूपपायसयोः श्रुत्यादोहस्यार्थतोऽन्येषांपाठतः २६ यागशोभार्थंश्रद्धोत्पादनार्थंचाह हूयंतामिति धेनुदक्षिणाः धेनुसहिताः दक्षिणाः ताएवदा- दक्षिणाः वः युष्माभिः २७ यवसंतृणम् २८ २९ सर्वान्शिरः कंपेनानुमोदयन्नाह गोब्राह्मणाद्रीणामिति मह्यंमम ३० ३१ ६२ ६३

तद्द्रव्येणतेनमहेंद्रमखद्रव्येणगिरिद्विजान्प्रतियथायथंबलीनुपहृत्यदत्वा आहृताःसादराः ३२ ३३ अनडुद्युक्तानिउत्तमानडुद्भिर्युक्तानि सद्विजाशिषःद्वि जाशीर्भिःसहिताः ३४ गोपविश्रंभणंगोपानांविश्वासजनकंरूपंगतःप्राप्तःसन् बलिमुपहारमादत् अभक्षयत् ३५ तस्मै आत्मनेआत्मनास्वयंव्रजजनैःसह नमश्चक्रे अहोइतिसार्द्धश्लोकंपठन् ३६ कामरूपीसर्पादिरूपः अस्मै अद्रये शर्मणेक्षेमाय ३७ कर्मैवालंप्राकृस्वभावोगुणोवाकर्मांगंवा तद्वशोवामहेशःवा र्तिकर्त्रीदेवतेतीयमुक्तादेवक्षोभेषण्मतीनत्वभीष्टा ३८ इतिदशमेटीकायांचतुर्विंशोध्यायः २४ पंचविंशेरुषाशक्रे व्रजनाशायवर्षति उद्धृत्यगिरिमासा रादरक्षद्गोकुलंप्रभुः १ कृष्णोनाथोयेषांतेभ्यः १ क्रुद्धःसन्निंद्रःसांवर्त्तकंनामसंवर्त्तःप्रलयःतत्कर्तारंमेघानांप्रसिद्धंगणंप्राचोदयत् प्रेषयामास ननुकृष्णनाथानां घातेकथंप्रवृत्तइत्याशंक्यात्मसंभावनयानिरस्तविवेकत्वादित्याशयेनाह वाक्यंचाहेत्यादिपंचभिःईशमानी अहमेवेश्वरइतिगर्ववान् २ देवहेलनंदेवस्यममावज्ञां

तथाचव्यदधुःसर्वंयथाऽहमधुसूदनः वाचयित्वास्वस्त्ययनंतद्द्रव्येणगिरिद्विजान् ३२ उपहृत्यबलीन्सर्वानादृतायवसंगवाम् गो धनानिपुरस्कृत्यगिरिंचक्रुःप्रदक्षिणम् ३३ अनांस्यनडुद्युक्तानितेचारुह्यस्वलंकृताः गोप्यश्चकृष्णवीर्याणिगायंत्यःसद्विजाशिषः ३४ कृष्णस्त्वन्यतमंरूपंगोपविश्रंभणंगतः शैलोऽस्मीतिब्रुवन्भूरिबलिमादद्बृहद्वपुः ३५ तस्मैनमोव्रजजनैःसचक्रेआत्मनाऽ त्मने अहोपश्यतशैलोऽसौरूपीनोऽनुग्रहंव्यधात् ३६ एषोऽवजानतोमर्त्यान्कामरूपीवनौकसः हंतिह्यस्मैनमस्यामःशर्मणेआ त्मनोगवाम् ३७ इत्यद्रिगोद्विजमखंवासुदेवप्रणोदिताः यथाविधायतेगोपाःसहकृष्णाव्रजंययुः ३८ इतिश्रीभाग०महा०दश० चतुर्विंशतितमोऽध्यायः २४ श्रीशुकउवाच इंद्रस्तदात्मनःपूजांविज्ञायविहतांनृप गोपेभ्यःकृष्णनाथेभ्योनंदादि भ्यश्चुकोपसः १ गणंसांवर्त्तकंनाममेघानांचांतकारिणाम् इंद्रःप्राचोदयत्क्रुद्धोवाक्यंचाहेशमान्युत २ अहोश्रीमदमाहात्म्यंगो पानांकाननौकसाम् कृष्णंमर्त्यमुपाश्रित्ययेचक्रुर्देवहेलनम् ३ यथादृढैःकर्ममयैःक्रतुभिर्नामनौनिभैः विद्यामान्वीक्षिकींहि त्वातितीर्षंतिभवार्णवम् ४ वाचालंबालिशंस्तब्धमज्ञंपंडितमानिनम् कृष्णंमर्त्यमुपाश्रित्यगोपामेचक्रुरप्रियम् ५ एषांश्रियाव लिप्तानांकृष्णेनाध्मायितात्मनाम् धुनुतश्रीमदस्तंभंपशून्नयतसंक्षयम् ६ अहंचैरावतंनागमारुह्यानुव्रजेव्रजम् मरुद्गणैर्महा वीर्यैर्नंदगोष्ठजिघांसया ७ ३ अदृढैःअसमर्थैःकर्ममयैःक्रियानिर्वर्त्यैः अतएवनामनौनिभैःनाममात्रेणयानौरितिव्यवह्रियतेतत्सदृशैः आन्वीक्षिकी मात्मानुस्मृतिरूपाम् ४ तयावाचालंबहुभाषिणम्बालिशंशिशुंपंडितमानिनंपंडितंमन्यमतःस्तब्धमविनीतमितिनिंदायांयोजिताऽपींद्रस्यभारती श्रीकृष्णस्तौ ति तथाहि वाचालंशास्त्रयोनिम् बालिशमेवमपिशिशुवन्निरभिमानिनम् स्तब्धमन्यस्यवंद्यस्याभावादनम्रम् अज्ञंनास्तिज्ञोयस्मात्तंसर्वज्ञमित्यर्थःपंडित मानिनंपंडितैर्विद्वद्भिर्बहुमाननीयंकृष्णंसदानंदरूपं परब्रह्ममर्त्यंतथाऽपिभक्तवात्सल्येनमनुष्यतयाप्रतीयमानमिति ५ अवलिप्तानांमत्तानांआध्मायितात्म नांबृंहितदेहानांधुनुतअपनयतश्रीमदेनयस्तंभोगर्वस्तम् ६ बिभ्यतस्तान्प्रत्याह अहंचेति अनुव्रजेअनुअनंतरमेवागमिष्यामि मरुद्गणैर्देवगणैःसह ७

मघवता इंद्रेण निर्मुक्तंबंधनंयेषांतेप्रलयाभिप्रायेणबद्धा आसन् तदानिर्मुक्तबंधनाः संतः आसारैर्धारासंपातैः पीडयामासुः ८ स्तनयित्नुभिरशनिभिः स्वनंतः गर्ज्जंतः मरुद्गणैः आवहप्रवाहादिवायुसमूहैः नुन्नाः प्रेरिताः जलशर्कराजलोपलान् ९ स्थूणावत्स्थूलाः अभ्रेषुमुंचत्सुसत्सु नतोन्नतंनतंनिम्नम् उन्नतंनिर्दिष्टीतम् यथाभवतितथाभूर्नादृश्यत १० जातवेपनाः जातकंपाः ११ तत्रपशूनांयानविशिनष्टि शिरइति १२ गोपगोपीनांप्रार्थनमाह कृष्णकृष्णेति त्वमेवनाथो यस्यतद्गोकुलंगवांकुलंवंशमस्मांश्च देवादिंद्रात्त्रातुंरक्षितुमर्हसि विज्ञापनात्पूर्वमेवकुपितेनेंद्रेणकृतंतद्धर्षमेने १४ कथंमेनेतदाह अपलीति अपगतऋ

ऋषिरुवाच इत्थंमघवताऽऽज्ञप्तामेघानिर्मुक्तबंधनाः नंदगोकुलमासारैःपीडयामासुरोजसा ८ विद्योतमानाविद्युद्भिःस्तनंतःस्तनयित्नुभिः तीव्रैर्मरुद्गणैर्नुन्नाववृषुर्जलशर्कराः ९ स्थूणास्थूलावर्षधारामुंचत्स्वभ्रेष्वभीक्ष्णशः जलौघैःप्लाव्यमानाभूर्नादृश्यतनतोन्नतम् १० अत्यासारातिवातेन पशवोजातवेपनाः गोपागोप्यश्चशीतार्त्तागोविंदशरणंययुः ११ शिरःसुतांश्चकायेनप्रच्छाद्यासारपीडिताः वेपमानाभगवतःपादमूलमुपाययुः १२ कृष्णकृष्णमहाभागत्वन्नाथंगोकुलंप्रभो त्रातुमर्हसिदेवान्नःकुपिताद्भक्तवत्सल १३ शिलावर्षनिपातेनहन्यमानमचेतनम् निरीक्ष्यभगवान्मेनेकुपितेंद्रकृतंहरिः १४ अपर्त्त्वत्युल्बणंवर्षमतिवातंशिलामयम् स्वयागेनिहतेऽस्माभिरिंद्रोनाशायवर्षति १५ तत्रप्रतिविधिंसम्यगात्मयोगेनसाधये लोकेशमानिनांमौढ्याद्धरिष्येश्रीमदंतमः १६ नहिसद्भावयुक्तानांसुराणामीशविस्मयः मत्तोऽसतांमानभंगःप्रशमायोपकल्पते १७ तस्मान्मच्छरणंगोष्ठंमन्नाथंमत्परिग्रहम् गोपायेस्वात्मयोगेनसोऽयंमेव्रतआहितः १८ इत्युक्त्वैकेनहस्तेनकृत्वागोवर्धनाचलम् दधारलीलयाकृष्णश्छत्राकमिवबालकः १९ अथाहभगवान्गोपान्हेऽबतातव्रजौकसः यथोपजोषंविशतगिरिगर्तंसगोधनाः २० नत्रासइहवःकार्योमद्धस्ताद्रिनिपातने वातवर्षभयेनालंतत्त्राणंविहितंहिवः २१ तथानिर्विविशुर्गर्त्तंकृष्णाश्वासितमानसाः यथावकाशंसधनाःसव्रजाःसोपजीविनः २२ क्षुत्तृड्व्यथांसुखापेक्षांहित्वातैर्व्रजवासिभिः वीक्ष्यमाणोदधावद्रिंसप्ताहंनाचलत्पदात् २३ कृष्णयोगानुभावंतंनिशम्येंद्रोऽतिविस्मितः निस्तंभोभ्रष्टसंकल्पःस्वान्मेघान्संन्यवारयत् २४ खंव्यभ्रमुदितादित्यंवातवर्षंचदारुणम् निशाम्योपरतंगोपान्गोवर्द्धनधरोऽब्रवीत् २५

तुर्यस्यतद्धर्षम् अतिशायितोवातोयस्मिन्तत् अतिवातम् शिलामयंशिलाप्रचुरम् १५ तत्रप्रतिज्ञापूर्वंगोवर्धनोद्धरणमाह तत्रेति तत्रप्रतिविधिंप्रतीकारंस्वसामर्थ्येनसाधयिष्यामि तेनचमौढ्यात्लोकेशमानिनांश्रीमदलक्षणंतमोहरिष्यामि बहुवचनंतुवरुणादीनभिप्रैति १६ ननुदेवाःसात्त्विकास्त्वद्भक्ताश्चकुतस्तेषांनमस्तत्राह नहीति सद्भावः सत्त्वंमद्भक्तिर्वातद्युक्तानांसुराणामीशावयमितिविस्मयोगर्वोयस्मान्नघटतेअतोऽसंतस्ते किंच तेषांमानभंगोऽनुग्रहएवेत्याह मत्तइति १७ गोपायेरक्षिष्यामि किंच सोऽयंमेमयाव्रतोनियमः संकल्पोवाआहितःधृतइत्यर्थः १८ कृत्वाउत्कृत्य छत्राकंशिलींध्रम् १९ यथोपजोषंयथासुखम् २० २१ सव्रजाःशकटमंडलसहिताःसोपजीविनःभृत्यपुरोहितादिसहिताः २२ पदात्स्थानात् २३ २४ २५

ब्धुदप्रायाः विगतोदकप्रायाः स्वल्पजलाइत्यर्थः २६ शकटोदोपकरणम् शकटैरूढमुपकरणंयथाभवतितथा २७ २८ निभृताः तूष्णीः यथोचितंपरिरंभणादिभिः
समीयुः उपजग्मुः सदाशिषःश्रेष्ठानाशीर्वादान् २९ ३० ३१ ३२ ततोगोवर्धनस्थानात् अस्यश्रीकृष्णस्यतथाविधानिगोवर्धनोद्धरणादिरूपाणिकृतानिगायंत्यः
ईयुः ययुः कथंभूताः एवंप्रेम्णात्हृदिस्पृशंतीतिहृदिस्पृशस्ताः यद्वा कथंभूतस्य प्रेष्ठत्वेनतासांहृदिस्पृशतीतिहृदिस्पृक् तस्य ३३ इतिदशमेटीकायांपंचविं
शोऽध्यायः २५ षड्विंशेविस्मितान्गोपान्कृष्णस्याद्भुतकर्मभिः नंदोगर्गोक्तिमाश्राव्यतदैश्वर्यमवर्णयत् १ यदूचुस्तदाह बालकस्येति यद्यस्मात्अ

निर्यातत्यजतत्रासंगोपाः सस्त्रीधनार्भकाः उपारतंवातवर्षंव्युदप्रायाश्चनिम्नगाः २६ ततस्तेनिर्ययुर्गोपाः स्वंस्वमादायगोधनम् शक
टोदोपकरणंस्त्रीबालस्थविराशनैः २७ भगवानपितंशैलंस्वस्थानेपूर्ववत्प्रभुः पश्यतांसर्वभूतानांस्थापयामासलीलया २८ तंप्रेमवे
गान्निभृताव्रजौकसोयथासमीयुःपरिरंभणादिभिः गोप्यश्चसस्नेहमपूजयन्मुदादध्यक्षताद्भिर्युयुजुःसदाशिषः २९ यशोदारोहिणी
नंदोरामश्चबलिनांवरः कृष्णमालिंग्ययुयुजुराशिषःस्नेहकातराः ३० दिविदेवगणाःसाध्याःसिद्धगंधर्वचारणाः तुष्टुवुर्मुमुचुस्तुष्टाःपु
ष्पवर्षाणिपार्थिव ३१ शंखदुंदुभयोनेदुर्दिविदेवप्रणोदिताः जगुर्गंधर्वपतयस्तुंबुरुप्रमुखान्नृप ३२ ततोऽनुरक्तैःपशुपैःपरिश्रि
तोराजन्स्वगोष्ठंसबलोव्रजद्धरिः तथाविधान्यस्यकृतानिगोपिकागायंत्यईयुर्मुदिताहृदिस्पृशः ३३ इतिश्रीभाग॰ महा॰ दश॰
पंचविंशोऽध्यायः २५ श्रीशुकउवाच एवंविधानिकर्माणिगोपाःकृष्णस्यवीक्ष्यते अतद्वीर्यविदःप्रोचुःसमभ्येत्यसुवि
स्मिताः १ बालकस्ययदेतानिकर्माण्यत्यद्भुतानिवै कथमर्हत्यसौजन्मग्राम्येष्वात्मजुगुप्सितम् २ यःसप्तहायनोबालःकरेणैकेनलील
या कथंबिभ्रद्गिरिवरंपुष्करंगजराडिव ३ तोकेनामीलिताक्षेणपूतनायामहौजसः पीतःस्तनःसहप्राणैःकालेनेववयस्तनोः ४ हि
न्वतोऽधःशयानस्यमास्यस्यचरणावुदक् अनोऽपतद्विपर्यस्तंरुदतःप्रपदाहतम् ५ एकहायनआसीनोह्रियमाणोविहायसा दैत्ये
नयस्तृणावर्तमहन्कंठग्रहातुरम् ६ क्वचिद्धैयंगवस्तैन्येमात्राबद्धउलूखले गच्छन्नर्जुनयोर्मध्येबाहुभ्यांतावपातयत् ७ वनेसंचा
रयन्वत्सान्सरामोबालकैर्वृतः हंतुकामंबकंदोर्भ्यांमुखतोऽरिमपाटयत् ८ वत्सेषुवत्सरूपेणप्रविशंतंजिघांसया हत्वान्यपातय
त्तेनकपित्थानिचलीलया ९ हत्वारासभदैतेयंतद्बंधूंश्चबलान्वितः चक्रेतालवनंक्षेमंपरिपक्वफलान्वितम् १०

द्भुतानिकर्माणितस्मात् ग्राम्येषुगोपालेषुकथंजन्मार्हतीति आत्मजुगुप्सितमात्मानर्हम् २ अद्भुतानिकर्माण्याहुः यःसप्तहायनइति कथंबिभ्रत्स्थितइति पुष्क
रंपद्मंगजराट्महागजइव ३ महौजसःमहाबलायाः तनोर्वयःआयुःयौवनंवाकालेनयथापीयतेतद्वत् ४ कथमित्यनुवर्तते अनसःअधःशयानस्यमास्यस्य
मासास्त्रयःपरिच्छेदकायस्यउदक्ऊर्ध्वंचरणौहिन्वतःचालयतःप्रपदेनपदाग्रेणहतंविपर्यस्तमनःकथमपतत् ५ यःकृष्णःदैत्येनह्रियमाणःसन् तंतृणावर्तंदैत्यं
कथमहन्नित्यर्थः ६ हैयंगवस्तैन्येनवनीतचौर्येबाहुभ्यांगच्छन्रिंगयन्नित्यर्थः ७ मुखतोहंतुकामोयस्यतंबकवेषमरिंबाहुभ्यांमुखतःकथमपाटयत् ८ ९ १०

११ आशीविषतमः अतिक्रूरविषश्वासावहींद्रश्वतम् १२ औत्पत्तिकः स्वाभाविकः कथमिति किंसर्वेषामात्माऽयंस्यादितिशंका १३ उक्तमपिअतिविस्मये
नवदंति कसप्तहायनइति १४ माकृश्रुतमेवगर्गाचार्यवाक्यम् तच्चरितपरिशीलनेन निवृत्ताऽसंभावनस्यनंदस्यकृष्णतत्त्वावबोधकंजातम् सइदानींतेनैव
वाक्येन गोपाननुपदिशति श्रूयतामिति १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ तस्मात्तस्यकर्मसुविस्मयोनास्तीतिनंदस्योक्तिः २२ इत्यद्धासाक्षात्मांप्रतिसमा
दिश्यगर्गेचस्वगृहंगतेसतितदानींतथामन्यमानोऽपिइदानींकृष्णंनारायणस्यांशंमन्ये अत्रहेतुः अक्लिष्टकारिणमिति २३ २४ गोवर्द्धनोद्धरणंसपरिकर

प्रलंबंघातयित्वोग्रंबलेनबलशालिना अमोचयद्व्रजपशून्गोपांश्चारण्यवह्नितः ११ आशीविषतमाहींद्रंदमित्वाविमदंह्रदात्
प्रसह्योद्वास्ययमुनांचक्रेऽसौनिर्विषोदकाम् १२ दुस्त्यजश्चानुरागोऽस्मिन्सर्वेषांनोव्रजौकसाम् नंदतेतनयेऽस्मासुतस्याप्यौ
त्पत्तिकःकथम् १३ क्वसप्तहायनोबालःक्वमहाद्रिविधारणम् ततोनोजायतेशंकाव्रजनाथतवात्मजे १४ नंदउवाच
श्रूयतांमेवचोगोपाव्येतुशंकाचवोऽर्भके एनंकुमारमुद्दिश्यगर्गोमेयदुवाचह १५ वर्णास्त्रयःकिलास्यासन्गृह्णतोऽनुयुगंत
नूः शुक्लोरक्तस्तथापीतइदानींकृष्णतांगतः १६ प्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्मजः वासुदेवइतिश्रीमानभिज्ञाःसंप्र
चक्षते १७ बहूनिसंतिनामानिरूपाणिचसुतस्यते गुणकर्मानुरूपाणितान्यहंवेदनोजनाः १८ एषवःश्रेयआधास्यद्गोपगोकु
लनंदनः अनेनसर्वदुर्गाणियूयमंजस्तरिष्यथ १९ पुरानेनव्रजपतेसाधवोदस्युपीडिताः अराजकेरक्ष्यमाणाजिग्युर्दस्यून्समेधि
ताः २० यएतस्मिन्महाभागाःप्रीतिंकुर्वंतिमानवाः नारयोऽभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः २१ तस्मान्नंदात्मजोऽयंते
नारायणसमोगुणैः श्रियाकीर्त्यानुभावेनतत्कर्मसुनविस्मयः २२ इत्यद्धामांसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगते मन्येनारायणस्यांशंकृ
ष्णमक्लिष्टकारिणम् २३ इतिनंदवचःश्रुत्वागर्गगीतंव्रजौकसः दृष्टश्रुतानुभावास्तेकृष्णस्यामिततेजसः मुदितानंदमानर्चुःकृ
ष्णंचगतविस्मयाः २४ देवेवर्षतियज्ञविप्लवरुषावज्राश्मपर्षानिलैःसीदत्पालपशुस्त्रियात्मशरणंदृष्ट्वाऽनुकंप्युत्स्मयन् उत्पा
ट्यैककरेणशैलमबलोलीलोच्छिलीध्रंयथाबिभ्रद्गोष्ठमपान्महेंद्रमदभित्प्रीयान्नइंद्रोगवाम् २५ इतिश्रीभाग॰महा॰दश॰
षड्विंशतितमोऽध्यायः २६

मनुस्मरन्प्रकटितैश्वर्यस्यश्रीकृष्णस्यप्रीतिंप्रार्थयते देवइति यज्ञविप्लवेनयारुट् तयादेवेइंद्रेवर्षतिसतिवज्राश्म
परुषानिलैः अशनिजलशर्करातीव्रवायुभिःसीदत्पालपशुस्त्रियात्मशरणंसीदंतःपालाःपशवस्त्रियश्चयस्मिन्तत्तथा आत्मास्वयमेवशरणंयस्यतद्गोष्ठं
दृष्ट्वा अनुकंपीउत्स्मयन् हसन्प्रौढिमाविष्कुर्वन्शैलमुत्पाट्य अबलोबालोलीलाऽर्थेउच्छिलींध्रंयथातथाएकेनकरेणबिभ्रत्दधत्गोष्ठमपात् पालित
वान् एवंमहेंद्रमदभित् गवामिंद्रइत्युत्तराध्यायार्थंचस्मरतिसएवंभूतःश्रीकृष्णोनःप्रीयात्प्रीयतामिति षड्विंशेदशमेऽव्यक्तःषड्विंशोदशमोह
रिः व्यनक्तुपंचविंशंमांचतुर्विंशतितःपृथक् २५ इतिदशमेटीकायांषड्विंशोऽध्यायः २६

सप्तविंशेतदालस्यकृष्णस्यप्रभवंपरम् वर्ण्यतेसुरभीद्राभ्यामभिषेकमहोत्सवः १ गोवर्धनेधृतेशैलइतिशक्रस्यभयेनागमनेहेतुः आसाराद्रक्षितेव्रजइतिस्वरूपे
हर्षेणागमनम् १ तत्रेंद्रआगत्यकिंकृतवांस्तदाह विविक्तउपसंगम्येत्यादिना अथाहसुरभिरित्यतःप्राक्तनेनग्रंथेन विविक्तेएकांते पादयोःपस्पर्श नमश्चकार २
अस्यकृष्णस्यश्रुतश्चासावनुभावश्चश्रुतानुभावःदृष्टःश्रुतानुभावोयेनसइंद्रः नष्टस्त्रिलोकेशोऽहमितिमदोयस्यसः ३ तत्रममापराधंक्षमस्वेतिवक्तुंतवतावदपरा
धोनास्त्येवत्वयाअनुग्रहएवकृतइत्याहचतुर्भिः विशुद्धसत्वमिति धामस्वरूपंशांतमेकरूपमनश्वतपोमयंप्रचुरज्ञानंसर्वज्ञमित्यर्थः कुतः ध्वस्तरजस्तमस्कंध्वस्ते
अविद्यमानेरजस्तमसीयस्मिन् अतएवायमस्मदादिषुदृश्यमानःमायाकार्यरूपः गुणसंप्रवाहःगुणैःसंप्रोह्यतइति तथासंसारइत्यर्थः सःतेतवनविद्यते यतः
अनुग्रहेणाज्ञानेनानुबध्यतइतितथासःसर्वज्ञस्यतेनास्तीत्यर्थः अज्ञानसंबंधोवा ४ यदाअज्ञानतत्कृतदेहसंबंधोनस्ततःतदातत्कृतानांलोभादीनांकावार्तेत्याह
कुतोन्विति तत्कृतादेहसंबंधकृतास्तद्धेतवः पुनरन्यस्यदेहस्यहेतवः ननुज्ञानिनामपितेदृश्यंतेअतआह अबुधलिंगभावाअज्ञानिनांगमकाःयावद्रागादिमत्वं

श्रीशुकउवाच गोवर्द्धनेधृतेशैलेआसाराद्रक्षितेव्रजे गोलोकादाव्रजत्कृष्णंसुरभिःशक्रएवच १ विविक्तउपसंगम्यव्रीडितःकृ
तहेलनः पस्पर्शपादयोरेनंकिरीटेनार्कवर्चसा २ दृष्टश्रुतानुभावोऽस्यकृष्णस्यामिततेजसः नष्टत्रिलोकेशमदइंद्रआहकृतांजलिः
३ इंद्रउवाच विशुद्धसत्वंतवधामशांतंतपोमयंध्वस्तरजस्तमस्कम् मायामयोऽयंगुणसंप्रवाहोनविद्यतेतेऽग्रहणानुबं
धः ४ कुतोनुतद्धेतवईशतत्कृतालोभादयोयेऽबुधलिंगभावाः तथाऽपिदंडंभगवान्बिभर्तिधर्मस्यगुप्त्यैखलनिग्रहाय ५ पिता
गुरुस्त्वंजगतामधीशोदुरत्ययःकालउपात्तदंडः हितायस्वेच्छातनुभिःसमीहसेमानंविधुन्वन्जगदीशमानिनाम् ६ येमद्विधाज्ञा
जगदीशमानिनस्त्वांवीक्ष्यकालेऽभयमाशुतन्मदम् हित्वाऽर्यमार्गंप्रभजंत्यपस्मयाईहाखलानामपितेऽनुशासनम् ७ सत्वंम
मैश्वर्यमदप्लुतस्यकृतागसस्तेऽविदुषःप्रभावम् क्षंतुंप्रभोऽथार्हसिमूढचेतसोमैवंपुनर्भून्मतिरीशमेऽसती ८ तवावतारोऽयम
धोक्षजेहस्वयंभराणामुरुभारजन्मनाम् चमूपतीनामभवायदेवभवाययुष्मच्चरणानुवर्तिनाम् ९

तावत्ज्ञानित्वमेवनसिद्धमित्यर्थः लोभा
द्यभावेऽपिमन्मानभंगोदंडार्थमित्याह तथाऽपीति ५ ननुत्वहंडेचममगोपपुत्रस्यकाशक्तिः किंवाकारणंकोवादंडोमयाकृतइत्यतआह पितेति त्वंपिताजगतांजन
कः गुरुरुपदेशाअधीशःनियंताइतिदंडधारणेहेतुत्रयम् कालत्वात्समर्थःतस्मादुपात्तदंडोहितायकल्याणायस्वेच्छातनुभिर्लीलावतारैःसमीहसेतवसमीहालीलैवजग
दीशमानिनामस्माकंमानंविधूननमित्यर्थः ६ कथमेतदित्यतआह यइति मद्विधाश्चतेअज्ञाश्चतेअतोजगदीशमानिनःकालेभयकालेऽपियथाऽधुनैवातिवृष्टौत्वामभयं
भयमगणयंतंवीक्ष्यआशुतन्मदंजगदीशाइतिमदंहित्वाविगतगर्वाःसंतःआर्यमार्गंसद्भक्तिलक्षणंभजंति अतस्तवईहैवखलानामनुशासनंदंडइत्यर्थः ७ एवंभगवत्
स्वरूपमभिप्रायंचानुवर्ण्यक्षमापयति सत्वमिति एवंभूताअसतीमतिर्मेपुनर्माभूत्इतिप्रार्थनानंतरम् ८ महानयमपराधःकथंक्षंतव्यइतिचेदतआह तवेतिस्वयंभ
राणांपुनश्चउरुभारजन्मनांबहूनांभाराणांजन्मयेभ्यस्तेषामभवायनाशाय युष्मच्चरणसेविनांतुभवाय अतोममत्वत्सेवकत्वादत्यंतापराधिनोऽपिक्षंतव्यमितिभावः

क्षमापयन्नमस्करोति नमइति तुभ्यंभगवतेकृष्णायनमः पुरुषायसर्वांतर्यामिणे महात्मनेअंतस्थत्वेऽप्यपरिच्छिन्नाय कुतः वासुदेवाय सर्वनिवासाय सात्वतांयादवानां पतये १० तर्हि किमहंयादवः न स्वच्छंदोपात्तदेहायस्वेषांभक्तानां छंदेनइच्छयास्वीकृतदेहाय तत्रापिविशुद्धंज्ञानमेवमूर्तिर्यस्यतस्मै मायया सर्वस्मैसर्वरूपाय कुतः सर्वस्य बीजायकारणाय अतएवसर्वभूतात्मनेनेनमइति ११ कृतागसइत्यनेनोक्तमपराधंनिवेदयति मयेदमिति आसारवायुभिः गोष्ठनाशायमयेदंमत्कृतंत्वंचेष्टितंकृतम् १२ तथाऽपिप्रभोईशत्वयाऽनुगृहीतोऽस्मि अनुग्रहंदर्शयति ध्वस्तस्तंभइतिवृथोद्यमइतिच १३ १४ इंद्रेणस्वाभिप्रायेनिवेदितेभगवानपितथैवाह मयेति इंद्रश्रियादेवराज्येन १५ १६ वः युष्माभिः बहुवचनंवरुणाद्यभिप्रायेण क्वगंतव्यंस्वर्गेऽपि तवैवेश्वरत्वादितिचेत्तत्राह क्रियतामिति मदनुशासनेनय

नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहात्मने । वासुदेवायकृष्णायसात्वतांपतयेनमः १० स्वच्छंदोपात्तदेहायविशुद्धज्ञानमूर्तये सर्वस्मैसर्वबीजायसर्वभूतात्मनेनमः ११ मयेदंभगवन्गोष्ठनाशायासारवायुभिः चेष्टितंविहतेयज्ञेमानिनातीव्रमन्युना १२ त्वयेशानुगृहीतोऽस्मिध्वस्तस्तंभोहतोद्यमः ईश्वरंगुरुमात्मानंत्वामहंशरणंगतः १३ श्रीशुकउवाच एवंसंकीर्त्तितःकृष्णोमघोनाभगवानमुम् मेघगंभीरयावाचाप्रहसन्निदमब्रवीत् १४ श्रीभगवानुवाच मयातेऽकारिमघवन्मखभंगोऽनुगृह्णता मदनुस्मृतयेनित्यंमत्तस्येंद्रश्रियाभृशम् १५ मामैश्वर्यश्रीमदांधोदंडपाणिंनपश्यति तंभ्रंशयामिसंपद्भ्योयस्यचेच्छाम्यनुग्रहम् १६ गम्यतांशक्रभद्रंवःक्रियतांमेऽनुशासनम् स्थीयतांस्वाधिकारेषुयुक्तैर्वःस्तंभवर्जितैः १७ अथाहसुरभिःकृष्णमभिवंद्यमनस्विनी स्वसंतानैरुपामंत्र्यगोपरूपिणमीश्वरम् १८ सुरभिरुवाच कृष्णकृष्णमहायोगिन्विश्वात्मन्विश्वसंभव भवतालोकनाथेनसनाथावयमच्युत १९ त्वंनःपरमकंदैवंत्वंनइंद्रोजगत्पते भवायभवगोविप्रदेवानांयेचसाधवः २० इंद्रंनस्त्वाऽभिषेक्ष्यामोब्रह्मणानोदितावयम् अवतीर्णोऽसिविश्वात्मन्भूमेर्भारापनुत्तये २१ श्रीशुकउवाच एवंकृष्णमुपामंत्र्यसुरभिःपयसाऽऽत्मनः जलैराकाशगंगायाऐरावतकरोद्धृतैः २२ इंद्रःसुरर्षिभिःसाकंनोदितोदेवमातृभिः अभ्यषिंचतदाशार्हंगोविंदइतिचाभ्यधात् २३ तत्रागतास्तुंबरुनारदादयोगंधर्वविद्याधरसिद्धचारणाः जगुर्यशोलोकमलापहंहरेःसुरांगनाःसंननृतुर्मुदान्विताः २४

थापूर्वंतत्रस्थीयतामित्यर्थः युक्तैरप्रमत्तैः स्तंभवर्जितैः निरहंकारैः १७ स्वसंतानैर्गोभिः सहउपामंत्र्यकृष्णकृष्णेत्यादिसंबोध्य १८ इंद्रेणहता अपिभवतासनाथावयंकृताः रक्षिताइत्यर्थः १९ त्वंनः परमंदैवंदैवतंदेवता अतः हेजगत्पतेगोविप्रदेवानांयेऽन्येचसाधवः तेषांभवायअभ्युदयायअद्यत्वमेवइंद्रोभव २० ननुभवतामिंद्रोऽस्तीतिचेदतआह इंद्रमिति अलंपुरंदरस्येंद्रतयाइत्यर्थः ननुदेवएवइंद्रोभवतिकथमहंभवेयमितिचेदतआह अवतीर्णोऽसीति २१ सुरभिः आत्मनः पयसाऽभ्यषिंचत् इंद्रश्चाकाशगंगायाजलैरभ्यषिंचत् २२ देवमातृभिरदित्यादिभिर्देवैर्मातृभिश्चेतिवा गाःपशून्गांस्वर्गंवाइंद्रत्वेनविंदतीतिकृत्वागोविंदइत्यभ्यधात् नामकृतवानित्यर्थः २३ २४

देवनिकायेषुकेतवइवदर्शनीयाःमुख्याइत्यर्थः गावःगांपृथ्वीम् पयोभिर्द्रुतामार्द्रामनयन् अकुर्वन्नित्यर्थः २५ नानारसौघाः क्षीरादिवाहिन्यः अकृष्टपच्याःकृषणं विनैवपक्वाः ओषधयोव्रीह्यादयआसन् यद्वा अकृष्टपच्याओषधयोयेषुतेगिरयः उन्मणीन् गर्भगतान्मणीन् उत्उद्गतान्बहिःप्रकटान् अबिभ्रत् अबिभरुः २६ २७ २८ अहमिंद्रोहिदेवानांत्वंगवामिंद्रतांगतः गोविंदइतिलोकेत्वांगास्यंतिभुविमानवाः १ इतिदशमेटीकायांसप्तविंशोऽध्यायः २७ अष्टाविंशेततोनंदानयनंवरुणालयात् वैकुंठदर्शनंचाथगोपानामनुवर्ण्यते १ गोवर्धनसमुद्धृत्यवशीकृत्वासुरेश्वरम् नंदानयनतःकृष्णोवरुणंचवशेऽनयत् २ १ कलामात्राया द्वादश्यांपारणादराभिनिवेशेनासुरींवेलांअविज्ञायारुणोदयात्पूर्वमेवशास्त्रबलेननिशिउदकंप्रविष्टंतदनभिज्ञोवरुणस्यभृत्योऽनयदिति तथाचशास्त्रम्

नंतुष्टुवुर्देवनिकायकेतवोव्यवाकिरंश्चाद्भुतपुष्पवृष्टिभिः लोकाःपरांनिर्वृतिमाप्नुवंस्त्रयोगावस्तदागामनयन्पयोद्रुताम् २५ नानारसौघाःसरितोवृक्षाआसन्मधुस्रवाः अकृष्टपच्यौषधयोगिरयोबिभ्रदुन्मणीन् २६ कृष्णेभिषिक्तएतानिसत्वानिकुरुनंदन निर्वैराण्यभवंस्तातक्रूराण्यपिनिसर्गतः २७ इतिगोगोकुलपतिंगोविंदमभिषिच्यसः अनुज्ञातोययौशक्रोवृतोदेवादिभिर्दिवम् २८ इतिश्रीभाग० महा० दश० इंद्रस्तुतिर्नामसप्तविंशोऽध्यायः २७ श्रीशुकउवाच एकादश्यांनिराहारःसमभ्यर्च्यजनार्दनम् स्नातुंनंदस्तुकालिंद्याद्वादश्यांजलमाविशत् १ तंगृहीत्वाऽनयद्भृत्योवरुणस्यासुरोऽन्तिकम् अविज्ञायासुरींवेलांप्रविष्टमुदकंनिशि २ चुक्रुशुस्तमपश्यंतःकृष्णरामेतिगोपकाः भगवांस्तदुपश्रुत्यपितरंवरुणाहृतम् तदंतिकंगतोराजन्स्वानामभयदोविभुः ३ प्राप्तंवीक्ष्यहृषीकेशंलोकपालःसपर्यया महत्यापूजयित्वाऽहतद्दर्शनमहोत्सवः ४ वरुणउवाच अद्यमेनिभृतोदेहअद्यार्थोऽधिगतःप्रभो त्वत्पादभाजोभगवन्नवापुःपारमध्वनः ५ नमस्तुभ्यंभगवतेब्रह्मणेपरमात्मने नयत्रश्रूयतेमायालोकसृष्टिविकल्पना ६ अजानतामामकेनमूढेनाकार्यवेदिना आनीतोऽयंतवपितातद्भवान्क्षंतुमर्हति ७ ममाप्यनुग्रहंकृष्णकर्तुमर्हस्यशेषदृक् गोविंदनीयतामेषपितातेपितृवत्सल ८ श्रीशुकउवाच एवंप्रसादितःकृष्णोभगवानीश्वरेश्वरः आदायागात्स्वपितरंबंधूनांचावहन्मुदम् ९ नंदस्त्वतींद्रियंदृष्ट्वालोकपालमहोदयम् कृष्णेचसन्नतिंतेषांज्ञातिभ्योविस्मितोऽब्रवीत् १०

कलार्द्धंद्वादशींदृष्ट्वानिशीथादूर्ध्वमेवहि आमध्यान्हाःक्रियाःसर्वाःकर्त्तव्याःशंभुशासनात् इत्यादि वक्ष्यतिचवरुणः अजानतामामकेनेति भगवद्धर्ममजानतेत्यर्थः २ स्वानांभगवद्धर्मपराणामभयदः माभैष्टेत्यभयंददत् ३ सपर्ययाअर्हणेन ४ अद्यइदानींमेमयादेहोनिभृतः धृतः यदात्वद्दर्शनंजातंतदैवदेहसाफल्यमाप्तमित्यर्थः यद्वानिभृतःपूर्णमनोरथइत्यर्थः किंच अद्यैवार्थोऽधिगतःसर्वरत्नाकरपतिनाऽपीतःपूर्वंनैवंविधोऽर्थःप्राप्तइत्यर्थः किंच संसारोऽपिनिवृत्तएवेत्याशयेनाहत्वत्पादभाजइति अध्वनःपारंमोक्षम् ५ भगवतेनिरतिशयैश्वर्याय ब्रह्मणेपूर्णाय परमात्मनेसर्वजीवनियंत्रे तत्र हेतुः नयत्रेति लोकसृष्टिविकल्पयतियामायासायत्रनश्रूयते अविद्यमानेवतिष्ठतीत्यर्थः ६ अजानतामूढेनत्वत्सिन्नाहरणंयत्कृतंतदिति ७ नंदंविमुच्यसमर्पयति गोविंदेति ८ ९ अनाद्रियमदृष्टपूर्वंलोकपालस्यमहोदयमैश्वर्यं १०

औत्सुक्ययुक्ताधीर्येषांते अपिकिंस्वगतिंस्वस्थानंसूक्ष्मांब्रह्माख्यांच उपाधास्यत् उपाधास्यति नः अस्मान्प्रापयिष्यतीति संकल्पितवंतइत्यर्थः ११ इत्येवंभूतंस्वा
नांस्वेषांसंकल्पम् अखिलदृक् सर्वज्ञः स्वयमेवविज्ञायतेषांसंकल्पसिद्धयेकृपयैतद्वक्ष्यमाणमचिंतयत् १२ अविद्यादेहाद्यहंबुद्धिः ततः कामः ततः कर्मतैरुच्चा
वचासुदेवतिर्यगादिषुभ्रमन् स्वीयांगतिंनवेद १३ स्वंब्रह्मस्वरूपंलोकंवैकुंठाख्यंतमसः प्रकृतेःपरम् १४ देहादिपिहितानादर्शनमशक्यमितिप्रथमंदेहादि
व्यतिरिक्तंब्रह्मस्वरूपंदर्शयामास तदाह सत्यमिति सत्यमबाध्यंज्ञानमजडमनंतमपरिच्छिन्नंज्योतिःस्वप्रकाशंसनातनंशश्वत्सिद्धंब्रह्मगुणापायेगुणापोहेज्ञा
निनोयत्पश्यंति तद्रूपयैवदर्शयामास १५ एवंब्रह्मन्हृदंब्रह्मैवन्हृदवत्न्हृदः तत्रनिमग्नस्यविशेषविज्ञानाभावात् तंब्रह्मन्हृदंतेतुनीताः प्रापितास्तस्मिन्मग्ना
श्च तुशब्दोक्तंविशेषमाह पुनःकृष्णेनउद्धृताः समाधेरिवोत्थापिताः संतः ब्रह्मणस्तस्यैवलोकंवैकुंठाख्यंददृशुरिति ननुब्रह्मनिमग्नानांपुनर्लोकदर्शनमघटित
मेवेत्याशंक्याह यत्रेति यत्रयस्मिन्कृष्णेनिमित्तेसतिपूर्वमक्रूरोऽभ्यगात् दृष्टवान् शुकपरीक्षित्संवादात्मकत्वाद्भूतनिर्देशः नत्वेतस्यैश्वर्यंभगवतिकिं

तेत्वौत्सुक्यधियोराजन्मत्वागोपास्तमीश्वरम् अपिनःस्वगतिंसूक्ष्मामुपाधास्यदधीश्वरः ११ इतिस्वानांसभगवान्विज्ञाया
खिलदृक्स्वयम् संकल्पसिद्धयेतेषांकृपयैतदचिंतयत् १२ जनोवैलोकएतस्मिन्नविद्याकामकर्मभिः उच्चावचासुगतिषुनवेद
स्वांगतिंभ्रमन् १३ इतिसंचिंत्यभगवान्महाकारुणिकोहरिः दर्शयामासलोकंस्वंगोपानांतमसःपरम् १४ सत्यंज्ञानमनंतंय
द्ब्रह्मज्योतिःसनातनम् यद्धिपश्यंतिमुनयोगुणापायेसमाहिताः १५ तेतुब्रह्मन्हृदंनीतामग्नाःकृष्णेनचोद्धृताः ददृशुर्ब्रह्मणोलो
कंयत्राक्रूरोऽध्यगात्पुरा १६ नंदादयस्तुतंदृष्ट्वापरमानंदनिर्वृताः कृष्णंचतत्रच्छंदोभिःस्तूयमानंसुविस्मिताः १७ इति
श्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधे अष्टाविंशतितमोऽध्यायः २८ श्रीशुकउवाच भगवानपिताराात्रीः
शरदोत्फुल्लमल्लिकाः वीक्ष्यरंतुंमनश्चक्रे योगमायामुपाश्रितः १

चिदपिअसंभावितमितिभावः अथवा अक्रूरोयत्रदृष्टवान् त
स्ययमुनान्हृदस्यब्रह्मन्हृदइतिनामतंन्हृदंनीताःसंतोब्रह्मणोलोकंददृशुः पुनश्चकृष्णेनोद्धृताः पूर्ववत्तंदृष्ट्वाविस्मिताबभूवुः व्यवहितान्वयोऽप्रसिद्धक
ल्पनाच्चसोढव्येति १६ १७ इतिदशमेटीकायामष्टाविंशोऽध्यायः २८ ऊनत्रिंशेतुरासार्थमुक्तिप्रत्युक्तयोहरेः गोपीभीरासरंभेतस्य
चांतर्द्धिकौतुकम् १ ब्रह्मादिजयसंरूढदर्पकंदर्पदर्पहा जयतिश्रीपतिर्गोपीरासमंडलमंडनः २ ननुविपरीतमिदंपरदारविनोदेनकंदर्पविजेतृत्व
प्रतीतिः मैवम् योगमायामुपाश्रितः आत्मारामोऽप्यरीरमत् साक्षान्मन्मथमन्मथः आत्मन्यवरुद्धसौरतइत्यादिषुस्वातंत्र्याभिधानात् तस्मा
द्रासक्रीडाविडंबनंकामविजयख्यापनायेत्येवतत्त्वम् किंच शृंगारकथापदेशेनविशेषतोनिवृत्तिपरेयंपंचाध्यायीतिव्यक्तीकरिष्याम: तारात्रीःयाता
बलाग्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाइतिप्रतिश्रुताइत्यर्थः १

तदातस्मिन्नेवक्षणेतस्मीतयेउडुराजश्चंद्रउदगात् उदितः किंकुर्वन् दीर्घकालेनदर्शनंयस्यसः प्रियः स्वप्रियायाः मुखमरुणेनकुंकुमेनयथाविलिंपतितथाप्राच्याः ककुभोदिशः मुखंशंतमैः सुखतमैः करैरश्मिभिः अरुणेनउदयरागेणविलिंपन्नरुणीकुर्वन्नित्यर्थः सप्रसिद्धः उडुराजः चर्षणीनांजनानांशुचः तापग्लानीः मृजन् अपनयन् २ कुमुत्कुमुदंविकसनीयंविद्यतेयस्यतंकुमुद्वंतंनखंडंमंडलंयस्यतंरमायाआननस्यआभाइवआभायस्यतम् नवकुंकुममिवअरुणमेवंविधंचंद्रं दृष्ट्वा तथाचवनंतस्यकोमलैः गोभिः रंजितंदृष्ट्वाकलंमधुरंजगौ अगायत् कथंवामदृशांवामाः मनोहराः दृशोयासांतासांमनोहरंयथा ३ असापल्यार्थमन्योन्यमलक्षितः नज्ञापितः उद्यमोयाभिस्ताः सकांतोयत्रतत्रगीतध्वनिमार्गेणजग्मुः जवेनवेगेनलोलानिचंचलानिकुंडलानियासांताः ४ श्रीकृष्णासूचकशब्दश्रवणेनतत्प्रवणचित्तानांतत्क्षणमेवत्रैवर्गिककर्मनिवृत्तिंद्योतयंत्यइवार्द्धावसितंकर्मविहाययधुः तदाह दुहंत्यइति पयःस्थालीस्थंचुल्ल्यामधिश्रित्यैतत् क्वाथमप्रतीक्षमाणाः काश्चिद्ययुः संयावंगोधूमकणान्नंपक्कमनुद्वास्यअनुत्तार्य ५ ६ अन्याः प्रमृजंत्यः अंगोद्वर्त्तनादिकुर्वत्यः काश्चकाश्चित् कृष्णतुष्ट्यर्थंकर्मत

तदोडुराजः ककुभः करैर्मुखंप्राच्याविलिंपन्नरुणेनशंतमैः सच्चर्षणीनामुदगाच्छुचोमृजन्प्रियः प्रियायाइवदीर्घदर्शनः २ दृष्ट्वाकुमुद्वंतमखंडमंडलंरमाननाभंनवकुंकुमारुणम् वनंचतत्कोमलगोभिरजितंजगौकलंवामदृशांमनोहरम् ३ निशम्यगीततदनंगवर्द्धनंव्रजस्त्रियः कृष्णगृहीतमानसाः आजग्मुरन्योऽन्यमलक्षितोद्यमाः सयत्रकांतोजवलोलकुंडलाः ४ दुहंत्योऽभिययुः काश्चिद्दोहंहित्वासमुत्सुकाः पयोऽधिश्रित्यसंयावमनुद्वास्यापरायुयुः ५ परिवेषयंत्यस्तद्धित्वापाययंत्यः शिशून्पयः शुश्रूषंत्यः पतीन्काश्चिदश्नत्योऽपास्यभोजनम् ६ लिंपंत्यः प्रमृजंत्योऽन्याअंजंत्यः काश्चलोचने व्यत्यस्तवस्त्राभरणाः काश्चित्कृष्णांतिकंययुः ७ तावार्यमाणाः पतिभिः पितृभिर्भ्रातृबंधुभिः गोविंदापहृतात्मानोनन्यवर्त्तंतमोहिताः ८ अंतर्गृहगताः काश्चिद्गोप्योऽलब्धविनिर्गमाः कृष्णंतद्भावनायुक्तादध्युर्मीलितलोचनाः ९ दुःसहप्रेष्ठविरहतीव्रतापधुताशुभाः ध्यानप्राप्ताच्युताश्लेषनिर्वृत्याक्षीणमंगलाः १० तमेवपरमात्मानंजारबुद्ध्याऽपिसंगताः जहुर्गुणमयंदेहंसद्यः प्रक्षीणबंधनाः ११

दासक्तमनसामन्यथाकृतमपिफलत्येवेतिद्योतयन्नाह व्यत्यस्तेति स्थानतः स्वरूपतश्चोर्ध्वाधोधारणेनविपर्ययंप्राप्तानिवस्त्राभरणानियासांताः ७ नचकृष्णाकृष्टमनसांविघ्नाः प्रभवंतीत्याह तावार्यमाणाइति ८ नलब्धोनिर्गमोयाभिस्ताः भागापितद्भावनायुक्ताः तदानितरांदध्युरित्यर्थः ९ किंच तदानीमेवतंपरमात्मानंकृष्णंध्यानतः प्राप्ताः सत्यः गुणमयंदेहंजहुरित्याहश्लोकद्वयेन दुःसहेति ननु कथंजहुः परमात्मेतिज्ञानाभावादित्याशंक्याह जारबुद्ध्याऽपीति नहिवस्तुशक्तिः बुद्धिमपेक्षते अन्यथामत्वाऽपिपीतामृतवदितिभावः ननुतदपिप्रारब्धकर्मबंधनेसतिकथंजहुस्तत्राह सद्यः प्रक्षीणबंधनाइति ननु कथंभोगमंतरेणप्रारब्धंकर्मक्षीणंभोगेनैवसद्यः क्षीणमित्याह दुःसहेति दुःसहोयः प्रेष्ठविरहस्तेनतीव्रतापस्तेनधुतानिगतानिअशुभानियासां तदप्राप्तिपरमदुःखभोगेनपापंक्षीणमित्यर्थः तथाध्यानेनप्राप्तोऽच्युतस्याश्लेषेणयानिर्वृतिः परमसुखभोगः तयाक्षीणंमंगलंपुण्यबंधनंयासांताः अतोध्यानेनपरमात्मप्राप्तेस्तत्कालसुखदुःखाभ्यांनिःशेषकर्मक्षयात् गुणमयंदेहंजहुरिति १० ११

ननु तथापि पतिपुत्रादीनां वस्तुतो ब्रह्मत्वेऽपि न तद्भजनान्मोक्षः तथाबुद्ध्यभावात् एवं कृष्णेऽपि ब्रह्मबुद्ध्यभावेन तत्संगतिः कथं मोक्षहेतुरिति शंकते कृष्णं विदुरि
ति परं केवलं कांतं कमनीयं विदुः न ब्रह्म १२ परिहरति उक्तमिति अयं भावः जीवेष्वावृतं ब्रह्मत्वं कृष्णस्य तु हृषीकेशत्वादनावृतमतो न तत्र बुद्ध्यपेक्षेति १३
ननु देही कथमनावृतः स्यादत आह नृणामिति गुणात्मनः गुणनियंतुः भगवत एवंरूपा अभिव्यक्तिः अतो न देहिसादृश्यमत्र वक्तुं युज्यत इति भावः १४ अतो यथाक
थंचित्तदासक्तिर्मुक्तिकारणमित्याह काममिति ऐक्यं संबंधं सौहृदं भक्तिम् १५ न च भगवतोऽयमतिभार इत्याह नचैवमिति यतः श्रीकृष्णादेतत्स्थावरादिकमपि वि
मुच्यते १६ प्रस्तुतमाह तादृश्वेति वाचः पेशैर्वाग्विलासैः १७ ससंभ्रममागता विलोक्य सभयमिवाह व्रजस्येति १८ लज्जया मंदहसितमालक्ष्याह रजन्येषेति १९

राजोवाच कृष्णं विदुः परं कांतं न तु ब्रह्मतया मुने गुणप्रवाहोपरमस्तासां गुणधियां कथम् १२ श्रीशुकउवाच उक्तं
पुरस्तादेतत्ते चैद्यः सिद्धिं यथा गतः द्विषन्नपि हृषीकेशं किमुताधोक्षजप्रियाः १३ नृणां निःश्रेयसार्थाय व्यक्तिर्भगवतो नृप अ
व्ययस्याप्रमेयस्य निर्गुणस्य गुणात्मनः १४ कामं क्रोधं भयं स्नेहमैक्यं सौहृदमेव च नित्यं हरौ विदधतो यांति तन्मयतां हि ते १५ न
चैवं विस्मयः कार्यो भवता भगवत्यजे योगेश्वरेश्वरे कृष्णे यत एतद्विमुच्यते १६ तादृष्ट्वाऽतिकमायाता भगवान् व्रजयोषितः अवद
द्वदतां श्रेष्ठो वाचः पेशैर्विमोहयन् १७ श्रीभगवानुवाच स्वागतं वो महाभागाः प्रियं किं करवाणि वः व्रजस्यानामयं
कच्चिद्ब्रूतागमनकारणम् १८ रजन्येषा घोररूपा घोरसत्त्वनिषेविता प्रतियात व्रजं नेह स्थेयं स्त्रीभिः सुमध्यमाः १९ मातरः पित
रः पुत्रा भ्रातरः पतयश्च वः विचिन्वंति ह्यपश्यंतो मा कृढ्वं बंधुसाध्वसम् २० दृष्टं वनं कुसुमितं राकेशकररंजितम् यमुनाऽनि
ललीलेजत्तरुपल्लवशोभितम् २१ तद्यात मा चिरं गोष्ठं शुश्रूषध्वं पतीन्सतीः क्रंदंति वत्सा बालाश्च तान्पाययत दुह्यत २२ अथ
वा मदभिस्नेहाद्भवत्यो यंत्रिताशयाः आगता ह्युपपन्नं वः प्रीयंते मयि जंतवः २३ भर्तुः शुश्रूषणं स्त्रीणां परो धर्मो ह्यमायया त
द्बंधूनां च कल्याण्यः प्रजानां चानुपोषणम् २४ दुःशीलो दुर्भगो वृद्धो जडो रोग्यधनोऽपि वा पतिः स्त्रीभिर्न हातव्यो लोकेप्सुभिर
पातकी २५ अस्वर्ग्यमयशस्यं च फल्गु कृच्छ्रं भयावहम् जुगुप्सितं च सर्वत्र औपपत्यं कुलस्त्रियाः २६ श्रवणाद्दर्शनाद्ध्यानान्मयि
भावोऽनुकीर्त्तनात् न तथा सन्निकर्षेण प्रतियात ततो गृहान् २७ श्रीशुकउवाच इति विप्रियमाकर्ण्य गोप्यो गोविंदभाषि
तम् विषण्णा भग्नसंकल्पाश्चिंतामापुर्दुरत्ययाम् २८

किंच मातर इति विचिन्वंति मृगयंते बंधूनां साध्वसं माकृढ्वं माकुरुतेत्यर्थः २० ईषत्प्रणय
कोपेनान्यतो विलोकयंतीः प्रत्याह दृष्टमिति राकेशस्य पूर्णचंद्रस्य करैः रंजितम् यमुनास्पर्शिनोऽनिलस्य लीलामंदगतिस्तया एजंतः कंपमानास्तरूणां पल्ल
वास्तैः शोभितम् २१ सतीः हे सत्यः २२ सरंभक्षुभितदृष्टीः प्रत्याह अथवेति यंत्रिताशयाः वशीकृतचित्ताः उपपन्नं युक्तम् प्रीयंते प्रीता भवंति २३ दृष्टा
दृष्टभयप्रदर्शनेन निवर्त्तयति भर्त्तुरित्यादिश्लोकत्रयेण २४ २५ फल्गु तुच्छं कृच्छ्रं दुःखसंपादकम् औपपत्यं जारसौख्यम् २६ किंच श्रवणादिति २७ २८

चिंतां प्राप्तानां स्थितिमाह कृत्वेति शुचः शोकाद्दुद्भवेन श्वसनेन शुष्यंतो बिंबफलसदृशा अधरा येषु मुखेषु तानि अव अर्वाचि कृत्वा तथा अंगुष्ठेन महीं लिखंत्यः त थागृहीतकज्जलैरश्रुभिः कुचकुंकुमानि क्षालयंत्यः तूष्णीं स्थिताः यतः उरु दुःखभरो भारो यासां ताः २९ किंच प्रेष्ठमिति किंचित्संरंभेण कोपावेशेन गद्गदा गिरो यासां ताः अब्रुवत तस्य संरंभकारणं प्रेष्ठमित्यादि प्रियेतरमिव प्रतिभाषमाणं प्रत्याचक्षाणम् ३० नृशंसं क्रूरम् दुरवग्रह हे स्वच्छंद तव पादमूलं भक्ताः से वितवती: अस्मान् भजस्व मा त्यजेति ३१ अपिच यदुक्तं यत्पत्यपत्येत्यादि त्वया धर्मविदेति सोपहासमेवमेतदुपदेशानां पदे विषये त्वय्येवास्तु उपदेशपदत्वे हे तुः ईशइति विविदिषावाक्येन सर्वोपदेशानामीशपरत्वावगमादिति भावः ईशत्वे हेतुः आत्मा किल भवानिति भोग्यस्य हि सर्वस्य भोक्ता आत्मैवेशइति अ तः प्रेष्ठो बंधुश्च भवानेवेति सर्वबंधुकुकरणीयं त्वय्येवास्त्वित्यर्थः अथवा धर्मोपदेशानां पदे स्थाने धर्मोपदेष्टरि त्वयि सति अस्मासु च धर्मं जिज्ञासमानासु सती

कृत्वा मुखान्यव शुचः श्वसनेन शुष्यद्बिंबाधराणि चरणेन भुवं लिखंत्यः अस्रैरुपात्तमषिभिः कुचकुंकुमानि तस्थुर्मृजंत्य उरुदुः खभराः स्म तूष्णीम् २९ प्रेष्ठं प्रियेतरमिव प्रतिभाषमाणं कृष्णं तदर्थविनिवर्तितसर्वकामाः नेत्रे विमृज्य रुदितोपहते स्म किंचित्सं रंभगद्गदगिरोऽब्रुवतानुरक्ताः ३० गोप्य ऊचुः मैवं विभोऽर्हति भवान्गदितुं नृशंसं संत्यज्य सर्वविषयांस्तव पादमूलम् भक्ता भजस्व दुरवग्रह मा त्यजास्मान्देवो यथाऽऽदिपुरुषो भजते मुमुक्षून् ३१ यत्पत्यपत्यसुहृदामनुवृत्तिरंग स्त्रीणां स्वधर्म इति धर्म विदा त्वयोक्तम् अस्त्वेवमेतदुपदेशपदे त्वयीशे प्रेष्ठो भवांस्तनुभृतां किल बंधुरात्मा ३२ कुर्वंति हि त्वयि रतिं कुशलाः स्व आत्मन्नित्य प्रिये पतिसुतादिभिरार्तिदैः किम् तन्नः प्रसीद परमेश्वर मा स्म छिंद्या आशां भृतां त्वयि चिरादरविंदनेत्र ३३ चित्तं सुखेन भवताऽ पहृतं गृहेषु यन्निर्विशत्युत करावपि गृह्यकृत्ये पादौ पदं न चलतस्तव पादमूलाद्यामः कथं व्रजमथो करवाम किं वा ३४ सिंचांग नस्त्व दधरामृतपूरकेण हासावलोककलगीतजहृच्छयाग्निम् नो चेद्वयं विरहजाग्न्युपयुक्तदेहा ध्यानेन याम पदयोः पदवीं स खे ते ३५

पु त्वया धर्मविदा यदुक्तमेवमेतदस्तु न तु त्वं धर्मोपदेष्टा किंतु भवानात्मेति अथवा यदुक्तमेतदुपदेशपदे तज्ज्ञो चरेगुरुषे अस्तु नाम त्वयि तु ईशे स्वामिनि एवं का क्षानैवमित्यर्थः यस्तनुभृतां त्वमात्मा फलरूपइति यद्वा यदुक्तं पत्यादिशुश्रूषणं धर्मइति एवमेतत्त्वय्येवास्तु कुतः उपदेशपदे शुश्रूषणीयत्वेनोपदिश्यमानानां पत्यादीनां पदे अधिष्ठाने कुतः ईशे नहीश्वरमधिष्ठानं विना कोऽपि पतिपुत्रादिर्नामेति अन्यत्समानमलम तिविस्तरेण ३२ एतत्सदाचारेण द्रढयंत्यः प्रार्थयंते कुर्वंतीति शास्त्रनिपुणाः तथाच शास्त्रम् किं प्रजया करिष्यामो येषां नोऽयमात्मा लोक इत्यादि ३३ किंच प्र तियातेति यदुक्तं तदशक्यं त्वयैव चित्तादीनामपहृतत्वादित्याहुः चित्तमिति यदस्माकं चित्तमेतावंतं कालं सुखेन गृहेषु निर्विशति तत्त्वयाऽपहृतं करावपि यौ गृह कृत्ये निर्विशतस्तावपि सुखात्मना त्वया इतिवा ३४ अतः अंग हे कृष्ण नः अस्माकं तवाधरामृतपूरकेण तवैव हाससहितेनावलोकेन कलगीतेन च जातो यो हृच्छया ग्निः कामाग्निस्तं सिंच नो चेदयं तावदेकोऽग्निस्तथा विरहाज्जनिष्यते योऽग्निस्तेन च उपयुक्तदेहाः दग्धशरीराः योगिन इव ते पदवीं मतिं ध्यानेन याम प्राप्नुयाम ३५

ननुस्वपतिनैवोपगच्छततएवाग्निंसिसिंचुरितिचेत्तत्राहुः यर्हीति रमायालक्ष्म्याः दत्तक्षणंदत्तोत्सवंदत्तावसरंयातदपिक्वचिदेव नसर्वदा अरण्यजनाःप्रिया यस्यतस्यतवअरण्यजनप्रियत्वादरण्येक्वचित् यर्हि अस्माक्षम स्पृष्टवत्योवयंतत्रचत्वयाऽभिरमिताआनंदिताःसत्यः तदारभ्यान्यसमक्षंस्थातुमपिनपारयामः तुच्छास्तेनरोचंतइत्यर्थः ३६ त्वत्पादसौभाग्यंत्वतिचित्रमित्याहुः श्रीरिति वक्षसिअसापत्न्यस्थानंलब्ध्वाऽपितुलस्यासपत्न्यासहतवपदांबुजरजःकामयतेस्म भृत्यैः सर्वैर्जुष्टमितिसौभाग्यातिरेकोक्तिः यस्याः स्ववीक्षणकृते श्रीरात्मानंविलोकयत्वित्येतदर्थमन्येषांब्रह्मादीनांतपोभिःप्रयासः सातद्रजः तद्दूयमपिप्रपन्नाइति ३७ हेवृजिनार्दन दुःखहंतः त्वदुपासनेत्वद्भजनएवआशायासांतावयंवसतीर्गृहान्विसृज्यहित्वायोगिनइवप्राप्ताः तवसुंदरस्मितविलसितनिरीक्षणेनयःतीव्रःकामःतेनतप्तचित्तानां हेपुरुषरत्नदास्यंदेहि ३८ ननु गृहस्वाम्यंविहायदास्यंकिमितिप्रार्थ्यतेअतआहुः वीक्ष्येति अल

यर्त्यंबुजाक्षतवपादतलंरमायादत्तक्षणंक्वचिदरण्यजनप्रियस्य अस्प्राक्ष्मतत्प्रभृतिनान्यसमक्षमंगस्थातुंत्वयाऽभिरमिताबतपारयामः ३६ श्रीर्यत्पदांबुजरजश्चकमेतुलस्यालब्ध्वाऽपिवक्षसिपदंकिलभृत्यजुष्टम् यस्याःस्ववीक्षणकृतेऽन्यसुरप्रयासस्तद्दूयचतवपादरजःप्रपन्नाः ३७ तन्नःप्रसीदवृजिनार्दनतेऽघ्रिमूलंप्राप्ताविसृज्यवसतीस्त्वदुपासनाशाः त्वत्सुंदरस्मितनिरीक्षणतीव्रकामतप्तात्मनांपुरुषभूषणदेहिदास्यम् ३८ वीक्ष्यालकावृतमुखंतवकुंडलश्रीगंडस्थलाधरसुधंहसितावलोकम् दत्ताभयंचभुजदंडयुगंविलोक्यवक्षः श्रियैकरमणंचभवामदास्यः ३९ कास्त्र्यंगतेकलपदायतवेणुगीतसंमोहितार्यचरितान्नचलेत्त्रिलोक्याम् त्रैलोक्यसौभगमिदंचनिरीक्ष्यरूपंयद्गोद्विजद्रुममृगाःपुलकान्यबिभ्रन् ४० व्यक्तंभवान्व्रजभयार्तिहरोऽभिजातो देवोयथाऽदिपुरुषःसुरलोकगोप्ता तन्नोनिधेहिकरपंकजमार्त्तबंधोतप्तस्तनेषुचशिरस्सुचकिंकरीणाम् ४१ श्रीशुकउवाच इतिविक्लवितंतासांश्रुत्वायोगेश्वरेश्वरः प्रहस्यसदयंगोपीरात्मारामोप्यरीरमत् ४२ ताभिःसमेताभिरुदारचेष्टितः प्रियेक्षणोत्फुल्लमुखीभिरच्युतः उदारहासद्विजकुंददीधितिर्व्यरोचतैणांकइवोडुभिर्वृतः ४३ उपगीयमानउद्गायन्वनिताशतयूथपः मालांबिभ्रद्वैजयंतींव्यचरन्मंडयन्वनम् ४४

कावृतमुखंकेशांतैरावृतंमुखं तथाकुंडलयोःश्रीर्ययोस्तेगंडस्थलेयस्मिन् अधरेसुधायस्मिन्तच्चतच्चतवमुखंवीक्ष्यदत्ताभयंभुजदंडयुग्मंवक्षश्चश्रियाएकमेवरमणंरतिजनकंवीक्ष्यदास्यएवभवामेति ३९ ननुजुगुप्सितमौपपत्यमित्युक्तंतत्राहुःकास्त्रीति अंगहेकृष्ण कलानिपदानियस्मिन्तत् आयतंदीर्घंमूर्च्छितंस्वरालापभेदस्तेन पाठांतरेकलपदामृतमयंवेणुगीतंतेनसंमोहिताकावास्त्रीआर्यचरितान्निजधर्मान्नचलेत् यन्मोहिताःपुरुषाअपिचलिताः किंच त्रैलोक्यसौभगमिति यत्यतःअबिभ्रन् अबिभरुः त्वद्द्योतकशब्दश्रवणमात्रेणापितावन्निजधर्मस्त्यागोयुक्तः किंपुनस्त्वदनुभवेनेतिभावः ४० व्यक्तंनिश्चितम् ४१ विक्लवितंपारवश्यप्रलपितम् गोपीररीरमत् रमयामास ४२ प्रियस्येक्षणेनउत्फुल्लानिमुखानियासांताभिः उदारहासश्चद्विजाश्चतेषुकुंदकुसुमवत्दीधितिर्यस्यसः एणांकश्चंद्रः ४३ ४४ ६९ ६९

४५ बाहुप्रसारश्चपरिरंभश्चकरादीनामालभनंस्पर्शश्चनर्मपरिहासश्चनखाग्रपातश्चतैः क्ष्वेल्याक्रीडया अवलोकैश्चहसितैश्चकामंतासांउद्दीपयन् ताः रमयामा
स ४६ महात्मनोविमुक्तचित्तात् ४७ तत्सौभगमदम्स्वाधीनताम् मानंगर्वम् केशवः कश्चईशश्चतौवशयतइतितथासः अंतर्धानंगतः ४८ इतिदशमेटीका
यामेकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ त्रिंशेविरहसंतप्तगोपीभिः कृष्णमार्गणम् उन्मत्तवन्नियतंभ्रमंतीभिर्वनेवने १ अचक्षाणाः अपश्यंत्यः १ गत्याचअनुरा
गस्मिताभ्यांविभ्रमेक्षितानिसविलासनिरीक्षणानितैश्चमनोरमाआलापाश्चविहाराः क्रीडाश्चविभ्रमाअन्येचविलासास्तैरमापतेर्गत्यादिभिरेतैराक्षिप्तानि
आकृष्टानिचित्तानियासां अतस्तस्मिन्नेवआत्मायासांताः तस्यविविधाश्चेष्टाजगृहुः तदनुकरणेनाक्रीडन् २ अपिच गतिस्मितेति प्रियस्यगत्यादिषु

नद्याः पुलिनमाविश्यगोपीभिर्हिमवालुकम् रेमेतत्तरलानंदकुमुदामोदवायुना ४५ बाहुप्रसारपरिरंभकरालकोरुनीवीस्तनालभन
नर्मनखाग्रपातैः क्ष्वेल्याऽवलोकहसितैर्व्रजसुंदरीणामुत्तंभयन्रतिपतिंरमयांचकार ४६ एवंभगवतः कृष्णाल्लब्धमानामहात्मनः
आत्मानंमेनिरेस्त्रीणामानिन्योऽभ्यधिकंभुवि ४७ तासांतत्सौभगमदंवीक्ष्यमानंचकेशवः प्रशमायप्रसादायतत्रैवांतरधीयत
४८ इतिश्रीभाग० महा० दश० भगवतोबालचरित्रवर्णनंनामैकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ श्रीशुकउवाच अंतर्हितेभगवति
सहसैवव्रजांगनाः अतप्यंस्तमचक्षाणाः करिण्यइवयूथपम् १ गत्यानुरागस्मितविभ्रमेक्षितैर्मनोरमालापविहारविभ्रमैः आ
क्षिप्तचित्ताः प्रमदारमापतेस्तास्ताविचेष्टाजगृहुस्तदात्मिकाः २ गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिषुप्रियाः प्रियस्यप्रतिरूढमूर्तयः असा
वहंत्वित्यबलास्तदात्मिकान्यवेदिषुः कृष्णविहारविभ्रमाः ३ गायंत्यउच्चैरमुमेवसंहताविचिक्युरुन्मत्तकवद्वनाद्वनम् पप्रच्छुरा
काशवदंतरंबहिर्भूतेषुसंतंपुरुषंवनस्पतीन् ४ दृष्टोवः कच्चिदश्वत्थप्लक्षन्यग्रोधनोमनः नंदसूनुर्गतोहृत्वाप्रेमहासावलोकनैः
५ कच्चित्कुरुबकाशोकनागपुन्नागचंपकाः रामानुजोमानिनीनांगतोदर्पहरस्मितः ६ कच्चित्तुलसिकल्याणिगोविंदचरणप्रिये
सहत्वाऽलिकुलैर्बिभ्रत्दृष्टस्तेऽतिप्रियोऽच्युतः ७ मालत्यदर्शिवः कच्चिन्मल्लिकेजातियूथिके प्रीतिंवोजनयन्यातः करस्पर्शे
नमाधवः ८

प्रतिरूढाआविष्टामूर्त्तयोयासांताः अतः कृष्णविहारविभ्रमाः कृष्णस्येवविहारविभ्रमाः क्रीडाविलासायासांताः अहमेवकृष्णइतिपरस्परंनिवेद
यत्यः ३ किंच गायंत्यइतिवनाद्वनांतरंगच्छंत्योविचिक्युरमृगयन् उन्मत्ततुल्यत्वमाह वनस्पतीन्पप्रच्छुः भूतेषुअंतरंमध्येसंतंपुरुषंबहिश्चसंतमिति ४ तत्प्रपंचयतिनव
भिः तत्रमहत्त्वादेतेपश्येयुरित्याशयाऽश्वत्थादीन्पृच्छंति दृष्टइति प्रेमहासविलसितैरवलोकनैरस्माकंमनोहृत्वाचोरइवगतोवोयुष्माभिः किंदृष्टइति
५ महांतः स्वपुष्पैः बहूपकारिणश्चेतिकुरुबकादीन्पृच्छंति कच्चिदिति हेकुरुबकादयः दर्पहरंस्मितंयस्यसः इतोगतः कच्चिदिति ६ अलिकुलैः सह
त्वांबिभ्रत् तवातिप्रियस्त्वयाकिंदृष्टइति ७ गुणातिरेकेऽपिनम्रत्वादिमाः पश्येयुरितिपृच्छंति मालतीति मल्लिकेजातियूथिके वः युष्माभिः कि
मदर्शिदृष्टः करस्पर्शेनवः प्रीतिंजनयन् किंयात इति अत्रमालतीजात्योरवांतरविशेषोद्रष्टव्यः ८ ६५ ६५ ६५ ६५

फलादिभिः सर्वप्राणिनां संतर्पकाः एते पश्येयुरिति पृच्छंति चूतेति चूताम्रयोरवांतरजातिभेदः कदंबनीपयोश्च हे चूतादयः येऽन्ये च परार्थभवकाः परार्थमेव भवो जन्म येषां ते यमुनोपकूलाः तस्याः कूले समीपे वर्त्तमानाः तीर्थवासिन इत्यर्थः ते भवंतः रहितात्मनां शून्यचेतसां नः कृष्णपदवीं कृष्णस्य मार्गं शंसंतु कथयंतु ९ हे क्षिति क्षिते त्वया किं तपः कृतम् यात्वं केशवांघ्रिस्पर्शोत्सवा केशवांघ्रिस्पर्शेन उत्सवो यस्याः सा कुतः अंगरुहैः रुत्पुलकितारोमांचिता विभासि शोभसे त त्र विशेषं पृच्छंति अपि किमयमुत्सवः अंघ्रिः संभवः अधुनातनैव कदेशांघ्रिस्पर्शसंभूतः यद्वा नैतावत् किंतु उरुक्रमविक्रमात्पूर्वमेव त्रिविक्रमस्य पदा सर्वाक्रमणात् अहो अथवा नैतावदेव अपितु ततोऽपि पूर्वं वराहस्य वपुषः परिरंभणेनेति अतस्त्वया नूनं दृष्टस्तं दर्शयेति १० हरिण्याः दृष्टिमत्त्वात्तस्याः कृष्णदर्शनं संभाव्याहुः अपीति हे सखि एणपत्नि अपि किमुपगतः समीपे गतः गात्रैः सुंदरैः सुखबाह्लादिभिः प्रियया सहेति यदुक्तं तत् द्योतकं कांताया अंगं तद्गतकुचकुंकुमेन रंजिता

चूतप्रियालपनसासनकोविदारजंब्वर्कबिल्वबकुलाम्रकदंबनीपाः येऽन्ये परार्थभवका यमुनोपकूलाः शंसंतु कृष्णपदवीं रहितात्मनां नः ९ किं ते कृतं क्षिति तपो बत केशवांघ्रिस्पर्शोत्सवोत्पुलकितांगरुहैर्विभासि अप्यंघ्रिसंभव उरुक्रमविक्रमाद्वा आहो वराहवपुषः परिरंभणेन १० अप्येणपत्न्युपगतः प्रिययेह गात्रैस्तन्वन्दृशां सखि सुनिर्वृतिमच्युतो वः कांतांगसंगकुचकुंकुमरंजितायाः कुंदस्रजः कुलपतेरिह वाति गंधः ११ बाहुं प्रियांस उपधाय गृहीतपद्मो रामानुजस्तुलसिकालिकुलैर्मदांधैः अन्वीयमान इह वस्तरवः प्रणामं किंवाऽभिनंदति चरन्प्रणयावलोकैः १२ पृच्छतेमा लता बाहूनप्याश्लिष्टा वनस्पतेः नूनं तत्करजस्पृष्टा बिभ्रत्युत्पुलकान्यहो १३ इत्युन्मत्तवचो गोप्यः कृष्णान्वेषणकातराः लीला भगवतस्तास्ता ह्यनुचक्रुस्तदात्मिकाः १४ कस्याश्चित्पूतनायंत्याः कृष्णायंत्यपिबत्स्तनम् तोकायित्वा रुदत्यन्या पदाऽहन्शकटायतीम् १५

याः कुंदकुसुमस्रजो गंधः कुलपतेः श्रीकृष्णस्य वाति आगच्छति ११ फलभारेण नतांस्तरून् कृष्णं दृष्ट्वा प्रणता इति मत्वा प्रियया सह तस्य गतिविलासं संभा वयंत्यः पृच्छंति बाहुमिति तुलसिकाया अलिकुलैः रतस्तदामोदमदांधैरन्वीयमानः गम्यमानः इह चरन्निति १२ काश्चिदाहुः हे सख्य इमा लताः कृ ष्णेन संगता नूनमत इमाः पृच्छत ननु स्वपतिसंगतो न तत्संगतिर्दुर्घटा न वनस्पतेः पत्युर्बाहुनाश्लिष्टा अपि अहो भाग्यं नूनं तन्नखैः स्पृष्टाः यतः उत्पु लकानि बिभ्रति नहि स्वपतिसंगता वीदृक् पुलकसंभव इति भावः १३ उन्मत्तवत् पप्रच्छुरित्येतत् प्रपंचितम् इदानीं रमापतेस्तास्ता श्चेष्टा जगृहुः तदा त्मिका इति यदुक्तं तत् प्रपंचयति इतीति उन्मत्तवचो गोप्यः उन्मत्तवचसश्च ता गोप्यश्च कृष्णान्वेषणेन कातरा अतिविह्वला अनुचक्रुः अनुकृतवत्यः १४ कस्याश्चिदित्यादिभिश्चतुर्भिरनुकरणं प्रपंच्यते ततश्चतुर्भिस्तन्मयत्वं पुनरेकेनानुकरणमिति विवेकः पूतनायंत्याः पूतनावदाचरंत्याः कृष्णवदा चरंती स्तनमपिबत् तोकायित्वा तोकवदात्मानं कृत्वा १५

गोपीजनमनरंजनाय नतिः सततम्

दैत्यायित्वा दैत्यवदात्मानं कृत्वा एका कृष्णार्भभावनां कृष्णस्यार्भबाल्यं भावयतीं यां तां अन्या जहार १६ १७ दूरगा दूरे वर्तमानागाः यद्वत् यथा कृष्णस्तथा हूयतं कृष्णमनु वर्त्ततीमनुवर्त्तमानाम् अनुकुर्वतीमितिवापाठः १८ १९ यतंती प्रयत्नं कुर्वती अंबरमुत्तरीयं वस्त्रं उन्निदधे ऊर्ध्वं धृतवती २० २१ अपिदध्वं निमीलयत २२ सुदृक् सुनयनमास्यपिधाय सुदृक् वराक्षीतिवा भीतिविडंबनं भयानुकरणम् २३ एवं पुनरपि वृंदावने लतास्तरूंश्च कृष्णं पृच्छंत्यो वनोद्देशे वनप्रदेशे व्यचक्षत अपश्यन् २४ २५ सुपृक्तानि संमिश्राणि २६ तेन अंसेन्यस्तः प्रकोष्ठो यस्याः करेणोः हस्तिन्याः २७ रहः एकांतस्थानम् २८ हे आल्यः सख्यः अहो धन्या

दैत्यायित्वाजहारान्यामेकाकृष्णार्भभावनाम् रिंगयामासकाऽप्यंघ्रीकर्षंतीघोषनिस्वनैः १६ कृष्णरामायितेद्वेतुगोपायंत्यश्चकाश्चन वत्सायतींहंतिचान्यातत्रैकातुबकायतीम् १७ आहूयदूरगायद्वत्कृष्णस्तमनुकुर्वतीम् वेणुंक्वणंतींक्रीडंतीमन्याःशंसंतिसाध्विति १८ कस्यांचित्स्वभुजंन्यस्यचलंत्याहापराननु कृष्णोऽहंपश्यतगतिंललितामितितन्मनाः १९ माभैष्टवातवर्षाभ्यांतत्त्राणंविहितंमया इत्युक्त्वैकेनहस्तेनयतंत्युन्निदधेऽबरम् २० आरुह्यैकापदाक्रम्यशिरस्याहापरांनृप दुष्टाहेगच्छजातोऽहंखलानांननुदंडधृक् २१ तत्रैकोवाचहेगोपादावाग्निंपश्यतोल्बणम् चक्षूंष्याश्वपिदध्वंवोविधास्येक्षेममंजसा २२ बद्धाऽन्ययास्रजाकाचित्तन्वीतत्रउलूखले भीतासुदृक्पिधायास्यंभेजेभीतिविडंबनम् २३ एवंकृष्णंपृच्छमानावृंदावनलतास्तरून् व्यचक्षतवनोद्देशेपदानिपरमात्मनः २४ पदानिव्यक्तमेतानिनंदसूनोर्महात्मनः लक्ष्यंतेहिध्वजांभोजवज्रांकुशयवादिभिः २५ तैस्तैःपदैस्तत्पदवीमन्विच्छंत्योऽग्रतोऽबलाः वध्वाःपदैःसुपृक्तानिविलोक्यार्ताःसमब्रुवन् २६ कस्याःपदानिचैतानियातायानंदसूनुना अंसन्यस्तप्रकोष्ठायाःकरेणोःकरिणायथा २७ अनयाऽराधितोनूनंभगवान्हरिरीश्वरः यन्नोविहायगोविंदःप्रीतोयामनयद्रहः २८ धन्याअहोअमीआल्योगोविंदांघ्र्यब्जरेणवः यान्ब्रह्मेशौरमादेवीदधुर्मूर्ध्न्यघनुत्तये २९ तस्याअमूनिनःक्षोभंकुर्वंत्युच्चैःपदानियत् यैकाऽपहृत्यगोपीनांरहोभुंक्तेऽच्युताधरम् ३० नलक्ष्यंतेपदान्यत्रतस्यानूनंतृणांकुरैः खिद्यत्सुजातांघ्रितलामुन्निन्येप्रेयसींप्रियः ३१ अत्रप्रसूनावचयःप्रियार्थेप्रेयसाकृतः प्रपदाक्रमणेएतेपश्यतासकलेपदे ३२ केशप्रसाधनंत्वत्रकामिन्याःकामिनाकृतम् तानिचूडयताकांतामुपविष्टमिहध्रुवम् ३३

अतिपुण्यागोविंदांघ्र्यब्जरेणवः तत्रहेतुः यानितिअस्माभिरप्येतद्रेणवभिषेकेण तथैव कृष्णः प्राप्तुं शक्यत इति भावः २९ अन्या आहुः तस्या इति गोपीनां सर्वस्वम् अयं भावः भवेदेवं यदि तस्याः पदानि संपृक्तानि न भवेयुः तानि तु नो दुःखं कुर्वंतीति ३० तदसंपृक्तान् केवलं कृष्णपादरेणून् एव विचिन्वंत्यः तान् दृष्ट्वा पुनरत्यंतं समतपन् तदाह श्लोकत्रयेण नलक्ष्यंत इति खिद्यती सुजाते सुकुमारे अंघ्रितले यस्यास्तां उन्निन्ये स्कंधमारोपितवान् ३१ प्रपदाभ्यामाक्रमणं क्षोणीमर्द्दनं ययोः अत एवासकले पदे पश्यतेति ३२ तस्याः कृष्णजान्वंतउपविष्टायाः चिन्हं दृष्ट्वाऽहुः केशप्रसाधनमिति कांतामधिकृत्य तानि प्रसूनानि चूडयता चूडानुकारेण बध्नता ध्रुवमुपविष्टम् ३३

रेमेइत्यादिसूक्तोक्तिः आत्मरतः स्वतस्तुष्टः आत्मारामः स्वक्रीडः अखंडितः स्त्रीविभ्रमैरनाकृष्टोऽपितथाचेत् किमितिरेमे अतआह कामिनामिति ३४ ३५ स्त्री णांदुरात्मतामाह साचेतिद्वाभ्याम् कामोयानमागमनसाधनंयासांतागोपीः हित्वामांभजतइतिहेतोरात्मानंवरिष्ठंमेनइति ३६ ३७ कामिनांदैन्यंदर्शयति एव मुक्तइति अखंडितत्वमाह ततश्चेति तस्यांस्कंधारोहोद्यतायामंतर्हितइत्यर्थः ३८ अनुतापमाह हानाथेति ३९ अन्विच्छंत्योमृगयमाणाः अविदूरतः समीपे ४० ४१ ततस्तयाऽपिसहिताः कृष्णान्वेषणायवनमविशन् ततोहरेरन्वेषणान्निवृत्ताः ४२ एवंतमप्राप्ताअपिस्वगृहान्नैवस्मृतवत्यः तदात्मिकाः सएवात्मायासां ताः तन्मय्यइत्यर्थः ४३ किंतु पूर्वंयत्रश्रीकृष्णेनसंगतिरासीत्तदेवकालिंद्याःपुलिनमागत्यकृष्णंभावयंति ध्यायंतीतितथाताः कृष्णस्यागमनंकांक्षितंयासां

रेमेतयाचात्मरतआत्मारामोऽप्यखंडितः कामिनांदर्शयन्दैन्यंस्त्रीणांचैवदुरात्मताम् ३४ इत्येवंदर्शयंत्यस्ताश्चेरुर्गोप्योविचेतसः यांगोपीमनयत्कृष्णोविहायान्याःस्त्रियोवने ३५ साचमेनेतदात्मानंवरिष्ठंसर्वयोषिताम् हित्वागोपीःकामयानामाम सौभजतेप्रियः ३६ ततोगत्वावनोद्देशंदृप्ताकेशवमब्रवीत् नपारयेऽहंचलितुंनयमांयत्रतेमनः ३७ एवमुक्तःप्रियामाहस्कंधमारुह्यतामिति ततश्चांतर्दधेकृष्णःसावधूरन्वतप्यत ३८ हानाथरमणप्रेष्ठक्वासिक्वासिमहाभुज दास्यास्तेकृपणायामेसखेदर्शयसन्निधिम् ३९ श्रीशुकउवाच अन्विच्छंत्योभगवतोमार्गंगोप्योविदूरतः ददृशुःप्रियविश्लेषमोहितांदुःखितांसतीम् ४० तयाकथितमाकर्ण्यमानप्राप्तिंचमाधवात् अवमानंचदौरात्म्याद्विस्मयंपरमंययुः ४१ ततोविशन्वनंचंद्रज्योत्स्नायावद्विभाव्यते तमःप्रविष्टमालक्ष्यततोनिववृतुःस्त्रियः ४२ तन्मनस्कास्तदालापास्तद्विचेष्टास्तदात्मिकाः तद्गुणानेवगायंत्योनात्मागाराणिसस्मरुः ४३ पुनःपुलिनमागत्यकालिंद्याःकृष्णभावनाः समवेताजगुःकृष्णंतदागमनकांक्षिताः ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरासक्रीडायांत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३० गोप्यऊचुः जयतितेऽधिकंजन्मनाव्रजःश्रयतइंदिराशश्वदत्रहि दयितदृश्यतांदिक्षुतावकास्त्वयिधृतासवस्त्वांविचिन्वते १

ताः मिलिताः सत्यः कृष्णमेवजगुरिति ४४ इतिदशमेटीकायांत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३० एकत्रिंशेनिराशास्ताः पुनःपुलिनमागताः कृष्णमेवानुगायंत्यः प्रार्थयंतेतदागमम् १ जयतीति हे दयित तेजन्मनाव्रजः अधिकंयथाभवतितथाजयति उत्कर्षेणवर्तते यस्मात्त्वमत्रजातस्तस्मादिंदिरालक्ष्मीः अत्रहिदृश्यते व्रजमलंकृत्यवर्तते एवंव्रजेसर्वस्मिन्मोदमानेअत्रतावकास्त्वदीयागोपीजनास्त्वयित्वदर्थमेवकथंचित्धृताअसवोयैस्तेत्वांविचिन्वते अतस्त्वयादृश्यताप्रत्यक्षीभूयतामिति यद्वा अस्माभिर्भवान्दृश्यताम् यद्वा एवंत्वयादृश्यतामेतेविचिन्वतइति १ ७ ७ ७

अत्रस्वतंत्राणांबहूनांवक्तृत्वादपराआहुरितिसर्वश्लोकेष्ववतारणा अथापिसंगतिरुच्यते तत्रविचिन्त्यंतु ममकिमितिचेत्तत्राहुः शरदिति शरदुदाशयेशरत्काली
नेसरसिसाधुजातंसम्यक्जातंयत्सरसिजंविकसितंपद्मंतस्यउदरेगर्भेयाश्रीस्तांमुष्णातिहरतीतितिथातयादृशानेत्रेण हेसुरतनाथसंभोगपते वरद अभीष्टप्रद अ
शुल्कदासिकाअमूल्यदासीः निघ्नतोमारयतस्तेतवत्वयाक्रियमाण इहलोकेऽयंवधोनभवतिकिंशस्त्रेणैववधोवधः किंदृशावधोनभवति किंतु भवत्येव अतस्तवदृ
शाऽपहृतप्राणप्रत्यर्पणायत्वयादृश्यतामिति यथासंभवंसर्वत्रवाक्यशेषः २ किंच बहुभ्योमृत्युभ्यःकृपयारक्षितािकिमितीदानींदृशामन्मथंप्रेष्ययातयसीत्या
हुः विषेति हेऋषभश्रेष्ठ विषमयाज्जलाद्योऽप्ययोनाशस्तस्मात्तथाव्यालराक्षसात्अघासुरात् वर्षात्मारुतात् वैद्युतानलात्अशनिपातात् वृषोऽरिष्टःतस्मा
त् मयात्मजात् व्योमात् विश्वतःअन्यस्मादपिसर्वतोभयाच्चकालियदमनादिनारक्षिताः किमिदानीमुपेक्षसइतिभावः ३ अपिच विश्वपालनायावतीर्णस्य
तवभक्तोपेक्षाऽत्यंतमनुचितेत्याशयेनाहुः नखल्विति हेसखे भवान्खलुनिश्चितंयशोदासुतोनभवति किंतु सर्वप्राणिनांबुद्धिसाक्षी ननुसकिंदृश्योभ

शरदुदाशयेसाधुजातसत्सरसिजोदरश्रीमुषादृशा सुरतनाथतेऽशुल्कदासिकावरदनिघ्नतोनेहकिंवधः २ विषजलाप्यया
द्व्यालराक्षसाद्वर्षमारुताद्वैद्युतानलात् वृषमयात्मजाद्विश्वतोभयादृषभतेवयंरक्षितामुहुः ३ नखलुगोपिकानंदनोभवान
खिलदेहिनामंतरात्मदृक् विखनसाऽर्थितोविश्वगुप्तयेसखउदेयिवान्सात्वतांकुले ४ विरचिताभयंवृष्णिधुर्यतेचरण
मीयुषांसंसृतेर्भयात् करसरोरुहंकांतकामदंशिरसिधेहिनःश्रीकरग्रहम् ५ व्रजजनार्त्तिहन्वीरयोषितांनिजजनस्मयध्वंस
नस्मित भजसखेभवत्किंकरीःस्मनोजलरुहाननंचारुदर्शय ६ प्रणतदेहिनांपापकर्शनंतृणचरानुगंश्रीनिकेतनम् फणिफ
णार्पितंतेपदांबुजंकृणुकुचेषुनःकृंधिहृच्छयम् ७ मधुरयागिरावल्गुवाक्ययाबुधमनोज्ञयापुष्करेक्षण विधिकरीरिमावीर
मुह्यतीरधरसीधुनाऽप्याययस्वनः ८

वतितत्राहुः विखनसाब्रह्मणाविश्वपालनायप्रार्थितःसन्सात्वतांकुलेउदेयिवान् उदितइति ४ तस्मात्त्वद्
क्तानामस्माकमेतत्प्रार्थनाचतुष्टयंसंपादयेत्याहुः विरचिताभयमित्यादिचतुर्भिःहेवृष्णिधुर्य संसृतेर्भयात्तेचरणमीयुषांशरणंप्राप्तानांप्राणिनांविरचितंदत्तमभयं
येनतत्तथा हे कांत कामदंवरदंतथाश्रियःकरंगृह्णातीतितिथातत् भवत्करसरोरुहंनःशिरसिधेहि ५ हेव्रजजनार्त्तिहन् हेवीरनिजजनानांयःस्मयोगर्वस्तस्यध्वं
सनंनाशकंस्मितंयस्य तथाभूत हेसखे भवत्किंकरीर्नः अस्मान्भजआश्रय स्मेतिनिश्चितम् प्रथमंतावज्जलरुहाननंचारुयोषितांनोदर्शय ६ अविशेषे
णप्रणतानांदेहिनांपापकर्शनंपापहंतृ तृणचरान्पशूनप्यनुगच्छतिकृपयेतितथासौभाग्येनश्रियोनिकेतनम् वीर्यातिरेकेणफणिनःफणास्वर्पितंतेपदांबुजंनःकुचे
षुकृणुकुरु किमर्थंहृच्छयंकामंकृंधिछिंधि ७ हेपुष्करेक्षण तवैव मधुरयागिरावल्गूनिवाक्यानियस्यांतया बुधानांमनोज्ञयात्त्वद्गिरागंभीरयेत्यर्थः मुह्यतीः
इमाःनोविधिकरीः किंकरीः अधरसीधुना आप्याययस्व संजीवयेति ८ ५ ५ ५ ५ ५

किंच अस्माकं त्वद्विरहेणासमेवमरणम् किंतु त्वत्कथाऽमृतं पाययद्भिः सुकृतिभिर्वंचितमित्याहुः तवेति कथैवामृतम् अत्र हेतुः तप्तजीवनम् प्रसिद्धामृताद्वैलक्षण्यमाहुः कविभिः ब्रह्मविद्भिरपीडितं स्तुतम् देवभोग्यं त्वमृतं तैस्तुच्छीकृतम् किंच कल्मषापहं कामकर्मनिरसनम् तच्चामृतं नैवं भूतम् किंच श्रवणमंगलं श्रवणमात्रेणमंगलप्रदम् तच्चानुष्ठानापेक्षम् किंच श्रीमत्सुशांतं तत्तुमादकम् एवंभूतं त्वत्कथामृतमातनं यथाभवति तथा ये भुवि गृणंति निरूपयंति ते जना भूरिदाः बहुदातारः जीवितं ददतीत्यर्थः यद्वा एवंभूतं त्वत्कथाऽमृतं ये भुवि गृणंति ते भूरिदाः पूर्वजन्मसु बहुदत्तवंतः सुकृतिन इत्यर्थः एतदुक्तं भवति ये केवलं कथाऽमृतं गृणंति तेऽपितावदतिधन्याः किंपुनः ये त्वां पश्यंति अतः प्रार्थयामहे त्वया दृश्यतामिति ९ ननु मत्कथाश्रवणेनैव निर्वृताः भवत्यः तत्किं मद्दर्शनेन त्वद्विलासक्षुभितचित्ता वयम् तत्रापि शांतिं न विदाम इत्याहुः प्रहसितमिति हे प्रियकुहककपट संविदः संकेतनर्माणि १० किंच त्वयि वयमतिप्रेमार्द्रचित्ताः त्वं पुनरस्मासु केन हेतुना कपटमाचरसीत्याहुः श्लोकद्वयेन चलसीति हे नाथ हे कांत यत् यदा व्रजाच्चलसि पशूंश्चारयन् तदा तत् नलिनसुंदरं कोमलं ते पदं शिलैः कणिशैः तृणैरंकुरैश्च सीदति क्लिश्येदिति नो मनः कलिलतामस्वास्थ्यं गच्छति प्राप्नोति एवंभूतास्त्वद्दुःखशंकितचित्ता वयम् ११ त्वं तु दिनपरिक्षये सायं

तवकथाऽमृतं तप्तजीवनं कविभिरीडितं कल्मषापहम् श्रवणमंगलं श्रीमदाततं भुवि गृणंति ते भूरिदा जनाः ९ प्रहसितं प्रिय प्रेमवीक्षणं विहरणं च ते ध्यानमंगलम् रहसि संविदो या हृदिस्पृशः कुहक नो मनः क्षोभयंति हि १० चलसि यद्व्रजाच्चारयन् पशून्नलिनसुंदरं नाथ ते पदम् शिलतृणांकुरैः सीदतीति नः कलिलतां मनः कांत गच्छति ११ दिनपरिक्षये नीलकुंतलैर्वनरुहाननं बिभ्रदावृतम् घनरजस्वलं दर्शयन्मुहुर्मनसि नः स्मरं वीर यच्छसि १२ प्रणतकामदं पद्मजार्चितं धरणिमंडनं ध्येयमापदि चरणपंकजं शंतमं च ते रमण नः स्तनेष्वर्पयाधिहन् १३ सुरतवर्धनं शोकनाशनं स्वरितवेणुना सुष्ठु चुंबितम् इतररागविस्मारणं नृणां वितर वीर नस्तेऽधरामृतम् १४ अटति यद्भवानह्नि काननं त्रुटिर्युगायते त्वामपश्यताम् कुटिलकुंतलं श्रीमुखं च ते जड उदीक्षतां पक्ष्मकृद्दृशाम् १५

कालेनीलकुंतलैरावृतं घनरजस्वलं गोरजश्छुरितं वनरुहाननं अलिमालाकुलपरागच्छुरितपद्मतुल्यमाननं बिभ्रत् तच्च मुहुर्मुहुर्दर्शयन्नो मनसि केवलं स्मरं यच्छसि अर्पयसि न तु संगं ददासीति कपट इति भावः १२ अतोऽधुना कपटं विहाय एवं कुर्विति प्रार्थयंति श्लोकद्वयेन प्रणतकामदमिति हे आधिहन् हे रमण पद्मजेनार्चितमापदि ध्येयं ध्यानमात्रेणापन्निवर्तकम् शंतमं च सेवासमयेऽपि सुखतमं ते चरणपंकजं कामतापशांतये नः स्तनेष्वर्पयेति १३ अपिच हे वीर तेऽधरामृतं नो वितर देहि स्वरितेन नादितेन वेणुना सुष्ठु चुंबितमिति नादामृतवासितमिति भावः इतररागविस्मारणम् नृणामितरेषु सार्वभौमादिसुखेषु रागमिच्छां विस्मारयति विलापयतीति तथा तत् १४ किंच क्षणमपि त्वद्दर्शने दुःखं दर्शने च सुखं दृष्ट्वा सर्वसंगपरित्यागेन यतः वयं त्वामुपागताः त्वं तु कथमस्मान् त्यक्तुमुत्सहसे इति सकरुणमूचुः अटतीति द्वयेन यद्यदा भवान् काननं वृंदावनं प्रति अटति गच्छति तदा त्वामपश्यतां प्राणिनां त्रुटिः क्षणार्द्धमपि युगवद्भवति एवमदर्शने दुःखमुक्तम् पुनश्च कथंचिद्दिनांते तव श्रीमन्मुखमुच्चैरीक्षमाणानां तेषां दृशां पक्ष्मकृत् ब्रह्मा जडो मंद एव निमेषमात्रमपि अंतरमसह्यमिति दर्शने सुखमुक्तम् १५ ६७ ६९

यस्मात्हे अच्युत पतीन् सुतान् अन्वयान् तत्संबंधिनः भ्रातॄन् बांधवांश्चातिविलंघ्य तवसमीपमागताः वयम् कथंभूतस्य गतिविदः अस्मदागमनं जानतः गीतगती र्वाजानतः गतिविदोवयंवा तवोद्गीतेनोच्चैर्गीतेन मोहिताः हे कितवशठ एवंभूता योषितः निशिस्वयमागतास्त्वामृते कस्त्यजेत् नकोऽपीत्यर्थः १६ अतस्त्व यात्यक्तानामस्माकं प्राक्तनत्वद्दर्शन निदानत्वद्रोगस्य त्वत्संगस्यैव चिकित्सां कुर्वित्याशयेनाहुः द्वयेन रहसीति श्रियोधामते बृहद्विशालमुरश्च वीक्ष्य अति स्पृहाभवति तथाच मुहुर्मुहुर्मनो मुह्यति १७ तवच व्यक्तिरभिव्यक्तिर्व्रजवनौकसां सर्वेषामविशेषेण वृजिनहंत्री दुःखनिरसनीति विश्वमंगलं सर्वमंग लरूपाच अतस्त्वत्स्पृहारूढमनसां नः मनाक् ईषत्किमपि त्यज मुंच कार्पण्यं अकुर्वन् देहीत्यर्थः किंतत् स्वजनत्हृद्रोगाणां यदतिगोप्यं निषूदनं निवर्तक मौषधं तत् त्वमेव वेत्सीति गूढाभिप्रायम् १८ अतिप्रेमधर्षिताः रुदंत्य आहुः यदिति हे प्रिय यत्ते तव सुकुमारं पदाब्जं कठिनेषु कुचेषु संमर्दनशंकिताः शनैर्दधी

पतिसुतान्वयभ्रातृबांधवानतिविलंघ्य तेऽत्यच्युतागताः गतिविदस्तवोद्गीतमोहिताः कितवयोषितः कस्त्यजेन्निशि १६ रह सिसंविदं हृच्छयोदयं प्रहसिताननं प्रेमवीक्षणम् बृहदुरः श्रियोवीक्ष्य धामते मुहुरतिस्पृहा मुह्यते मनः १७ व्रजवनौकसां व्यक्ति रंगते वृजिनहंत्र्यलं विश्वमंगलम् त्यज मनाक्च नस्त्वत्स्पृहात्मनां स्वजनहृद्रुजां यन्निषूदनम् १८ यत्ते सुजातचरणांबुरुहं स्तनेषु भीताः शनैः प्रियदधीमहि कर्कशेषु तेनाटवीमटसि तद्व्यथते न किंस्वित्कूर्पादिभिर्भ्रमति धीर्भवदायुषां नः १९ इति श्रीभा ग॰ महा॰ दश॰ गोपीकृतकृष्णस्तुतिर्नाम एकत्रिंशोऽध्यायः ३१ श्रीशुक उवाच इति गोप्यः प्रगायंत्यः प्रलपंत्यश्च चि त्रधा रुरुदुः सुस्वरं राजन् कृष्णदर्शनलालसाः १ तासामाविरभूच्छौरिः स्मयमानमुखांबुजः पीतांबरधरः स्रग्वी साक्षान्मन्म थमन्मथः २ तं विलोक्यागतं प्रेष्ठं प्रीत्युत्फुल्लदृशोऽबलाः उत्तस्थुर्युगपत्सर्वास्तन्वः प्राणमिवागतम् ३ काचित्कराम्बुजं शौरे र्जगृहेऽञ्जलिना मुदा काचिद्दधार तद्बाहुमंसे चंदनभूषितम् ४ काचिदञ्जलिनाऽगृह्णात्तन्वी तांबूलचर्वितम् एका तदंघ्रिकम लं संतप्ता स्तनयोरधात् ५ एका भ्रुकुटिमाबध्य प्रेमसंरंभविह्वला घ्नंतीवैक्षत्कटाक्षेपैः संदष्टदशनच्छदा ६ अपराऽनिमिष द्दृग्भ्यां जुषाणा तन्मुखांबुजम् आपीतमपि नातृप्यत्संतस्तच्चरणं यथा ७

महि धारयेम वयम् त्वं तु तेनाटवीमटसि नयसीति पाठे प्रभूत्वा कांश्चि दन्यां वा आत्मानमेव वा नयसि प्रापयसि ननु ततः तत्सदांबुजं वा कूर्पादिभिः सूक्ष्मपाषाणादिभिः किंस्विन्न व्यथते कथं नु नाम नव्यथेतेति भवानेवायुर्जीवनं यासां तासां नो धीर्भ्रमति मुह्यतीति १९ इति दशमे टीकायामेकत्रिंशोऽध्यायः ३१ द्वात्रिंशे विरहालापविक्लिन्नहृदयो हरिः तत्राविर्भूय गोपीस्ताः सांत्वयामास मानयन् १ स्वप्रेमामृ तकल्लोलविह्वलीकृतचेतसः सदयं नंदयन् गोपीः रुद्रतो नंदनंदनः २ इति गोप्य इति इति एवं प्रभृति चित्रधा अनेकधा सुस्वरमुच्चैः कृष्णदर्शने लालसा अतिस्पृहा यासां ताः १ साक्षान्मन्मथमन्मथः जगन्मोहनस्य कामस्यापि मनस्युद्भूतः कामः साक्षात्तस्यापि मोहक इत्यर्थः २ तन्वः करचरणादयः ३ ४ अंजलिना संहतहस्तद्वयेन ५ भ्रुकुटीं भ्रूभ्रमा द्भ्रुकुटिलीकृत्य प्रेमसंरंभेण प्रणयकोपावेशेन विह्वला विवशा दष्टाधरोष्ठा कटाक्षाक्षेपैः कटाक्षास्ता स्तैरेव आक्षेपाः परिभवास्तैस्ताडयंतीवैक्षत ६ अनिमिषतीभ्यामनिमीलंतीभ्यां दृग्भ्या मापीतमपि सम्यक् दृष्टमपि पुनः पुनः जुषाणा नातृप्यत् ७

त्वहृदिकृत्य तद्दयनीलेत्यर्थः ८ प्राज्ञमीश्वरं प्राप्य यथा मुमुक्षवो जनाः यद्वा प्राज्ञं ब्रह्मज्ञं प्राप्य यथा संसारिणः यद्वा प्राज्ञं सौषुप्तं प्राप्य यथा विश्वतैजसावस्था जीवाः ९ पुरुषः परमात्मा शक्तिभिः सत्त्वादिभिर्यथा यद्वा उपासकः पुरुषो ज्ञानबलवीर्यादिभिः यद्वा पुरुषोऽनुशायी प्रकृत्याद्युपाधिभिर्वृतो यथाऽधिकं विरोचते तद्वत् १० विकसन्तः कुंदमंदाराः सुरभिर्योऽनिलस्तस्मात् षट्पदा यस्मिन् तत् ११ शरच्चंद्रांशूनां संदोहैः समूहैर्ध्वस्तं दोषातमः रात्रिगतं तमो यस्मिन् तत् अतः शिवं सुखकरम् हस्तरूपैस्तरलैस्तरंगैराचिता आस्तृता कोमला वालुका यस्मिन् एवंभूतं पुलिनं ताः समादाय निर्विश्य ताभिर्वृतोऽधिकं व्यरोचतेति पूर्वेणान्वयः १२ ताश्च मनोरथानामंतं ययुः पूर्णकामा बभूवुः श्रुतयो यथेति अयमर्थः यथा कर्मकांडे श्रुतयः परमेश्वरमपश्यंत्यस्तत्तत्कामानुबंधैरपूर्णा इव भवंति ज्ञानकांडे तु परमेश्वरं दृष्ट्वा तदाह्लादपूर्णाः कामानुबंधं जहति तद्वदिति आप्तकामा अपि प्रेम्णा तमभजन्नित्याह स्वैरिति अचीक्लृपन् रचयामासुः आत्मबंधवे अंतर्यामिणे १३ गोपीसभागतस्ताभिः

तं काचिन्नेत्ररंध्रेण हृदिकृत्य निमील्य च । पुलकांग्युपगुह्यास्ते योगीवानंदसंप्लुता ॥ ८ ॥ सर्वास्ताः केशवालोकपरमोत्सवनिर्वृताः । जहुर्विरहजं तापं प्राज्ञं प्राप्य यथा जनाः ॥ ९ ॥ ताभिर्विधूतशोकाभिर्भगवानच्युतो वृतः । व्यरोचताधिकं तात पुरुषः शक्तिभिर्यथा ॥ १० ॥ ताः समादाय कालिंद्या निर्विश्य पुलिनं विभुः । विकसत्कुंदमंदारसुरभ्यनिलषट्पदम् ॥ ११ ॥ शरच्चंद्रांशुसंदोहध्वस्तदोषातमः शिवम् । कृष्णाया हस्ततरलाचितकोमलवालुकम् ॥ १२ ॥ तद्दर्शनाह्लादविधूतहृद्रुजो मनोरथांतं श्रुतयो यथा ययुः । स्वैरुत्तरीयैः कुचकुंकुमांकितैरचीक्लृपन्नासनमात्मबंधवे ॥ १३ ॥ तत्रोपविष्टो भगवान्स ईश्वरो योगेश्वरांतर्हृदि कल्पितासनः । चकास गोपीपरिषद्गतोऽर्चितस्त्रैलोक्यलक्ष्म्येकपदं वपुर्दधत् ॥ १४ ॥ सभाजयित्वा तमनंगदीपनं सहासलीलेक्षणविभ्रमभ्रुवा । संस्पर्शनेनांककृतांघ्रिहस्तयोः संस्तुत्य ईषत्कुपिता बभाषिरे ॥ १५ ॥ गोप्य ऊचुः ॥ भजतोऽनुभजंत्येक एक एतद्विपर्ययम् । नोभयांश्च भजंत्येक एतन्नो ब्रूहि साधु भोः ॥ १६ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मिथो भजंति ये सख्यः स्वार्थैकांतोद्यमा हि ते । न तत्र सौहृदं धर्मः स्वार्थार्थं तद्धि नान्यथा ॥ १७ ॥ भजंत्यभजतो ये वै करुणाः पितरो यथा । धर्मो निरपवादोऽत्र सौहृदं च सुमध्यमाः ॥ १८ ॥

संमानितः सन्नचकास शुशुभे त्रैलोक्ये या लक्ष्मीः शोभा तस्याः एकमेव पदं स्थानं तद्वपुर्दधत् दर्शयन् १४ सहासलीलेक्षणेन विभ्रमो विलासो यस्यां तया भ्रुवा उपलक्षितः संस्पर्शनेन संमर्दनेन १५ तत्र भगवतोऽकृतज्ञतां तद्वचनेनैवापादयितुकामाः गूढाभिप्रायाः लोकवृत्तांतमिव पृच्छंति भजत इति भजतः प्राणिनः अनु अनंतरं केचित्तद्भजनानुसारेण भजंति केचिदेतद्विपर्ययं यथा भवति तथा तद्भजनानपेक्षमभजतोऽपि भजंति अन्ये तु नोभयानिति १६ विदिताभिप्राय उत्तरमाह मिथ इति हे सख्यः उपकारः प्रत्युपकारतया ये मिथो भजंति ते अन्योन्यं न भजंति किं त्वात्मानमेव कुतः हि यस्मात्स्वार्थ एवैकांततः उद्यमो येषां ते तत्र च न सौहृदं मतो न सुखं न च धर्मो दृष्टोद्देशात् गोमहिष्यादिभजनवदित्यर्थः १७ ये त्वभजतो भजंति ते द्विविधाः करुणाः स्निग्धाश्च तत्र तु यथाक्रमं धर्मकामौ भवत इत्याह भजंत्यभजत इति १८

समाज धातुः प्रीति दर्शनयोः

तृतीयप्रश्नोत्तरं भजतोऽपीति अयमर्थः तेतु चतुर्विधाः एके आत्मारामाः अपरागदृशः केचिदाप्तकामाः प्रियदर्शनेऽपि पूर्णकामत्वेन भोगेच्छारहिताः अन्येऽकृतज्ञा मूढाः अन्येतु गुरुद्रुहः अतिकठिनाः सपिताय स्तु पोषक इति न्यायाद् उपकर्त्ता गुरुतुल्यस्तस्मै द्रुह्यंतीति तथा ते १९ अत्र चरमकोटिगतमात्मानं मत्वा अक्षिसंकोचैः परस्परं गूढस्मितमुखीस्ता दृष्ट्वाह नाहंत्विति हे सख्यः अहं तेषां मध्ये न कोऽपि किंतु परमकारुणिकः परमसुहृच्च कथम् अमीषां भजतामनुवृत्तिवृत्तये निरंतरध्यानप्रवृत्त्यर्थं तान्न भजामि एतत्सदृष्टांतमाह यथेति तस्य धनस्यैव चिंतया निभृतः पूर्णो व्याप्त इति यावत् अन्यत् क्षुत्पिपासाद्यपि न वेद २० एवं मदर्थोज्झितलोकवेदस्वानां मदर्थे उज्झितः लोकः युक्तायुक्ताप्रतीक्षणाद् वेदश्च धर्माधर्मा प्रतीक्षणात् स्वाः ज्ञातयश्च स्नेहत्यागात् याभिस्तासां वो युष्माकं परोक्षमदर्शनं यथा भवति तथा भजता युष्मत्प्रेमालापान् शृण्वतैव तिरोहितमंतर्धानेन स्थितम् तत्तस्मात् हे अबलाः हे प्रियाः मां मामसूयितुं दोषारोपेण द्रष्टुं यूयं माऽर्हथ नयोग्याः स्थ २१ आस्तामिदं परमार्थं तु शृणुतेत्याह नेति निरवद्यासंयुक् संयोगो यासां तासां वः विबुधानामायुषाऽपि चिरकालेनापि स्वीयं साधुकृत्यं प्रत्युपकारं कर्त्तुं न पारये न शक्नोमि कथंभूतानां या भवत्यो

भजतोऽपि न वै केचिद्भजंत्यभजतः कुतः। आत्मारामा ह्याप्तकामा अकृतज्ञा गुरुद्रुहः १९ नाहं तु सख्यो भजतोऽपि जंतून्भजाम्यमीषामनुवृत्तिवृत्तये। यथाऽधनो लब्धधने विनष्टे तच्चिंतयाऽन्यन्निभृतो न वेद २० एवं मदर्थोज्झितलोकवेदस्वानां हि वो मय्यनुवृत्तयेऽबलाः। मयापरोक्षं भजता तिरोहितं मासूयितुं माऽर्हथ तत्प्रियं प्रियाः २१ न पारयेऽहं निरवद्यसंयुजां स्वसाधुकृत्यं विबुधायुषाऽपि वः। या माऽभजन्दुर्जरगेहशृंखलाः संवृश्च्य तद्वः प्रतियातु साधुना २२ इति श्रीभाग० महा० दश० द्वात्रिंशोऽध्यायः ३२ श्रीशुक उवाच इत्थं भगवतो गोप्यः श्रुत्वा वाचः सुपेशलाः। जहुर्विरहजं तापं तदंगोपचिताशिषः १ तत्रारभत गोविंदो रासक्रीडामनुव्रतैः। स्त्रीरत्नैरन्वितः प्रीतैरन्योऽन्याबद्धबाहुभिः २ रासोत्सवः संप्रवृत्तो गोपीमंडलमंडितः। योगेश्वरेण कृष्णेन तासां मध्ये द्वयोर्द्वयोः। प्रविष्टेन गृहीतानां कंठे स्वनिकटं स्त्रियः ३ यं मन्येरन्नभस्तावद्विमानशतसंकुलम्। दिवौकसां सदाराणामौत्सुक्यापहृतात्मनाम् ४

दुर्जराः अजरायागेहशृंखलास्ताः संवृश्च्य निःशेषं छित्वा मां मामभजन् तासां मच्चित्तं तु बहुषु प्रेमयुक्त तया नैवमेकनिष्ठम् तस्माद्धो युष्माकमेव साधुना साधुकृत्येन तद्युष्मत्साधुकृत्यं प्रतियातु प्रतिकृतं भवतु युष्मत्सौशील्येनैव ममानृण्यं न तु मत्कृतप्रत्युपकारेणेत्यर्थः २२ इति दशमे टीकायां द्वात्रिंशोऽध्यायः ३२ त्रयस्त्रिंशे ततो गोपीमंडलीमध्यगो हरिः। प्रियास्ताः रमयामास क्रुद्धिनी वनकेलिभिः १ तत्तदा अंगहेराजन् यद्वा तस्य भगवतोऽंगेन वपुषा करचरणाद्यवयवैर्वा उपचिताः समृद्धाः आशिषः यासां ताः १ रासक्रीडाम् रासो नाम बहुनर्त्तकीयुक्तो नृत्यविशेषः तां क्रीडाम् अन्योऽन्यमाबद्धाः संग्रथिता बाहवो यैस्तैः सह २ तत्साहित्यमभिनयेन दर्शयति रासोत्सव इत्यक्षरचतुष्टयाधिकेन सार्द्धेन तासां मंडलरूपेणावस्थितानां द्वयोर्द्वयोर्मध्ये प्रविष्टेन तेनैव कंठे गृहीतानामुभयत आलिंगितानाम् कथंभूतेन यं सर्वाः स्त्रियः स्वनिकटमात्मेवाश्लिष्टवानिति मन्येरन् तेन एतदर्थं द्वयोर्द्वयोर्मध्ये प्रविष्टेनेत्यर्थः नन्वेकस्य कथं तथा प्रवेशः सर्वसन्निहितत्वे वा कुतः स्वैकनिकटत्वाभिमानस्तासामित्यत उक्तं योगेश्वरेणेति अचिंत्यशक्तिनेत्यर्थः ३ तावत् तत्क्षणमेव औत्सुक्यव्याप्तमनसां सस्त्रीकाणां देवानां विमानशतैः संकीर्णं नभो बभूव ४ ७ ७ ७ ७

५ सप्रियाणांकृष्णसहितानाम् तुमुलः संकीर्णः ६ महामरकतोनीलमणिरिवहैमानांमणीनांमध्येमध्येताभिः स्वर्णवर्णाभिराश्लिष्टाभिः शुशुभे गोपीदृष्ट्यभिप्रायेण
वाविनैवमध्यपदावृत्तिमेकवचनम् ७ सयथाताभिः शुशुभे तथाताअपितेनाविरेजुरित्याह पादन्यासैरिति भुजविधुतिभिः करचालनैर्भज्यमानैश्चमध्यैश्चलद्भिः
कुचैश्चपटैश्चगंडलोलैः गंडेषुचंचलैः स्विद्यन्मुख्यः स्विद्यंतिस्वेदमुद्गिरंतिमुखानियासांताः कबरेषुरशनासुचग्रंथयोदृढायासाम् यद्वा तेषुतासुचअग्रंथयः शिथि
लग्रंथयइत्यर्थः तत्रनानामूर्तिः कृष्णोमेघचक्रमिव तास्तुबहुविधास्तडितइव स्वेदस्तुषारइव गीतंगर्जितमिवेतियथासंभवमूह्यम् ८ नृत्यमानाः नृत्यंत्यः रक्त
कंठ्यः नानारागैरनुरंजितकंठ्यः कृष्णस्याभिमर्शेनसंस्पर्शेनमुदिताः इदंविश्वम् ९ मुकुंदेनसहस्वरजातीः षड्जादिस्वरालापगतीः अमिश्रिताः कृष्णान्नीताभि
रसंकीर्णाः प्रीयमाणेनसंमानिताः तज्जात्युन्नयनमेवध्रुवंध्रुवाख्यतालविशेषंकृत्वाउन्निन्येउन्नीतवती १० एवंनृत्यगीतादिनाश्रीकृष्णसंमानितानांतासामतिप्रीति

ततोदुंदुभयोनेदुर्निपेतुः पुष्पवृष्टयः जगुर्गंधर्वपतयः सस्त्रीकास्तद्यशोमलम् ५ वलयानांनूपुराणांकिंकिणीनांचयोषिताम् सप्रिया
णामभूच्छब्दस्तुमुलोरासमंडले ६ तत्रातिशुशुभेताभिर्भगवान्देवकीसुतः मध्येमणीनांहैमानांमहामरकतोयथा ७ पादन्यासैर्भुज
विधुतिभिः सस्मितैर्भ्रूविलासैर्भज्यन्मध्यैश्चलकुचपटैः कुंडलैर्गंडलोलैः स्विद्यन्मुख्यः कबररशनाग्रंथयः कृष्णवध्वो गायंत्यस्तंतडितइव
तामेघचक्रेविरेजुः ८ उच्चैर्जगुर्नृत्यमानारक्तकंठ्योरतिप्रियाः कृष्णाभिमर्शमुदितायद्गीतेनेदमावृतम् ९ काचित्समंमुकुंदेनस्व
रजातीरमिश्रिताः उन्निन्येपूजितातेनप्रीयतासाधुसाध्विति तदेवध्रुवमुन्निन्येतस्यैमानंचबह्वदात् १० काचिद्रासपरिश्रांतापा
र्श्वस्थस्यगदाभृतः जग्राहबाहुनास्कंधंश्लथद्वलयमल्लिका ११ तत्रैकांसगतंबाहुंकृष्णस्योत्पलसौरभम् चंदनालिप्तमाघ्रायहृ
ष्टरोमाचुचुंबह १२ कस्याश्चिन्नाट्यविक्षिप्तकुंडलत्विषमंडितम् गंडंगंडेसंदधत्याअदात्तांबूलचर्वितम् १३ नृत्यतीगायतीकाऽ
पिकूजन्नूपुरमेखला पार्श्वस्थाच्युतहस्ताब्जंश्रांताधात्स्तनयोःशिवम् १४ गोप्योलब्ध्वाऽच्युतंकांतंश्रियएकांतवल्लभम् गृहीत
कंठ्यस्तद्दोर्भ्यांगायंत्यस्तंविजह्रिरे १५ कर्णोत्पलालकविटंककपोलघर्मवक्त्रश्रियोवलयनूपुरघोषवाद्यैः गोप्यः समंभगवताननृतुः
स्वकेशस्रस्तस्रजोभ्रमरगायकरासगोष्ठ्याम् १६

विलसितंवृत्तमाह काचिदिति श्लथंतिवलयानिमल्लिकाश्चयस्याःसा ११ उत्पलस्यसौरभमिव
सौरभंयस्यतंबाहुम् १२ नाट्येननृत्येनविक्षिप्तयोश्चंचलयोः कुंडलयोस्त्विषेणत्विषामंडितंगंडंकपोलंतथाभूतेस्वगंडेसंदधत्याः संयोजयंत्याः १३ कूजतीनूपुरेमे
खलाचयस्याःसा १४ एवमन्याअपिगोप्योयथायथंनानाविभ्रमैर्विजह्रुरित्याह गोप्यइति १५ तत्रवादकेषुगायकेषुचसस्त्रीकेषुगंधर्वकिन्नरादिषुरसावेशेन
मुह्यत्सुनृत्यत्सुचान्यामेववाद्यादिसंपत्तिंदर्शयन्रासंसंभ्रममाह कर्णोत्पलेति कर्णोत्पलैश्चअलकविटंकैः अलकालंकृतैः कपोलैश्चघर्मैश्चवक्त्रेषुश्रीः शोभायासां
ताः घोषाः किंकिण्यः वलयनूपुरघोषैर्वाद्यैः वादित्रैः स्वकेशेभ्यः स्रस्ताः स्रजोयासांताः एतेनतालगतिसंतुष्टाःकेशाःसशिरःकंपंपादेषुपुष्पवृष्टिमिवाकुर्वन्नितिसू
चितम् भगवतासहननृतुः भ्रमराएवगायकायस्यांरासस्सभायाम् १६ ५ ५ ५ ५ ५

यथागोप्योनानाविभ्रमैर्भगवतासहविजह्रुः एवंभगवानपिस्वविलासैस्ताभिः सहरेमइत्याह एवमिति तद्विलासानभिभूतस्यैवरतौदृष्टांतः यथाऽर्भकइति स्व
प्रतिबिंबैर्विभ्रमःक्रीडायस्यसइव अनेनैतद्दर्शितंस्वीयमेवसर्वकलाकौशलसौगंध्यलावण्यमाधुर्यादिचतासुसंचार्यताभिःसहरेमे यथाऽर्भकःस्वप्रतिबिंबैरि
ति १७ तास्तुभगवद्विलासैराकुलाबभूवुरित्याह तदंगेति तस्यांगसंगेनप्रकृष्टामुत्प्रीतिस्तयाकुलानिअवशानींद्रियाणियासांताः विश्लथबंधान्केशादीनं
जसाप्रतिव्योढुं यथापूर्वंधर्त्तुंनालंनसमर्थाबभूवुः विस्रस्तामालाआभरणानिचयासांताः १८ नकेवलंताएवाकुलेंद्रियाः किंतु देव्योपीत्याह कृष्णविक्रीडितमि
ति किंच शशांकश्चेति अनेनैतत्सूचितम् शशांकेनविस्मितेनगतौविस्मृतायांततः प्राक्तनाः सर्वेऽपिग्रहाः तत्रतत्रैवतस्थुः ततश्चातिदीर्घासुरात्रिषुयथासु
खंविजह्रुरिति १९ किंच कृत्वेति अयंभावः कात्यायनिमहामायेमहायोगिन्यधीश्वरि नंदगोपसुतंदेविपतिंमेकुरुतेनमइतिप्रत्येकंताभिःप्रार्थनात् भगव

एवंपरिष्वंगकराभिमर्शस्निग्धेक्षणोद्दामविलासहासैः रेमेरमेशोव्रजसुंदरीभिर्यथाऽर्भकःस्वप्रतिबिंबविभ्रमः १७ तदंगसंग
प्रमदाकुलेंद्रियाः केशान्दुकूलंकुचपट्टिकांवा. नांजःप्रतिव्योढुमलंव्रजस्त्रियोविस्रस्तमालाभरणाःकुरूद्वह १८ कृष्णविक्रीडितं
वीक्ष्यमुमुहुःखेचरस्त्रियः कामार्दिताःशशांकश्चसगणोविस्मितोऽभवत् १९ कृत्वातावंतमात्मानंयावतीर्गोपयोषितः रेमेसभ
गवांस्ताभिरात्मारामोऽपिलीलया २० तासामतिविहारेणश्रांतानांवदनानिसः प्रामृजत्करुणःप्रेम्णाशंतमेनांगपाणिना २१ गो
प्यःस्फुरत्पुरटकुंडलकुंतलत्विड्गंडश्रियासुधितहासनिरीक्षणेन मानंदधत्यऋषभस्यजगुःकृतानिपुण्यानितत्कररुहस्पर्शप्रमोदाः
२२ ताभिर्युतःश्रममपोहितुमंगसंगघृष्टस्रजःसकुचकुंकुमरंजितायाः गंधर्वपालिभिरनुद्रुतआविशद्वाःश्रांतोगजीभिरिभराडि
वभिन्नसेतुः २३ सोऽभस्यलंयुवतिभिःपरिषिच्यमानःप्रेम्णेक्षितःप्रहसतीभिरितस्ततोऽंग वैमानिकैःकुसुमवर्षिभिरीड्य
मानोरेमेस्वयंस्वरतिरत्रगजेंद्रलीलः २४ ततश्चकृष्णोपवनेजलस्थलप्रसूनगंधानिलजुष्टदिक्तटे चचारभृंगप्रमदागणावृतो
यथामदच्युद्द्विरदःकरेणुभिः २५

ताऽपिपाताबलाव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाइतितथैवप्रतिश्रुतत्वात् तावंतमात्मानंकृत्वारेमइति यावतीःयाव
त्यः २० कृपातिशयमाह तासामिति २१ ततोऽतिहृष्टानांगोपीनांचरितमाह गोप्यइति स्फुरतांस्वर्णकुंडलानांकुंतलानांचत्विषागंडेषुयाश्रीः तयासुधितेनामृ
तायितेन हाससहितेननिरीक्षणेनचऋषभस्यपत्युःकृष्णस्यमानंदधत्यःपूजांकुर्वंत्यः तत्कर्माणिजगुः तस्यकररुहैःनखैःस्पर्शेनप्रमोदोयासांताः २२ अथज
लकेलिमाह . ताभिरिति तासामंगसंगेनघृष्टासंमर्दितायास्रक्तस्याअतएवतासांकुचकुंकुमेनरंजितायाःसंबंधिभिर्गंधर्वपालिभिः गंधर्वपाःगंधर्वपतयइव
गायंतोयेअलयस्तैरनुद्रुतः अनुगतःसःकृष्णःवाःउदकमाविशत् भिन्नसेतुःविदारितवप्रः स्वयंचातिक्रांतलोकवेदमर्यादः २३ स्वरतिःआत्मारामोऽपि अत्र
गोपीमंडलेअंभसिवा २४ स्थलजलक्रीडेदर्शिते वनक्रीडांदर्शयति ततश्चेति यमुनायाउपवनेजलस्थलप्रसूनानांगंधोयस्मिन्तेनानिलेनजुष्टानिदिशां
तटानिअंतायस्मिन् यद्वा दिशश्चतटंस्थलंचयस्मिन्नुपवनेभृंगाणांप्रमदानांचगणैरावृतः २५ ५ ५ ५ ५

रासक्रीडांनिगमयति एवमिति सः कृष्णः सत्यसंकल्पः अनुरागिस्त्रीकदंब स्थः एवंसर्वानिशाः सेवितवान् शरत्काव्यकथारसाश्रयाः शरदिभवाः का
व्येषुकथ्यमानायेरसाः तेषामाश्रयभूतानिशाः यद्वा निशाइतिद्वितीयाऽत्यंतसंयोगे शृंगाररसाश्रयाः शरदिप्रसिद्धाः काव्येषुयाः कथास्ताः सिषेवइति
एवमप्यात्मन्येवावरुद्धः सौरतः चरम धातुः नतुस्खलितोयस्येतिकामजयोक्तिः २६ २७ प्रतीपं प्रतिकूलमधर्ममित्यर्थः आचरत् कृतवान् नन्वेदमधर्म
मात्रंकलंजभक्षणादिवत् किंतु महासाहसमित्याह परदाराभिमर्शनमिति २८ आप्तकामस्यनायमधर्मइतिचेत् यद्येवंकामाभावान्निंदितंकेनाभिप्रायेणकृत
वानितिपृच्छति आप्तकामइति २९ परमेश्वरेकैमुत्तिकन्यायेनपरिहर्तुंसामान्यतोमहतांवृत्तमाह धर्मव्यतिक्रमइति साहसंचदृष्टम् प्रजापतींद्रसोमविश्वामि
त्रादीनांतच्चतेषांतेजस्विनांदोषायनभवतीति ३० तर्हि यद्यदाचरतिश्रेष्ठइतिन्यायेनान्योऽपिकुर्यादित्याशंक्याह नैतदिति अनीश्वरोदेहादिपरतंत्रः तथारु

एवंशशांकांशुविराजितानिशाः ससत्यकामोऽनुरताबलागणः सिषेवआत्मन्यवरुद्धसौरतः सर्वाः शरत्काव्यकथारसाश्रयाः २६ राजो
वाच संस्थापनायधर्मस्यप्रशमायेतरस्यच अवतीर्णोहिभगवानंशेनजगदीश्वरः २७ सकथंधर्मसेतूनांवक्ताकर्त्ताऽभिरक्षिता
प्रतीपमाचरद्ब्रह्मन्परदाराभिमर्शनम् २८ आप्तकामोयदुपतिः कृतवान्वैजुगुप्सितम् किमभिप्रायएतन्नः संशयंछिंधिसुव्रत २९
श्रीशुकउवाच धर्मव्यतिक्रमोदृष्टईश्वराणांचसाहसम् तेजीयसांनदोषायवह्नेः सर्वभुजोयथा ३० नैतत्समाचरेज्जातुमनसाऽ
पिह्यनीश्वरः विनश्यत्याचरन्मौढ्याद्यथारुद्रोऽब्धिजंविषम् ३१ ईश्वराणांवचः सत्यंतथैवाचरितंक्वचित् तेषांयत्स्ववचोयुक्तं
बुद्धिमांस्तत्समाचरेत् ३२ कुशलाचरितेनैषामिहस्वार्थोनविद्यते विपर्ययेणवानर्थोनिरहंकारिणांप्रभो ३३ किमुताखिलसत्त्वा
नांतिर्यङ्मर्त्यदिवौकसाम् ईशितुश्चेशितव्यानांकुशलाकुशलान्वयः ३४ यत्पादपंकजपरागनिषेवतृप्तायोगप्रभावविधुताखिल
कर्मबंधाः स्वैरंचरंतिमुनयोऽपिननह्यमानास्तस्येच्छयात्तवपुषः कुतएवबंधः ३५ गोपीनांतत्पतीनांचसर्वेषामेवदेहिनाम् योऽंत
श्चरतिसोऽध्यक्षः क्रीडनेनेहदेहभाक् ३६ अनुग्रहायभक्तानांमानुषंदेहमास्थितः भजतेतादृशीः क्रीडायाः श्रुत्वातत्परोभवेत् ३७

द्रव्यतिरिक्तोविषमाचरन्भक्षयन् ३१ कथंतर्हि सदाचारस्यप्रामाण्यमतआह ईश्वराणामिति तेषांवचः सत्यमतस्तदुक्तमाचरेदेव आचरितंक्वचित्सत्यमतः
स्ववचोयुक्तम् तेषांवचसायदुक्तमविरुद्धंतत्तदेवाचरेत् ३२ ननुतर्हितेऽपिकिमेवंसाहसमाचरंतितत्राह कुशलेति प्रारब्धकर्मक्षपणमात्रमेवतेषांकृत्यंनचा
न्यदित्यर्थः ३३ प्रस्तुतमाह किमुतेति कुशलाकुशलान्वयोनविद्यतइतिकिंपुनर्वक्तव्यमित्यर्थः ३४ एतदेवस्फुटीकरोति यस्यपादपंकजपरागस्यनिषेवणेनतृप्ताः
यद्वा यस्यपादपंकजपरागेनिषेवायेषांते तथातेचतेतृप्ताश्चेतिभक्ताइत्यर्थः तथाज्ञानिनश्चननह्यमानाः बंधनमप्राप्नुवंतः परदारत्वंगोपीनामंगीकृत्यपरिहृतम्
३५ इदानींभगवतः सर्वांतर्यामिणः परदारसेवानामनकाचिदित्याह गोपीनामिति योऽन्तश्चरतिअध्यक्षोबुद्ध्यादिसाक्षीसएवक्रीडनेनदेहभाक् नत्वस्मदादितुल्यः येन
नदोषः स्यादिति ३६ नन्वेवंचेदाप्तकामस्यनिंदितेकुतः प्रवृत्तिरित्यतआह अनुग्रहायेति शृंगाररसाकृष्टचेतसोऽतिबहिर्मुखानपिस्वपरान्कर्तुमिति भावः ३७

नन्वन्येऽपिभिन्नाचाराः स्वचेष्टितमेवमेवेतिवदंतितत्राह नासूयन्निति एवंभूतैश्वर्याभावेतथाकुर्वतः पापाज्ञेया इतिभावः ३८ ब्रह्मरात्रे ब्राह्ममुहूर्तेउपावृत्तेप्रा
से ३९ भगवतः कामविजयरूपरासक्रीडाश्रवणादेः कामविजयमेवफलमाह विक्रीडितमिति अचिरेणधीरः सन्हृद्रोगंकाममाशु अपहिनोति परित्यजतीति ४०
सेयंश्रीपरमानंदसेविश्रीधरनिर्मिता श्रीभागवतभावार्थदीपिकादशमाश्रया १ इतिदशमेटीकायांत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३ चतुस्त्रिंशेऽहिनाग्रस्तं
नंदंहरिरमूमुचत् विद्याध्रंचांगिरःशापाच्छंखचूडंतथाऽवधीत् १ रासापदेशतःकामंकिंकरीकृत्यकामतः अनुगृह्णन्वशंनिन्येतथाविद्याधराधिपम् २ तदेवं

नासूयन्खलुकृष्णायमोहितास्तस्यमायया मन्यमानाःस्वपार्श्वस्थान्स्वान्स्वान्दारान्व्रजौकसः ३८ ब्रह्मरात्रउपावृत्तेवासुदेवानु
मोदिताः अनिच्छंत्योययुर्गोप्यःस्वगृहान्भगवत्प्रियाः ३९ विक्रीडितंव्रजवधूभिरिदंचविष्णोःश्रद्धान्वितोऽनुशृणुयादथवर्णयेद्यः
भक्तिंपरांभगवतिप्रतिलभ्यकामंहृद्रोगमाश्वपहिनोत्यचिरेणधीरः ४० इतिश्रीभाग० महा० दश० रासक्रीडावर्णनंनामत्रयस्त्रिं
शोऽध्यायः ३३ श्रीशुकउवाच एकदादेवयात्रायांगोपालाजातकौतुकाः अनोभिरनडुद्युक्तैःप्रययुस्तेऽम्बिकावनम् १
तत्रस्नात्वासरस्वत्यांदेवंपशुपतिंविभुम् आनर्चुरर्हणैर्भक्त्यादेवींचनृपतेऽम्बिकाम् २ गावोहिरण्यंवासांसिमधुमध्वन्नमादृताः ब्रा
ह्मणेभ्योददुःसर्वेदेवोनःप्रीयतामिति ३ ऊषुःसरस्वतीतीरेजलंप्राश्ययधृतव्रताः रजनींतांमहाभागानंदसुनंदकादयः ४ कश्चिन्म
हानहिस्तस्मिन्विपिनेऽतिबुभुक्षितः यदृच्छयागतोनंदंशयानमुरगोऽग्रसीत् ५ सचुक्रोशाहिनाग्रस्तःकृष्णकृष्णमहानयम्
सर्पोमांग्रसतेतातप्रपन्नंपरिमोचय ६ तस्यचाक्रंदितंश्रुत्वागोपालाःसहसोत्थिताः ग्रस्तंचदृष्ट्वाविभ्रांताःसर्पंविव्यधुरुल्मुकैः ७
अलातैर्दह्यमानोऽपिनामुंचत्तमुरंगमः तमस्पृशत्पदाभ्येत्यभगवान्सात्वतांपतिः ८ सवैभगवतःश्रीमत्पादस्पर्शहताशुभः भेजे
सर्पवपुर्हित्वारूपंविद्याधरार्चितम् ९ तमपृच्छद्धृषीकेशःप्रणतंसमुपस्थितम् दीप्यमानेनवपुषापुरुषंहेममालिनम् १० कोभवान्
परयालक्ष्म्यारोचतेऽद्भुतदर्शनः कथंजुगुप्सितामेतांगतिंवाप्रापितोऽवशः ११ सर्पउवाच अहंविद्याधरःकश्चि
त्सुदर्शनइतिश्रुतः श्रियास्वरूपसंपन्त्याविमानेनाचरन्दिशः १२ ऋषीन्विरूपानंगिरसःप्राहसंरूपदर्पितः तैरिमांप्रापि
तोयोनिंप्रलब्धैःस्वेनपाप्मना १३

कामानुग्रहमुखेनकामजयंप्रतिपाद्य तथैवविद्याधरजयंप्रतिपादयितुंतत्प्रसंगंदर्शयति एकदेति १ २गावः
गाःमधुमधुरंमध्वन्नंमधुनासहितमन्नम् ३ जलमात्रंप्राश्योपोषिताः तांनिशांतत्रऊषुःन्यवसन् ४ महानहिरजगरः उरगः उरसागच्छन्नित्यलक्षितत्व
मुक्तम् अग्रसीत्जग्रास ५ ६ विव्यधुःताडयामासुः उल्मुकैर्ज्वलत्काष्ठैः ७ अलातैःतैरेवोल्मुकैः दह्यमानोऽपितंनंदंयदानामुंचत् तदाभगवान्पदा
तमस्पृशत् ८ भगवतश्चरणस्पर्शमात्रेणैव हताशुभः विद्याधरैरर्चितंपूजितम् ९ गोपेष्वात्मनऐश्वर्यंप्रकाशयितुमविद्वानिवतमपृच्छत् दीप्यमानेनवपु
षासमवस्थितम् १० यःपरयाशोभयाप्रकाशतेसभवान्कइति ११ १२ प्राहसंउपहसितवानस्मि प्रलब्धैरुपहसितैःमदीयेनैवपापेननिमित्तेन १३

यत् यतः शापात् १४ आपृच्छे स्वलोकं गंतुमनुज्ञां याचे हे अमीवहन् दुःस्वनाशन १५ १६ १७ १८ १९ अहिदेहं निहत्यैवं प्रागुक्तं सुदर्शनम् नद्दुन्मादिनं कृष्णः शंखचूडमताडयत् १ तत्प्रसंगमाह कदाचिदिति २० विरजोऽबराविति विरजसी निर्मले अंबरे ययोस्तौ २१ किंच निशामवेशसत्कुर्वंतौ उदितउडुपस्तारकाश्चयस्मिन्नतन् मल्लिकागंधेनमत्ताअलयो यस्मिन्नतन् २२ अनिबद्धत्वादन्यैर्युगपत्कल्पयितुमशक्यमपितौस्वरमंडलमूर्छितं युगपत्कल्पयं

शापोमेऽनुग्रहायैव कृतस्तैः करुणात्मभिः यदहं लोकगुरुणा पदा स्पृष्टो हताशुभः १४ तं त्वाऽहं भवभीतानां प्रपन्नानां भयापहम् आपृच्छे शापनिर्मुक्तः पादस्पर्शादमीवहन् १५ प्रपन्नोऽस्मि महायोगिन्महापुरुष सत्पते अनुजानीहि मां देव सर्वलोकेश्वरेश्वर १६ ब्रह्मदंडाद्वि मुक्तोऽहं सद्यस्तेऽच्युत दर्शनात् यन्नाम गृह्णन्नखिलान् श्रोतृनात्मानमेव च १७ सद्यः पुनाति किं भूयस्तस्य स्पृष्टः पदा हि ते इत्यनुज्ञाप्य दाशार्हं परिक्रम्याभिवंद्य च सुदर्शनो दिवं यातः कृच्छ्रान्नंदश्च मोचितः १८ निशाम्य कृष्णस्य तदात्मवैभवं व्रजौकसो विस्मितचेतस स्ततः समाप्य तस्मिन्नियमं पुनर्व्रजं नृपाययुस्तत्कथयंत आदृताः १९ कदाचिदथ गोविंदो रामश्चाद्भुतविक्रमः विजह्रतुर्वने रात्र्यां मध्य गौव्रजयोषिताम् २० उपगीयमानौ ललितं स्त्रीजनैर्बद्धसौहृदैः स्वलंकृतानुलिप्तांगौ स्रग्विणौ विरजोंऽबरौ २१ निशामुखं मानयंता वुदितोडुपतारकम् मल्लिकागंधमत्तालिजुष्टं कुमुदवायुना २२ जगतुः सर्वभूतानां मनःश्रवणमंगलम् तौ कल्पयंतौ युगपत्स्वरमंडल मूर्छितम् २३ गोप्यस्तद्गीतमाकर्ण्य मूर्छिता नाविदन्नृप स्रंसद्दुकूलमात्मानं स्रस्तकेशस्रजं ततः २४ एवं विक्रीडतोः स्वैरं गायतोः संप्र मत्तवत् शंखचूड इति ख्यातो धनदानुचरोऽभ्यगात् २५ तयोर्निरीक्षतो राजंस्तन्नाथं प्रमदाजनम् क्रोशंतं कालयामास दिश्युदी च्यामशंकितः २६ क्रोशंतं कृष्ण रामेति विलोक्य स्वपरिग्रहम् यथा गा दस्युना ग्रस्ता भ्रातरावन्वधावताम् २७ मा भैष्टेत्यभयारावौ शा लहस्तौ तरस्विनौ आसेदतुस्तं तरसा त्वरितं गुह्यकाधमम् २८ स वीक्ष्य तावनुप्राप्तौ कालमृत्यू इवोद्विजन् विसृज्य स्त्रीजनं मूढः प्राद्रव ज्जीवितेच्छया २९ तमन्वधावद्गोविंदो यत्र यत्र स धावति जिहीर्षुस्तच्छिरोरत्नं तस्थौ रक्षन्स्त्रियो बलः ३० अविदूर इवाभ्येत्य शि रस्तस्य दुरात्मनः जहार मुष्टिनैवांग सहचूडामणिं विभुः ३१ शंखचूडं निहत्यैवं मणिमादाय भास्वरम् अग्रजायाददात्प्रीत्या पश्यं तीनां च योषिताम् ३२ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे शंखचूडवधो नाम चतुस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ३४

तौ मनःश्रवणयोर्मंगलं यथा भवति तथा जगतुः अगायतामिति २३ मूर्छितास्तद्गीतलीनचित्ताः स्रंसत् भ्रश्यत् दुकूलं यस्मात्तमात्मानं देहम् स्रस्ताः केशेभ्यः स्रजो यस्य तं च ततो नाविदन् २४ २५ निरीक्षतोः निरीक्षमाणयोः तौ नाथौ यस्य तम् प्रमदाजनं कालयामास २६ दस्युना व्याघ्रेण २७ मा भैष्ट भयं न प्राप्नुतेत्यभयवाचौ २८ २९ ३० शिरसा सह चूडामणिं जहारेत्यर्थः ३१ ३२ इति दशमे टीकायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४ ५ ५ ५ ५ ५

पंचत्रिंशेवनंयातेकृष्णेगोकुलयोषितः पुण्यश्लोकानुगीतेननिन्युर्दुःखेनवासरान् १ एवंरात्रिषुकृष्णेनस्वैरमभिरमितानांदिवातद्विरहदूनानामनुगीतेनदिननिस्तार
प्रकारमाह गोप्यइतिदुःखेनकृच्छ्रेण १ वामबाहुकृतवामकपोलइत्यादीनिद्वादशयुगलानि हेगोप्यः वामेबाहौतन्मूलेकृतः अर्पितः वामकपोलोयेनसः वल्गिते
नर्त्तितेभ्रुवौयेनसः वल्गितभ्रुःमुकुंदः अधरेऽर्पितंवेणुंकोमलाभिरंगुलिभिराश्रितामार्गाः सप्तस्वररन्ध्राणियस्यतम् यत्रयदाईरयतिवादयति २ तदाव्योमयाना
नांसिद्धानांवनिताः सिद्धैःस्वपतिभिःसहवर्त्तमानाअपितद्वेणवीरितमुपधार्याकर्ण्यप्रथमंविस्मिताः ततःकाममार्गणेभ्यः समर्पितानिचित्तानियाभिस्तास्तत्स्वर
शाइत्यर्थः सलज्जाःसत्यःकश्मलंमोहंययुः अत्रलिंगंअपस्मृताःविस्मृताः नीव्योयाभिरिति अतएवंभूतस्यकृष्णस्यविरहंकथंसहामइतिसर्वत्रवाक्यशेषः ३
हंतहेअबलाः इदंचित्रंशृणुत हारहासः हारवद्विशदोहासोयस्यसः यद्वा वेणुवादनेनअधोवदनेनहसतःहारेषुस्फुरन्हासोयस्यसः यद्वा हारवत्वक्षसिशो
भमानोहासोयस्यसः यद्वा हाराणांहासइवविशदास्फूर्तिर्यस्मिन्नुरसीति उरसिस्थिराविद्युदिवलक्ष्मीर्यस्यसः यर्हि यदाकूजितवेणुर्नादितवेणुर्भवति ४

श्रीशुकउवाच गोप्यःकृष्णेवनंयातेतमनुद्रुतचेतसः कृष्णलीलाःप्रगायंत्योनिन्युर्दुःखेनवासरान् १
गोप्यऊचुः वामबाहुकृतवामकपोलोवल्गितभ्रुरधरार्पितवेणुम् कोमलांगुलिभिराश्रितमार्गं गोप्यईरयतियत्रमुकुंदः २ व्योमयानवनिताःसहसिद्धैर्विस्मितास्तदुपधार्यसलज्जाः काममार्गणसमर्पितचित्ताःकश्मलंययुरपस्मृतनीव्यः ३ हंतचित्रमब
लाःशृणुतेदंहारहासउरसिस्थिरविद्युत् नंदसूनुरयमार्त्तजनानांनर्मदोयर्हिकूजितवेणुः ४ वृंदशोव्रजवृषामृगगावोवेणुवाद्य
हृतचेतसआरात् दंतदष्टकवलाधृतकर्णानिद्रितालिखितचित्रमिवासन् ५ बर्हिणस्तबकधातुपलाशैर्बद्धमल्लपरिबर्हविडंबः
कर्हिचित्सबलआलिसगोपैर्गाःसमाह्वयतियत्रमुकुंदः ६ तर्हिभग्नगतयःसरितोवैतत्पदांबुजरजोऽनिलनीतम् स्पृहयतीर्वयमि
वाबहुपुण्याःप्रेमवेपितभुजास्तिमितापः ७ अनुचरैःसमनुवर्णितवीर्यआदिपूरुषइवाचलभूतिः वनचरोगिरितटेषुचरंतीर्वेणु
नाऽह्वयतिगाःसयदाहि ८

तदाव्रजे वृषामृगाः गावश्चवेणुवाद्येन हृतानिचेतांसियेषांते आरात् दूरादेवदंतैर्दष्टाःकवलाग्रासायैस्ते
धृताउत्तंभिताःकर्णायैस्तेनिद्रिताइव लिखितचित्रमिवचासन् अविदुषातिरश्चामिदमतिचित्रमित्यर्थः ५ किंच अचेतनास्सरित्सुनदतीव
चित्रमित्याहुः हेआलि सखि बर्हिणःमयूरस्यस्तबकाः मयूरपिच्छाः धातवोगैरिकादयश्चपलाशानिपल्लवाश्चतैर्बद्धश्चासौमल्लानांपरिबर्हःपरिकरस्तं
विडंबयतिअनुकरोतीतितथासमुकुंदःगोपैःसहवेणुनेतिउपरितनमत्रापिज्ञातव्यम् यत्रयदागाःसम्यगाह्वयति ६ तर्हितदातद्ध्वनिश्रवणात् अनिलेना
नीतंतस्यपदांबुजरजःस्पृहयत्यइवभग्नगतयःसरितःवैनिश्चितंवयमिवताअपिअबहुपुण्याः यतोनप्राप्नुवंति केवलंप्रेम्णावेपिताःभुजाःतरंगाः यासांताःस्ति
मितानिश्चलाआपोयासांताः गोप्योऽपिलोचनयोस्तिमितजलाभवंतीति ७ स्थावरेष्वप्यतिचित्रंदृश्यतइत्याहुः अनुचरैर्गोपैःदेवादिभिर्वा मुग्धानांवाक्य
मादिपुरुषइवेति अचलभूतिर्निश्चलश्रीः वेणुनातत्तन्नाम्नागानेन ८ ५ ५ ५ ५ ५

तदाप्रणतभारेणविटपाः शाखायासांतावनगतालताः स्वस्मिन्विष्णुंप्रकाशमानंसूचयंत्यइवमधुधाराववृषुःस्मेतिविस्मये तरवश्चतथातसतीनामपितथैवा नंदइतिभावः एतानिविष्णुभक्तिलक्षणानि ९ किंच सरसिकमलवनेषुविहरतांपक्षिणामप्याकर्षणंतद्गीतंकिंपुनरन्येषामित्याहुः दर्शनीयस्तिलकोय स्य दर्शनीयानांसुंदराणांमध्येमुख्यइतिवा वनमालासुयादिव्यगंधातुलसीतस्याः मधुनामत्तैः अलिकुलैः अलघुउच्चैरभीष्टमनुकूलंगीतमाद्रियन् आदरेणगृ ह्णन् यर्हि अधरेसंधितवेणुर्भवति १० तर्हियेसरसिसारसहंसाः अन्येचविहंगास्तेचारुणागीतेनहृतचेतसएत्यततआगत्यहरिमुपासत अभजत तस्स मीपेउपविविशुर्वा हंतेतिविषादे ११ मेघोऽपिहरिंसेवतइत्याहुः सहबलइति भोव्रजदेव्योगोप्यः सहबलः सरामः कृष्णः स्रग्भिर्निर्मिताभ्यामवतंसाभ्यां कर्णभूषणाभ्यांविलासोयस्य यद्वा मुक्ताफलस्रगापीडेनविलासोयस्येति क्षितिभृतः सानुषुगिरेस्तटेषुवर्त्तमानः स्वयंजातहर्षः विश्वंहर्षयन् यदावेणु रवेणोपरंभति निनादयति नादेनपूरयतीत्यर्थः १२ तदामेघः महतः कृष्णस्यातिक्रमणेशंकितचेतोयस्यसः नपुरतोयातिनचोच्चैर्गर्जति किंतुतत्रैवस्थि

वनलतास्तरवआत्मनिविष्णुंव्यंजयंत्यइवपुष्पफलाढ्याः प्रणतभारविटपामधुधाराःप्रेमहृष्टतनवःससृजुःस्म ९ दर्शनीय तिलकोवनमालादिव्यगंधतुलसीमधुमत्तैः अलिकुलैरलघुगीतमभीष्टमाद्रियन्यर्हिसंधितवेणुः १० सरसिसारसहंस विहगाश्चारुगीतहृतचेतसएत्य हरिमुपासततेयतचित्ताहंतमीलितदृशोधृतमौनाः ११ सहबलःस्रगवतंसविलासः सा नुषुक्षितिभृतोव्रजदेव्यः हर्षयन्यर्हिवेणुरवेणजातहर्षउपरंभतिविश्वम् १२ महदतिक्रमणशंकितचेतामंदमंदमनु गर्ज्जतिमेघः सुहृदमभ्यवर्षत्सुमनोभिश्छाययाचविदधत्प्रतपत्रम् १३ विविधगोपचरणेषुविदग्धोवेणुवाद्यउरुधानि जशिक्षाः तवसुतः सतियदाधरबिंबेदत्तवेणुरनयन्स्वरजातीः १४ सवनशस्तदुपधार्यसुरेशाः शक्रशर्वपरमेष्ठिपुरोगाः कवयआनतकंधरचित्ताःकश्मलंययुरनिश्चिततत्त्वाः १५ निजपदाब्जदलैर्ध्वजवज्रनीरजांकुशविचित्रललामैः व्र जभुवः शमयन्खुरतोदंवर्ष्मधुर्यगतिरीडितवेणुः १६ तःसन्वेणुरवमनुमंदंगर्ज्जति किंच सुहृदंविश्वार्त्तिहरणादिसाम्यात्सुहृत्कृष्ण

स्तंसुमनोभिरभ्यवर्षत् अदृश्यैर्देवैः क्रियमाणंकुसुमवर्षमेघेकल्प्यथिलोक्तम् तुषारोवाकुसुमतयाकल्पितः सएववादेवतारूपोऽभ्यवर्षदिति प्रतपादातपा त्त्रायतइतिप्रतपत्रंछत्रंतच्छाययाकुर्वन्निति १३ अपिच महदेतदाश्चर्यमित्याहुः विविधेति हेसति यशोदेतवसुतः नानागोपक्रीडासुविदग्धोनिपुणोवे णुवाद्येविषयेनिजैवशिक्षायासुताः स्वोत्प्रेक्षितानत्वन्यतः श्रुताइत्यर्थः स्वरजातीर्निषादऋषभादिस्वरालापभेदाननयत् उन्नीतवान् १४ ततताःस्वरजातीः सवनशः मंद्रमध्यमतारभेदेन यतोगीतध्वनिरागतः ततश्चानताकंधराचित्तंचयेषांते उपधार्यसमाकर्ण्यकवयः कोविदाअपिननिश्चितंतत्त्वंतद्भेदोयैस्तेकश्मलं मोहंययुरिति १५ अस्माकंतुमोहःकिंब्रूमइत्याहुः निजपदाब्जदलैरिति ध्वजादीनिविचित्राणिललामानिचिन्हानियेषांतैः निजानिपदान्येवाब्जदलानितैर्व्र जभुवः खुरतोदंखुराक्रमणव्यथांशमयन्वर्ष्मणादेहेनधुर्योगजः तद्वद्गतिर्यस्यसकृष्णोवादितवेणुःसन् १६ ६९ ६९

यद्व्रजतितेनानिमित्तेनसविलासवीक्षणेनार्पितमनोभववेगोयासुतावयम् कुंजावृक्षास्तेषांगतिंगमितास्सत्यः मोहेननविदामः कबरंवावसनंवेति १७ किंच मणिधरः मणीन्ग्रथितान्गोगणनार्थंधरतीतिमणिधरः क्वचिद्देशेएतैर्मणिभिर्गाः आसमंताद्गणयन् तथादयितगंधायातुलसीतस्याःमालयासहवर्त्तमानः प्रणयिनः प्रियस्यानुचरस्यांसेभुजप्रक्षिपन् यत्रयदाकदाचिदगायत १८ तदाक्वणितवेणुरवेणवंचितानिअपहृतानिचित्तानियासांताः कृष्णाहरिणस्यगृहिण्योभार्याः गुणगणार्णगुणगणसमुद्रंकृष्णमनुगत्यप्राप्यताःकृष्णमेवान्वसत नन्यवर्त्तंतइत्यर्थः कुतः यतोविमुक्तागृहाशायाभिस्ताः गोपिकाइवताअपिदैवमेवान्वासतेति १९ तदेवंवृंदावनप्रदेशेषुक्रीडिलासायाद्गोधनानिपरावर्त्यंयमुनायांक्रीडनस्तस्यसौभाग्यमनुवर्णयंति कुंदेति कुंददामकृतकौतुकवेषइतिगोपीनामुत्सवायकुंददामभिः कृतः कौतुकेनउत्सवेनवेषोऽलंकारोयेनसः हेअनघेयशोदे तववत्सःपुत्रः नंदसूनुःकृष्णः यद्वा सहैव बद्धः कथयंत्यः काश्चित्तववत्सइतिकाश्चिन्नंदसूनुरितिचाहुः नर्मदः हर्षदः सन्यदाविजहार क्रीडतिस्म २० तदामलयजस्पर्शेनमलयजस्यचंदनस्येवसुरभिः शीतश्चयःस्पर्शस्तेनतंकृष्णंमानयन्अनुकू

व्रजतितेनवयंसविलासवीक्षणार्पितमनोभववेगाः कुजगतिंगमितानविदामःकश्मलेनवसनंकबरंवा १७ मणिधरः क्वचिदागणयन्गामालयादयितगंधतुलस्याः प्रणयिनोऽनुचरस्यकदांऽसेप्रक्षिपन्भुजमगायतयत्र १८ क्वणितवेणुरववंचितचित्ताःकृष्णमन्वसतकृष्णगृहिण्यः गुणगणार्णमनुगत्यहरिण्योगोपिकाइवविमुक्तगृहाशाः १९ कुंददामकृतकौतुकवेषोगोपगोधनवृतोयमुनायाम् नंदसूनुरनघेतववत्सोनर्मदःप्रणयिनांविजहार २० मंदवायुरनुवात्यनुकूलंमानयन्मलयजस्पर्शेन बंदिनस्तमुपदेवगणायेवाद्यगीतबलिभिःपरिवव्रुः २१ वत्सलोव्रजगवांयदगध्रोवंद्यमानचरणःपथिवृद्धैः कृत्स्नगोधनमुपोह्यदिनांतेगीतवेणुरनुगेडितकीर्तिः २२ उत्सवश्रमरुचाऽपिदृशीनामुन्नयन्खुररजश्छुरितस्रक् दित्सयैतिसुहृदाशिषएषदेवकीजठरभूरुडुराजः २३ मदविघूर्णितलोचनईषन्मानदःस्वसुहृदांवनमाली बदरपांडुवदनोमृदुगंडंमंडयन्कनककुंडललक्ष्म्या २४

लंयथातथाउपवातिवीजयति यद्वा मलयजोदक्षिणोवायुः यद्वामलयजस्यकृष्णेनस्वांगेऽनुलिप्तस्यस्पर्शेनमानयन्निति किंच बंदिनइवस्तावकाः संतःगंधर्वादिगणाः वाद्यगीतपुष्पवर्षादिभिः परिवव्रुः परितउपासत २१ आयांतमालोक्यहृष्यंत्यः परस्परमूचुः वत्सलइतिव्रजस्यगवांच यद्वाव्रजेनिबद्धानांगवामनुकंप्यानामस्माकमित्यर्थः वत्सलः हितकृत्कुतः यद्यस्मात्अगध्रः अगंधरतीतिगोवर्द्धनोद्धरणः बहुशोरक्षणस्योपलक्षणमेतत् वृद्धैर्ब्रह्मादिभिः सेर्ष्यम् पथीतिवंद्यमानचरणः सायंशीघ्रमागंतुंनददतीत्यर्थः उपोह्यएकीकृत्य गीतयुक्तोवेणुर्यस्यसः २२ श्रमयुक्तयाऽपिकांत्यानेत्राणांहर्षमुन्नयन्उच्चैःप्रापयन् खुररजोभिःछुरिताव्याप्ताःस्रजोयस्यसुहृदामस्माकमाशिषःमनोरथस्यादित्सयादातुमिच्छयादेवक्याजठरेभवतीतितथासएवोडुराजश्चंद्रः निर्वृतिहेतुत्वेनसएषएतीति २३ अतिसंभ्रमेणकाश्चित्समीपमायांतंकथयति ईषन्मदेनविघूर्णितेविह्वलितेलोचनेयस्यसः बदरपांडुवदनः ईषत्पक्वबदरवत्पांडुरंवदनंयस्यसः अत्रहेतुः कनककुंडलयोर्लक्ष्म्याकांत्यामृदूकोमलौगंडौयस्मिंस्तद्वदनंमंडयन्निति कोमलगंडस्थलंवाशोभयन्निति २४ ७ ७

यदूपतिरिति देवकी जठरभूरितिच प्रागयंवसुदेवस्य क्वचिज्जातस्तवात्मजइत्यादिगर्गवाक्यप्रसिद्ध्योक्तम् यद्वा सयवउदेयिवान्साक्षत्तंकुलइतिवत् ज्ञात्वाकाश्चि
द्वदतीति गजेंद्रलीलः गजेंद्रगतिरितिवा चंद्रइवप्रसन्नवक्त्रः व्रजगवामस्माकमनंतं दिनतापच्छमयन् उपयाति एषसमीपमायातीति २५ एवंविरहदुःखेनापि
नु अहो कृष्णलीलाएवगायंत्यः तस्मिन्नुचित्तंचेतनाजीवितंयासांतास्तस्मिन्नेवमनः संकल्परूपंयासाताः अतोमहानुदयउत्सवोयासातां अहःस्वपिरेमिरे २६
इति दशमेटीकायांपंचत्रिंशोऽध्यायः ३५ षट्त्रिंशेतुहतेऽरिष्टेनारदोक्त्याबलाच्युतौ वसुदेवसुतौज्ञात्वाकंसोऽक्रूरंसमादिशत् १ गोपीरासांतरायांतं
शंखचूडंनिहत्यसः अहन्गोपीमहानंदासहंदुष्टमरिष्टकम् २ एवंदेवगंधर्वादिगीतवाद्यकुसुमवर्षादिभिःकृष्णमासहृष्ट्वाव्रजस्यपरमोत्सवेवर्त्तमाने त

यदुपतिर्द्विरदराजविहारोयामिनीपतिरिवैषदिनांते मुदितवक्त्रउपयातिदुरंतंमोचयन्व्रजगवांदिनतापम् २५ श्रीशुकउ
वाच एवंव्रजस्त्रियोराजन्कृष्णलीलानुगायतीः रेमिरेऽहस्सुतच्चित्तास्तन्मनस्कामहोदयाः २६ इतिश्रीभागवते
महा० दश० गोपिकागीतंनामपंचत्रिंशोऽध्यायः ३५ श्रीशुकउवाच अथतर्ह्यागतोगोष्ठमरिष्टोवृषभासुरः महींमहा
ककुत्कायःकंपयन्खुरविक्षताम् १ रंभमाणःखरतरंपदाचविलिखन्महीम् उद्यम्यपुच्छंवप्राणिविषाणाग्रेणचोन्नयन् २ किंचित्
किंचिच्छकृन्मुंचन्मूत्रयन्स्तब्धलोचनः यस्यनिर्ह्रादितेनांगनिष्ठुरेणगवान्नृणाम् ३ पतंत्यकालतोगर्भाःस्रवंतिस्मभयेनवै निर्विशं
तिघनायस्यककुद्यचलशंकया ४ तंतीक्ष्णशृंगमुद्वीक्ष्यगोप्योगोपाश्चतत्रसुः पशवोदुद्रुवुर्भीताराजन्संत्यज्यगोकुलम् ५ कृष्णकृ
ष्णेतितेसर्वेगोविंदंशरणंययुः भगवानपितद्वीक्ष्यगोकुलंभयविद्रुतम् ६ माभैष्टेतिगिराश्वास्यवृषासुरमुपाह्वयत् गोपालैःप
शुभिर्मंदत्रासितैःकिमसत्तम ७ बलदर्पहाऽहंदुष्टानांत्वद्विधानांदुरात्मनाम् इत्यास्फोट्याच्युतोऽरिष्टंतलशब्देनकोपयन्
८ सख्युरंसेभुजाभोगंप्रसार्यावस्थितोहरिः सोऽप्येवंकोपितोऽरिष्टःखुरेणावनिमुल्लिखन् उद्यत्पुच्छभ्रमन्मेघःक्रुद्धःकृष्णमुपाद्रवत्
९

द्विरुक्त्यार्यंतिराधिकारार्थमथशब्दः तर्हि तदा वृषभाकृतिरसुरस्तंवर्णयतिसार्द्धत्रयेण महांतौककुत्कायौयस्य खुरैर्विदारितांमहींकंपयन् १
रंभमाणः वृषभजातिशब्दंकुर्वन् विलिखन् विदारयन् उद्यम्यऊर्ध्वंकृत्वावप्राणितटानिउत्क्षिपन् २ किंचित्किंचित् शकृन् मध्येमध्ये ईषदीषत्पुरी
षमुंचन् तथामूत्रयन्मूत्रमुत्सृजन्स्तब्धलोचनः अनिमेषलोचनः ३ यस्यध्वनिनागवांनारीणांच तत्र आचतुर्थाद्भवेत्स्रावःपातःपंचमषष्ठयोः
अतऊर्ध्वंप्रसूतिःस्यादितिविभागः ककुदिगलपृष्ठशृंगे ४ ५ कृष्णकृष्णरक्षेति ६ ७ एवंवदन् आस्फोटयकरतलेनबाहुमाहत्यतेनतल
शब्देनकोपयन् ८ भुजाभोगंभुजाभुजः सएवभोगःसर्पदेहः तंसर्पदेहाकारंभुजमित्यर्थः स्वयमच्युतःअन्यान्दुष्टान्हरतीतिहरिः उद्यताऊर्ध्वंग
च्छतापुच्छे भ्रमंतोमेघायस्मिन् ९

अग्रेन्यस्तेविषाणाग्रेयेनसः स्तब्धेअसृक्तुल्येलोचनेयस्यसः कटाक्षिप्यकटाक्षेणतिर्यक्निरीक्ष्य १० प्रत्यपोवाहप्रतिलोमंव्यनुदत् ११ अपविद्धः अपक्षिप्तः आपतत् आद्रवत् स्विन्नानिस्वेदयुक्तानिसर्वांगानियस्यसः क्रोधमूर्च्छितः क्रोधेनव्याप्तः १२ कृत्वाविषाणमुत्पाट्यतेनैवजघान सचापतत् १३ मूत्रंचशकृच्चमूत्रश कृत् एकवद्भावः तदुभयंसमुत्सृजन्निसर्यः पादांश्चक्षिपन्इतस्ततश्चालयन् अनवस्थितेक्षणः प्रचलितनेत्रः कृच्छ्रंकष्टंजगाम अथनिर्ऋतेर्मृत्योः क्षयंनिवासंज गाम कृच्छ्रंयथाभवतितथा मृतइतिवा १४ नयनोत्सवः नयनानांमूर्त्तिमानुत्सवः १५ कामंव्रजेवसंतंतंकृष्णंतेनतुविस्मृतम् नारदःस्मारयामासकंसंदूतगिरेवतु तदाह अरिष्टइति देवदर्शनः देवर्षिः यद्वा एवंकथितेएवंभविष्यतीतिसाक्षाद्देववद्दर्शनज्ञानंयस्यसः १६ आसेनैवनारदेनोक्तमाह यशोदायाइति देवक्याअष्ट

अग्रन्यस्तविषाणाग्रःस्तब्धासृग्लोचनोऽच्युतम् कटाक्षिप्याद्रवत्तूर्णमिंद्रमुक्तोऽशनिर्यथा १० गृहीत्वाशृंगयोस्तंचअष्टादशपदानिसः प्रत्यपोवाहभगवान्गजंप्रतिगजोयथा ११ सोपविद्धोभगवतापुनरुत्थायसत्वरः अपतत्स्विन्नसर्वांगोनिःश्वसन्क्रोधमूर्च्छितः १२ तमा पतंतंसनिगृह्यशृंगयोःपदासमाक्रम्यनिपात्यभूतले निष्पीडयामासयथाऽऽर्द्रमंबरंकृत्वाविषाणेनजघानसोऽपतत् १३ असृग्वमन्मूत्र शकृत्समुत्सृजन्क्षिपंश्चपादाननवस्थितेक्षणः जगामकृच्छ्रंनिर्ऋतेरथक्षयंपुष्पैःकिरंतोहरिमीडिरेसुराः १४ एवंककुद्मिनंहत्वास्तूय मानःस्वजातिभिः विवेशगोष्ठंसबलोगोपीनांनयनोत्सवः १५ अरिष्टेनिहतेदैत्येकृष्णेनाद्भुतकर्मणा कंसायाथाहभगवान्नारदोदेवद र्शनः १६ यशोदायाःसुतांकन्यांदेवक्याःकृष्णमेवच रामंचरोहिणीपुत्रंवसुदेवेनबिभ्यता १७ न्यस्तौस्वमित्रेनंदेवैयाभ्यांतेपुरुषाह ताः निशम्यतद्भोजपतिःकोपात्प्रचलितेंद्रियः १८ निशातमसिमादत्तवसुदेवजिघांसया निवारितोनारदेनतत्सुतौमृत्युमात्मनः १९ ज्ञात्वालोहमयैःपाशैर्बबंधसहभार्यया प्रतियातेतुदेवर्षौकंसआभाष्यकेशिनम् २० प्रेषयामासहन्येतांभवताशमकेशवौ ततोमुष्टि कचाणूरशलतोशलकादिकान् २१ अमात्यान्हस्तिपांश्चैवसमाहूयाहभोजराट् भोभोनिशम्यतामेतद्वीरचाणूरमुष्टिकौ २२ नंदव्रजे किलासातेसुतावानकदुंदुभेः रामकृष्णौततोमह्यंमृत्युःकिलनिदर्शितः २३ भवद्भ्यामिहसंप्राप्तौहन्येतांमल्ललीलया मंचाःक्रियंतांवि विधामल्लरंगपरिश्रिताः २४ पौराजानपदाःसर्वेपश्यंतुस्वैरसंयुगम् महामात्रत्वयाभद्ररंगद्वार्युपनीयताम् २५ द्विपःकुवलयापीडो जहितेनममाहितौ आरभ्यतांधनुर्यागश्चतुर्दश्यांयथाविधि विशसंतुपशून्मेध्यान्भूतराजायमीढुषे २६

मगर्भत्वेनप्रसिद्धांकन्यांयशोदायाः सुतामाह यशोदायाःसुतत्वेनप्रसिद्धंकृष्णंदेवक्याःसुतमाह रोहिणीपुत्रंरामंचदेवक्याःसप्तमंसुतमाह यद्वा नंदसुतत्वेनप्रसि द्धंरामंच वसुदेवभार्यायाःरोहिण्याःपुत्रमाह तौवसुदेवसुतौचेत्कथंव्रजंगतौतत्राह वसुदेवेनेति १७ १८ निवारितइति हतेवसुदेवेतौपलायेताम् अतोमा वध्यतामितिमंत्रंवदतानारदेननिवारितइति १९ २० २१ २२ मह्यंममनिदर्शितः विधात्रानारदेनवा २३ व्रजंगंतुमुद्यतौतावाह भवद्भ्यामिति मंचाउत्तुंगस्तंभादिरचितस्थानानि २४ २५ अहितौशत्रू मीढुषेवरदाय २६ ५ ५ ५ ५

अर्थतंत्रज्ञः अर्थसिद्धांतमेवजानातीति २७ हेदानपतेअक्रूर मैत्रंमित्रकृत्यंत्वयाक्रियताम् त्वत्तोऽन्यआदृतःसादरोहिततमश्चनविद्यतइति २८ २९ ३० नौ
मेमृत्युर्नितरांस्पृष्टःवैकुंठसंश्रयैर्विष्णुसंश्रयैर्देवैः ३१ किंततस्तत्राह घातयिष्यइतिकालकल्पेनमृत्युतुल्येन वैद्युतोपमैः अशानितुल्यैः ३२ ३३ ३४ नष्टकंटका
नष्टशत्रुः ननुकतिपयासुत्हृद्धेननष्टकंटकाकथंस्यादितितत्राह जरासंधइति ३५ ३६ यदुपुरश्रियंद्रष्टुंचेति ३७ तत्रत्वमनीषितंविचारितंसम्यक् स्वावद्य
मरणंतन्मार्जनंतथाऽप्येतावानभिनिवेशोनकार्यइतिभविष्यत्सूचयन्नाह सिद्ध्यसिद्ध्योरिति ३८ पुरुषकारस्यसव्यभिचारतामाह मनोरथानिति ३९ ४०

इत्याज्ञाप्यार्थतंत्रज्ञ आहूययदुपुंगवम् गृहीत्वापाणिनापाणिंततोऽक्रूरमुवाचह २७ भोभोदानपतेमह्यंक्रियतांमैत्रमादृतः
नान्यस्त्वत्तोहिततमोविद्यतेभोजवृष्णिषु २८ अतस्त्वामाश्रितःसौम्यकार्यगौरवसाधनम् यथेंद्रोविष्णुमाश्रित्यस्वार्थमध्यगम
द्विभुः २९ गच्छनंदव्रजंतत्रसुतावानकदुंदुभेः आसातेताविहानेनरथेनानयमाचिरम् ३० निसृष्टःकिलमेमृत्युर्देवैर्वैकुंठसंश्रयैः
तावानयसमंगोपैर्नंदाद्यैःसाभ्युपायनैः ३१ घातयिष्यइहानीतौकालकल्पेनहस्तिना यदिमुक्तौततोमल्लैर्घातयेवैद्युतोपमैः ३२
तयोर्निहतयोस्तप्तान् वसुदेवपुरोगमान् तद्बंधून्निहनिष्यामिवृष्णिभोजदशार्हकान् ३३ उग्रसेनंचपितरंस्थविरंराज्यकामुकम्
तद्भ्रातरंदेवकंचयेचान्येविद्विषोमम ३४ ततश्चैषामहीमित्रभवित्रीनष्टकंटका जरासंधोममगुरुर्द्विविदोदयितःसखा ३५ शंब
रोनरकोबाणोमय्येवकृतसौहृदाः तैरहंसुरपक्षीयान् हत्वाभोक्ष्येमहींनृपान् ३६ एतज्ज्ञात्वाऽनयक्षिप्रंरामकृष्णाविहार्भकौ धनुर्म
खनिरीक्षाऽर्थंद्रष्टुंयदुपुरश्रियम् ३७ अक्रूरउवाच राजन्मनीषितंसम्यक् तवस्वावद्यमार्जनम् सिद्ध्यसिद्ध्योःसमं
कुर्याद्दैवंहिफलसाधनम् ३८ मनोरथान्करोत्युच्चैर्जनोदैवहतानपि युज्यतेहर्षशोकाभ्यांतथाऽप्याज्ञांकरोमिते ३९ एवमादिश्य
चाक्रूरंमंत्रिणश्चविसृज्यसः प्रविवेशगृहंकंसस्तथाऽक्रूरःस्वमालयम् ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअक्रू
रसंप्रेषणंनामषट्त्रिंशोऽध्यायः ३६ श्रीशुकउवाच केशीतुकंसप्रहितःखुरैर्महींमहाहयोनिर्जरयन्मनोज
वः सटावधूताभ्रविमानसंकुलंकुर्वन्नभोहेषितभीषिताखिलः १

इतिदशमेटीकायांषट्त्रिंशोऽध्यायः ३६ सप्तत्रिंशेहतेके
शिन्यच्युतोभाविकर्मभिः नारदेनस्तुतःक्रीडन्व्योमासुरमथावधीत् १ वृषवेषासुरंयद्वत्केशिनंहयवेषिणम् कंसप्राणसखंहत्वाकंसंव्यसुमिवाकरोत्
२ केशीत्विति प्रथमश्लोकेनयएवंभूतःकेशीत्यनूद्यतंभगवानुपाह्वयदितिद्वितीयेनान्वयः महाहयःसन् महींनिर्जरयन् श्लथयन् विदारयन्नित्यर्थः
सटाभिः केसरैः अवधूतानिइतस्ततः क्षिप्तानि अभ्राणिविमानानिच तैः संकीर्णं नभः कुर्वन् हेषितैः अश्वजातिशब्दैः भीषितमखिलम् वि
श्वंयेनसः १ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

तद्धेषितैस्तैरतिनिष्ठुरैर्हेषितैः वालैः पुच्छलोमभिर्विघूर्णिताः परिभ्रामिताः अंबुदा येन तम् आजौ संग्रामार्थं आत्मानं कृष्णम् अग्रणीः पुरतो निर्गतः सन् उपाह्वयत् स्वसमीपमाजुहाव सच केशी तत् निशम्य मृगेंद्रवत् नादमकरोत् २ ततः केशी तं कृष्णं दृष्ट्वा मुखेन खं पिबन्निव मुखं विवृत्याभिमुखः सन्नभिजगाम किंच अत्यमर्षणः अतिकुपितः अत्यंतमसहमानो वा प्रत्यक् पद्भ्यां जघान दुरासदः अन्यैरभिभवितुमशक्यः दुरत्ययः उद्यतः सन् दुरतिक्रमः अत्र हेतुः चंडजवः ३ तद्धननं वंचयित्वा तं च हननाय प्रसारितयोः पादयोः हस्ताभ्यां गृहीत्वा परिविद्ध्य भ्रामयित्वा व्यवस्थितः तथैव स्थितो बभूव ४ व्यादाय मुखं प्रसार्य वेगेन हरिं प्रत्याद्रवत् सोऽपि हरिः हसन् उत्तरं सव्यं भुजम् निर्भयत्वे दृष्टांतः यथा उरगं बिल इति ५ ततः किं तदाह दंता इति चर्वणाय भगवद्भुजं स्पृशंतीति तथा ते व्यादानेन ये दंताः विवृताः अयोलोहं स्पृशतीति स्पृशः यद्वा तप्तमयः अतितप्तलोहादिस्पृशं तोयं यथेति आमयः जलोदरम् ६ लेंडं पुरीषमुत्सृजन् ७ कर्कटिका फलं हि पक्वं सत् स्वतं विदीर्णं भवति तद्वद्विदीर्णात्तस्य देहात् विगतप्राणात् अविस्मितः गर्वरहितः अयत्नेन हतो अरिर्येन सः ८ कंसाय कृष्णमादिश्य तद्वधहस्यादि पैशुनैः कंसघातादि

तं त्रासयंतं भगवान्स्वगोकुलं तद्धेषितैर्वालविघूर्णितांबुदम् आत्मानमाजौ मृगयंतमग्रणीरुपाह्वयत्सव्यनदन्मृगेंद्रवत् २ सतंनिशाम्याभिमुखो मुखेन खं पिबन्निवाभ्यद्रवदत्यमर्षणः जघान पद्भ्यामरविंदलोचनं दुरासदश्चंडजवो दुरत्ययः ३ तद्वंचयित्वा तमधोक्षजो रुषा प्रगृह्य दोर्भ्यां परिविद्ध्य पादयोः सावज्ञमुत्सृज्य धनुःशतांतरे यथोरगं तार्क्ष्यसुतो व्यवस्थितः ४ स लब्धसंज्ञः पुनरुत्थितो रुषा व्यादाय केशी तरसाऽपतद्धरिम् सोऽप्यस्य वक्त्रे भुजमुत्तरं स्मयन् प्रवेशयामास यथोरगं बिले ५ दंता निपेतुर्भगवद्भुजस्पृशस्ते केशिनस्तप्तमयःस्पृशो यथा बाहुश्च तद्देहगतो महात्मनो यथाऽमयः संववृधे उपेक्षितः ६ समेधमानेन स कृष्णबाहुना निरुद्धवायुश्चरणांश्च विक्षिपन् प्रस्विन्नगात्रः परिवृत्तलोचनः पपात लेंडं व्यसृजन्क्षितौ व्यसुः ७ तद्देहतः कर्कटिकाफलोपमाद्व्यसोरपाकृष्य भुजं महाभुजः अविस्मितोऽयत्नहतारिरुत्स्मयैः प्रसूनवर्षैर्दिविषद्भिरीडितः ८ देवर्षिरुपसंगम्य भागवतप्रवरो नृप कृष्णमक्लिष्टकर्माणं रहस्येतदभाषत ९ कृष्ण कृष्णाप्रमेयात्मन्योगेश जगदीश्वर वासुदेवाखिलावास सात्वतां प्रवर प्रभो १० त्वमात्मा सर्वभूतानामेको ज्योतिरिवैधसाम् गूढो गुहाशयः साक्षी महापुरुष ईश्वरः ११

कृष्णस्य कार्यमावेदयन्मुनिः तदाह देवर्षिरित्यादिना नचायं सूचकः किंतु सर्वसुहृदित्याह भागवतप्रवर इति ९ अस्मद्वधहस्यं वैरिणि कंसे सूचितवानिति माशंकीत्याह कृष्ण कृष्णेत्यादिना अयं भावः त्वमीश्वरो भूभारदैत्यसंहाराय अवतीर्णोऽसि अतस्त्वदनुरूपाचरणेन विश्वं परिपालयेति तत्र त्वयि नावत् भयशंकैव नास्तीत्याह अप्रमेयात्मन् अपरिच्छिन्नरूप योगेश अचिंत्यप्रभाव जगदीश्वर विश्वनियंतः वासुदेव सर्वभूतेषु वर्तमान अखिलावास सर्वस्याश्रय संप्रति सात्वतां प्रवर श्रेष्ठ प्रभो सर्वशक्ते १० कथमेवंरूपोऽहमिति चेत्तत्राह त्वमात्मेति नहि त्वं जीववत्परिच्छिन्नः किंतु सर्वभूतानामांतर एको ऽनुस्यूत आत्मा अंतरनुस्यूतत्वे दृष्टांतः एधसां काष्ठानामंतर्ज्योतिरिवेति भूतेषु स्थितोऽपि तैर्न दृश्यस इत्याह गूढ इति अत्र हेतवः गुहाशयः बुद्धेरप्यांतरः किंच साक्षी नहि साक्षी दृश्यत इत्यर्थः अपि च महापुरुषः अतः परिच्छिन्नमतिभिर्न ज्ञायस इत्यर्थः तर्हि सर्वांतरत्वे किं प्रमाणमत आह ईश्वर इति नहीश्वरं विना परतंत्राणां जीवानां प्रवृत्तिर्घटत इत्यर्थः ११

अहमीश्वरः अन्यस्सर्वमीशितव्यमित्येतदेवकुत इत्यत आह आत्मनेति साधनांतरनिरपेक्षएवात्माश्रयः स्वतंत्रः मायया शक्त्या प्रधानान्गुणानससृजे सृष्टवान् तैः सृष्टैः गुणैरिदं विश्वं सृजसि अत्सि संहरसि अवसि पालयसि ननु सृष्ट्यादिक्रिया षट्कारकसाध्यैव दृष्टेत्याह सत्यसंकल्पइति नहि संकल्पैकसाध्ये बहिः साधनापेक्षेति भावः अतस्त्वमीश्वरइत्युपसंहारः १२ प्रस्तुतमाह सत्वमिति भूधरभूतानां भुवं धरंतीति भूधराराजानस्तद्रूपाणाम् १३ १४ परश्वो हनीनि अद्यैवाक्रूरएष्यति श्वोमथुरां गंताऽसि परश्वश्चाणूरादीन्स्त्वया निहतान् द्रक्ष्यामीति सिद्धवन्निर्देशो विज्ञापनप्रकारविशेषः १५ तस्यानुत दनंतरं शंखादीनांशंखः पंचजनः वधं द्रक्ष्यामीति शेषः भावनिर्देशमात्रमेतत् नत्वानंतर्यं विवक्षितम् १६ १७ भार्यया जाबवत्या सह स्वधामतः महाकालपुरात् १८ १९ द्वारकामावसन् द्वारकायां वसन् कर्ता करिष्यति २० अमुष्य विश्वस्य भूभारस्य वा २१ एवं विज्ञाप्य कृताभिनंदनं भगवंतं नमस्यति द्वयेन विशुद्धविज्ञानघनमिति केवलज्ञानैकमूर्त्तिम् अतएव स्वसंस्थया स्वरूपसम्यक्स्थि

आत्मनात्माश्रयः पूर्वं मायया ससृजे गुणान् । तैरिदं सत्यसंकल्पः सृजस्यत्स्यवसीश्वरः ॥ १२ ॥ स त्वं भूधरभूतानां दैत्यप्रमथरक्षसाम् । अवतीर्णो विनाशाय सेतूनां रक्षणाय च ॥ १३ ॥ दिष्ट्या ते निहतो दैत्यो लीलयाऽयं हयाकृतिः । यस्य हेषितसंत्रस्तास्त्यजंत्यनिमिषा दिवम् ॥ १४ ॥ चाणूरं मुष्टिकं चैव मल्लानन्यांश्च हस्तिनम् । कंसं च निहतं द्रक्ष्ये परश्वोऽहनि ते विभो ॥ १५ ॥ तस्यानु शंखयवनमुराणां नरकस्य च । पारिजातापहरणमिंद्रस्य च पराजयम् ॥ १६ ॥ उद्वाहं वीरकन्यानां वीर्यशुल्कादिलक्षणम् । नृगस्य मोक्षणं पापात् द्वारकायां जगत्पते ॥ १७ ॥ स्यमंतकस्य च मणेरादानं सह भार्यया । मृतपुत्रप्रदानं च ब्राह्मणस्य स्वधामतः ॥ १८ ॥ पौंड्रकस्य वधं पश्चात्काशिपुर्याश्च दीपनम् । दंतवक्रस्य निधनं चैद्यस्य च महाक्रतौ ॥ १९ ॥ यानि चान्यानि वीर्याणि द्वारकामावसन्भवान् । कर्ता द्रक्ष्याम्यहं तानि गेयानि कविभिर्भुवि ॥ २० ॥ अथ ते कालरूपस्य क्षपयिष्णोरमुष्य वै । अक्षौहिणीनां निधनं द्रक्ष्याम्यर्जुनसारथेः ॥ २१ ॥ विशुद्धविज्ञानघनं स्वसंस्थया समाप्तसर्वार्थममोघवांछितम् । स्वतेजसा नित्यनिवृत्तमायागुणप्रवाहं भगवंतमीमहि ॥ २२ ॥ त्वामीश्वरं स्वाश्रयमात्ममायया विनिर्मिताशेषविशेषकल्पनम् । क्रीडाऽर्थमद्यात्तमनुष्यविग्रहं नतोऽस्मि धुर्यं यदुवृष्णिसात्वताम् ॥ २३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं यदुपतिं कृष्णं भागवतप्रवरो मुनिः । प्रणिपत्याभ्यनुज्ञातो ययौ तद्दर्शनोत्सवः ॥ २४ ॥ भगवानपि गोविंदो हत्वा केशिनमाहवे । पशूनपालयत्पालैः प्रीतैर्व्रजसुखावहः ॥ २५ ॥ एकदा ते पशून्पालाश्चारयंतोऽद्रिसानुषु । चक्रुर्निलायनक्रीडाश्चोरपालापदेशतः ॥ २६ ॥

त्यैव परमानंदरूपया सम्यगाप्ताः सर्वेऽर्था येन तं आप्तकामतोक्ता सत्यसंकल्पतामाह अमोघवांछितमिति ननु वांछा चेदस्ति तर्हि दुर्निवारा संसृतिः अतआह स्वतेजसेति चिच्छक्त्या नित्यं निवृत्तो मायाकार्यरूपो गुणप्रवाहो यस्मात्तम् अतो भगवंतं निरतिशयैश्वर्यमीमहि शरणं व्रजेमेति २२ ननु त्रिकालज्ञस्त्वं कथमल्पं चनजानासि जानासि चेत्कथमगुणप्रवाहं ब्रवीषि तत्राह त्वामिति ईश्वरमन्यस्य वशयितारं स्वाश्रयमन्यस्यावशम् अतः आत्ममायया आत्माधीनया मायया विनिर्मिता अशेषविशेषा महदाद्यास्त्वादयाद्विकल्पवाकल्पना येन तं धुर्यं श्रेष्ठं नतोऽस्मीति २३ २४ २५ ननु नारदेन व्योमवधोन दृष्टः तत्कथं व्योमवधप्रसक्तिरिति तत्रोच्यते प्रातरेव केशिवधानंतरं नारदेनोक्तमंगीकृत्य पुनस्तत्रैव पशून्पालयता व्योमो हतः यद्वा व्योमवधः पूर्वमेव वृत्तोऽपि वेषधारिवधप्रसंगादत्रोच्यत इति द्रष्टव्यम् केचित्तु पुनः शंखचूडवधात्पूर्वमेव पठंति च तमाह एकदेति २६ ७ ७

२७ मेषायितान्मेषवदाचरितान्स्वयंचोरवदाचरितः सन्नपोवाह अपकृष्यनिनाय २८ पिदधे छादितवान् २९ शरणदः आश्रयप्रदः हरिः सिंहइव ३० ३१ पश्रुमा
रंपशुमारोयथाभवतितथाअनिश्वासमित्यर्थः ३२ भुविगोपैः स्तूयमानः उपरिवैमानिकैः देवैरिति ३३ इतिदशमेटीकायांसप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७ अष्टात्रिंशे
यथाध्यायन्नक्रूरोगोकुलंगतः तथैवरामकृष्णाभ्यांगृहंनीत्वासत्कृतः १ प्रातःकेशिवधेवृत्तेद्वादश्यांनिर्गतेमुनौ ततोव्योमेहतेऽक्रूरः सायंगोकुलमागमत् २
तदेवंनारदेनकंसवधादिकार्येविज्ञापितेश्रीकृष्णोमथुरांगंतुमुद्यतोवर्त्ततेतदाऽक्रूरोऽपिगोकुलमागमत् इत्याह अक्रूरोऽपीति अपीतिसंभावनायाम् १ २ अर्हते

तत्रासन्कतिचिच्चोराः पालाश्चकतिचिन्नृप मेषायिताश्चतत्रैके विजह्रुरकुतोभयाः २७ मयपुत्रोमहामायोव्योमोगोपालवेषधृ
क् मेषायितानपोवाह प्रायश्चोरायितोबहून् २८ गिरिदर्यांविनिक्षिप्यनीतंनीतंमहाऽसुरः शिलयापिदधेद्वारंचतुःपंचावशेषि
ताः २९ तस्यतत्कर्मविज्ञायकृष्णः शरणदः सताम् गोपान्नयंतंजग्राहवृकंहरिरिवौजसा ३० सनिजंरूपमास्थायगिरींद्रसदृ
शंबली इच्छन्विमोक्तुमात्मानंनाशक्नोद्ग्रहणातुरः ३१ तन्निगृह्याच्युतोदोर्भ्यांपातयित्वामहीतले पश्यतांदिविदेवानांपशुमार
ममारयत् ३२ गुहापिधानंनिर्भिद्यगोपान्निःसार्यकृच्छ्रतः स्तूयमानः सुरैर्गोपैः प्रविवेशस्वगोकुलम् ३३ इतिश्रीभागवतेम
हापुराणेदशमस्कंधेव्योमासुरवधोनामसप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७ श्रीशुकउवाच अक्रूरोऽपिचतांरात्रिंमधुपुर्यांमहाम
तिः उषित्वारथमास्थायप्रययौनंदगोकुलम् १ गच्छन्पथिमहाभागोभगवत्यंबुजेक्षणे भक्तिंपरामुपगतएवमेतदचिंतयत्
२ किंमयाचरितंभद्रंकिंतप्तंपरमंतपः किंवाऽथाप्यर्हतेदत्तंयद्द्रक्ष्याम्यद्यकेशवम् ३ ममैतद्दुर्लभंमन्यउत्तमश्लोकदर्शनम्
विषयात्मनोयथाब्रह्मकीर्त्तनंशूद्रजन्मनः ४ मैवंममाधमस्यापिस्यादेवाच्युतदर्शनम् ह्रियमाणः कालनद्याक्वचित्तरतिकश्चन
५ ममाद्यामंगलंनष्टंफलवांश्चैवमेभवः यन्नमस्येभगवतोयोगिध्येयांघ्रिपंकजम् ६ कंसोबताद्याकृतमेत्यनुग्रहंद्रक्ष्येंऽघ्रिपद्मं
प्रहितोऽमुनाहरेः कृतावतारस्यदुरत्ययंतमः पूर्वेऽतरन्यन्नखमंडलत्विषा ७

योग्याय ३ श्रीकृष्णस्यदर्शनेऽसंभवमाशंक्यपुनः संभावयति
ममैतदितिद्वयेनविषयात्मनोविषयाविष्टचित्तस्य शूद्रात्जन्मयस्यतस्यब्रह्मकीर्त्तनंवेदोच्चारणंयथेति ४ यद्वा मैवंकिंतुअधमस्यनीचस्यापिममस्यादेवकुतइत्यतआ
ह ह्रियमाणः कालनद्येति अयंभावः यथानद्याह्रियमाणानांतृणादीनांमध्येकिंचित् कदाचित्तरति कूलंप्राप्नोति तथाकर्मवशेनकालेनह्रियमाणानांजनानांजीवानामपि
मध्येकश्चित्तरेदितिसंभवतीति ५ अतोऽनयाप्रवृत्त्यैवममामंगलंध्रुवंनष्टमेवज्ञायते भवोजन्मचसफलंजातमिति यद्यतः नमस्करिष्यामि ६ अमंगलनाशेसूचकांतरमाह कंसो
इति बतेत्याश्चर्ये अतिखलः कंसोऽपिममात्यंतमनुग्रहंकृतवान् यतोऽमुनाकंसेनप्रहितोहरेः अंघ्रिपद्मंद्रक्ष्येद्रक्ष्यामीति पूर्वेअंबरीषादयः तमः संसारमतरन्तीर्णाः ७

अंघ्रिपद्मंविभावयति यदिति ब्रह्मादिभिरर्चितमिति परमैश्वर्यमाह श्रियाचेतिसौभाग्यातिशयम् मुनिभिः भक्तसहितैरितिपरमपुरुषार्थत्वम् गोचारणाये तिकृपालुत्वम् यद्गोपिकानामितिप्रेममात्रफलप्रत्वम् ८ मनोरथांतरंकरोति द्रक्ष्यामीति शोभमानौकपोलौनासिकाचयस्मिन्तत् स्मितसहितः अवलोकोय स्मिन् अरुणेकंजवल्लोचनेयस्मिन्तच्चतच्चमुखंगुडालकावृतंवक्रकेशावृतम् तदानीमेवशुभसूचकंद्दष्ट्वाअतिहृष्यन्नाह प्रदक्षिणमिति ९ पुनरप्यन्यच्चिंतय ति अप्यद्येति ईयुषःप्राप्तवंतःलावण्यस्यधामआश्रयः तस्यविष्णोः यद्वा विष्णोर्लावण्ययुक्तंयद्धामवपुस्तस्यउपलंभनंदर्शनंभविता भविष्यति अपियद्ये वंस्यात्तर्हि मद्यंममदृशोलोचनस्यफलंनस्यादितिन अपितु स्यादेवेत्यर्थः १० यईक्षितेत्यादिचतुर्भिःकुलकम् तत्रैवंशंका नन्वस्मदादिवदेवभोक्तृत्वकर्तृत्वा दिधर्मैः तत्रतत्रप्रतीयमानस्यकथंविष्णुत्वमितीमांशंकांश्लोकत्रयेणापाकुर्वंश्चतुर्थेनतमहंद्रक्ष्यामीतिमनोरथंकरोति तथाहि यईक्षितेति असत्सतोःका

यदर्चितंब्रह्मभवादिभिःसुरैःश्रियाचदेव्यामुनिभिःससात्वतैः गोचारणायानुचरैश्चरद्वनेयद्गोपिकानांकुचकुंकुमांकितम् ८ द्रक्ष्यामिनूनंसुकपोलनासिकंस्मितावलोकारुणकंजलोचनम् मुखंमुकुंदस्यगुडालकावृतंप्रदक्षिणंमेप्रचरंतिवैमृगाः ९ अप्यद्यविष्णोर्मनुजत्वमीयुषोभारावतारायभुवोनिजेच्छया लावण्यधाम्नोभवितोपलंभनंमह्यंननस्यात्फलमंजसा दृशः १० यईक्षिताऽहंरहितोऽप्यसत्सतोःस्वतेजसाऽपास्ततमोभिदाभ्रमः स्वमाययाऽऽत्मन्रचितैस्तदीक्षया प्राणाक्षधी भिःसदनेष्वभीयते ११ यस्याखिलामीवहभिःसुमंगलैर्वाचोविमिश्रागुणकर्मजन्मभिः प्राणंतिशुंभंतिपुनंतिवैजगद्यास्त द्विरक्ताःशवशोभनामताः १२ सचावतीर्णःकिलसात्वतान्वयेस्वसेतुपालोमरवर्यशर्मकृत् यशोवितन्वन्व्रजआस्तईश्वरोगा यंतिदेवायदशेषमंगलम् १३

र्यकारणयोः ईक्षिताऽपिईक्षणमात्रेणकर्त्ताऽपि अहंरहितः अहंकारहीनः तथा अपास्ततमोभिदाभ्रमः तमःस्वाज्ञानं ततः अज्ञानात् भिदाभेदः ततोभ्रमः अभिनिवेशादिः अपास्ताअपाकृताः तमआदयोयस्मिन्सः कुतएतत्तत्राह स्वतेजसाचिच्छक्त्यानित्यस्वरूपसाक्षात्कारेणतथाऽपिस्व माययास्वाधीनयामाययातदीक्षयातस्यैवईक्षयाप्राणाक्षधीभिः सहितैः आत्मन् आत्मनिस्वस्मिन्नेवरचितैः जीवैः सदनेषुवृंदावनतरुषुगोपीगृहेषु चलीलयाकर्माणिकु र्वन्सक्तवदभीयते आभिमुख्येनप्रतीयते ११ ननुसर्वथाऽहंकारादिरहितस्यात्मारामस्यलीलाऽपिकुत इत्याशंक्य परानुग्रहार्थैत्याशयेनाह यस्येति अखिलानि अखिलस्यवाअमीवानिपापानिघ्नंतीत्यखिलामीवहानितैः तथासुमंगलैः शोभनानिमंगलानियेभ्यस्तैः गुणाः करुणादयः कर्माणिजन्मानिच्चतैर्विमिश्रायुक्तावाचः जगत्प्राणंतिजीवयंति शुंभंतिशोभयंति पुनंतिपवित्रयंति व्यतिरेकमाह याइति तैर्विरक्तारहितास्तास्तुस्वलंकृता अपिवस्त्रा द्यलंकृतशववच्छोभमानाः मताः संमताः १२ स्वयंरचितान्सेतून्वर्णाश्रमधर्मान्पालयतामरवर्याणांसुखकर्तासन्नवतीर्णः यद्यशः १३ ७ ७ ७

त्रैलोक्येएकमेवकांतंदृशिर्दृष्टिः तद्दूतांमहानुत्सवोयस्मात् यद्वा महानुत्सवएवअतएवश्रियईप्सितमास्पदम् एवंभूतंरूपंश्रीमूर्त्तिंदधानंतमीश्वरंद्रक्ष्यामीति
अत्रलिंगम् उषसः प्रभातसमयाः स्फुदर्शनाः शुभदर्शनाः सुरवंप्रभातारजन्यः शुभसूचकाबभूवुरित्यर्थः १४ किंच अथदर्शनानन्तरंसपदितत्क्षणमेवरथादव
तीर्णःसन्प्रधानपुरुषयोः रामकृष्णयोश्चरणंयोगिभिरपिआत्मलाभायकेवलंधियैवधृतंसाक्षादहंनमस्यामि आभ्यांसहअनयोःसखीन्गोपांश्चनमस्यामीति १५
किंच अपीति अधास्यत् धास्यति तद्विभावयति दत्ताभयमितिसार्द्धेन १६ बलिनातावत्सदत्रयपरिमितभूदानसमयेतस्यहस्तेउदकंनिहितम् कौशिकइंद्रस्ते
नापिकदाचित् किंचिन्निहितमितिज्ञातव्यम् मुमुक्षूणांसंसारभयनिवर्त्तकम् सकामानामभ्युदयप्रदंचेत्युक्तम् अनुरक्तानांपरमसुखदंचेत्याह यद्वा वाश
ब्दोविनर्के विहारेरासक्रीडायाम् सौगंधिकस्यगंधइवगंधोयस्यतत्सौगंधिकगंधि १७ एवंपरमानुग्रहंसंभाव्यपुनरप्यसंभवमाशंक्यपरिहरति नमयीति यद्य

तंत्वद्यनूनंमहतांगतिंगुरुंत्रैलोक्यकांतंदृशिमन्महोत्सवम् रूपंदधानंश्रियईप्सितास्पदंद्रक्ष्येममासन्नुषसः स्फुदर्शनाः १४
अथावरूढःसपदीशयोरथात्प्रधानपुंसोश्चरणंस्वलब्धये धियाधृतंयोगिभिरप्यहंध्रुवंनमस्यआभ्यांचसखीन्वनौकसः १५
अप्यंघ्रिमूलेपतितस्यमेविभुः शिरस्यधास्यन्निजहस्तपंकजम् दत्ताभयंकालभुजगरंहसाप्रोद्वेजितानांशरणैषिणांनृणाम्
१६ समर्हणंयत्रनिधायकौशिकस्तथाबलिश्चापजगत्त्रयेंद्रताम् यद्वाविहारेव्रजयोषितांश्रमंस्पर्शेनसौगंधिकगंध्यपानुदत्
१७ नमय्युपैष्यत्यरिबुद्धिमच्युतः कंसस्यदूतःप्रहितोऽपिविश्वदृक् योऽन्तर्बहिश्चेतसएतदीहितंक्षेत्रज्ञईक्षत्यमलेनचक्षुषा
१८ अप्यंघ्रिमूलेऽवहितंकृतांजलिंमामीक्षितासस्मितमार्द्रयादृशा सपद्यपध्वस्तसमस्तकिल्बिषोवोढामुदंवीतविशंकऊर्जि
तां १९ सुहृत्तमंज्ञातिमनन्यदैवतंदोर्भ्यांबृहद्भ्यांपरिरप्स्यतेऽथमाम् आत्माहितीर्थीक्रियतेतदैवमेबंधश्चकर्मात्मकउच्छ्वसि
त्यतः २० लब्ध्वांगसंगंप्रणतंकृतांजलिंमांवक्ष्यतेऽक्रूरततेत्युरुश्रवाः तदावयंजन्मभृतोमहीयसानैवादृतोयोधिगमुष्यजन्मतत् २१

प्यहंकंसेन प्रहितः अतस्तस्यदूतः तथाऽपिमयिअरेरयमितिबुद्धिंनउपैष्यति नकरिष्यतीत्यर्थः यतोविश्वदृक् सर्वज्ञः अतोममचेतसोऽन्तश्चबहिश्चयदी
हितंचेष्टितमेतत्क्षेत्रज्ञः अंतर्यामी नित्यज्ञानेनेक्षते अयंभावः चेतसोबहिरेवकंसमनुवर्त्ते अंतस्तुकृष्णमेवतदेतदसौहृदिस्थितोजानातीति यद्वा एत
स्यजगतः ईहितमिति १८ अपियदि अंघ्रिमूलेचरणोपांते अवहितंसंयतंकृपाऽमृतेन आर्द्रयादृशामामीक्षिता द्रक्ष्यति तर्हि सपद्येवविनष्टाखिलकल्म
षः परांमुदंवोढा प्राप्स्यामीति १९ अथमांपरिरप्स्यते आलिंगिष्यति यदातदैवमेआत्मादेहः तीर्थीक्रियते अतिपवित्रीकरिष्यते उच्छ्वसिति श्रु
थोभविष्यति अतोदेहात् २० ततश्चोः तातेति तदाजन्मभृतः सफलजन्मानः अन्यथातज्जन्मैवनभवतीत्याह महीयसेति महीयसाश्रीकृष्णेनयोना
दृतः अमुष्यतस्यजंतोस्तज्जन्मधिक् २१

ननुसुहृदादिषुपरिष्वंगसंप्रश्नादयोजीवधर्माः कथमीश्वरेसंगच्छंते अत आह नतस्येति दयितः प्रियस्तद्विपरीतोऽप्रियः सुहृत्तमोहिततमः तद्विपरीतोद्वेष्यः एत त्सर्वव्यतिरिक्तउपेक्ष्यइति दयितादयोनसंतीतिसत्यम् तथाऽपिभक्तान्भजते तत्रयथायेभक्तास्तांस्तथाभजते येयथामांप्रपद्यंतेतांस्तथैवभजाम्यहमिति भगवद्वचनात् अविषमत्वेऽपिभक्तेष्वेवफलंददातीत्यत्रदृष्टांतः यद्वत्सुरद्रुमइति २२ योमयांऽजलिः करिष्यतेतस्मिन्नेवांजलौगृहीतंमाम् आसनि समस्तानि अर्घादिसत्कृतानियेनतंमाम् २३ सतुमार्गमपिनवेद तथाऽपिरथेनप्राप्तइति २४ अखिलैर्लोकपालैः किरीटेषुजुष्टाअमलाः पादरेणवोयस्य तस्यक्षितिकौतुकानिक्षितेरलंकाररूपाणि २५ तद्दर्शनेनयआह्लादस्तेनविवृद्धः संभ्रमोयस्यसः प्रेम्णाऊर्ध्वानिरोमाणियस्यसः अश्रूणांकलाभिर्लेशैः आकुलेईक्षणेयस्यसः अवस्कंद्य अवप्लुत्यतेषुपदेषुसोऽक्रूरः अचेष्टत व्यलुठत् अहोइतिदुर्लभतांभावयन् २६ ननुकिमर्थमेवंव्यलुठत् नास्तिप्रेमसं

नतस्यकश्चिद्दयितः सुहृत्तमोनचाप्रियोद्वेष्यउपेक्ष्यएववा तथाऽपिभक्तान्भजतेयथातथासुरद्रुमोयद्वदुपाश्रितोऽर्थदः २२ किंचाऽग्रजोमाऽवनतंयदूत्तमः स्मयन्परिष्वज्यगृहीतमंजलौ गृहंप्रवेश्याप्तसमस्तसत्कृतंसंप्रक्ष्यतेकंसकृतंस्वबंधुषु २३
श्रीशुकउवाच इतिसंचिंतयन्कृष्णंश्वफल्कतनयोऽध्वनि रथेनगोकुलंप्राप्तः सूर्यश्चास्तगिरिंनृप २४ पदानितस्याखिललोकपालकिरीटजुष्टामलपादरेणोः ददर्शगोष्ठेक्षितिकौतुकानिविलक्षितान्यब्जयवांकुशाद्यैः २५ तद्दर्शनाह्लादविवृद्धसंभ्रमः प्रेम्णोर्ध्वरोमाऽश्रुकलाकुलेक्षणः रथादवस्कंद्यसतेष्वचेष्टतप्रभोरमून्यंघ्रिरजांस्यहोइति २६ देहंभृतामियानर्थोहित्वादंभंभियंशुचम् संदेशाद्योहरेर्लिंगदर्शनश्रवणादिभिः २७ ददर्शकृष्णंरामंचव्रजेगोदोहनंगतौ पीतनीलांबरधरौशरदंबुरुहेक्षणौ २८ किशोरौश्यामलश्वेतौश्रीनिकेतौबृहद्भुजौ सुमुखौसुंदरवरौबालद्विरदविक्रमौ २९ ध्वजवज्रांकुशांभोजैश्चिह्नितैरंघ्रिभिर्व्रजम् शोभयंतौमहात्मानौसानुक्रोशस्मितेक्षणौ ३० उदाररुचिरक्रीडौस्रग्विणौवनमालिनौ पुण्यगंधानुलिप्तांगौस्नातौविरजवाससौ ३१ प्रधानपुरुषावाद्यौजगद्धेतूजगत्पती अवतीर्णौजगत्यर्थेस्वांशेनबलकेशवौ ३२ दिशोवितिमिराराजन्कुर्वाणौप्रभयास्वया यथामारकतःशैलोरौप्यश्चकनकाचितौ ३३

म्बमेफलोद्देशइत्याह देहंभृतामिति देहभाजामेतावानेवपुरुषार्थः कंसस्यसंदेशादारभ्यहरेर्लिंगदर्शनश्रवणादिभिर्योऽयमक्रूरस्यवर्णितइति संदेशआद्योयस्यार्थस्यसयावानक्रूरस्यजातइतिवा २७ ततः कृष्णंरामंचददर्श गावः दुह्यंतेऽस्मिन्निितिगोदोहनंतत्स्थानंगतौप्राप्तौ २८ २९ अनुक्रोशोऽनुकंपातद्विलसितस्मितयुक्तमीक्षणंययोस्तौ ३० उदाररुचिराक्रीडाययोस्तौ स्रग्विणौरत्नस्रग्भिरलंकृतौ ३१ प्रधानभूतौपुरुषौ प्रकृतिपुरुषात्मकौवाकुतः आद्यौतदपिकुतः जगद्धेतू अतएवजगत्पती विपरीतोवाचतुर्णांपदानांहेतुहेतुमद्भावः जगत्यर्थेपृथिव्याभारापनयनायस्वांशेन मूर्तिभेदेनबलकेशवौसंतौ ३२ स्वप्रभयाविगततिमिरादिशः कुर्वाणौ कनकाचितौस्वर्णव्याप्तावितिसालंकारयोः शैलसादृश्यार्थमुक्तम् ३३ ६२ ६२

३४ भगवद्दर्शनाल्हादेनयद्बाष्पंतेनपर्याकुलेईक्षणेयस्यसः पुलकैराचितंव्याप्तमंगंयस्यसः स्वाख्यानेअक्रूरोऽहंनमस्करोमीतिकथनेनाशक्नोत् ३५ अभिप्रेत्या
क्रूरोऽयमेतदर्थमागतइति ज्ञात्वाकंसहननसामर्थ्यद्योतयन्निवरथांगेनचक्रेणांकितोयःपाणिस्तेनाभ्युपाकृष्य तमालिंगितवान् ३६ पाणीअंजलिरूपेणसंह
तावेवगृहीत्वा ३७ मधुपर्कएवार्हणंतस्मिन्वा यदुचितमर्हणमाहरत् आनीयसमर्पितवानित्यर्थः ३८ ३९ ४० सत्कृतंसंमानितम् निरनुग्रहेक्रूरे
कथंकेनप्रकारेणस्थ जीवथेत्यर्थः सौनःपशुघातीसएवपालकोयेषामवीनांमेषाणांतइव तत्तुल्याइत्यर्थः ४१ निरनुग्रहतामाह योऽवधीदिति तोकान्
तोकानि असुतृप् असूनेवतर्पयतियः अतःखलः तस्यकंसस्यप्रजानाम् हे अक्रूर येषांजीवनमात्रमपिदुर्लभंतेषांवःकिंनुकुशलंविचारयामेति ४२ मधुर

रथात्तूर्णमवप्लुत्यसोऽक्रूरःस्नेहविह्वलः पपातचरणोपांतेदंडवद्रामकृष्णयोः ३४ भगवद्दर्शनाल्हादबाष्पपर्याकुलेक्षणः पुल
काचितांगऔत्कंठ्यात्स्वाख्यानेनाशकन्नृप ३५ भगवांस्तमभिप्रेत्यरथांगांकितपाणिना परिरेभेभ्युपाकृष्यप्रीतःप्रणतवत्स
लः ३६ संकर्षणश्चप्रणतमुपगुह्यमहामनाः गृहीत्वापाणिनापाणीअनयत्सानुजोगृहम् ३७ पृष्ट्वाऽथस्वागतंतस्मैनिवेद्यच
वरासनम् प्रक्षाल्यविधिवत्पादौमधुपर्कार्हणमाहरत् ३८ निवेद्यगांचातिथयेसंवाह्यश्रांतमादृतः अन्नंबहुगुणंमेध्यंश्र
द्धयोपाहरद्विभुः ३९ तस्मैभुक्तवतेप्रीत्यारामःपरमधर्मवित् मुखवासैर्गंधमाल्यैःपरांप्रीतिंव्यधात्पुनः ४० पप्रच्छसत्कृतं
नंदःकथंस्थनिरनुग्रहे कंसेजीवतिदाशार्हसौनपालाइवावयः ४१ योऽवधीत्स्वस्वसुस्तोकान्क्रोशंत्याअसुतृप्खलः
किंनुस्वित्तत्प्रजानांवःकुशलंविमृशामहे ४२ इत्थंसूनृतयावाचानंदेनसुसभाजितः अक्रूरःपरिपृष्टेनजहावध्वपरिश्रमम् ४३
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअक्रूरागमननामअष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३८ श्रीशुकउवाच सुखोपविष्टःपर्यंके
रामकृष्णोरुमानितः लेभेमनोरथान्सर्वान्पथियान्सचकारह १ किमलभ्यंभगवतिप्रसन्नेश्रीनिकेतने तथाऽपितत्परासजन्नहि
वांछंतिकिंचन २ सायंतनाशनंकृत्वाभगवान्देवकीसुतः सुहृत्सुवृत्तंकंसस्यपप्रच्छान्यच्चिकीर्षितम् ३ श्रीभगवानुवाच
तातसौम्यागतःकच्चित्स्वागतंभद्रमस्तुवः अपिस्वज्ञातिबंधूनामनमीवमनामयम् ४ किंनुनःकुशलंपृच्छेएधमानेकुलामये
कंसेमातुलनाम्न्यंगस्वानांनस्तत्प्रजासुच ५ यावाचाइत्थंसत्कृतः तथैववाचापरिपृष्टेनप्रश्नेनअध्वपरिश्रमंसंसारश्रमम् ४३ इतिदशमेटीका
यांअष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३८ नवत्रिंशेपुरींगच्छत्यच्युतेगोपिकोक्तयः अक्रूरेणाथकालिंद्यांविष्णुलोकस्यदर्शनम् १ भक्तानांमनोरथाःसत्याभवंतीति
द्योतयन्नाह सुखोपविष्टइति रामकृष्णाभ्यामुरुअधिकंमानितः १ २ ३ हेतात हेसौम्यस्वागतंयथा तथाआगतःस्वज्ञातिबंधूनांस्वेसुहृदः ज्ञातयः
सपिंडाःबंधवःअसपिंडाःसंबंधिनःतेषामपिकिमनमीवमपापमदुःखमितियावत् अनामयमारोग्यम् ४ एवंप्रश्नोऽपिममनातिसंगतइत्याह किंन्विति
अंगहेअक्रूर पृच्छेपृच्छामि नःअस्माकंकुलस्यामयेरोगेनोमातुलइतिनामयस्यतस्मिन् नःस्वानांज्ञातीनाम् तस्यप्रजासुच ५ ६ ६

अस्मत् अस्मन्निमित्तंवृजिनं दुःखम् आर्ययोः निरपराधयोः यद्धेतोर्यः अहमेवहेतुः तस्मात् ६ हेसौम्यस्त्वानांवोदर्शनमद्यममसंजातंतत्दिष्ट्याभद्रम् ७ माधवः मधोर्वंशजः ८ यः धनुर्मखच्छद्मासंदेशोयस्य यदर्थंचाणूरादिभिर्घातनार्थम् अस्यकंसस्यस्वजन्मकृष्णाजन्मआनकदुंदुभेः सकाशात् ९ विजज्ञतुः विशेषेणज्ञापयामासतुः १० सोऽपिनंदोगोपान्समादिशत् तदेवदर्शयति गृह्यतामित्यादिना गोरसः क्षीरादिः उपायनानिउत्तमवस्तूनि ११ रसान् घृतादीन् शब्दच्छलेनेदंसूचयति अचिकित्सस्यरोगस्यचिकित्सार्थंरसान्दास्यामइति क्षत्त्राव्रजरक्षाऽधिकृतेनआघोषयत् सर्वतोघोषितवान् १२ ताः कृष्णैकजीवनाः गोप्यः तत् तदा अक्रूरमागतमुपश्रुत्येति १३ व्यथालिंगान्याहपंचभिः काश्चिदिति तेनश्रवणेनकृतोयोहृत्तापस्तेनयःश्वास

अहोअस्मदभूद्भूरिपित्रोर्वृजिनमार्ययोः यद्धेतोःपुत्रमरणंयद्धेतोर्बंधनंतयोः ६ दिष्ट्याऽद्यदर्शनंस्वानांमह्यंवःसौम्यकांक्षितम् संजातंवर्ण्यतांतातंतवागमनकारणम् ७ श्रीशुकउवाच पृष्टोभगवतासर्वंवर्णयामाससमाधवः वैरानुबंधंयदुषुवसुदेववधोद्यमम् ८ यत्संदेशोयदर्थंवादूतःसंप्रेषितःस्वयम् यदुक्तंनारदेनास्यस्वजन्मानकदुंदुभेः ९ श्रुत्वाऽक्रूरवचःकृष्णोबलश्चपरवीरहा प्रहस्यनंदंपितरंराज्ञादिष्टंविजज्ञतुः १० गोपान्समादिशत्सोऽपिगृह्यतांसर्वगोरसः उपायनानिगृह्णीध्वंयुज्यंतांशकटानिच ११ यास्यामःश्वोमधुपुरींदास्यामोनृपतेरसान् द्रक्ष्यामःसुमहत्पर्वयांतिजानपदाःकिल एवमाघोषयत्क्षत्त्रानंदगोपःस्वगोकुले १२ गोप्यस्तास्तदुपश्रुत्यबभूवुर्व्यथिताभृशम् रामकृष्णौपुरींनेतुमक्रूरंव्रजमागतम् १३ काश्चित्तत्कृतहृत्तापश्वासम्लानमुखश्रियः स्रंसद्दुकूलवलयकेशग्रंथ्यश्चकाश्चन १४ अन्याश्चतदनुध्याननिवृत्ताशेषवृत्तयः नाभ्यजानन्निमंलोकमात्मलोकंगताइव १५ स्मरंत्यश्चापराःशौरेरनुरागस्मितेरिताः हृदिस्पृशश्चित्रपदागिरःसंमुमुहुःस्त्रियः १६ गतिंसुललितांचेष्टांस्निग्धहासावलोकनम् शोकापहानिनर्माणिप्रोद्दामचरितानिच १७ चिंतयंत्योमुकुंदस्यलीलाविरहकातराः समेताःसंघशःप्रोचुरश्रुमुख्योऽच्युताशयाः १८

गोप्यऊचुः अहोविधातस्तवनक्वचिद्दयासंयोज्यमैत्र्याप्रणयेनदेहिनः तांश्चाकृतार्थान्वियुनंक्ष्यपार्थकंविक्रीडितंतेऽर्भकचेष्टितंयथा १९

श्वासेनम्लानामुखश्रीर्यासांताः बभूवुरितिदुकूलानिचवलयानिचकेशग्रंथयश्च स्रंसतोदुकूलादयोयासांतथाभूताः काश्चनबभूवुरिति १४ तस्यश्रीकृष्णस्यानुध्यानेननिवृत्ताअशेषाश्चक्षुरादिवृत्तयोयासांताः इमंलोकंदेहमपि नजानंतिस्म मुक्ताइवेति १५ अपराःस्त्रियःशौरेःगिरःस्मरंत्यः संमुमुहुः कथंभूताः अनुरागेणयत्स्मितंतेनईरिताः हृदिस्पृशंतीतिहृदिस्पृशः मनोज्ञाः चित्राणिपदानियासुताः १६ १७ विरहेणकातराःविह्वलाः अच्युतेआशयश्चित्तंयासांताः १८ कृष्णसंगतिंविधायविघट्टयतीतिविधातारंप्रत्येकमाक्रोशंत्यआहुः अहोइति मैत्र्याहितचरणेनप्रणयेनस्नेहेनच अकृतार्थान् अप्राप्तभोगानपितान्वियुनंक्षि वियोजयसि तस्मान्नतवदया बालिशोऽपित्वमित्याहुः अपार्थकमिति १९

विगर्हितंतवेदंकर्मेत्याहुः यस्त्वमिति शोकमपनुदतीतिशोकापनोदः सचासौस्मितलेशश्च गूढहासःतेनसुंदरंमुकुंदस्यवक्त्रंसकृत्प्रदर्श्यपुनस्तस्यपारोक्ष्यमदृश्यतां करोषि अतस्तवकृतंकर्मअसाधु निंद्यमित्यर्थः २० किंच दत्तापहारित्वेनातिक्रूरस्त्वमित्याहुः अक्रूरस्त्वमिति नन्वक्रूरोहरतिनाहमितिचेदत आहुः अक्रूरसमाख्य येति नह्येवंकर्तुमन्यःप्रभवति अतोनामांतरेणस्मधुवंत्वमेवागतोऽसि कृष्णहरामिनयुष्मच्चक्षुरितिचेत्येनत्वद्दत्तेनचक्षुषा मधुद्विषएकदेशेनेत्रवक्त्रादौत्वदीयं समग्रसृष्टिनैपुण्यमद्राक्ष्म दृष्टवत्योवयंतच्चक्षुःअयंभावः ममसर्वरहस्यमाभिर्ज्ञातमित्यमर्षेणैवकृष्णांवियोजयन्नस्मानंधीकरोषीतिच २१ विधातारंविहायपरस्प रमूचुः ननंदसूनुरिति बतेतिखेदे क्षणभंगमस्थिरंसौहृदंयस्यसः गृहादीन्विहायअद्धासाक्षात्तस्यैवदास्यमुपागताःस्वकृतातुराः तत्कृतेनैवस्मितादिनापरवशा अपिनः अस्मान्नसमीक्षते नवंनवंप्रियंयस्यसः अतएनंनिवारयामइतिभावः २२ सेर्ष्यमूचुः सुखंप्रभातेति व्रजस्पतेः श्रीकृष्णस्यमुखंपास्यंति आदरेणद्रक्ष्यं ति कथंभूतम् अपांगेननेत्रप्रांतेनउत्कलितमुज्जृंभितम् स्मितमेवासवोरसोयस्मिन्तत् यद्वा अपांगोत्कलितस्मितेनासवरूपंयन्मुखम् ततश्चपानंमुख्यमेव

यस्त्वंप्रदर्श्यासितकुंतलावृतंमुकुंदवक्त्रंसुकपोलमुन्नसम् शोकापनोदस्मितलेशसुंदरंकरोषिपारोक्ष्यमसाधुतेकृतम् २० क्रूर स्त्वमक्रूरसमाख्ययास्मनश्चक्षुर्हिदत्तंहरसेबताज्ञवत् येनैकदेशेऽखिलसर्गसौष्ठवंत्वदीयमद्राक्ष्मवयंमधुद्विषः २१ ननंदसूनुः क्षणभंगसौहृदःसमीक्षतेनःस्वकृतातुराबत विहायगेहान्स्वजनान्सुतान्पतींस्तद्दास्यमद्धोपगतानवप्रियः २२ सुखंप्रभातार जनीयमाशिषःसत्याबभूवुःपुरयोषितांध्रुवम् याःसंप्रविष्टस्यमुखंव्रजस्पतेःपास्यंत्यपांगोत्कलितस्मितासवम् २३ तासांमुकुंदो मधुमंजुभाषितैर्गृहीतचित्तःपरवान्मनस्व्यपि कथंपुनर्नःप्रतियास्यतेबलाग्राम्याःसलज्जस्मितविभ्रमैर्भ्रमन् २४ अद्यध्रुवं तत्रदृशोभविष्यतेदाशार्हभोजांधकवृष्णिसात्वताम् महोत्सवःश्रीरमणंगुणास्पदंद्रक्ष्यंतियेचाध्वनिदेवकीसुतम् २५ मैत द्विधस्याकरुणस्यनामभूदक्रूरइत्येतदतीवदारुणः योऽसावनाश्वास्यसुदुःखितंजनंप्रियात्प्रियंनेष्यतिपारमध्वनः २६

संभावयंति २३ ननुद्वित्राणिदिनानितथाभवतुनामतथाऽप्यस्मत्स्नेहाकृष्टःपित्रादिभिश्चपरावर्तितः आगमिष्यतीत्याशंक्याहुः हेअबलास्तासांमधु वन्मंजुभिभाषितैर्वशीकृतचित्तस्तथातासांसलज्जस्मितैर्विभ्रमैर्भ्रमन् परवान्पित्रादिपरतंत्रोपि यद्वा व्रजेपरेअन्येबंधवःसंतियस्य तथामनस्वीधी रोऽपिग्राम्याःअविदग्धानःकथंप्रतियास्यते प्रत्येष्यते नकथंचिदित्यर्थः २४ किंचास्मदुत्सवभाजोऽन्यएवाद्यभविष्यंतीत्याहुः अद्येति तत्रपुरेदा शार्हादीनांदृशःदृष्टेर्महानुत्सवोभविष्यते भविष्यति येदेवकीसुतंद्रक्ष्यंति तथायेचाध्वनिगच्छंतंद्रक्ष्यंतितेषामपिदृशोभविष्यतीति यद्वा दृशइतिद्वि तीया तेषांदृशोनेत्राणिमहोत्सवोभविष्यते प्राप्स्यति प्राप्त्यर्थस्यभवतेरात्मनेपदित्वात् २५ अक्रूरंशपंत्यआहुः मैतद्विधस्येति एवंविधाविधानंकर्म यस्य अतएवनिष्कृपस्यअक्रूरइतिशोभनंनामममाभूत् तत्रहेतुः अतीवदारुणइत्यादि प्रियात्प्राणादपिप्रियतरंकृष्णमध्वनःपारमस्मद्दृग्गोचरत्वादति दूरंदेशंनेष्यति २६ ५ ५ ५ ५ ५ ५

अहोधिगस्मजीवितमित्याहुः अनार्द्रधीरिति अनार्द्राकठिनाधीर्यस्यसः तावदेवकृष्णोरथमाधिरूढः अस्याविनयमालक्ष्यस्थविरैश्चोपेक्षितंतेननिवारित वंतइत्यर्थः किंच दैवंचाति अयंभावः यदिदैवमस्माकमनुकूलंभवेत्तर्हिविघ्नैः कश्चिदेषांमध्येप्रतिहन्येत अकस्मात्वज्रपातोभवेत् अन्यद्वाकिंचिदनिष्टं स्यात् नतुतत् किंचिदस्तीति २७ परस्परंसंमंत्र्यसाहसमधिकृत्याहुः निवारयामइति अकरिष्यन् करिष्यंति निमिषार्द्धदुस्त्यजात् मुकुंदसंगात् वि ध्वंसितानिविनियोजितानिअतएवदीनानिचेतांसियासाम् एवंभूतानामस्माकंनमृत्योरपिभयमित्यर्थः २८ इतोऽपिकारणादवश्यंसाहसमेवावलंब नीयमित्याहुः हेगोप्यः यस्यललितंस्मितंचवल्गुमंत्रश्चलीलावलोकश्चपरिरंभणंचानुरागेणैतानियस्यांरासगोष्ठ्यांरासक्रीडासभायांनः अस्माभिःक्षणदाः रात्रयःक्षणमिवनीताः तममुंकृष्णंविनादुरंतंतमः विरहदुःखंकथंनुअतितरेम नकथंचिदित्यर्थः २९ किंच आस्तांनावत्तमोऽतितरणंजीवनमेवकथंस्या

अनार्द्रधीरेषसमास्थितोरथंतमन्वमीचत्वरयंतिदुर्मदाः गोपाअनोभिःस्थविरैरुपेक्षितंदैवंचनोऽद्यप्रतिकूलमीहते २७ निवारया मःसमुपेत्यमाधवंकिंनोऽकरिष्यन्कुलवृद्धबांधवाः मुकुंदसंगान्निमिषार्द्धदुस्त्यजाद्दैवेनविध्वंसितदीनचेतसाम् २८ यस्यानु रागललितस्मितवल्गुमंत्रलीलाऽवलोकपरिरंभणरासगोष्ठ्याम् नीताःस्मनःक्षणमिवक्षणदाविनातंगोप्यःकथंन्वतितरेमतमोदुरं तम् २९ योऽह्नःक्षयेव्रजमनंतसखःपरीतोगोपैर्विशन्खुररजश्छुरितालकस्रक् वेणुंक्वणन्स्मितकटाक्षनिरीक्षणेनचित्तंक्षिणो त्यमुमृतेनुकथंभवेम ३० श्रीशुकउवाच एवंब्रुवाणाविरहातुराभृशंव्रजःस्त्रियःकृष्णविषक्तमानसाः विसृज्यलज्जां रुरुदुःस्मसुस्वरंगोविंददामोदरमाधवेति ३१ स्त्रीणामेवंरुदतीनामुदितेसवितर्यथ अक्रूरश्चोदयामासकृतमैत्रादिकोरथम् ३२ गोपास्तमन्वसज्जंतनंदाद्याःशकटैस्ततः आदायोपायनंभूरिकुंभान्गोरससंभृतान् ३३ गोप्यश्चदयितंकृष्णमनुव्रज्यानुरंजि ताः प्रत्यादेशंभगवतःकांक्षंत्यश्चावतस्थिरे ३४ तास्तथातप्यतीर्वीक्ष्यस्वप्रस्थानेयदूत्तमः सांत्वयामाससप्रेमैरायास्यइतिदौत्यकैः ३५ यावदालक्ष्यतेकेतुर्यावद्रेणूरथस्यच अनुप्रस्थापितात्मानोलेख्यानीवोपलक्षिताः ३६ तानिराशानिववृतुर्गोविंदविनिवर्त्तने विशोकाअहनीनिन्युर्गायंत्यःप्रियचेष्टितम् ३७

दित्याहुः यइति अह्नःक्षयेदिनावसानेखुररजोभिः छुरिताधूसराअलकाःस्रजश्चयस्यसः क्वज विशन्स्मितेनयत्कटाक्षनिरीक्षणंतेनन श्चित्तंक्षिणोति हरति अमुंकृष्णंविनाकथंभवेम जीवेम ३० कृष्णेविषक्तानिमानसानियासाम् सुस्वरमुच्चैः ३१ क्रूरम क्रूरतः श्रुत्वाकंसंकंसनिषूदनः गोपीमनोरथारामः सरामःस्वपुरंययौ स्त्रीणामिति ताअनादृत्यकृतमैत्रादिकः मैत्रंमित्रदैवतंसंध्योपासनंतदादिकर्मकृतंयेन सः ३२ अन्वसज्जंत अन्वगच्छन् ३३ अनुरंजिताःपरावृत्यनिरीक्षणादिभिः किंचिदानंदिताः प्रत्यादेशंप्रत्याख्यानम् ३४ तप्यतीःसंतप्यमानाः आयास्येशीघ्र मागमिष्यामीति दूतवाक्यैः ३५ कृष्णमनुप्रस्थापिताःआत्मानश्चित्तानियाभिस्ताः लेख्यमयपुत्तिकाइवनिश्चलाः ३६ ३७ ७ ७

३८ वृक्षाणांखंडंसमूहमुपव्रज्य ३९ शत्रुभ्यः शंकितः संन्रथोपरिनिवेश्य ४० ब्रह्मवेदंजपन् क्वेमौ बालौक्कतौमल्लाविनिशंकितचेतसे अक्रूरायजलेरूपमत्या श्चर्यंव्यदर्शयत् ४१ ४२ ४३ सिद्धादिभिःस्तूयमानम् ४४ सहस्रंशिरांसियस्यतम् सहस्रफणाखमौलयोयस्यसंतीतितथातम् नीलेअंबरेयस्यतम् बिसवत् कमलनालवत् श्वेतःशृंगैः शिखरैः श्वेतंकैलासमिवस्थितम् ४५ तस्योत्संगेकुंडलीक्व देहार्द्धविलोम्येसैकादशेनश्लोकेना वयः ४६ शोभनेभ्रुवौ यस्य उन्नतानासिकायस्यतंचतंच शोभनौकपोलौयस्य अरुणोऽधरोयस्यतंचतंच ४७ तुंगौअंसौयस्य उरस्थलेश्रीर्यस्यतंचतंच वलिमत्पल्लवोदरं वलयः

भगवानपिसंप्राप्तोरामाक्रूरयुतोनृप रथेनवायुवेगेनकालिंदीमघनाशिनीम् ३८ तत्रोपस्पृश्यपानीयंपीत्वामृष्टंमणिप्रभम् वृक्षखंडमुपव्रज्यसरामोरथमाविशत् ३९ अक्रूरस्तावुपामंत्र्यनिवेश्यचरथोपरि कालिंद्याह्रदमागत्यस्नानंविधिवदाचरत् ४० निमज्ज्यतस्मिन्सलिलेजपन्ब्रह्मसनातनम् तावेवददृशेऽक्रूरोरामकृष्णौसमन्वितौ ४१ तौरथस्थौकथमिहसुतावानकदुंदुभेः तर्हिस्वित्स्यंदनेनस्तइत्युन्मज्ज्यव्यचष्टसः ४२ तत्रापिचयथापूर्वमासीनौपुनरेवसः न्यमज्जद्दर्शनंयन्मेमृषाकिंसलिलेतयोः ४३ भूयस्तत्रापिसोऽद्राक्षीत्स्तूयमानमहीश्वरम् सिद्धचारणगंधर्वैरसुरैर्नतकंधरैः ४४ सहस्रशिरसंदेवंसहस्रफणमौलिनम् नीलांबरंबिसश्वेतंशृंगैःश्वेतमिवस्थितम् ४५ तस्योत्संगेघनश्यामंपीतकौशेयवाससम् पुरुषंचतुर्भुजंशांतंपद्मपत्रारुणेक्षणम् ४६ चारुप्रसन्नवदनंचारुहासनिरीक्षणम् सुभ्रून्नसंचारुकर्णंसुकपोलारुणाधरम् ४७ प्रलंबपीवरभुजंतुंगांसोरस्थलश्रियम् कंबुकंठंनिम्ननाभिंवलिमत्पल्लवोदरम् ४८ बृहत्कटितटश्रोणिकरभोरुद्वयान्वितम् चारुजानुयुगंचारुजंघायुगलसंयुतम् ४९ तुंगगुल्फारुणनखव्रातदीधितिभिर्वृतम् नवांगुल्यंगुष्ठदलैर्विलसत्पादपंकजम् ५० सुमहार्हमणिव्रातकिरीटकटकांगदैः कटिसूत्रब्रह्मसूत्रहारनूपुरकुंडलैः ५१ भ्राजमानंपद्मकरंशंखचक्रगदाधरम् श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभंवनमालिनम् ५२ सुनंदनंदप्रमुखैःपार्षदैःसनकादिभिः सुरेशैर्ब्रह्मरुद्राद्यैर्नवभिश्चद्विजोत्तमैः ५३ प्रह्लादनारदवसुप्रमुखैर्भागवतोत्तमैः स्तूयमानंपृथग्भावैर्वचोभिरमलात्मभिः ५४

तिर्यक्निम्नारेखायस्यसंतितद्वलिमत् तच्चतत्पल्लववत् अश्वत्थदलसदृशमुदरंयस्यतम् ४८ कटितटंचश्रोणिश्चकरभसदृशमूरुद्वयंचबृहच्चतत्कटितटश्रोणिकरभोरुद्वयंचतेनान्वितम् यद्वा बृहद्भ्यांकटितटश्रोणिभ्यांकरभोरुद्वयेनचान्वितम् ४९ तुंगौईषदुन्नतौगुल्फौअरुणनखव्राताश्चतेषांदीधितिभिः तथानवाःकोमलाअंगुल्यःअंगुष्ठौचतान्येवदलानितैश्चविलसच्छोभमानंपादपंकजंयस्यतम् ५० महार्हमणिव्रातायेषुतैःकिरीटादिभिः ५१ ५२ पृथक्पृथक्भावोऽभिप्रायोयेषांतैःतत्रपार्षदैः स्वाभातिस्तूयमानम् सनकादिभिर्ब्रह्मेति ब्रह्माद्यैर्महेश्वरइति मरीच्यादिभिर्द्विजोत्तमैःपरःप्रजापतिरिति ५३ वसुरुपरिचरः प्रह्लादनारदवसवःप्रमुखामुख्यायेषांतैः परंदैवतमितिचश्रेष्ठैर्वचोभिः पृथक्भावैर्वचोभिरितिवा ५४

विद्याविद्येजीवानांमुक्तिसंसृतिहेतूमाया तयो:कारणम् शक्तिर्ह्लादिनी संविद्ज्ञानमाभिरन्याभिश्चनिषेवितम् ५५ विलोक्यसभृशंप्रीत: अस्मत्कृष्णोऽसावेवंभूत:पर
स्मेश्वरइतिज्ञात्वेति ५६ ५७ इतिदशमेटीकायामेकोनचत्वारिंशोऽध्याय: ३९ चत्वारिंशे ततोऽक्रूर:कृष्णमत्येश्वरेश्वरम् प्रणम्यभक्त्यातुष्टावसगुणागु
णभेदत: १ श्रीकृष्णंप्रणमति नतोऽस्मीति हे कृष्णात्वात्वांनतोऽस्मि त्वमस्मत्पितृव्य:कुतोमांबालंनतोऽसि तत्राह आद्यंपुरुषमव्ययंचानादिनिधनमित्यर्थ:कु
तएतत् अखिलहेतूनांहेतुम् सतुनारायणोनाहमितिचेत् नारायणंत्वांकिंनारायणइति मांस्तौषि कात्रस्तुति: सत्यमेवेत्याह यन्नाभिजातादिति यतोब्रह्मण: १
अखिलहेतुहेतुत्वंप्रपंचयति भूरिति खस्यादिरहंकार: अजामायातस्याआदि:पुरुष: एतेयेजगतोहेतवस्तेसर्वेतवअंगभूता: अंगात् श्रीमूर्त्तेर्भूता: उपसर्जनभूता
वा २ नन्विति स्तुति:कथंक्रियते अहमेवान्यतउत्पन्नस्ततपरतंत्रश्चेत्याशंक्यतत्त्वैषामाया त्वत्पारमार्थ्यंतुनकोऽपिवेदेत्याह नैतइति एतेअजाआदिर्येषांतेआत्मन
स्तेस्वरूपंनविदु: अनात्मतयाजडत्वेनकारणेन जडत्वेहेतु: गृहीता: प्रत्यक्षादिभिर्दृष्टा: नह्यजडोदृग्गोचरइतिभाव: ननुजडामांमाजानंतुजीवस्तु ज्ञास्यतीत्य

धियापुष्ट्यागिराकांत्याकीर्त्यातुष्ट्येलयोर्ज्जया विद्ययाऽविद्ययाशक्त्यामाययाचनिषेवितम् ५५ विलोक्यसुभृशंप्रीतोभक्त्या
परमयायुत: हृष्यत्तनूरुहोभावपरिक्लिन्नात्मलोचन: ५६ गिरागद्गदयाऽस्तौषीत्सत्त्वमालब्यसात्वत: प्रणम्यमूर्ध्नाऽवहित:
कृतांजलिपुट:शनै: ५७ इतिश्रीभाग० महा० दश० अक्रूरप्रतियानेएकोनचत्वारिंशोऽध्याय: ३९ अक्रूरउवाच
नतोऽस्म्यहंत्वाऽखिलहेतुहेतुंनारायणंपुरुषमाद्यमव्ययम् यन्नाभिजातादरविंदकोशाद्ब्रह्माऽविरासीद्यतएषलोक: १ भूस्तो
यमग्नि:पवन:खमादिर्महानजादिर्मनइंद्रियाणि सर्वेंद्रियार्थाविबुधाश्चसर्वेयेहेतवस्तेजगतोऽगभूता: २ नैतेस्वरूपंविदुरा
त्मनस्तेह्यजादयोऽनात्मतयागृहीता: अजोऽनुबद्ध:सगुणैरजायागुणात्परंवेदनतेस्वरूपम् ३ त्वांयोगिनोयजंत्यद्धामहापु
रुषमीश्वरम् साध्यात्मंसाधिभूतंचसाधिदैवंचसाधव: ४ त्रय्याचविद्ययाकेचित्त्वांवैवैतानिकाद्विजा: यजंतेविततैर्यज्ञैर्नानारू
पामराख्यया ५

तत्राह अजइति सअजोब्रह्माअपिअजायागुणैरनुबद्ध:आवृत:गुणातीतंतेस्वरूपंनवेद अन्य:कुतोज्ञास्यतीति यद्वा प्रकृत्यादय:आत्मन:स्वरू
पंतवस्वरूपंचनविदु:जडत्वादेवजीवस्तुतानात्मानंचवेत्तिनपुनस्त्वत्स्वरूपमिति यथोक्तंहंसगुह्ये देहोऽसवोऽक्षामनवोभूतमात्रानात्मानमन्यंचविदु:परंयत् सर्वंपुमा
न्वेदगुणांश्चतज्ज्ञोनवेदसर्वज्ञमनंतमीडेइति ३ ननुयदिकेऽपिनजानंतिकथंतर्हिसंसारनिवृत्तिर्जीवानामित्याशंक्यसाक्षादगोचरत्वेऽपियेनकेनापिमार्गेणभजतांत्वंग
म्योऽसीत्याह त्वांयोगिनइति हैरण्यगर्भादयोऽध्यात्माधिभूताधिदैवसाक्षिणंमहापुरुषंतदंतर्यामीश्वरंनियंतारंचयजंति ४ तदेवंसांख्ययोगौएकीकृत्योक्तौत्रयीमार्गंक
र्मज्ञानभेदेनदर्शयति त्रय्याचेतिश्लोकद्वयेनवैतानिका:कर्मयोगिन:त्वांवैत्वामेवयजंते ननुतेइंद्रवरुणवाय्वादीन्यजंते नतुमामिति अतआह नानावज्रहस्तादीनिरू
पाणियेषांतेयेअमरास्तेषामाख्ययानाम्नात्वामेवयजंतइति अयंभाव: ऐंद्रवारुणादिसूक्तैरिंद्रादय:सर्वैश्वर्येणप्रकाश्यंते नचसर्वेश्वराबहव:संभवंति अतोनामभेदे
नत्वामेवयजंतइति तथाचश्रुति: सप्रथम: सप्रकृतिर्विश्वकर्मासप्रथमोमित्रावरुणोऽग्नि: सप्रथमोबृहस्पतिश्चिकित्वान् तस्माइंद्रायहविराजुहोतीति ५ ६७

३८ वृक्षाणांखंडंसमूहमुपव्रज्य ३९ शत्रुभ्यः शंकितः सन्रथोपरिनिवेश्य ४० ब्रह्मवेदंजपन् क्वैमौ बालौक्वतौमल्लाविति शंकितचेतसे अक्रूरायजले रूपमत्या
श्चर्यंव्यदर्शयत् ४१ ४२ ४३ सिद्धादिभिःस्तूयमानम् ४४ सहस्रंशिरांसियस्यतम् सहस्रफणासुमौलयोयस्यसंतीतितथातम् नीलेअंबरेयस्यतम्
बिसवत् कमलनालवत् श्वेतशृंगैः शिखरैः श्वेतंकैलासमिवस्थितम् ४५ तस्योत्संगेकुंडलीकृतदेहार्द्धेविलोक्येत्येकादशेनश्लोकेनान्वयः ४६ शोभनेभ्रुवौ
यस्य उन्नतानासिकायस्यतंचतंच शोभनौकपोलौयस्य अरुणोऽधरोयस्यतंचतंच ४७ तुंगौ अंसौयस्य उरस्थलेश्रीर्यस्यतंचतंच वलिमत्पल्लवोदरंवलयः

भगवानपिसंप्राप्तोरामाक्रूरयुतोनृप रथेनवायुवेगेनकालिंदीमघनाशिनीम् ३८ तत्रोपस्पृश्यपानीयंपीत्वामृष्टंमणिप्रभम् वृक्षखं
डमुपव्रज्यसरामोरथमाविशत् ३९ अक्रूरस्तावुपामंत्र्यनिवेश्यचरथोपरि कालिंद्या ह्रदमागत्यस्नानंविधिवदाचरत् ४० निम
ज्ज्यतस्मिन्सलिलेजपन्ब्रह्मसनातनम् तावेवददृशेऽक्रूरोरामकृष्णौसमन्वितौ ४१ तौरथस्थौकथमिहसुतावानकदुंदुभेः
तर्हिस्वित्स्यंदनेनस्त इत्युन्मज्ज्यव्यचष्टसः ४२ तत्रापिचयथापूर्वमासीनौपुनरेवसः न्यमज्जद्दर्शनंयन्मेमृषाकिंसलिलेतयोः ४३
भूयस्तत्रापिसोऽद्राक्षीत्स्तूयमानमहीश्वरम् सिद्धचारणगंधर्वैरसुरैर्नतकंधरैः ४४ सहस्रशिरसंदेवंसहस्रफणमौलिनम्
नीलांबरंबिसश्वेतंशृंगैःश्वेतमिवस्थितम् ४५ तस्योत्संगेघनश्याममपीतकौशेयवाससम् पुरुषंचतुर्भुजंशांतंपद्मपत्रारुणेक्षणम्
४६ चारुप्रसन्नवदनंचारुहासनिरीक्षणम् सुभ्रून्नसंचारुकर्णंसुकपोलारुणाधरम् ४७ प्रलंबपीवरभुजंतुंगांसोरस्थलश्रियम्
कंबुकंठंनिम्ननाभिंवलिमत्पल्लवोदरम् ४८ बृहत्कटितटश्रोणिकरभोरुद्वयान्वितम् चारुजानुयुगंचारुजंघायुगलसंयुतम्
४९ तुंगगुल्फारुणनखव्रातदीधितिभिर्वृतम् नवांगुल्यंगुष्ठदलैर्विलसत्पादपंकजम् ५० सुमहार्हमणिव्रातकिरीटकटकांगदैः
कटिसूत्रब्रह्मसूत्रहारनूपुरकुंडलैः ५१ भ्राजमानंपद्मकरंशंखचक्रगदाधरम् श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभंवनमालिनम्
५२ सुनंदनंदप्रमुखैःपार्षदैःसनकादिभिः सुरेशैर्ब्रह्मरुद्राद्यैर्नवभिश्चद्विजोत्तमैः ५३ प्रह्लादनारदवसुप्रमुखैर्भागवतो
त्तमैः स्तूयमानंपृथग्भावैर्वचोभिरमलात्मभिः ५४

तिर्यक्निम्नारेखायस्यसंतितद्वलिमत् तच्चतत्पल्लववत् अश्वत्थदलसदृशमुदरंयस्यतम् ४८ क
टितटंचश्रोणिश्चकरभसदृशमूरुद्वयंच बृहच्चतत्कटितटश्रोणिकरभोरुद्वयंचतेनान्वितम् यद्वा बृहद्भ्यांकटितटश्रोणिभ्यांकरभोरुद्वयेनचान्वितम् ४९ तुंगौई
षदुन्नतौगुल्फौअरुणनखव्राताश्चतेषांदीधितिभिः तथानवाःकोमलाअंगुल्यःअंगुष्ठौचतान्येवदलानितैश्चविलसच्छोभमानंपादपंकजंयस्यतम् ५० महार्हा
मणिव्रातायेषुतैःकिरीटादिभिः ५१ ५२ पृथक्पृथक्भावोऽभिप्रायोयेषांतैस्तत्रपार्षदैः स्वामीतिस्तूयमानम् सनकादिभिर्ब्रह्मेति ब्रह्मादिर्महेश्वरइति मरीच्या
दिभिर्द्विजोत्तमैःपरःप्रजापतिरिति ५३ वसुरुपरिचरः प्रह्लादनारदवसवःप्रमुखाःमुख्यायेषांतैः परंदैवतमितिच श्रेष्ठैर्वचोभिः पृथक्भावैर्वचोभिरितिवा ५४

विद्याविद्येजीवानांमुक्तिसंसृतिहेतूमाया तयोःकारणम् शक्तिर्ह्लादिनी संविद्ज्ञानमाभिरन्याभिश्चनिषेवितम् ५५ विलोक्यसुभृशंप्रीतः अस्मत्कृष्णोऽसावेवंभूतःपर
रमेश्वरइतिज्ञात्वेति ५६ ५७ इतिदशमेटीकायामेकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ३९ चत्वारिंशे ततोऽक्रूरः कृष्णमलेश्वरेश्वरम् प्रणम्यभक्त्यातुष्टावसगुणागु
णभेदतः १ श्रीकृष्णंप्रणमति नतोऽस्मीति हेकृष्णत्वात्वांनतोऽस्मि त्वमस्मत्पितृव्यः कुतोमांबालंनतोऽसि तत्राह आद्यंपुरुषमव्ययंचानादिनिधनमित्यर्थःकु
तएतत् अखिलहेतूनांहेतुम् सतुनारायणोनाहमितिचेत् नारायणंत्वांकिंनारायणइतिमांस्तौषि कात्रस्तुतिः सत्यमेवेत्याह यन्नाभिजातादिति यतोब्रह्मणः १
अखिलहेतुहेतुत्वंप्रपंचयति भूरितिखस्यादिरहंकारः अजामायातस्याआदिःपुरुषः एतेयेजगतोहेतवस्तेसर्वेतवअंगभूताः अंगात्श्रीमूर्तेर्भूताः उपसर्जनभूता
वा २ नन्वेतिस्तुतिःकथंक्रियते अहमेवान्यतउत्पन्नस्तत्परतंत्रश्चेत्याशंक्यतवैषामाया त्वत्सामर्थ्यंतुनकोऽपिवेदेत्याह नैतइति एतेअजाआदिर्येषांतेआत्मन
स्तेस्वरूपंनविदुः अनात्मतयाजडत्वेनकारणेन जडत्वेहेतुः गृहीताः प्रत्यक्षादिभिर्दृष्टाः नह्यजडोदृग्गोचरइतिभावः ननुजडामांमाजानंतुजीवस्तु ज्ञास्यतीत्य

श्रियापुष्ट्यागिराकांत्याकीर्त्यातुष्ट्येलयोर्ज्जया विद्ययाऽविद्ययाशक्त्यामाययाचनिषेवितम् ५५ विलोक्यसुभृशंप्रीतोभक्त्या
परमयायुतः हृष्यत्तनूरुहोभावपरिक्लिन्नात्मलोचनः ५६ गिरागद्गदयाऽस्तौषीत्सत्त्वमालंब्यसात्वतः प्रणम्यमूर्ध्नाऽवहितः
कृतांजलिपुटःशनैः ५७ इतिश्रीभाग० महा० दश० अक्रूरप्रतियानेएकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ३९ अक्रूरउवाच
नतोऽस्म्यहंत्वाऽखिलहेतुहेतुंनारायणंपुरुषमाद्यमव्ययम् यन्नाभिजातादरविंदकोशाद्ब्रह्माऽविरासीद्यतएषलोकः १ भूस्तो
यमग्निःपवनःखमादिर्महानजादिर्मनइंद्रियाणि सर्वेंद्रियार्थाविबुधाश्चसर्वेयेहेतवस्तेजगतोऽगभूताः २ नैतेस्वरूपंविदुरा
त्मनस्तेह्यजादयोऽनात्मतयागृहीताः अजोऽनुबद्धःसगुणैरजायागुणात्परंवेदनतेस्वरूपम् ३ त्वांयोगिनोयजंत्यद्धामहापु
रुषमीश्वरम् साध्यात्मंसाधिभूतंचसाधिदैवंचसाधवः ४ त्रय्याचविद्ययाकेचित्त्वांवैवैतानिकाद्विजाः यजंतेविततैर्यज्ञैर्नानारू
पामराख्यया ५ तत्राह अजइति सअजोब्रह्माअपिअजायागुणैरनुबद्धः आवृतः गुणातीतंतेस्वरूपंनवेद अन्यःकुतोज्ञास्यतीति यद्वा प्रकृत्यादयःआत्मनःस्वरू
पंतवस्वरूपंचनविदुःजडत्वादेवजीवस्तुतानात्मानंचवेत्तिनपुनस्त्वत्स्वरूपमिति यथोक्तंहंसगुह्ये देहोऽसवोऽक्षामनवोभूतमात्रानात्मानमन्यंचविदुःपरंयत् सर्वंपुमा
न्वेदगुणांश्चतज्ज्ञोनवेदसर्वज्ञमनंतमीडेइति ३ ननुयदिकेऽपिनजानंतिकथंतर्हिसंसारनिवृत्तिर्जीवानामित्याशंक्यसाक्षाद्गोचरत्वेऽपियेनकेनापिमार्गेणभजतांत्वंग
म्योऽसीत्याह त्वांयोगिनइति हैरण्यगर्भादयोऽध्यात्माधिभूताधिदैवसाक्षिणंमहापुरुषंतदंतर्यामीश्वरंनियंतारंचयजंति ४ तदेवंसांख्ययोगौएकीकृत्योक्तौत्रयीमार्गक
र्मज्ञानभेदेनदर्शयति त्रय्याचेतिश्लोकद्वयेनवैतानिकाःकर्मयोगिनःत्वांवैत्वामेवयजंते ननुतेइंद्रवरुणवाय्वादीन्यजंते नतुमामिति अतआह नानावज्रहस्तादीनिरू
पाणियेषांतेयेअमरास्तेषामाख्ययानाम्नात्वामेवयजंतइति अयंभावः ऐंद्रवारुणादिसूक्तेरिंद्रादयःसर्वैश्वर्येणप्रकाश्यंतेनचसर्वेश्वराबहवःसंभवंति अतोनामभेदे
नत्वामेवयजंतइति तथाचश्रुतिः सप्रथमःसप्रकृतिर्विश्वकर्मासप्रथमोमित्रावरुणोऽग्निःसप्रथमोबृहस्पतिश्चिकित्वान् तस्मादिंद्रायहविराजुहोतीति ५ ६५

ज्ञानयज्ञेनसमाधिना ६ सांख्ययोगत्रयीमार्गाउक्ताः वैष्णवशैवमार्गावाह द्वयेन अन्येचेति संस्कृतात्मानः वैष्णवशैवदीक्षयादीक्षिताः संतः तेत्वयाभिहितेनपंच रात्रविधिनात्वन्मयाः त्वन्मयत्वेनात्मानंचिंतयंतः त्वदेकप्रधाना इतिवा वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धभेदेन बहुमूर्त्तिनारायण रूपेणैकमूर्त्तिकंच त्वामेवयजंति ७ बह्वाचार्यविभेदेनेति नानाभेदपाशुपतादिमार्गेण ८ येऽपिक्षुद्रदेवताभक्तास्तेऽपित्वामेवयजंतीत्याह सर्वएवति हेसर्वदेवमय नन्वेतेपरस्परदेवताऽधिक्षेपकलहव्याकुलचित्ताः कथमेकमेवयजंतीत्युच्यतेतत्राह यद्यप्यन्यधियइति बुद्धिमात्रभेदोनवस्तुभेदइत्यर्थः ९ तस्मात्सर्वेमार्गास्त्वय्येवपर्यवस्यंतीतिसदृष्टांतमाह यथेति अद्रेःसकाशात्सर्वतः प्रभवंतियानद्यः ताः पुनः पर्जन्येनापूरिताबहुस्रोतसः सत्यः सर्वतः सिंधुमेवविशंति यथा तद्वदेतागतयोमार्गाअंततस्त्वामेवविशंतीति १० अत्रहेतुमाह सत्त्वमितिभवतः शक्तिर्याप्रकृतिः तस्याःसत्त्वादयोगुणाः अतःप्राकृताः प्रकृतिकार्योपाधयोब्रह्मपर्यंताःस्थावरादयोजीवाः

एकेत्वाऽखिलकर्माणिसंन्यस्योपशमंगताः ज्ञानिनोज्ञानयज्ञेनयजंतिज्ञानविग्रहम् ६ अन्येचसंस्कृतात्मानोविधिनाऽभिहितेनते यजंतित्वन्मयास्त्वांवैबहुमूर्त्त्येकमूर्त्तिकम् ७ त्वामेवान्येशिवोक्तेनमार्गेणाशिवरूपिणम् बह्वाचार्यविभेदेनभगवान्समुपासते ८ सर्वएवयजंतित्वांसर्वदेवमयेश्वरम् येप्यन्यदेवताभक्तायद्यप्यन्यधियःप्रभो ९ यथाद्रिप्रभवानद्यःपर्जन्यापूरिताःप्रभो विशंतिसर्वतःसिंधुंतद्वत्त्वांगतयोऽततः १० सत्त्वरजस्तमइतिभवतःप्रकृतेर्गुणाः तेषुहिप्राकृताःप्रोताआब्रह्मस्थावरादयः ११ तुभ्यंनमस्तेऽस्त्वविषक्तदृष्टयेसर्वात्मनेसर्वधियांचसाक्षिणे गुणप्रवाहोऽयमविद्ययाकृतःप्रवर्त्ततेदेवनृतिर्यगात्मसु १२ अग्निर्मुखंतेऽवनिरंघ्रिरीक्षणंसूर्योनभोनाभिरथोदिशःश्रुतिः द्यौःकंसुरेंद्रास्तवबाहवोऽर्णवाःकुक्षिर्मरुत्प्राणबलंप्रकल्पितम् १३ रोमाणिवृक्षौषधयःशिरोरुहामेघाःपरस्यास्थिनखानितेऽद्रयः निमेषणंरात्र्यहनीप्रजापतिर्मेढ्रस्तुवृष्टिस्तववीर्यमिष्यते १४

स्वोपाधिद्वारातेषुगुणेषुप्रोताःप्रविष्टाः तेचप्रकृतौसाचत्वयीति अतःक्रमेणउपाधिलयात्सर्वेऽपित्वामेवविशंतीति यद्वा भवतःप्रकृतेर्गुणेषुप्रोताः ब्रह्मादयोभवद्व्यतिरिक्तानसंति अतस्त्वमेवसर्वदेवमयइति ११ ननुभवतःप्रकृतेरितिवदन्ममापिप्रकृतिसंबंधंब्रवीषि ततश्चतेषाममचकोविशेषःस्यादित्याशंक्यविशेषमाह तुभ्यमिति अविषक्तदृष्टये अलिप्तबुद्धये कुतः सर्वात्मनेस्वव्यतिरिक्ताभावादविषक्तदृष्टित्वमित्यर्थः किंच सर्वधियांसाक्षिणे सर्वबुद्धिसाक्षित्वान्नक्वापिबुद्धिलेपइत्यर्थः इतरेतुसंसरंतीत्याह गुणप्रवाहइति देवनृतिर्यक्च आत्मानो येषांतेषुदेवादिशरीराभिमानिष्वित्यर्थः अविद्याकृतोऽयंगुणप्रवाहःप्रवर्त्तते अतोमहान्विशेषइत्यर्थः १२ सर्वात्मनइत्यनेनोक्तंसगुणंस्तौति अग्निर्मुखमितिद्वाभ्याम् अग्न्यादीननूद्येश्वरावयवताविधीयते योऽयमग्निःसतुतवमुखमित्यादिवचनव्यक्त्याईक्षणंचक्षुः श्रुतिः श्रवणेंद्रियम् कंमूर्द्धा प्राणश्चबलंचतत् १३ अद्रयः परस्यतेऽस्थिनखानि १४ ६ ७

नकेवलमेतावत् किंतु सर्वोऽप्ययंप्रपंचस्त्वदवयवभूतएवेति वदन्नेवंसत्यपिप्रपंचस्यषड्जन्मादयोविकारास्त्वयिनप्रसज्जंते तस्यत्वयिकल्पितत्वादित्याह त्व
यीति अव्ययात्मनिपुरुषेपूर्णेलोकादयः संजिहते प्रचलंति हेअव्ययात्मन् इतिवा कथंभूतेत्वयि मनोमयेमनः प्रधानेमनोवृत्तिव्यंग्येदृश्यते त्वग्र्ययाबुद्ध्यामनसै
वानुद्रष्टव्यमित्यादिश्रुतेः जलेयथाजलौकसः सूक्ष्मप्राण्यंडराशयः यथाचउदुंबरांतःकेसरेषुमशकाः परस्परवार्त्तानभिज्ञाएवमनंतानिब्रह्मांडानित्वयिसंच
रंतीत्यर्थः १५ तस्मादेवंभूतंतवस्वरूपंदुरवगाहमिति त्वदवतारकथाऽमृतमेवसंतःसेवंत इत्याह यानियानीति आमृष्टापरिमार्जिताशुक्रयेषांते १६ अतः
स्वयमप्यवतारान्नमस्यति नमइति हयशीर्ष्णे हयग्रीवाय मधुकैटभयोर्मृत्यवेहंत्रे १७ अकूपारायकूर्माय क्षित्युद्धारेविहारोयस्यतस्मै १८ १९ भृगूणां

त्वय्यव्ययात्मन्पुरुषेप्रकल्पितालोकाःसपालाबहुजीवसंकुलाः यथाजलेसंजिहतेजलौकसोऽप्युदुंबरेवामशकामनोमये १५ या
नियानीहरूपाणिक्रीडनार्थंबिभर्षिहि तैरामृष्टशुचोलोकामुदागायंतितेयशः १६ नमःकारणमत्स्यायप्रलयाब्धिचरायच
हयशीर्ष्णेनमस्तुभ्यंमधुकैटभमृत्यवे १७ अकूपारायबृहतेनमोमंदरधारिणे क्षित्युद्धारविहारायनमःसूकरमूर्त्तये १८ नमस्तेऽ
द्भुतसिंहायसाधुलोकभयापह वामनायनमस्तुभ्यंक्रांतत्रिभुवनायच १९ नमोभृगूणांपतयेदृप्तक्षत्रवनच्छिदे नमस्तेरघुवर्याय
रावणांतकरायच २० नमस्तेवासुदेवायनमःसंकर्षणायच प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः २१ नमोबुद्धायशुद्धाय
दैत्यदानवमोहिने म्लेच्छप्रायक्षत्रहंत्रेनमस्तेकल्किरूपिणे २२ भगवन्जीवलोकोऽयंमोहितस्तवमायया अहंममेत्यस
द्ग्राहोभ्राम्यतेकर्मवर्त्मसु २३ अहंचात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु भ्रमामिस्वप्नकल्पेषुमूढःसत्यधियाविभो २४ अनि
त्यानात्मदुःखेषुविपर्ययमतिर्ह्यहम् द्वंद्वारामस्तमोविष्टोनजानेत्वात्मनःप्रियम् २५ यथाऽबुधोजलंहित्वाप्रतिच्छन्नंतदुद्भवैः
अभ्येतिमृगतृष्णांवैतद्वत्वाऽहंपराङ्मुखः २६ नोत्सहेऽहंकृपणधीःकामकर्महतंमनः रोद्धुंप्रमाथिभिश्चाक्षैर्ह्रियमाणमितस्ततः
२७

पतयेपरशुरामाय २० संकर्षणंरामम् चतुर्व्यूहरूपेणप्रणमति नमस्तेवासुदेवायेति २१ २२ एवंस्तुत्वाबंधमोक्षंप्रार्थयितुमाह भगवन्निति असतिदेहा
दौग्राहःआग्रहोयस्यसः असन्ग्राहोग्रहोयस्येतिवा २३ नकेवलमयंलोकःअहमपितथैवेत्याह अहंचेति २४ मूढत्वमेवप्रकटयतिविपर्ययमतिरितिअनि
त्येकर्मफलेनित्यमितिअनात्मनिदेहेआत्मेति दुःखरूपेगृहादौसुखमितिविपरीतमतिरित्यर्थः द्वंद्वेषुसुखदुःखादिषुआरमतेक्रीडतीतितथासः ननुदुःखेकु
तोरतिस्तत्राह तमोविष्टःतमसाव्याप्तःआत्मनःप्रियंप्रेमास्पदंत्वांनजानइत्यर्थः २५ तदेवसदृष्टांतमाह यथेति तस्माज्जलादुद्भवानितृणानितैस्तथा माया
छन्नंत्वांत्वामहंहित्वापराङ्मुखोदेहाभिमुखोवर्त्तइति २६ नन्वेवंजानतःकुतोविषयाभिमुखतातत्राह नोत्सहइति कृपणावासनायुक्ताधीर्यस्यसः
अतएवकामकर्मभ्यांहतंक्षुभितमिंद्रियैश्चबलिभिः विषयसंयुक्तैरितस्ततआकृष्यमाणंमनोरोद्धुंनियमयितुंनशक्नोमीति २७ ६७ ६७

ज्ञानयज्ञेनसमाधिना ६ सांख्ययोगत्रयीमार्गाउक्ताः वैष्णवशैवमार्गावाह द्वयेन अन्येचेति संस्कृतात्मानः वैष्णवशैवदीक्षयादीक्षिताः संतः तेत्वयाभिहितेनपंच
रात्रविधिनात्वन्मयाः त्वन्मयत्वेनात्मानंचिंतयंतः त्वदेकप्रधानाइतिवा वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धभेदेनबहुमूर्त्तिनारायणरूपेणैकमूर्त्तिकंच त्वामेवयजंति
७ बह्वाचार्यविभेदेनेति नानाभेदपाशुपतादिमार्गेण ८ येऽपिक्षुद्रदेवताभक्तास्तेऽपित्वामेवयजंतीत्याह सर्वएवेति हेसर्वदेवमय नन्वेतेपरस्परदेवता
धिक्षेपकलहव्याकुलचित्ताः कथमेकमेवयजंतीत्युच्यतेतत्राह यद्यप्यन्यधियइति बुद्धिमात्रभेदोनवस्तुभेदइत्यर्थः ९ तस्मात्सर्वेमार्गास्त्वय्येवपर्यवस्यंतीतिति
सदृष्टांतमाह यथेति अद्रेः सकाशात्सर्वतः प्रभवंतियानद्यः ताः पुनः पर्जन्येनापूरिताबहुस्रोतसः सत्यः सर्वतः सिंधुमेवविशंति यथा तद्वदेतागतयोमार्गाअंततस्त्वा
मेवविशंतीति १० अत्रहेतुमाह सत्त्वमितिभवतः शक्तिर्याप्रकृतिः तस्याः सत्त्वादयोगुणाः अतः प्राकृताः प्रकृतिकार्योपाधयोब्रह्मपर्यंताः स्थावरादयोजीवाः

एकेत्वाऽखिलकर्माणिसंन्यस्योपशमंगताः ज्ञानिनोज्ञानयज्ञेनयजंतिज्ञानविग्रहम् ६ अन्येचसंस्कृतात्मानोविधिनाऽभिहिते
नते यजंतित्वन्मयास्त्वांवैबहुमूर्त्त्येकमूर्त्तिकम् ७ त्वामेवान्येशिवोक्तेनमार्गेणशिवरूपिणम् बह्वाचार्यविभेदेनभगवन्नुपास
मुपासते ८ सर्वएवयजंतित्वांसर्वदेवमयेश्वरम् येप्यन्यदेवताभक्तायद्यप्यन्यधियःप्रभो ९ यथाद्रिप्रभवानद्यःपर्जन्यापू
रिताःप्रभो विशंतिसर्वतःसिंधुंतद्वत्त्वांगतयोऽततः १० सत्त्वरजस्तमइतिभवतःप्रकृतेर्गुणाः तेषुहिप्राकृताःप्रोताआब्रह्म
स्थावरादयः ११ तुभ्यंनमस्तेऽस्त्वविषक्तदृष्टयेसर्वात्मनेसर्वधियांचसाक्षिणे गुणप्रवाहोऽयमविद्ययाकृतःप्रवर्त्ततेदेवनृतिर्यगा
त्मसु १२ अग्निर्मुखंतेऽवनिरंघ्रिरीक्षणंसूर्योनभोनाभिरथोदिशःश्रुतिः द्यौःकंसुरेंद्रास्तवबाहवोऽर्णवाःकुक्षिर्मरुत्प्राणबलंप्र
कल्पितम् १३ रोमाणिवृक्षौषधयःशिरोरुहामेघाःपरस्यास्थिनखानितेऽद्रयः निमेषणंरात्र्यहनीप्रजापतिर्मेढ्रस्तुवृष्टिस्तववीर्य
मिष्यते १४

स्वोपाधिद्वारातेषुगुणेषुप्रोताः प्रविष्टाः तेचप्रकृतौसाचत्वयीति अतः क्रमेणउपाधिलयात्सर्वेऽपित्वामेवविशंतीति यद्वा भवतः प्रकृतेर्गुणे
षुप्रोताः ब्रह्मादयोभवद्व्यतिरिक्तानसंति अतस्त्वमेवसर्वदेवमयइति ११ ननुभवतः प्रकृतेरितिवदन्ममापिप्रकृतिसंबंधंब्रवीषि तत श्चतेषांममचकोविशेषः
स्यादित्याशंक्यविशेषमाह तुभ्यमिति अविषक्तदृष्टये अलिप्तबुद्धये कुतः सर्वात्मनेस्वव्यतिरिक्ताभावादविषक्तदृष्टित्वमित्यर्थः किंच सर्वधियांसाक्षिणेसर्वबुद्धि
साक्षित्वान्नक्वापिबुद्धिलेपइत्यर्थः इतरेतुसंसरंतीत्याह गुणप्रवाहइति देवनृतिर्यंचआत्मानोयेषांतेषुदेवादिशरीराभिमानिष्वित्यर्थः अविद्याकृतोऽयंगुण
प्रवाहः प्रवर्त्तते अतोमहान्विशेषइत्यर्थः १२ सर्वात्मनइत्यनेनोक्तंसगुणंस्तौति अग्निर्मुखमितिद्वाभ्याम् अग्न्यादीननूद्येश्वरावयवताविधीयते योऽयम
ग्निः सतुतवमुखमित्यादिवचनव्यक्त्यार्ईक्षणंचक्षुः श्रुतिः श्रवणेंद्रियम् कंमूर्द्धा प्राणश्चबलंचतत् १३ अद्रयः परस्यतेऽस्थिनखानि १४ ६ ७

नकेवलमेतावत् किंतु सर्वोऽप्ययंप्रपंचस्त्वदवयवभूतएवेति वदन्नेवंसत्यपिप्रपंचस्यषड्जन्माद्योविकारास्त्वयिनप्रसज्जंते तस्यत्वयिकल्पितत्वादित्याह त्व
यीति अव्ययात्मनिपुरुषेपूर्णेलोकादयः संजिहते प्रचलंति हे अव्ययात्मन् इतिवा कथंभूतेत्वयि मनोमयेमनः प्रधानेमनोवृत्तिव्यंगे दृश्यते त्वग्र्यया बुद्ध्यामनसै
वानुद्रष्टव्यमित्यादिश्रुतेः जलेयथाजलौकसः सूक्ष्मप्राण्यंडराशयः यथाचउदुंबरांतःकेसरेषुमशकाः परस्परवार्त्तानभिज्ञाएवमनंतानिब्रह्मांडानित्वयिसंच
रंतीत्यर्थः १५ तस्मादेवंभूतंतवस्वरूपंदुरवगाहमिति त्वदवतारकथाऽमृतमेवसंतः सेवंत इत्याह यानियानीति आमृष्टापरिमार्जिताशुक्रयेषांते १६ अतः
स्वयमप्यवतारान्नमस्यति नमइति हयशीर्ष्णे हयग्रीवाय मधुकैटभयोर्मृत्यवेहंत्रे १७ अकूपारायकूर्मायक्षित्युद्धारोविहारोयस्यतस्मै १८ १९ भृगूणां

त्वय्यव्ययात्मन्पुरुषेप्रकल्पितालोकाःसपालाबहुजीवसंकुलाः यथाजलेसंजिहतेजलौकसोऽप्युदुंबरेवामशकामनोमये १५ या
नियानीहरूपाणिक्रीडनार्थंबिभर्षिहि तैरामृष्टशुचोलोकामुदागायंतितेयशः १६ नमःकारणमत्स्यायप्रलयाब्धिचरायच
हयशीर्ष्णेनमस्तुभ्यंमधुकैटभमृत्यवे १७ अकूपारायबृहतेनमोमंदरधारिणे क्षित्युद्धारविहारायनमःसूकरमूर्त्तये १८ नमस्तेऽ
द्भुतसिंहायसाधुलोकभयापह वामनायनमस्तुभ्यंक्रांतत्रिभुवनायच १९ नमोभृगूणांपतयेदृप्तक्षत्रवनच्छिदे नमस्तेरघुवर्याय
रावणांतकरायच २० नमस्तेवासुदेवायनमःसंकर्षणायच प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः २१ नमोबुद्धायशुद्धाय
दैत्यदानवमोहिने म्लेच्छप्रायक्षत्रहंत्रेनमस्तेकल्किरूपिणे २२ भगवन्जीवलोकोऽयंमोहितस्तवमायया अहंममेत्यस
द्ग्राहोभ्राम्यतेकर्मवर्त्मसु २३ अहंचात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु भ्रमामिस्वप्नकल्पेषुमूढःसत्यधियाविभो २४ अनि
त्यानात्मदुःखेषुविपर्ययमतिर्ह्यहम् द्वंद्वारामस्तमोविष्टोनजानेत्वात्मनःप्रियम् २५ यथाऽबुधोजलंहित्वाप्रतिच्छन्नंतदुद्भवैः
अभ्येतिमृगतृष्णांवैतद्वत्त्वाऽहंपराङ्मुखः २६ नोत्सहेऽहंकृपणधीःकामकर्महतंमनः रोद्धुंप्रमाथिभिश्चाक्षैर्ह्रियमाणमितस्ततः
२७

पतयेपरशुरामाय २० संकर्षणंरामम् चतुर्व्यूहरूपेणप्रणमति नमस्तेवासुदेवायेति २१ २२ एवंस्तुत्वाबंधमोक्षंप्रार्थयितुमाह भगवन्निति असतिदेहा
दौग्राहःआग्रहोयस्यसः असद्ग्राहोग्रहोयस्येतिवा २३ नकेवलमयंलोकःअहमपितथैवेत्याह अहंचेति २४ मूढत्वमेवप्रकटयतिविपर्ययमतिरिति अनि
त्येकर्मफलेनित्यमितिअनात्मनिदेहेआत्मेति दुःखरूपेगृहादौसुखमितिविपरीतमतिरित्यर्थः द्वंद्वेषुसुखदुःखादिषुआरमतेक्रीडतीतितथासः ननुदुःखेकु
तोरतिस्तत्राह तमोविष्टः तमसाव्याप्तः आत्मनःप्रियंप्रेमास्पदंत्वांनजान इत्यर्थः २५ तदेवसदृष्टांतमाह यथेति तस्माज्जलादुद्भवानितृणानितैस्तथा माया
छन्नंत्वांत्वामहंहित्वापराङ्मुखोदेहाभिमुखोवर्त्तइति २६ नन्वेवंजानतःकुतोविषयाभिमुखतातत्राह नोत्सहइति कृपणावासनायुक्ताधीर्यस्यसः
अतएवकामकर्मभ्यांहतंक्षुभितमिंद्रियैश्चबलिभिः विषयसंयुक्तैरितस्ततआकृष्यमाणंमनोरोद्धुंनियमयितुंनशक्नोमीति २७ ६ ६

तदेवमस्वतंत्रोयः सोऽहंतवांघ्रिमुपगतः शरणंप्राप्तः नन्विंद्रियपरतंत्रस्यैतदपिकुतः तत्राह तच्चापीतिहेईश अंतर्यामिन् त्वदंघ्र्युपगमनंचासतांदुरापंअतोभव तोऽनुग्रहएवेत्यहंमन्ये अनुग्रहेसतीतिवा ननुसतांसेवयाइदंभवतीतिकिंमदनुग्रहेणेत्यतआह पुंसइति जीवस्यसंसारस्यापवर्गः समाप्तिर्यदात्वत्कृपयाभवे त्संभावनास्पदंभवति हेअब्जनाभतदासदुपासनासंपद्यते तयैवत्वयिमतिर्भवेत् त्वत्कृपांविनानसत्सेवानकृतरांत्वन्मतिः नतमांमुक्तिरित्यर्थः २८ पादयोः पतन्प्रार्थयते नमइतिद्वयेन विज्ञानमेवमात्रामूर्त्तिर्यस्यतस्मै अतएवसर्वप्रत्ययहेतवेसमस्तज्ञानकारणाय किंच पुरुषस्य येईशाः सुखदुःखादिप्रापकाः कालकर्मस्वभावादयस्तेषांप्रधानाय नियंत्रे कुतः ब्रह्मणेपरिपूर्णाय किंच अनंतशक्तये अनंताः शक्तयो यस्य यद्वा अनंतामायाख्याशक्तिर्यस्यतस्मै अथ वाप्रधानंप्रकृतिःपुरुषस्तत्प्रवर्त्तकः ईशः कालः एतत्त्रितयात्मनेब्रह्मणे वक्ष्यतिचभगवान् प्रकृतिर्यस्योपादानमाधारःपुरुषःपरःसतोऽभिव्यंजकः

सोऽहंतवांघ्र्युपगतोऽस्म्यसतांदुरापंतच्चाप्यहंभवदनुग्रहईशमन्ये पुंसोभवेद्यर्हिसंसरणापवर्गस्त्वय्यब्जनाभसदुपासनयाम तिःस्यात् २८ नमोविज्ञानमात्रायसर्वप्रत्ययहेतवे पुरुषेशप्रधानायब्रह्मणेऽनंतशक्तये २९ नमस्तेवासुदेवायसर्वभूतक्षयाय च हृषीकेशनमस्तुभ्यंप्रपन्नंपाहिमांप्रभो ३० इतिश्रीभाग० महा० दशमस्कंधेअक्रूरस्तुतिर्नामचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४० श्रीशुकउवाच स्तुवतस्तस्यभगवान्दर्शयित्वाजलेवपुः भूयःसमाहरत्कृष्णोनटोनाट्यमिवात्मनः १ सोऽपि चांतर्हितंवीक्ष्यजलादुन्मज्ज्यसत्वरः कृत्वाचावश्यकंसर्वंविस्मितोरथमागमत् २ तमपृच्छद्धृषीकेशःकिंतेदृष्टमिवाद्भुतम् भूमौवियतितोयेवातथात्वांलक्षयामहे ३ अक्रूरउवाच अद्भुतानीहयावंतिभूमौवियतिवाजले त्वयिविश्वात्मकेतानिकिं मेऽदृष्टंविपश्यतः ४ यत्राद्भुतानिसर्वाणिभूमौवियतिवाजले तंत्वाऽनुपश्यतोब्रह्मन्किंमेदृष्टमिवाद्भुतम् ५ इत्युक्त्वाचोदया मासस्यंदनंगांदिनीसुतः मथुरामनयद्रामंकृष्णंचैवदिनात्यये ६

कालोब्रह्मतत्त्रितयंत्वहमिति २९ सर्वप्रत्ययहेतुत्वमभिव्यंजयंस्तौति नम स्तइति वासुदेवायाधिष्ठात्रे सर्वभूतक्षयाय क्षयः आश्रयः अहंकारश्चप्राणिनामाश्रयः ततश्चाहंकाराधिष्ठात्रेसंकर्षणायेत्यर्थः हृषीकेशेति बुद्धिमनसोर धिष्ठात्रोः प्रद्युम्नानिरुद्धयोरेकीकृत्यग्रहणम् शरणागतंमांपाहीतिप्रार्थना ३० इतिदशमेटीकायांचत्वारिंशोऽध्यायः ४० एकचत्वारिंशकेऽथर जकंप्रविशंपुरीम् ततोवरानदात्तुष्टःकृदाम्नोवायकस्यच १ सशंकमक्रूरमनःप्रबोध्यस्वधामसंदर्शनसत्कृपातः स्वराजधानींमथुरामपश्यदलंकृता नंतमहोत्सवाढ्याम् २ १ २ ३ भूमौवियतिजलेवायावंतिअद्भुतानितानित्वय्येवसंति तंचत्वांपश्यतोमेकिमद्भुतमदृष्टम् अपितुसर्वंदृष्टमित्यर्थः ४ ननु मत्पार्श्वेःपूर्वमेवत्वंविस्मितमुखोलक्षितोऽसि अतोभूमौवियतिजलेवाकिमप्यद्भुतंदृष्टमेवेतिचेदतआह यत्राद्भुतानीति यत्रत्वयिसर्वाण्यद्भुतानिसंति तंत्वामिह पश्यतोमेअन्यत्रभूम्यादौकिमद्भुतंदृष्टम् त्वांविनानतत्रकिंचिदद्भुतमित्यर्थः ब्रह्मन्हेपरमेश्वरेत्यर्थः ब्रह्मेतिवापाठः ५ गांदिनीसुतोऽक्रूरः ६ ६

दृष्टिंनाददुःपश्यंतएवस्थिताइत्यर्थः ७ रामकृष्णागमनंप्रतीक्षमाणाःस्थिताइत्यर्थः ८ प्रश्रितंविनीतम् ९ स्वगृहंचप्रविशताम् अवमुच्यउत्तार्यविश्रा म्येत्यर्थः १० ११ साग्रजःसहगोपालैरित्यर्थः १२ यच्छौचेनयस्यपादरजसःक्षालनोदकेनगृहांगणस्थितेन १३ त्रैलोक्यःपुण्यकीर्तिर्हः एकांतभक्तानांया गतिस्तांचलेभे १४ अपुनन् पवित्रितवत्यः याभिरद्भिःस्वःस्वर्गंप्राप्ताः १५ प्रार्थयमानोनमस्करोति देवदेवेति अतःपरमन्यत् श्रेयोनास्तीतिमत्वाबहुधासं बोधयति १६ आदौतावत्यदुचक्रायद्रुह्यतीतियदुचक्रध्रुक् तंकंसंहत्वासुहृदांप्रियंवितरिष्ये दास्यामि १७ रामकृष्णावानीतावितिस्वकृतंकर्मविद्य

मार्गेग्रामजनाराजंस्तत्रतत्रोपसंगताः वसुदेवसुतौवीक्ष्यप्रीतादृष्टिंनचाददुः ७ तावद्व्रजौकसस्तत्रनंदगोपादयोऽग्रतः पुरोपव नमासाद्यप्रतीक्षंतोऽवतस्थिरे ८ तान्समेत्याहभगवानक्रूरंजगदीश्वरः गृहीत्वापाणिनापाणिंप्रश्रितंप्रहसन्निव ९ भवान्प्र विशतामग्रेसहयानःपुरींगृहम् वयंत्विहावमुच्याथततोद्रक्ष्यामहेपुरीम् १० अक्रूरउवाच नाहंभवद्भ्यांरहितःप्रवे क्ष्येमथुरांप्रभो त्यक्तुंनार्हसिमांनाथभक्तंतेभक्तवत्सल ११ आगच्छयामगेहान्नःसनाथान्कुर्वधोक्षज सहाग्रजःसगोपालैः सुहृद्भिश्चसुहृत्तम १२ पुनीहिपादरजसागृहान्नोगृहमेधिनाम् यच्छौचेनानुतृप्यंतिपितरःसाग्नयःसुराः १३ अवनिज्यांघ्रि युगलमासीत्श्लोक्योबलिर्महान् ऐश्वर्यमतुलंलेभेगतिंचैकांतिनांतुया १४ आपस्तेऽघ्र्यवनेजन्यस्त्रीँल्लोकान्शुचयोऽपुनन् शिरसाधत्तयाःशर्वःस्वर्याताःसगरात्मजाः १५ देवदेवजगन्नाथपुण्यश्रवणकीर्तन यदूत्तमोत्तमश्लोकनारायणनमोऽस्तुते १६
श्रीभगवानुवाच आयास्येभवतोगेहमहमार्यसमन्वितः यदुचक्रद्रुहंहत्वावितरिष्येसुहृत्प्रियम् १७ एवमुक्तोभग वतासोऽक्रूरोविमनाइव पुरींप्रविष्टःकंसायकर्मावेद्यगृहंययौ १८ अथापराह्णेभगवान्कृष्णःसंकर्षणान्वितः मथुरांप्राविशद्गोपै र्वृतःपरिवारितः १९ ददर्शतांस्फाटिकतुंगगोपुरद्वारांबृहद्धेमकपाटतोरणाम् ताम्रारकोष्ठांपरिखादुरासदामुद्यानरम्योपवनोप शोभिताम् २० सौवर्णशृंगाटकहर्म्यनिष्कुटैःश्रेणीसभाभिर्भवनैरुपस्कृताम् वैडूर्यवज्रामलनीलविद्रुमैर्मुक्ताहरिद्भिर्वलभीषुवेदिषु २१

समर्प्येति १८ गोपैःपरिवारितःप्राविशत् १९ श्रीकृष्णादृष्टांपुरीमनुवर्णयतिचतुर्भिः ददर्शतामिति स्फाटिकानितुंगानिगोपुराणिपुरद्वाराणिगृहद्वाराणिच यस्यांताम् बृहंतिहेममयानिकपाटानितोरणानिचयस्यांताम् ताम्रंचआरःआरकूटश्चतन्मयाःकोष्ठाधान्यागाराश्वशालादयोयस्यांताम् परिखाःपरितःखा तगर्ताःताभिःदुरासदांदुर्गमाम् उद्यानानिदूरस्थानिवनानिरम्याणिउपवनानिचनिकटानितैरुपशोभिताम् २० सौवर्णाःशृंगाटकाश्चतुष्पथाःहर्म्याणिधनिनां गृहाणिच निष्कुटाःगृहोचिताआरामाश्चतैःश्रेणीनामेकरूपशिल्पोपजीविनांसभाभिःउपवेशस्थानैरन्यैश्चभवनैःगृहैरुपस्कृतामलंकृताम् अमलाःस्फटिकाःहरितः मरकताःवैडूर्यादिरत्नैर्जुष्टेषुवलभ्यादिषुआविष्टैःउपविष्टैःपारावतैर्बर्हिभिश्चनादिताम् तत्रवलभ्यःगृहपुरोभागेषुवक्रदारुछादनानिवेदयःवलभीनामधोदेशेविरचि ताःअवष्टंभवेदिकाः २१

जालामुखरंध्राणिगवाक्षच्छिद्राणि कुट्टिमानिमणिबद्धाभूमयः तेष्विति रथ्याराजमार्गाः आपणाःपण्यवीथयः मार्गाअन्येच चत्वराणिअंगणानिसंसिक्ता
निरथ्यादीनियस्यांताम् प्रकीर्णामाल्यादयोयस्यांताम् २२ तथास्वलंकृतानिद्वाराणियेषांतेगृहायस्यांताम् कैः आपूर्णैःकुंभैर्दध्नाचंदनेनचउक्षितैःसिक्तैःप्र
सूनानांदीपानांचावलयोयेषुतैः वृतैः फलगुच्छैःउपलक्षितारंभाः क्रमुकाश्चतत्सहितैःसकेतुभिः केतवोध्वजास्तत्सहितैःपट्टिकावितस्तिविस्तारपट्टवस्त्राणि
तत्सहितैः तत्रेयंरीतिः द्वारेषुभूयतस्तंडुलानामुपरिकुंभास्तत्परितः प्रसूनावलयः कंठेपट्टिकामुखेचूलादिपल्लवाः तदुपरिपार्श्वांतरेदीपावलयः तत्संनिधौरंभाः
क्रमुकाःकेतवस्तोरणानिचेति २३ नरदेवानांवर्त्मनाराजमार्गेणतांपुरींसंप्रविष्टौइतिद्वितीयांतम् २४ औत्सुक्यमेवाहद्वयेन काश्चिदिति विपर्ययेणवि
परीतंधृतानिवस्त्राणिभूषणानिचयाभिस्ताः युगलेषुधार्येषुकुंडलकंकणादिषुएकंविस्मृत्यसमीयुः कृतमेकमेवपत्रंययोस्तेश्रवणेयासाम् एकमेवनूपुरंच

जुष्टेषुजालामुखरंध्रकुट्टिमेष्वाविष्टपारावतबर्हिनादिताम् संसिक्तरथ्यापणमार्गचत्वरांप्रकीर्णमाल्यांकुरलाजतंडुलाम् २२ आ
पूर्णकुंभैर्दधिचंदनोक्षितैःप्रसूनदीपावलिभिःसपल्लवैः सवृंतरंभाक्रमुकैःसकेतुभिःस्वलंकृतद्वारगृहांसपट्टिकैः २३ तांसंप्रविष्टौव
सुदेवनंदनौवृतौवयस्यैर्नरदेववर्त्मना द्रष्टुंसमीयुस्त्वरिताःपुरस्त्रियोहर्म्याणिचैवारुरुहुर्नृपोत्सुकाः २४ काश्चिद्विपर्यग्धृतवस्त्रभू
षणाविस्मृत्यचैकंयुगलेष्वथापराः कृतैकपत्रश्रवणैकनूपुरानांक्त्वाद्वितीयंत्वपराश्चलोचनम् २५ अश्नंत्यएकास्तदपास्यसोत्सवाअ
भ्यज्यमानाअकृतोपमज्जनाः स्वपंत्यउत्थायनिशम्यनिःस्वनंप्रपाययंत्योऽर्भमपोह्यमातरः २६ मनांसितासामरविंदलोचनःप्रगल्भ
लीलाहसितावलोकनैः जहारमत्तद्विरदेंद्रविक्रमोदृशांददच्छ्रीरमणात्मनोत्सवम् २७ दृष्ट्वामुहुःश्रुतमनुद्रुतचेतसस्तंतत्प्रेक्षणोत्
स्मितसुधोक्षणलब्धमानाः आनंदमूर्तिमुपगुह्यदृशात्मलब्धंहृष्यत्त्वचोजहुरनंतमरिंदमाधिम् २८ प्रासादशिखरारूढाःप्रीत्यु
त्फुल्लमुखांबुजाः अभ्यवर्षन्सौमनस्यैःप्रमदाबलकेशवौ २९ दध्यक्षतैःसोदपात्रैःस्रग्गंधैरभ्युपायनैः तावानर्चुःप्रमुदितास्तत्र
तत्रद्विजातयः ३० ऊचुःपौराअहोगोप्यस्तपःकिमचरन्महत् याह्येतावनुपश्यंतिनरलोकमहोत्सवौ ३१ रजकंकंचिदायांतरंगकारं
गदाग्रजः दृष्ट्वाऽयाचतवासांसिधौतान्यत्युत्तमानिच ३२

रणाभरणंयासांताश्चताश्च नांक्त्वाअनंक्त्वा एकस्मिन्नेवलोचनेअंजनंनिधायेत्य
र्थः २५ तद्भोजनंत्यक्त्वा अभ्यज्यमानाःसखीभिः क्रियमाणतैलाभ्यंगाः अकृतस्नानाः अपोह्यनिरस्य २६ प्रगल्भायाःलीलास्ताभिर्हसितानिनिरीक्षिता
निचतैः श्रियंरमयतीतिश्रीरमणःतेनात्मनावपुषातासांदृशामुत्सवंददन्मनांसिजहार २७ मुहुःश्रुतत्वाद्द्रुतचेतसःसद्यस्तंदृष्ट्वातस्यप्रेक्षणंचोत्स्मितंचतदे
वसुधातयाउक्षणंसेचनंतेनलब्धोमानोयाभिस्ताः दृशाउद्घाटितेननेत्रद्वारेणात्मनिमनसिलब्धंप्राप्तंपरिष्वज्यतद्प्राप्तिजनितमनंतमाधिंव्यथांजहुः हे
अरिंदम निर्जितकामेतिसंबोधनंश्रृंगाररसेनिमग्नोमाभूरिति २८ सौमनस्यैः शोभनकुसुमसमूहैः शोभनमनोभावैर्वा २९ ३० पौराःपुरस्त्रियः ३१
रजकोवस्त्रनिर्णेजकःसएववस्त्राणांरंगमपिकुर्वन् रंगकारः ३२ ५ ५ ५ ५ ५

३३ रूषितः कुपितः ३४ हेउ हूता: गिरौवनेचरश्चनित्यंतेयूयंपरिधत्तेतिसंभावनायांलोट् अभीप्सित मार्थयध्वम् ३५ राजकुलानिराजकीयाः लुंपंतिनिः
स्वंकुर्वंति ३६ वासः कोशान्वस्त्रपुटकान् ३८ ३९ वायकः तंतुवायविशेषः वेषमलंकारम् चैलेयैर्वस्त्रमयैराकल्पैर्भूषणैः ४० पर्वणिउत्सवे ४१ इहलोके
परमांश्रियंचबलंचऐश्वर्यंचस्मृतिंचइंद्रियंचतत्सारत्वम् ४२ ४३ ४४ ४५ क्षेमाय अभयाय भवायउद्भवाय ४६ रजकवधेनवायकानुग्रहेणचयुवयो

देह्यावयोः समुचितान्यंगवासांसिचार्हतोः भविष्यतिपरंश्रेयोदातुस्तेनात्रसंशयः ३३ सयाचितोभगवतापरिपूर्णेनसर्वतः साक्षे
परुषितःप्राहभृत्योराज्ञःसुदुर्मदः ३४ ईदृशान्येववासांसिनित्यंगिरिवनेचराः परिधत्तकिमुद्वृत्ताराजद्रव्याण्यभीप्सत ३५
याताशुबालिशामैवंप्रार्थ्यंयदिजिजीविषा बध्नंतिघ्नंतिलुंपंतिदृप्तंराजकुलानिहि ३६ एवंविकत्थमानस्यकुपितोदेवकीसु
तः रजकस्यकराग्रेणशिरःकायादपातयत् ३७ तस्यानुजीविनःसर्वेवासःकोशान्विसृज्यवै दुद्रुवुःसर्वतोमार्गंवासांसिजगृहेऽ
च्युतः ३८ वसित्वात्मप्रियेवस्त्रेकृष्णःसंकर्षणस्तथा शेषाण्यादत्तगोपेभ्योविसृज्यभुविकानिचित् ३९ ततस्तुवायकःप्रीत
स्तयोर्वेषमकल्पयत् विचित्रवर्णैश्चैलेयैराकल्पैरनुरूपतः ४० नानालक्षणवेषाभ्यांकृष्णरामौविरेजतुः स्वलंकृतौबालगजौ
पर्वणीवसितेतरौ ४१ तस्यप्रसन्नोभगवान्प्रादात्सारूप्यमात्मनः श्रियंचपरमांलोकेबलैश्वर्यस्मृतींद्रियम् ४२ ततःसुदाम्नो
भवनंमालाकारस्यजग्मतुः तौदृष्ट्वासससमुत्थायननामशिरसाभुवि ४३ तयोरासनमानीयपाद्यंचार्घ्यार्हणादिभिः पूजांसानुगयो
श्चक्रेस्रक्ताम्बूलानुलेपनैः ४४ प्राहनःसार्थकंजन्मपावितंचकुलंप्रभो पितृदेवर्षयोमह्यंतुष्टाह्यागमनेनवाम् ४५ भवंतौ
किलविश्वस्यजगतःकारणंपरम् अवतीर्णाविहांशेनक्षेमायचभवायच ४६ नहिवांविषमादृष्टिःसुहृदोर्जगदात्मनोः समयोः
सर्वभूतेषुभजंतंभजतोरपि ४७ तावाज्ञापयतंभृत्यंकिमहंकरवाणिवाम् पुंसोऽत्यनुग्रहोह्येषभवद्भिर्यन्नियुज्यते ४८ इत्य
भिप्रेत्यराजेंद्रसुदामाप्रीतमानसः शस्तैःसुगंधैःकुसुमैर्मालाविरचितांददौ ४९ ताभिःस्वलंकृतौप्रीतौकृष्णरामौसहानुगौ
प्रणतायप्रपन्नायददतुर्वरदौवरान् ५० सोऽपिवव्रेऽचलांभक्तिंतस्मिन्नेवाखिलात्मनि तद्भक्तेषुचसौहार्दंभूतेषुचदयांप
राम् ५१ इतितस्मैवरंदत्वाश्रियंचान्वयवर्धिनीम् बलमायुर्यशःकांतिंनिर्जगामसहाग्रजः ५२ इतिश्रीभागवतेमहा
पुराणेदशमस्कंधेपुरप्रवेशोनामएकचत्वारिंशोऽध्यायः ४१

विषमदृष्टितयाऽनीश्वरतानाशंकनीयेत्याह नहिवामिति अत्रहेतुः समयो
रिति अत्रापिहेतुद्वयंसुहृदोरितिजगदात्मनोरितिच ४७ ४८ इत्यभिप्रेत्यइत्येवंविज्ञापयन्नभिप्रेत्यतन्मतंज्ञात्वा ४९ ५० ५१ अन्वयव
र्द्धिनींवंशेवृद्धिमतीमित्यर्थः अप्रार्थितंश्रीप्रभृतिकंचदत्वाततोनिर्जगामेति ५२ स्वैरंचरन्मधुपुरेरजकंनिकृत्यकृष्णःप्रदायचवरानथवायकाय माला
कृतंसमनुकंप्यचकारकुब्जामृज्वींधनुश्चसहसानमयन्बभंज १ इतिदशमेटीकायामेकचत्वारिंशोऽध्यायः ४१ ७ ७

द्विचत्वारिंशकेकुब्जोन्नमनंधनुषोभिदा बद्धस्तद्रक्षिणांकंसारिष्टंरंगोत्सवादिच १ अंगविलेपार्थश्चंदनादयः गृहीतान्यंगविलेपानांभाजनानिययाताम् रसप्रदः
सुखप्रदः १ हे अंगनेहेवरोरु इतिसोपहासंसंबोध्यपृच्छति त्वंकाएतदनुलेपनंकस्यवा उहइतिनिपातोभ्रूविक्षेपयुक्तेवितर्के अस्मत्सेवासद्यःफलत्येवेत्याह
नचिरादिति २ तिसृषुःग्रीवोरःकट्योवक्राइतित्रिवक्रेतिनामयस्याःसा अनुलेपसाधनक्रियायांकंसस्यबहुमतादास्यस्मि ३ रूपंचअंगसौष्ठवंपेशलंचसौ
कुमार्यंमाधुर्यंरसिकताहसितंचआलापाश्चवीक्षितंच तैर्धर्षि तात्माप्रोहितचित्ता सांद्रंघनम् ४ स्ववर्णेतरशोभिनारामकृष्णयोर्वर्णाभ्यामितरःपीतादिव
र्णस्तेनशोभितुंशीलंयस्यतेन संप्राप्तपरभागेनसंप्राप्तःपरोनाभेरूपरितनोभागोयेनसः संप्राप्तःपरभागः शोभाऽतिशयोयेनेतिवा तेनानुरंजितौ ५ स्वदर्शने

श्रीशुकउवाच अथव्रजन्राजपथेनमाधवःस्त्रियंगृहीतांगविलेपभाजनाम् विलोक्यकुब्जांयुवतींवराननांपप्रच्छयांतीं
प्रहसन्रसप्रदः १ कात्वंवरोर्वेतदुहानुलेपनंकस्यांगनेवाकथयस्वसाधुनः देह्यावयोरंगविलेपमुत्तमंश्रेयस्ततस्तेनचिराद्भविष्यति
२ सैरंध्र्युवाच दास्यस्म्यहंसुंदरकंससंमतात्रिवक्रनामाह्यनुलेपकर्मणि मद्भावितंभोजपतेरतिप्रियंविनायुवांकोऽन्यतम
स्तदर्हति ३ रूपपेशलमाधुर्यहसितालापवीक्षितैः धर्षितात्माददौसांद्रमुभयोरनुलेपनम् ४ ततस्तावंगरागेणस्ववर्णेतरशोभि
ना संप्राप्तपरभागेनशुशुभातेऽनुरंजितौ ५ प्रसन्नोभगवान्कुब्जांत्रिवक्रांरुचिराननाम् ऋज्वींकर्तुंमनश्चक्रेदर्शयन्दर्शने
फलम् ६ पद्भ्यामाक्रम्यप्रपदेद्व्यंगुल्युत्तानपाणिना प्रगृह्यचुबुकेऽध्यात्मसुदनीनमदच्युतः ७ सातदर्जुसमानांगीबृहच्छ्रो
णिपयोधरा मुकुंदस्पर्शनात्सद्योबभूवप्रमदोत्तमा ८ ततोरूपगुणौदार्यसंपन्नाप्राहकेशवम् उत्तरीयांतमाकृष्यस्मयंतीजात
हृच्छया ९ एहिवीरगृहंयामोनत्वांत्यक्तुमिहोत्सहे त्वयोन्मथितचित्तायाःप्रसीदपुरुषर्षभ १० एवंस्त्रियायाच्यमानःकृष्णोरा
मस्यपश्यतः मुखंवीक्ष्यानुगानांचप्रहसंस्तामुवाचह ११ एष्यामितेगृहंसुभ्रूःपुंसामाधिविकर्शनम् साधितार्थोऽगृहाणांनःपांथा
नांत्वंपरायणम् १२ विसृज्यमाध्व्यावाण्यातांव्रजन्मार्गेवणिक्पथैः नानोपायनतांबूलस्रग्गंधैःसाग्रजोऽर्चितः १३ तद्दर्शनस्म
रक्षोभादात्मानंनाविदन्स्त्रियः विस्रस्तवासःकबरवलयालेख्यमूर्तयः १४ ततःपौरान्पृच्छमानोधनुषःस्थानमच्युतः तस्मि
न्प्रविष्टोददृशेधनुरैंद्रमिवाद्भुतम् १५ पुरुषैर्बहुभिर्गुप्तमर्चितंपरमर्द्धिमत् वार्यमाणोनृभिःकृष्णःप्रसह्यधनुराददे १६

सद्यःफलंदर्शयन् ६ तस्याःप्रपदेपादाग्रद्वयंपद्भ्यामापीड्यद्वे अंगुल्यावुत्तानेउन्नतेयस्मिन्पाणौ तेनचुबुकेमुखस्याधोभागेधृत्वाऽध्यात्मंदेहमुन्नमयामास ७
तदेवऋजुसमानमंगंयस्याः बृहत्यौश्रोणीपयोधरौचयस्याःसा मुकुंदस्पर्शनादितिसुखंकारणम् ८ ९ १० ११ आधिविकर्शनंमनःपीडाशमनम्
कंसवधेनसाधितःअर्थःसुहृदांप्रयोजनंयेनसः अगृहाणामकृतदाराणांपांथानांप्रवासिनांपरमयनमाश्रयस्त्वम् १२ मधुरयागिरातांप्रस्थाप्यव्रजन्वणिक्
पथैःवणिग्भिरर्चितः १३ लेख्याश्चित्रन्यस्ताइवमूर्तयोयासांताः १४ धनुर्मखशालांपृच्छन् १५ प्रसह्यबलात् १६ ४२ ४२

निमिषेणातिशीघ्रम् मदकरीमत्तहस्ती १७ १८ गृह्यतांबध्यतामितिवदंतोजिघृक्षवः आत्ततवंतः १९ नकेवलंक्रुद्धौ किंतु भग्नस्य धनुषःशकलेगृहीत्वाजघ्नतु
श्चेति २० पुरतःप्रान्तर्गंतव्यमितिशालासुखादेवपुनःनिष्क्रम्य २१ तेजःप्रभावंप्रागल्भ्यंधृष्टताम् २२ शकटंशकटावमोचनस्थानम् २३ मुकुंदस्यविगमेव्रजा
न्निर्गमनसमयेयाआशिषःआशासत सुखप्रभातारजनीयम् अद्यध्रुवंतत्रदृशोभविष्यतइत्यादिपुरुकवत्सः ताःऋताःसत्याःबभूवुः पुरुषभूषणस्यश्रीकृष्ण
स्यगात्रस्थदेहस्यलक्ष्मींशोभाम् कथंभूतस्यगात्रस्य नुअहोइतरान्ब्रह्मादीन्हित्वायदृयनमाश्रयंश्रीःकामयामास यांगात्रलक्ष्मीमितिवा २४ अवनिक्तंक्षालि
तमंघ्रियुगलंययोस्तौ क्षीरमिश्रमन्नंभुक्त्वासुखंन्यवसताम् २५ परंकेवलंगोविंदरामयोर्विक्रीडंतत् नतुपराक्रमःकश्चित् २६ उभयथास्वप्नजागरितभेदेनप्र

करेणवामेनसलीलमुद्धृतंसज्जंचकृत्वानिमिषेणपश्यताम् नृणांविकृष्यप्रबभंजमध्यतोयथेक्षुदंडंमदकर्युरुक्रमः १७ धनुषोभ
ज्यमानस्यशब्दःखंरोदसीदिशः पूरयामासयंश्रुत्वाकंसस्त्रासमुपागमत् १८ तद्रक्षिणःसानुचराःकुपिताआततायिनः
ग्रहीतुकामाआवव्रुर्गृह्यतांबध्यतामिति १९ अथतान्दुरभिप्रायान्विलोक्यबलकेशवौ क्रुद्धौधन्वनआदायशकलेतांश्चजघ्न
तुः २० बलंचकंसप्रहितंहत्वाशालामुखात्ततः निष्क्रम्यचेरतुर्हृष्टौनिरीक्ष्यपुरसंपदः २१ तयोस्तदद्भुतवीर्यंनिशम्यपुरवासिनः
तेजःप्रागल्भ्यंरूपंचमेनिरेविबुधोत्तमौ २२ तयोर्विचरतोःस्वैरमादित्योऽस्तमुपेयिवान् कृष्णरामौवृतौगोपैःपुराच्छकटमीयतुः
२३ गोप्योमुकुंदविगमेविरहातुरायाआशासताशिषऋतामधुपुर्यभूवन्. संपश्यतांपुरुषभूषणगात्रलक्ष्मींहित्वेतरान्नुभजतश्च
कमेऽयनंश्रीः २४ अवनिक्तांघ्रियुगलौभुक्त्वाक्षीरोपसेचनम् ऊषतुस्तांसुखंरात्रिंज्ञात्वाकंसचिकीर्षितम् २५ कंसस्तुधनुषोभं
गंरक्षिणांस्वबलस्यच वधंनिशम्यगोविंदरामविक्रीडितंपरम् २६ दीर्घप्रजागरोभीतोदुर्निमित्तानिदुर्मतिः बहून्याचष्टोभयथा
मृत्योर्दौत्यकराणिच २७ अदर्शनंस्वशिरसःप्रतिरूपेचसत्यपि असत्यपिद्वितीयेचद्वैरूप्यंज्योतिषांतथा २८ छिद्रप्रतीति
श्छायायांप्राणघोषानुपश्रुतिः स्वर्णप्रतीतिर्वृक्षेषुस्वपदानामदर्शनम् २९ स्वप्नेप्रेतपरिष्वंगःखरयानंविषादनम् यायान्नलदमा
ल्येकस्तैलाभ्यक्तोदिगंबरः ३० अन्यानिचेत्थंभूतानिस्वप्नजागरितानिच पश्यन्मरणसंत्रस्तोनिद्रांलेभेनचिंतया ३१

त्येकंमृत्योर्दौत्यकराणिच तथाचमंत्रः इत्यादुलूकआपसत्हिरण्याक्षोअयोमुखः रक्षसांदूतआगतइत्यादिः तथा यदेतद्भूतान्यन्वाविश्यदैवींवाचंवदसी
त्यादिश्च २७ तानिदर्शयतिश्लोकद्वयेन जलादौप्रतिरूपेदृश्यमानेऽपिस्वशिरसस्तत्रादर्शनम् असत्यपिद्वितीयेचक्षुषोंऽतर्धाने अंगुल्यादौज्योतिषांचंद्रादीनां
द्वित्वम् २८ छायायांप्रतिबिंबेछिद्रप्रतीतिः पिहितकर्णपुटस्ययोंऽतःश्रूयमाणोध्वनिःसप्राणघोषस्तस्याश्रवणम् वृक्षेषुस्वर्णवर्णप्रतीतिः रजःकर्दमा
दिषुस्वपदानामदर्शनम् २९ एतानिजागरितानिदुर्निमित्तानि स्वप्नान्याह स्वप्नइति प्रेतैःमृतैः परिष्वंगःखरमारुह्ययानम् विषभक्षणम् नलदमालीज
पाकुसुममाली यायादितियत् तदप्येकंदुर्निमित्तमिति ३० ३१ ६७ ६७ ६७ ६७ ६७

कष्टेनकथंचित् प्रभातायांपुनःसूर्यचान्द्यःसमुत्थितइति तथाचश्रुतिः यउदगान्महतोऽर्णवात्‌विभ्राजमानः सलिलस्यमध्यात् समामृषभोलोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसापुनात्विति ३२ ३३ यथोपजोषंयथासुखम् ३४ ३५ मल्लतालउत्तरउपरिउच्चैः श्रूयतेयेषुतेषुतूर्येषु उपाध्यायाःमल्लाचार्याः ३६ उपस्थानंमल्लरंगम् ३७ समाहुताःसमाहूताः निवेदितान्युपायनानियैस्ते ३८ इतिदशमेटीकायांद्विचत्वारिंशोऽध्यायः४२ त्रिचत्वारिंशकेहत्वागजेंद्रंरामकृष्णयोः रंगप्रवेशसौभाग्यंचाणूरेणचभाषणम् १ पूर्वेद्युरेवकृतंशौचंशुद्धत्वंनिरपराधत्वंयाभ्यांतौ एतदुक्तंभवति धनुर्भंगादिनाआवाभ्यांनिजैश्वर्येसूचितेऽपि

व्युष्टायांनिशिकौरव्यसूर्येचान्द्यःसमुत्थिते कारयामासवैकंसोमल्लक्रीडामहोत्सवम् ३२ आनर्चुःपुरुषारंगंतूर्यभेर्यश्चजघ्निरे मंचाश्चालंकृताःस्रग्भिःपताकाचैलतोरणैः ३३ तेषुपौराजानपदाब्रह्मक्षत्रपुरोगमाः यथोपजोषंविविशूराजानश्चकृतासनाः ३४ कंसस्तुसंवृतोमात्यैराजमंचउपाविशत् मंडलेश्वरमध्यस्थोत्दृदयेनविदूयता ३५ वाद्यमानेषुतूर्येषुमल्लतालोत्तरेषुच मल्लाःस्वलंकृतादृप्ताःसोपाध्यायाःसमागताः ३६ चाणूरोमुष्टिकःकूटःशलस्तोशलएवच तआसेदुरुपस्थानंवल्गुवाद्यप्रहर्षिताः ३७ नंदगोपादयोगोपाभोजराजसमाहुताः निवेदितोपायनास्तेएकस्मिन्मंचआविशन् ३८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेमुंगलरंगोपवर्णनंनामद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ४२ श्रीशुकउवाच अथकृष्णश्चरामश्चकृतशौचौपरंतप मल्लदुंदुभिनिर्घोषंश्रुत्वाद्रष्टुमुपेयतुः १ रंगद्वारंसमासाद्यतस्मिन्नागमवस्थितम् अपश्यत्कुवलयापीडंकृष्णोऽम्बष्ठप्रचोदितम् २ बध्वापरिकरंशौरिःसमुह्यकुटिलालकान् उवाचहस्तिपंवाचामेघनादगभीरया ३ अंबष्ठांबष्ठमार्गंनौदेह्यपक्रमममाचिरम् नोचेत्सकुंजरंत्वाद्यनयामियमसादनम् ४ एवंनिर्भर्त्सितोऽम्बष्ठःकुपितःकोपितंगजम् चोदयामासकृष्णायकालांतकयमोपमम् ५ करींद्रस्तमभिद्रुत्यकरेणतरसाऽग्रहीत् कराद्विगलितःसोऽमुंनिहत्यांघ्रिष्वलीयत ६ संक्रुद्धस्तमचक्षाणोघ्राणदृष्टिःसकेशवम् परामृशत्पुष्करेणसप्रसह्यविनिर्गतः ७ पुच्छेप्रगृह्यातिबलंधनुषःपंचविंशतिम् विचकर्षयथानागंसुपर्णइवलीलया ८ सपर्यावर्त्तमानेनसव्यदक्षिणतोऽच्युतः बभ्रामभ्राम्यमाणेनगोवत्सेनेवबालकः ९

पितरौनमुंचति आवांचपुनर्जिघांसति अतोऽस्यमातुलस्यापिवधेनावयोर्दोषइत्येवंकृतापराधपरिहाराविति मल्लानांदुंदुभीनांचनिर्घोषंमल्लतालदुंदुभिनिर्घोषंवा १ अंबष्ठोहस्तिपस्तेनचोदितम् २ परिकरंयुद्धोचितपरिधानंकृत्वा संमुह्यनिबध्य ३ ४ अंतकोमृत्युःकालस्तन्निमित्तंयमस्तन्नियंतातैरुपमायस्यतम् ५ विगलितोविच्युतःमुष्टिनानिहत्यालीयत अदृश्योबभूव ६ अचक्षाणःअपश्यन् घ्राणमवघ्राणंतेनदृष्टिर्दर्शनंयस्यसः लोचनागोचरमपिहिपशवोघ्राणेनजानंतीतिप्रसिद्धं परामृशत्धृतवान् पुष्करेणशुंडाग्रेणसःकृष्णःप्रसह्यबलेन ७ धनुषःधनुषांपंचविंशतिर्यावत्तावंतंदेशंविचकर्ष आकृष्यनीतवान् कंकइवविचकर्ष यथानागंसर्पंवदृतमानंगजंसुपर्णवत्त्वयमिति आविरासीद्यथाप्राच्यांदिशींदुरिवपुष्कलइतिवत् ८ सपर्यावर्त्तमानेनेतिपुच्छग्राहिणंश्रीकृष्णंग्रहीतुंयदिदक्षिणतःपरिवर्त्ततेगजस्तर्हिसव्यतोभ्रामयति यदासव्यतःपरिवर्त्ततेतदादक्षिणतोभ्रामयस्तेनसहबभ्राम गोवत्सेनभ्राम्यमाणेनबालकःसएवकृष्णोयथाऽन्योबालकइवेति ९

वारणंगजम् प्राद्रवन्प्रकर्षेणसमंततोधावन् पातयामास यथापततितथातंवंचयन्प्राद्रवदित्यर्थः १० किंच सधावन्निति अहनत् अहन् ११ १२ १३ १४ रंगंसमाविशत् तदावीरश्रियाबभौ कथंभूतः अंसेन्यस्तंविषाणंगजदंतोयेनसः असृजोरक्तस्यमदस्यचबिंदुभिःपरितोऽंकितः १५ विरूढाउद्गताःस्वेदकणिकाःताभिरुपलक्षितंवदनांबुरुहंयस्यसः नकेवलंसएकःसमाविशत् किंतुवृतोगोपैरिति १६ तत्रशृंगारादिसर्वरसकदंबमूर्त्तिर्भगवांस्तत्तदभिप्रायानुसारेणबभौ नसाकल्येनसर्वेषामित्याह मल्लानामिति मल्लादीनामज्ञानांद्रष्टॄणामशन्यादिरूपेण दशधाविदितःसन्साग्रजोरंगंगतइत्यन्वयः मल्लादिष्वभिव्यक्ता रसाःक्रमेणश्लोकेननिबध्यंते रौद्रोऽद्भुतश्चशृंगारोहास्यंवीरोदया तथा भयानकश्चबीभत्सः शांतःसप्रेमभक्तिकः अविदुषांविराड्विकलः

ततोभिमुखमभ्येत्यपाणिनाहत्यवारणम् प्राद्रवन्पातयामासस्पृश्यमानःपदेपदे १० सधावन्क्रीडयाभूमौपतित्वासहसोत्थितः तंमत्वापतितंक्रुद्धोदंताभ्यासोहनत्क्षितिम् ११ स्वविक्रमेप्रतिहतेकुंजरेंद्रोऽत्यमर्षितः चोद्यमानोमहामात्रैःकृष्णमभ्यद्रवद्रुषा १२ तमापततमासाद्यभगवान्मधुसूदनः निगृह्यपाणिनाहस्तेपातयामासभूतले १३ पतितस्यपदाक्रम्यमृगेंद्रइवलीलया दंतमुत्पाट्यतेनेभंहस्तिपांश्चाहनद्धरिः १४ मृतकंद्विपमुत्सृज्यदंतपाणिःसमाविशत् अंसन्यस्तविषाणोऽसृङ्मदबिंदुभिरंकितः १५ विरूढस्वेदकणिकावदनांबुरुहोबभौ वृतोगोपैःकतिपयैर्बलदेवजनार्दनौ रंगंविविशतूराजन्गजदंतवरायुधौ १६ मल्लानामशनिर्नृणांनरवरःस्त्रीणांस्मरोमूर्त्तिमान्गोपानांस्वजनोऽसतांक्षितिभुजांशास्तास्वपित्रोःशिशुः मृत्युर्भोजपतेर्विराडविदुषांतत्त्वंपरंयोगिनांवृष्णीनांपरदेवतेतिविदितोरंगंगतःसाग्रजः १७ हतंकुवलयापीडंदृष्ट्वातावपिदुर्जयौ कंसोमनस्व्यपितदाभृशमुद्विविजेनृप १८ तौरेजतूरंगगतौमहाभुजौविचित्रवेषाभरणस्रगंबरौ यथानटावुत्तमवेषधारिणौमनःक्षिपंतौप्रभयानिरीक्षताम् १९ निरीक्ष्यतावुत्तमपूरुषौजनामंचस्थितानागरराष्ट्रकानृप महर्षवेगोत्कलितेक्षणाननाःपपुर्नतृप्तानयनैस्तदाननम् २० पिबंतइवचक्षुर्भ्यांलिहंतइवजिह्वया जिघ्रंतइवनासाभ्यांश्लिष्यंतइवबाहुभिः २१ ऊचुःपरस्परंतेवैयथादृष्टंयथाश्रुतम् तद्रूपगुणमाधुर्यप्रागल्भ्यस्मारिताइव २२

अपर्याप्तोराजतइतितथा अनेनबीभत्सरसउक्तः विकलत्वंचक्कवज्रसारसर्वांगावित्यादिना वक्ष्यते १७ उद्विविजेभीतोबभूव १८ यथानटावितिनिर्भयत्वंदर्शितम् १९ महर्षवेगेनउत्कलितानिउज्जृंभितानि ईक्षणानि आननानिचयेषांतयोराननंपपुःपरंनतृप्ताः निराकांक्षानबभूवुरित्यर्थः २० तदेवाह पिबंतइवेति श्लिष्यंतःपरिष्वंगंकुर्वंतइवलक्षिताइत्यर्थः २१ यथादृष्टंधनुर्भंगादियथाश्रुतंगोवर्द्धनोद्धरणादि तत्तदनतिक्रम्यतदनुरूपमित्यर्थः प्रत्यक्षंचनयोरूपंगजदंतादियुक्तम् गुणाःशौर्यादयः माधुर्यंहसितालापादि प्रागल्भ्यंधार्ष्ट्यंतैःस्मारिताइवस्मरणंप्रापिताइव २२ ७ ७ ७ ७ ७ ७

विस्मितानांवाक्यान्याह अष्टभिरेतावित्यादिभिः २३ किलेतिसर्वत्रान्वयः २४ गुह्यकः शंखचूडः अन्येचाघासुरादयः २५ २६ २७ आश्रममीषच्छ्रम
युक्तंमुखम् अश्रमंसुखमितिवा यद्वा अश्रमंयथाभवतितथातरंतिस्मेति २८ अनेनपरिरक्षितोयदोर्वंशःस्फबहुविश्रुतःसन् श्र्यादिलप्स्यतइतिवदंतीति २९
धेनुकबकवत्सासुरेषुविपर्ययोक्तिर्जनवादेष्वनिश्चयात् ३० जनेष्वेवंब्रुवाणेषुतदसहमानश्चाणूरोऽब्रवीत् ३१ ३२ ३३ ३४ हेकृष्णप्रियंकरवामेति राज्ञिप्रीतेभूतानिचप्रसी

एतौभगवतःसाक्षाद्धरेर्नारायणस्यहि अवतीर्णाविहांशेनवसुदेवस्यवेश्मनि २३ एषवैकिलदेवक्यांजातोनीतश्चगोकुलम् कालमे
तंवसन्गूढोववृधेनंदवेश्मनि २४ पूतनाऽनेननीताऽतंचक्रवातश्चदानवः अर्जुनौगुह्यकःकेशीधेनुकोऽन्येचतद्विधाः २५ गावःस
पालाएतेनदावाग्नेःपरिमोचिताः कालियोदमितःसर्पइंद्रश्चविमदःकृतः २६ सप्ताहमेकहस्तेनधृतोऽद्रिप्रवरोऽमुना वर्षवाता
शनिभ्यश्चपरित्रातंचगोकुलम् २७ गोप्योऽस्यनित्यमुदितहसितप्रेक्षणंमुखम् पश्यंत्योविविधांस्तापांस्तरंतिस्माश्रमंमुदा २८
वदंत्यनेनवंशोऽयंयदोःसुबहुविश्रुतः श्रियंयशोमहत्वंचलप्स्यतेपरिरक्षितः २९ अयंचास्याग्रजःश्रीमान्रामःकमललोचनः प्रलं
बोनिहतोयेनवत्सकोयेबकादयः ३० जनेष्वेवंब्रुवाणेषुतूर्येषुनिनदत्सुच कृष्णरामौसमाभाष्यचाणूरोवाक्यमब्रवीत् ३१ हेनंदसू
नोहेरामभवंतौवीरसंमतौ नियुद्धकुशलौश्रुत्वाराज्ञाऽहूतौदिदृक्षुणा ३२ प्रियंराज्ञःप्रकुर्वत्यःश्रेयोविंदंतिवैप्रजाः मनसाकर्मणा
वाचाविपरीतमतोऽन्यथा ३३ नित्यंप्रमुदितागोपावत्सपालायथास्फुटम् वनेषुमल्लयुद्धेनक्रीडंतश्चारयंतिगाः ३४ तस्माद्राज्ञःप्रि
यंयूयंवयंचकरवामहे भूतानिनःप्रसीदंतिसर्वभूतमयोनृपः ३५ तन्निशम्याब्रवीत्कृष्णोदेशकालोचितंवचः नियुद्धमात्मनोऽ
भीष्टंमन्यमानोऽभिनंद्यच ३६ प्रजाभोजपतेरस्यवयंचापिवनेचराः करवामप्रियंनित्यंतन्नःपरमनुग्रहः ३७ बालावयंतुल्यब
लैःक्रीडिष्यामोयथोचितम् भवेन्नियुद्धंमाऽधर्मःस्पृशेन्मल्लसभासदः ३८ चाणूरउवाच नबालोनकिशोरस्त्वंबलश्च
बलिनांवरः लीलयेभोहतोयेनसहस्रद्विपसत्वभृत् ३९ तस्माद्भवद्भ्यांबलिभिर्योद्धव्यंनानयोऽत्रवै मयिविक्रमवार्ष्णेयबलेनसह
मुष्टिकः ४० इति० भा० द० कुवलयापीडवधोनामत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ४३ श्रीशुक० एवंचर्चितसंकल्पोभगवान्मधुसूदनः आससा
दाथचाणूरंमुष्टिकंरोहिणीसुतः १ हस्ताभ्यांहस्तयोर्बध्वापद्भ्यामेवचपादयोः विचकर्षतुरन्योन्यंप्रसह्यविजिगीषया २ अरत्नीद्वेअरत्निभ्यां
जानुभ्यांचैवजानुनी शिरःशीर्ष्णोरसोरस्तावन्योऽन्यमभिजघ्नतुः ३

देयुः ३५ ३६ ३७ यथोचितंनियुद्धंबाहुयुद्धंभवेत् मल्लसभासदःमल्लसभाऽधिकृतान्जनान्
अधर्मोमास्पृशेन्नस्पृशेदित्यर्थः हेमल्लेतिवा ३८ सहस्रद्विपानांसत्वंबलंबिभर्तीतितथा ३९ बलिभिःमादृशैःसहअनयोऽधर्मः विक्रमपराक्रमंकुरु मुष्टिकोविक्रमतादित्यनुषंगः ४०
इतिद०टी० त्रिचत्वा० ४३ चतुश्चत्वारिंशकेतुमल्लकंसादिमर्दनं कंसयोषित्समाश्वासस्ताभ्यांपित्रोश्चदर्शनं १ चर्चितःनिश्चितएवसंकल्पोयस्यसः १ २ बाहुमध्यात्कनिष्ठांगुलि
व्यतिरेकेणकृतमुष्टिर्हस्तोऽरत्निः ३

परिभ्रामणंहस्तादिषुगृहीत्वापरितश्चालनम् विक्षेपोनोदनम् परिरंभोबाहुभ्यांनिष्पीडनम् अवपातनमधःक्षेपः उत्सर्पणमुत्सृज्यपुरतोगमनम् अपसर्पणंपृष्ठतोगमनम् एतैःप्रत्यरुंधतांप्रत्यावृतवंतौ ४ उत्थापनंजानुनीपादौचपिंडीकृत्यपतितस्योच्चाटनम् उन्नयनंहस्ताभ्यामुद्धृत्यनयनम् चालनंकंठादिलग्नस्यनिःसारणम् स्थापनंपादादिपिंडीकरणम् एवंपरस्परमात्मनोदेहस्यापचक्रतुःअपकारंकृतवंतौ ५ तद्युद्धंबलाबलवत् एकतोबलमन्यतोऽबलम् तद्युद्धंविषमभित्यूचुरित्यर्थः यद्वा तद्बलाबलवतोर्युद्धंदृष्ट्वामहानयमधर्मइत्यूचुरित्यन्वयः ६ तदेवदर्शयति महानिति बालयोर्बलवतोश्चयुद्धंराजाचेत्पश्येत्स्वयंवारणीयः एतेराज्ञःपश्यतःस्वयमन्विच्छंति अनुमन्यंतइतिमहानधर्मइत्यर्थः ७ बलाबलवद्युद्धंतंप्रपंचयतिपंचभिः क्वेति वज्रसाराणिवज्रवत्कठिनानि

परिभ्रामणविक्षेपपरिरंभावपातनैः उत्सर्पणापसर्पणैश्चअन्योऽन्यंप्रत्यरुंधताम् ४ उत्थापनैरुन्नयनैश्चालनैःस्थापनैरपि परस्परंजिगीषंतावपचक्रतुरात्मनः ५ तद्बलाबलवद्युद्धंसमेताःसर्वयोषितः ऊचुःपरस्परंराजन्सानुकंपावरूथशः ६ महानयंबताधर्मएषांराजसभासदाम् येबलाबलवद्युद्धंराज्ञोऽन्विच्छंतिपश्यतः ७ क्ववज्रसारसर्वांगौमल्लौशैलेंद्रसन्निभौ क्वचातिसुकुमारांगौकिशोरौनाप्तयौवनौ ८ धर्मव्यतिक्रमोह्यस्यसमाजस्यध्रुवंभवेत् यत्राधर्मःसमुत्तिष्ठेन्नस्थेयंतत्रकर्हिचित् ९ नसभांप्रविशेत्प्राज्ञःसभ्यदोषाननुस्मरन् अब्रुवन्विब्रुवन्नज्ञोनरःकिल्बिषमश्नुते १० वल्गतःशत्रुमभितःकृष्णस्यवदनांबुजम् वीक्ष्यतांश्रमवार्युप्तंपद्मकोशमिवांबुभिः ११ किंनपश्यतरामस्यमुखमाताम्रलोचनम् मुष्टिकंप्रतिसामर्षंहाससंरंभशोभितम् १२ पुण्याबतव्रजभुवोयदयंनृलिंगगूढःपुराणपुरुषोवनचित्रमाल्यः गाःपालयन्सहबलःक्वणयंश्चवेणुंविक्रीडयांचतिगिरित्ररमार्चितांघ्रिः १३ गोप्यस्तपःकिमचरन्यदमुष्यरूपंलावण्यसारमसमोर्ध्वमनन्यसिद्धम् दृग्भिःपिबंत्यनुसवाभिनवंदुरापमेकांतधामयशसःश्रियऐश्वरस्य १४

सर्वाण्यंगानिययोः ८ समाजस्यसभायाः ९ अपराऊचुः नसभामिति अब्रुवन्ज्ञात्वाऽपितूष्णींतिष्ठन् विब्रुवन्विपरीतंब्रुवन् १० वल्गतःशत्रुमभितइति शत्रोःसर्वतोधावतःकृष्णस्यश्रमवारिणाउप्तंव्याप्तमुखांबुजंदृश्यताम् ११ अन्याऊचुः किंनपश्यतइति सामर्षसक्रोधम् हासेनसंरंभआवेशस्तेनशोभितम् १२ अन्याऊचुः पुण्याबतेति नृलिंगेनमनुष्यदेहेनगूढःवनस्थानिचित्राणिमाल्यानियस्यसः गिरित्रःशिवः रमाचताभ्यामर्चितावंघ्रीयस्यसः अयंभावः धिगिमांसभांयस्यामयंपराभूयते तास्तुव्रजभुवोधन्याः यत्तास्तुअयंकृष्णोविविधक्रीडयांजतिगच्छतीति अहोकष्टमल्पपुण्यावयम् यतोऽस्माभिरनवसरेदृष्टोऽयम् १३ गोप्यस्तुबहुपुण्याइत्याहुस्त्रिभिः गोप्यइति अमुष्यश्रीकृष्णस्यरूपमंगलावण्येनसारश्रेष्ठम् किंच असमोर्ध्वंनविद्यतेसममूर्ध्वमधिकंचयस्यतत् तदपिनअन्येनआभरणादिनासिद्धम् किंतुस्वतएव ऐश्वरस्यऐश्वर्यस्यचएकांतधामअव्यभिचारिस्थानम् पाठांतरेअमुष्यईश्वरस्येत्यन्वयः एवंभूतंनित्यंनवीनंरूपयानेत्रैःपश्यंतीति १४ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦

किंच यादोहनादिषेनंगायंतिताव्रजस्त्रियोधन्याः प्रेंखेंखनंदोलांदोलनम् उक्षणंसेचनम् कथंभूताः उरुक्रमेचित्तमुरुक्रमचित्तंतेनैवयानंसर्वविषयप्राप्तिर्यासां ताः पाठांतरेउरुक्रमंचिंतयंत्यइत्यर्थः कुतः अनुरक्तधियः तत्रलिंगमश्रुकंठ्यः १५ प्रातरिति याअबलाअस्यवेणुंनिशम्यगृहात्तूर्णंनिर्गम्यपथिसस्मितमुख पश्यंति ताभूरिपुण्याइति १६ एवंसभयंब्रुवाणासुस्त्रीषुतासांभयनिवृत्तयेकृष्णःशत्रुंहंतुंमनश्चक्रे १७ सभयाः स्त्रीणांगिरः श्रुत्वापुत्रयोःस्नेहेनयाशुक् तयाआतुरौविह्वलौ पुत्रयोर्बलमजानंतौपितरावनुतापंप्रापताविति १८ १९ तदाभगवतोगात्राणामरल्निजान्वादीनांनिष्पातैः प्रहारैः वज्रस्यनिष्पेषःती

यादोहनेऽवहननेमथनोपलेपप्रेंखेंखनार्भरुदितोक्षणमार्जनादौ गायंतिचैनमनुरक्तधियोऽश्रुकंठ्योधन्याव्रजस्त्रियउरुक्रमचित्त यानाः १५ प्रातर्व्रजाद्व्रजतआविशतश्चसायंगोभिःसमंक्वणयतोऽस्यनिशम्यवेणुम् निर्गम्यतूर्णमबलाःपथिभूरिपुण्याःपश्यंतिस स्मितमुखंसदयावलोकम् १६ एवंप्रभाषमाणासुस्त्रीषुयोगेश्वरोहरिः शत्रुंहंतुंमनश्चक्रेभगवान्भरतर्षभ १७ सभयाःस्त्रीगिरःश्रु त्वापुत्रस्नेहशुचातुरौ पितरावन्वतप्येतांपुत्रयोरबुधौबलम् १८ तैस्तैर्नियुद्धविधिभिर्विविधैरच्युतेतरौ युयुधातेयथान्योन्यंतथै वबलमुष्टिकौ १९ भगवद्गात्रनिष्पातैर्वज्रनिष्पेषनिष्ठुरैः चाणूरोभज्यमानांगोमुहुर्ग्लानिमवापह २० सश्येनवेगउत्पत्यमुष्टीकृत्य करावुभौ भगवंतंवासुदेवंक्रुद्धोवक्षस्यबाधत २१ नाचलत्तत्प्रहारेणमालाहतइवद्विपः बाह्वोर्निगृह्यचाणूरंबहुशोभ्रामयन्हरिः २२ भूपृष्ठेपोथयामासतरसाक्षीणजीवितम् विस्रस्ताकल्पकेशस्रगिंद्रध्वजइवापतत् २३ तथैवमुष्टिकःपूर्वंस्वमुष्ट्याभिहतेनवै बलभद्रेणबलिनातलेनाभिहतोभृशम् २४ प्रवेपितःसरुधिरमुद्वमन्मुखतोऽर्दितः व्यसुःपपातोर्व्युपस्थेवाताहतइवांघ्रिपः २५ ततःकूटमनुप्राप्तंरामःप्रहरतांवरः अवधील्लीलयाराजन्सावज्ञंवाममुष्टिना २६ तर्ह्येवहिशलःकृष्णपदापहतशीर्षकः द्विधावि दीर्णस्तोशलकउभावपिनिपेततुः २७ चाणूरेमुष्टिकेकूटेशलेतोशलकेहते शेषाःप्रदुद्रुवुर्मल्लाःसर्वेप्राणपरीप्सवः २८ गोपान्वय स्यानाकृष्यतैःसंसृज्यविजह्रतुः वाद्यमानेषुतूर्येषुवल्गंतौधृतनूपुरौ २९ जनाःप्रजहृषुःसर्वेकर्मणारामकृष्णयोः ऋतेकंसंविप्र मुख्याःसाधवःसाधुसाध्विति ३० हतेषुमल्लवर्येषुविद्रुतेषुचभोजराट् न्यवारयत्स्वतूर्याणिवाक्यंचेदमुवाचह ३१ निःसारयतदुर्वृ त्तौवसुदेवात्मजौपुरात् धनंहरतगोपानांनंदंबध्नीतदुर्मतिम् ३२

वप्रतापः तद्वन्निष्ठुरैः भज्यमानांगः श्लथगात्रइत्यर्थः २० श्येनस्येववे गोयस्यसः चाणूरः अबाधतअताडयत् २१ २२ भूपृष्ठेभुवउपरिपोथयामास आस्फालयत् इंद्रध्वजोवज्रम् यद्वा इंद्रध्वजोगौडेषुप्रसिद्धः कस्मिंश्चिदुत्स वेमहान्स्तंभोध्वजपताकाद्यलंकृतःपुरुषाकृतिः उच्छ्रीयते सयथापततितद्वदपतदिति २३ २४ अर्दितःपीडितः उर्व्युपस्थेभूतले २५ २६ २७ २८ वल्गंतौनृत्यादिकुर्वंतौ २९ साधुसाध्वितिवदंतः ३० ३१ ३२

३३ अव्ययःअश्रमः लघिम्नालाघवेन ३४ ३५ दुर्विषहमविषह्यमुग्रंतेजोयस्यसः श्रीकृष्णः ३६ गरिष्ठत्वायविश्वाश्रयत्वमुक्तम् तत्रहेतुः अब्जनाभः कुतः तस्योपर्येव पपात यतः आत्मतंत्रः स्वतंत्रः ३७ ३८ ३९ निर्विशोनिष्कृतिरानृण्यमित्यर्थः तत्कारिणः संतः तेअभ्यधावन् ४० तथाताहक् अतिरभसोवेगोयेषांतान् संयतान् उद्युक्तान् ४१ ४२ ४३ शोचंत्योविलापचक्रुः शुचः अश्रूणि ४४ धर्मज्ञइत्यादीनिविलापेप्रेमसंबोधनानि तेत्वदीयावयम् ४५ त्वयापत्याविरहिता

वसुदेवस्तु दुर्मेधा हन्यतामाश्वसत्तमः उग्रसेनः पिताचापि सानुगः परपक्षगः ३३ एवंविकत्थमानेवैकंसे प्रकुपितोऽव्ययः लघिम्नोत्पत्यतरसामंचमुत्तुंगमारुहत् ३४ तमाविशंतमालोक्यमृत्युमात्मनआसनात् मनस्वीसहसोत्थायजगृहेसोऽसिचर्मणी ३५ तंखड्गपाणिंविचरंतमाशुश्येनंयथादक्षिणसव्यमंबरे समग्रहीत्दुर्विषहोग्रतेजायथोरगंताक्ष्यसुतः प्रसह्य ३६ प्रगृह्यकेशेषुचलत्किरीटं निपात्यरंगोपरितुंगमंचात् तस्योपरिष्टात्स्वयमब्जनाभः पपातविश्वाश्रयआत्मतंत्रः ३७ तंसंपरेतंविचकर्षभूमौ हरिर्यथेभंजगतोविपश्यतः हाहेतिशब्दः सुमहांस्तदाऽभूदुदीरितः सर्वजनैर्नरेंद्र ३८ सनित्यदोद्विग्नधियातमीश्वरंपिबन्वदन्वाविचरन्स्वपन्श्वसन् ददर्शचक्रायुधमग्रतोयस्तदेवरूपंदुरवापमाप ३९ तस्यानुजाभ्रातरोऽष्टौकंकन्यग्रोधकादयः अभ्यधावन्नभिक्रुद्धाभ्रातुर्निर्वेशकारिणः ४० तथाऽतिरभसांस्तांस्तुसंयत्तान्रोहिणीसुतः अहन्परिघमुद्यम्यपशूनिवमृगाधिपः ४१ नेदुर्दुंदुभयोव्योम्निब्रह्मेशाद्याविभूतयः पुष्पैःकिरंतस्तंप्रीत्याशशंसुर्ननृतुःस्त्रियः ४२ तेषांस्त्रियोमहाराजसुहृन्मरणदुःखिताः तत्राभीयुर्विनिघ्नंत्यःशीर्षाण्यश्रुविलोचनाः ४३ शयानान्वीरशय्यायांपतीनालिंग्यशोचतीः विलेपुःसुस्वरंनार्योविसृजंत्योमुहुःशुचः ४४ हानाथप्रियधर्मज्ञकरुणानाथवत्सल त्वयाहतेननिहतावयंतेसगृहप्रजाः ४५ त्वयाविरहितापत्यापुरीयंपुरुषर्षभ नशोभतेवयमिवनिवृत्तोत्सवमंगला ४६ अनागसांत्वंभूतानांकृतवान्द्रोहमुल्बणम् तेनेमांभोदशांनीतोभूतध्रुक्कोलभेतशम् ४७ सर्वेषामिहभूतानामेषहिप्रभवाप्ययः गोप्ताचतदवध्यायीनक्वचित्सुखमेधते ४८ श्रीशुकउवाच राजयोषितआश्वास्यभगवांल्लोकभावनः यामाहुर्लौकिकींसंस्थांहतानांसमकारयत् ४९ मातरंपितरंचैवमोचयित्वाऽथबंधनात् कृष्णरामौववंदातेशिरसास्पृश्यपादयोः ५० देवकीवसुदेवश्चविज्ञायजगदीश्वरौ कृतसंवंदनौपुत्रौसस्वजातेनशंकितौ ५१ इतिश्रीभाग० म० द० कंसवधोनामचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ४४

पुरीयंनशोभतइति स्वदृष्ट्याऽभिधानम् ४६ अनागसामितितुपरमार्थाभिधानम् ४७ एषःकृष्णः प्रभवंत्यस्मादितिप्रभवः अपियंत्यस्मिन्नित्यप्ययः सचसच तदवध्यानमवज्ञा तत्कर्तुंशीलंयस्यसः ४८ ४९ आस्पृश्यईषत्स्पृष्ट्वा ५० पुत्रभ्रांतिंविहायजगदीश्वराविति ज्ञात्वाशंकितौ नसस्वजाते नआलिंगितवंतौ किंतुबद्धांजलीतस्थतुरित्यर्थः प्रसह्यहत्वाहस्तीद्रंमल्लेंद्रान्मल्ललीलया बीभत्सचरितंकंसंसबीभत्समभारयत् ५१ इतिदशमेटीकायांचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ४४

पंचचत्वारिंशके ऽथपितृनंदादिसांत्वनम् उग्रसेनाभिषेकश्चगुरोर्वासात्पुरागमः १ उपलब्धार्थौविदित्वेति अयमर्थः उपसमीपे आवयोः पुत्रबुध्यासांसारिकपरमसुखभोगात्पूर्वमेवलब्धार्थौ आवामीश्वराविति लब्धः प्रासः परमज्ञानरूपोऽर्थो याभ्यांतौयथाभूतौज्ञात्वामयिप्रसन्नेसति अनयोर्ज्ञानंनामकिंदुर्लभंस्यात् दुर्लभंतु मयिपुत्रतयाप्रेम अत इदानीमेवतज्ज्ञानंमाभूदितिनिजां स्वाधीनां मायांतयोः प्रसारितवानिति १ तदेवदर्शयति उवाचेत्यादिरष्टभिः प्रीणयन्सादरंब्रुवन् २ अस्मत्तः अस्मन्निमित्तंनित्यमुत्कंठितयोरपियुवयोः पुत्राभ्यामावाभ्यांकृत्वा बाल्यपौगंडकैशोरास्तत्तदवस्थाऽनुभवसुखानीत्यर्थः नाभवन्निति अस्मत्तः पुत्राभ्यामितिसामानाधिकरण्यंवा ३ किंच आवामेवदैवहीनावित्याह नलब्धइति पितृगेहस्थाबालायांमुदंविंदंते साचनलब्धेति ४ एवंतावत्श्लोकद्वयेनयुवयो

श्रीशुकउवाच पितरावुपलब्धार्थौविदित्वापुरुषोत्तमः माभूदितिनिजांमायांततानजनमोहिनीम् १ उवाचपितरावेत्यसाग्रजः सात्वतर्षभः प्रश्रयावनतः प्रीणन्नंबताततिसादरम् २ नास्मत्तोयुवयोस्तातनित्योत्कंठितयोरपि बाल्यपौगंडकैशोराः पुत्राभ्यामभवन्क्वचित् ३ नलब्धोदैवहतयोर्वासोनौभवदंतिके यांबालाः पितृगेहस्थाविंदंतेलालितामुदम् ४ सर्वार्थसंभवोदेहोजनितः पोषितोयतः नतयोर्यातिनिर्वेशंपित्रोर्मर्त्यः शतायुषा ५ यस्तयोरात्मजः कल्पआत्मनाचधनेनच वृत्तिंनदद्यात्तंप्रेत्यस्वमांसंखादयंतिहि ६ मातरंपितरंवृद्धंभार्यांसाध्वींसुतंशिशुम् गुरुंविप्रंप्रपन्नंचकल्पोबिभ्रत्श्वसन्मृतः ७ तन्नावकल्पयोः कंसान्नित्यमुद्विग्नचेतसोः मोघमेतेव्यतिक्रांतादिवसावामनर्चतोः ८ तत्क्षंतुमर्हथस्तातमातर्नौपरतंत्रयोः अकुर्वतोर्वांशुश्रूषांक्लिष्टयोर्दुर्हृदाभृशम् ९ श्रीशुकउवाच इतिमायामनुष्यस्यहरेर्विश्वात्मनोगिरा मोहितावंकमारोप्यपरिष्वज्यापतुर्मुदम् १० सिंचंतावश्रुधाराभिः स्नेहपाशेनचावृतौ नकिंचिदूचतूराजन्बाष्पकंठौविमोहितौ ११ एवमाश्वास्यपितरौभगवान्देवकीसुतः मातामहंतूग्रसेनंयदूनामकरोन्नृपम् १२ आहचास्मान्महाराजप्रजाश्चाज्ञप्तुमर्हसि ययातिशापाद्यदुभिर्नासितव्यंनृपासने १३ मयिभृत्यउपासीनेभवंतिविबुधादयः बलिंहरंत्यवनताः किमुतान्येनराधिपाः १४ सर्वान्स्वान्ज्ञातिसंबंधान्दिग्भ्यः कंसभयाकुलान् यदुवृष्ण्यंधकमधुदाशार्हकुकुरादिकान् १५

रावयोश्चकामहानिर्जातेत्युक्तम् आवयोः पुनर्युष्मत्परिचर्यालोपेनधर्महानिरपिजातेत्याह सर्वार्थसंभवइति सर्वेषांधर्माद्यर्थानांसंभवोयस्मिन्सदेहोयतः याभ्यांजनितः पोषितश्च तयोः पित्रोर्निर्वेशंनिष्कृतिमानृण्यंमर्त्यः शतसंवत्सरमात्रेणायुषानप्राप्नोति ५ तन्मध्येपितुः यः पुत्रः कल्पः समर्थः सन्नपिदेहेन धनेनचपित्रोर्वृत्तिंजीविकांनसंपादयेत् तंप्रेत्यलोकांतरेयमदूताः स्वस्यैवमांसंखादयंतीति ६ किंच मात्रादिशुश्रूषामकुर्वन्विफलजीवितश्चभवतीत्याहमातरमिति अबिभ्रत् अपुष्णन्श्वसन्नपिमृततुल्यएवेति ७ तत्तस्मात् नौआवयोः मोघंव्यर्थमनर्चतोः अपूजयतोः ८ दुर्हृदाकंसेनकृत्वा ९ १० ११ आश्वास्य सांत्वयित्वा १२ त्वमेवाज्ञापयेतिमावदेत्याह ययातिशापादिति त्वनुयादवत्वेऽपिमदाज्ञयानदोषइतिभावः १३ ममतादृशीभक्तिर्नास्तीतिचेत्तत्राह मयीति मत्प्रसादेनसर्वंभविष्यतीत्यर्थः १४ स्वान्ज्ञातीन्संबंधांश्चदिग्भ्यआनाय्येति १५

१६ सिद्धाःपूर्णाःकृष्णरामाभ्यांगतोनिवृत्तोज्वरस्तापोयेषांते १७ सदयस्मितंवीक्षणंयस्मिन्तत् १८ प्रवयसोवृद्धाअपिअतिशायितंबलमोजश्चयेषांते १९
२० भृशमात्मनोऽप्याधिक्येनपोषितौनचाश्चर्यमेतत् इत्याह पित्रोरिति आत्मनोदेहादप्यात्मजेष्वभ्यधिकाहिप्रीतिरिति २१ देवकीवसुदेवयोःपुत्रौयुवांनास्म
त्पुत्रावित्यपिनवाच्यमित्याह सपितेति २२ २३ सव्रजंव्रजवासिभिःसहितम् कुप्यानिस्वर्णरजताद्व्यतिरिक्तकांस्यपात्रादीनितत्प्रभृतिभिः २४ २५पु

सभाजितान्समाश्वास्यविदेशावासकर्शितान् न्यवासयत्स्वगृहेषुवित्तैःसंतर्प्यविश्वकृत् १६ कृष्णसंकर्षणभुजैर्गुप्तालब्धमनोरथाः
गृहेषुरेमिरेसिद्धाःकृष्णरामगतज्वराः १७ वीक्षंतोऽहरहःप्रीतामुकुंदवदनांबुजम् नित्यंप्रमुदितंश्रीमत्सदयस्मितवीक्षणम् १८
तत्रप्रवयसोप्यासन्युवानोऽतिबलौजसः पिबंतोऽक्षैर्मुकुंदस्यमुखांबुजसुधांमुहुः १९ अथनंदंसमासाद्यभगवान्देवकीसुतः सं
कर्षणश्चराजेंद्रपरिष्वज्यदमूचतुः २० पितर्युवाभ्यांस्निग्धाभ्यांपोषितौलालितौभृशम् पित्रोरभ्यधिकाप्रीतिरात्मजेष्वात्मनोऽपि
हि २१ सपितासाचजननीयौपुष्णीतांस्वपुत्रवत् शिशून्बंधुभिरुत्सृष्टानकल्पैःपोषरक्षणे २२ यातयूयंव्रजंतातवयंचस्नेहदुःखि
तान् ज्ञातीन्वोद्रष्टुमेष्यामोविधायसुहृदांसुखम् २३ एवंसांत्वय्यभगवान्नंदंसव्रजमच्युतः वासोऽलंकारकुप्याद्यैरर्हयामाससा
दरम् २४ इत्युक्तस्तौपरिष्वज्यनंदःप्रणयविह्वलः पूरयन्नश्रुभिर्नेत्रेसहगोपैर्व्रजंययौ २५ अथशूरसुतोराजन्पुत्रयोःसमका
रयत् पुरोधसाब्राह्मणैश्चयथावद्द्विजसंस्कृतिम् २६ तेभ्योऽदाद्दक्षिणागावोरुक्ममाल्याःस्वलंकृताः स्वलंकृतेभ्यःसंपूज्य
सवत्साःक्षौममालिनीः २७ याःकृष्णरामजन्मर्क्षेमनोदत्तामहामतिः ताश्चाददादनुस्मृत्यकंसेनाधर्मतोहृताः २८ ततश्च
लब्धसंस्कारौद्विजत्वमाप्यसुव्रतौ गर्गाद्यदुकुलाचार्याद्गायत्रंव्रतमास्थितौ २९ प्रभवौसर्वविद्यानांसर्वज्ञौजगदीश्वरौ ना
न्यसिद्धामलज्ञानंगूहमानौनरेहितैः ३० अथोगुरुकुलेवासमिच्छंतावुपजग्मतुः काश्यंसांदीपनिंनामह्यवंतिपुरवासिनम्
३१ यथोपसाद्यतौदांतौगुरौवृत्तिमनिंदिताम् ग्राहयंतावुपेतौस्मभक्त्यादेवमिवादृतौ ३२ तयोर्द्विजवरस्तुष्टःशुद्धभावा
नुवृत्तिभिः प्रोवाचवेदानखिलान्सांगोपनिषदोगुरुः ३३ सरहस्यंधनुर्वेदंधर्मान्न्यायपथांस्तथा तथाचान्वीक्षिकींवि
द्यांराजनीतिंचषड्विधाम् ३४

रोधसागर्गाचार्येणद्विजसंस्कृतिमुपनयनम् २६ गावोगाःरुक्मस्यमालाविद्यंतेयासांताःक्षौमवस्त्रमालावतीः
२७ याःपूर्वंमनोदत्ताःआसन्ताएवाददात् ननुताःकंसेनापहृताःसत्यम् राजगोष्ठादाच्छिद्यदत्ताइत्याह कंसेनाधर्मतइति २८ गायत्रंव्रतंब्रह्मचर्यम् २९ प्रकर्षेण
भवत्याभ्यामितिप्रभवौअतएवसर्वज्ञौ स्वतःसिद्धममलज्ञानंप्रच्छादयंतौनरचेष्टितैः ३० ३१यथायथावत्उपसाद्यप्राप्यगुरोर्वृत्तिमन्यान्ग्राहयंतौशिक्षयंतौगुरुमु
पेतौउपगतौसेवितवंतावित्यर्थः ३१ शुद्धोभावोयासुताभिरनुवृत्तिभिःसांगोपनिषदःअंगानिशिक्षादीनितैरुपनिषद्भिश्चसहितान् ३३ सरहस्यंमंत्रदेवताज्ञान
सहितम् धर्मान्मन्वादिधर्मशास्त्राणि न्यायपथान्मीमांसादीन् आन्वीक्षिकींतर्कविद्याम् षड्विधांसंधिर्नाविग्रहोयानमासनंद्वैधमाश्रयइति एवंषड्विधांराजनीतिम्
३४

सकृन्निगदमात्रेणएकवारंगुरोरुच्चारणमात्रेण ३५ तावतीः चतुःषष्टिकलाःताश्चशैवतंत्रोक्ताः लिख्यंते यथा गीतं १ वाद्यं २ नृत्यं ३ नाट्यं ४ आलेख्यं ५ विशेषकच्छेद्यं ६ तंडुलकुसुमबलिप्रकाराः ७ पुष्पास्तरणं ८ दशनवसनांगरागाः ९ मणिभूमिकाकर्म १० शयनरचनं ११ उदकवाद्यं १२ उदकघातः १३ चित्रयोगाः १४ माल्यग्रथनविकल्पाः १५ शेखरापीडयोजनम् १६ नेपथ्ययोगाः १७ कर्णपत्रभंगाः १८ सुगंधयुक्तिः १९ भूषणयोजनम् २० ऐंद्रजालम् २१ कौतुमारयोगाः २२ हस्तलाघवम् २३ चित्रशाकापूपभक्ष्यविकारक्रिया २४ पानकरसरागासवयोजनम् २५ सूचीकर्म २६ सूत्रक्रीडा २७ प्रहेलिका २८ प्रतिमाला २९ दुर्वचकयोगाः ३० पुस्तकवाचनम् ३१ नाटकाख्यायिकादर्शनम् ३२ काव्यसमस्यापूरणं ३३ पट्टिकावेत्रबाणविकल्पाः ३४ तर्ककर्माणि ३५ तक्षणम् ३६ वास्तुविद्या ३७ रूप्यरत्नपरीक्षा ३८ धातुवादः ३९ मणिरागज्ञानम् ४० आकरज्ञानम् ४१ वृक्षायुर्वेदयोगाः ४२ मेषकुक्कुटलावकयुद्धविधिः ४३ शुकसारिकाप्रलापनम् ४४ उत्सादनम् ४५ केशमार्जनकौशलम् ४६ अक्षरमुष्टिकाकथनम् ४७ म्लेच्छितकतर्कविकल्पाः ४८ देशभाषाज्ञानं ४९

सर्वनरवरश्रेष्ठौसर्वविद्याप्रवर्त्तकौ सकृन्निगदमात्रेणतौसंजगृहतुर्नृप ३५ अहोरात्रैश्चतुःषष्ट्यासंयतौतावतीःकलाः गुरुदक्षिणयाऽऽचार्यं छंदयामासतुर्नृप ३६ द्विजस्तयोस्तंमहिमानमद्भुतंसलक्ष्यराजन्नतिमानुषींमतिम् संमन्त्र्यपत्न्यासमहार्णवेमृतंबालंप्रभासेवरयांबभूवह ३७ तथेत्यथारुह्यमहारथौरथंप्रभासमासाद्यदुरन्तविक्रमौ वेलामुपव्रज्यनिषीदतुःक्षणंसिंधुर्विदित्वार्हणमाहरत्तयोः ३८ तमाहभगवानाशुगुरुपुत्रःप्रदीयताम् योऽसाविहत्वयाग्रस्तोबालकोमहतोर्मिणा ३९ समुद्रउवाच नैवाहार्षमहंदेव दैत्यःपंचजनोमहान् अंतर्जलचरःकृष्ण शंखरूपधरोऽसुरः ४० आस्तेतेनाहृतोनूनंतच्छ्रुत्वासत्वरंप्रभुः जलमाविश्यतंहत्वानापश्यदुदरेऽर्भकम् ४१ तदंगप्रभवंशंखमादायरथमागमत् ततःसंयमनींनामयमस्यदयितांपुरीम् ४२ गत्वाजनार्दनःशंखंप्रदध्मौसहलायुधः शंखनिर्ह्रादमाकर्ण्यप्रजासंयमनोयमः ४३ तयोःसपर्यांमहतींचक्रेभक्त्युपबृंहिताम् उवाचावनतःकृष्णंसर्वभूताशयालयम् ४४

पुष्पशकटिकानिमित्तज्ञानम् ५० यंत्रमातृकाधारणमातृका ५१ संवाच्यम् ५२ मानसीकाव्यक्रिया ५३ अभिधानकोशः ५४ छंदोज्ञानम् ५५ क्रियाविकल्पाः ५६ छलितकयोगाः ५७ वस्त्रगोपनानि ५८ द्यूतविशेषः ५९ आकर्षक्रीडा ६० बालक्रीडनकानि ६१ वैनायिकानाम् ६२ वैजयिकानाम् ६३ वैतालिकानांचविद्यानांज्ञानम् ६४ इतिचतुःषष्टिकलाः छंदयामासतुः उपलोभितवंतौ ३६ प्रभासेक्षेत्रेमहार्णवेमृतंबालंवरयामास ३७ ईश्वराविति विदित्वासमुद्रस्तयोरर्हणमाजहार ३८ ३९ पंचजनस्त्वसुरोऽहार्षीत् सचमहान्ममासाध्यइत्यर्थः ४० ४१ ४२ ४३ सपर्यांपूजाम् सर्वेषांभूतानामाशयाःअंतःकरणानितान्यालयोनिवासोयस्यतम् ४४ ६५ ६५

निजंकर्मएवबंधनम् यस्यतथाभूतमपिमदाज्ञापुरस्कारेणानयत:तेनदोषइत्यर्थः ४५ ४६ वत्सेतिप्राधान्येनैकस्यसंबोधनम् गुरोर्निष्क्रयः गुरुदक्षिणा युष्मद्विधगुरोर्ममकामानामध्येकोनुकामोऽवशिष्यते नकोऽपीति ४७ हेवीरौ स्वगृहंगच्छतम् वांयुवयोः अयातयामानि जगतसाराणि ४८ अनिलवद्रंहोवेगोयस्यतेन पर्जन्योमेघस्तद्वन्निनदोयस्यतेन ४९ नष्टमदृष्टंतत्पुनर्लब्धंधनंयाभिस्ताइवेति ५० इतिदशमेटीकायांपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ४५

षट्चत्वारिंशकेघोषमुद्धवंप्रेष्यतद्गिरा यशोदानंदयोश्चक्रेकृष्णःशोकापनोदनम् १ कामचारंद्विजातिःसन्परित्यज्यातिसंयतः गुरोर्ज्ञानमनुप्राप्य सखागोपीरूपादिशत् २ गोपीनांसांत्वनमतिरहस्यंसन्मंत्रिसाध्यमितितदर्थमुद्धवंविशिनष्टि वृष्णीनामिति बुद्धिसत्तमः बुद्ध्याऽतिश्रेष्ठः १ २

लीलामनुष्यहेविष्णोयुवयोःकरवामकिम् ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ गुरुपुत्रमिहानीतंनिजकर्मनिबंधनम् आनयस्वमहाराजमच्छासनपुरस्कृतः ४५ तथेतितेनोपानीतंगुरुपुत्रंयदूत्तमौ दत्वास्वगुरवेभूयोवृणीष्वेतितमूचतुः ४६ सम्यक्संपादितोवत्सभवद्भ्यांगुरुनिष्क्रयः कोनुयुष्मद्विधगुरोःकामानामवशिष्यते ४७ गच्छतंस्वगृहंवीरौकीर्तिर्वामस्तुपावनी छंदांस्ययातयामानिभवंत्विहपरत्रच ४८ गुरुणैवमभिज्ञातौरथेनानिलरंहसा आयातौस्वपुरंतातपर्जन्यनिनदेनवै ४९ समनंदन्प्रजाःसर्वादृष्ट्वारामजनार्दनौ अपश्यंत्योबह्वहानिनष्टलब्धधनाइव ५० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ४५ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ वृष्णीनांप्रवरोमंत्रीकृष्णस्यदयितःसखा शिष्योबृहस्पतेःसाक्षादुद्धवोबुद्धिसत्तमः १ तमाहभगवान्प्रेष्ठंभक्तमेकांतिनंक्वचित् गृहीत्वापाणिनापाणिंप्रपन्नार्तिहरोहरिः २ गच्छोद्धवव्रजंसौम्यपित्रोर्नौप्रीतिमावह गोपीनांमद्वियोगाधिं मत्संदेशैर्विमोचय ३ तामन्मनस्कामत्प्राणामदर्थेत्यक्तदैहिकाः येत्यक्तलोकधर्माश्चमदर्थेतान्बिभर्म्यहम् ४ मयिताःप्रेयसांप्रेष्ठेदूरस्थेगोकुलस्त्रियः स्मरंत्योऽगविमुह्यंतिविरहौत्कंठ्यविह्वलाः ५ धारयंत्यतिकृच्छ्रेणप्रायःप्राणान्कथंचन प्रत्यागमनसंदेशैर्बल्लव्योमेमदात्मिकाः ६ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्युक्तउद्धवोराजन्संदेशंभर्तुराहतः आदायरथमारुह्यप्रययौनंदगोकुलम् ७

३ गोपीनांविशेषतःसंदेशेकारणमाह ताइति मय्येवसंकल्पात्मकंमनोयासांताःअहमेवप्राणोयासांताःमदर्थेत्यक्तादैहिकाःपतिपुत्रादयोयाभिस्ताः ततःकिमतआह येत्यक्तलोकधर्माइति मन्निमित्तंत्यक्तौलोकधर्मौइहामुत्रस्खसाधनानिचयैस्तान्बिभर्मिसंवर्द्धयामि सुखयामीत्यर्थः ४ तासांवियोगाधिंदर्शयति द्वयेन मयिताइति ५ विरहेणऔत्कंठ्यंतेनविह्वलाःपरवशाःगोकुलान्निर्गमनसमयेशीघ्रमागमिष्यामीतियेप्रत्यागमनसंदेशास्तैःमेमदीयाबल्लव्योगोप्यःमदात्मिकाइति तासामात्मायदिस्वदेहेस्यात् तर्हिविरहतापेनदग्धोतैव मयिवर्त्तमानत्वात्कथंचिज्जीवंतीतिभावः ६ संदेशंभवतीनांवियोगोमेनहिसर्वात्मनाक्वचिदित्यादिकम् ७ ७ ७

निम्लोचति अस्तंगच्छतिसति छन्नंयानंयस्येति तदागोपीभिरज्ञातत्वेन नंदसंगंलब्धवानिति सूचयति ८ व्रजंवर्णयतिपंचभिः वासितार्थइत्यादिनावासि
ताः पुष्पवत्योगावः तन्निमित्तमभितोयुद्ध्यद्भिः शुष्मिभिर्मत्तैर्वृषैर्नादितम् वास्राभिर्धेनुभिः स्ववत्सकान्प्रति ९ विलंघद्भिः उत्पतद्भिः गोदोहशब्दैः
सह अभितोरवाः मुंचमामुंचनयआनयदेहिगृहाणेत्यादयोयस्मिन्तम् वेणूनांनिःस्वनेनचमंडितम् १० गायंतीभिर्गोपीभिर्गोपैश्चसुविराजितम् ११
अग्न्याद्यर्चनान्वितैः गोपगृहैर्धूपादिभिश्चमनोरमम् १२ खंडंसमूहः १३ आर्च्चयतपूजयामास १४ कशिपौशय्यायांसंविष्टम् १५ १६ साधू

प्राप्तोनंदव्रजंश्रीमान्निम्लोचतिविभावसौ छन्नयानःप्रविशतांपशूनांखुररेणुभिः ८ वासितार्थेऽभियुद्ध्यद्भिर्नादितंशुष्मिभि
र्वृषैः धावंतीभिश्चवास्राभिरूधोभारैःस्ववत्सकान् ९ इतस्ततोविलंघद्भिर्गोवत्सैर्मंडितंसितैः गोदोहशब्दाभिरवंवेणूनां
निःस्वनेनच १० गायंतीभिश्चकर्माणिशुभानिबलकृष्णयोः स्वलंकृताभिर्गोपीभिर्गोपैश्चसुविराजितम् ११ अग्न्यर्क्कातिथि
गोविप्रपितृदेवार्चनान्वितैः धूपदीपैश्चमाल्यैश्चगोपावासैर्मनोरमम् १२ सर्वतःपुष्पितवनंद्विजालिकुलनादितम् हंसकार
ण्डवाकीर्णैःपद्मखंडैश्चमंडितम् १३ तमागतंसमागम्यकृष्णस्यानुचरंप्रियम् नंदःप्रीतःपरिष्वज्यवासुदेवधियार्च्चयत् १४
भोजितंपरमान्नेनसंविष्टंकशिपौसुखम् गतश्रममपर्यपृच्छत्पादसंवाहनादिभिः १५ कच्चिदंगमहाभागसखानःशूरनंदनः
आस्तेकुशल्यपत्याद्यैर्युक्तोमुक्तःसुहृद्वृतः १६ दिष्ट्याकंसोहतःपापःसानुगःस्वेनपाप्मना साधूनांधर्मशीलानांयदूनांद्वेष्टि
यःसदा १७ अपिस्मरतिनःकृष्णोमातरंसुहृदःसखीन् गोपान्व्रजंचात्मनाथंगावोवृंदावनंगिरीन् १८ अप्यायास्यतिगो
विंदःस्वजनान्सकृदीक्षितुम् तर्हिद्रक्ष्यामतद्वक्त्रंसुनसंसुस्मितेक्षणम् १९ दावाग्नेर्वातवर्षाच्चवृषसर्पाच्चरक्षिताः दुर
त्ययेभ्योमृत्युभ्यःकृष्णेनसुमहात्मना २० स्मरतांकृष्णवीर्याणिलीलाऽपांगनिरीक्षितम् हसितंभाषितंचांगसर्वानःशिथिलाः
क्रियाः २१ सरिच्छैलवनोद्देशान्मुकुंदपदभूषितान् आक्रीडानीक्षमाणानांमनोयातितदात्मताम् २२ मन्येकृष्णंचरामंचप्रा
प्ताविहसुरोत्तमौ सुराणांमहदर्थायगर्गस्यवचनंयथा २३ कंसंनागायुतप्राणंमल्लौगजपतिंतथा अवधिष्टांलीलयैवपशू
निवमृगाधिपः २४

नामितिकर्मणिषष्ठी १७ गावोगाः गिरिंगोवर्द्धनम् १८ अप्यायास्यति आगमिष्यतिकिम् १९ श्रीकृष्णोपकारस्मरणादिभिरनु
पमानंदेनाभिभूयमानआह दावाग्नेरित्यादिना वाताद्वर्षाच्चेति वृषात्सर्पाच्चेति अन्येभ्यश्चदुरतिक्रमेभ्योमृत्युभ्यः श्रीकृष्णेनरक्षिताःस्म २० किंच स्मरतामिति लील
याअपांगेननिरीक्षितम् अंगहेउद्धव २१ नकेवलंशिथिलाएव किंतु शनैरुपरमंतीत्याह सरिच्छैलेति सरितश्चशैलाश्चवनोद्देशाश्चतान् आक्रीडान्
क्रीडास्थानानि २२ सुराणामर्थाय महत्गंभीरम् गर्गस्यवचनंयथा २३ नकेवलंनद्वचनानुसारेणैव व्यवहारसंवाददपीत्याह कंसमिति २४

इभराट्यष्टिमिव तालत्रयप्रमाणं धनुर्बभंज २५ २६ २७ २८ २९ ३० अखिलगुरुत्वमेव जनकत्वेन नियंतृत्वेन चाह एताविति रामोमुकुंदश्चैतौ विश्वस्य बीजयोनी निमित्तोपादाने ननु पुरुषप्रधानयोर्बीजयोनित्वं प्रसिद्धमत आह पुरुषः प्रधानमिति पुरुषोंऽशः प्रधानशक्तिः अतः प्रधानपुरुषावप्येतावेवे त्यर्थः एवं जनकत्वमुक्तम् किंच अन्वीय भूतेषु अनुविश्य भूतानां च तदुपहितस्य विलक्षणस्य नानाभेदस्य ज्ञानस्य जीवस्य च ईशाते ईश्वरौ नियंतारौ भवतः कुतः पुराणौ अनादी अनादित्वात्कारणत्वम् ततश्च नियंतृत्वमित्यर्थः ३१ ननु सृष्ट्यादिकर्मविशेषान्मनुष्यादिजन्मदर्शनाच्च तस्यान्येभ्यः को विशेष इत्याशंक्याह य स्मिन्निति द्वाभ्याम् कर्माशयं कर्मवासनां निर्हृत्य त्यक्त्वा ब्रह्ममयः स्वरूपज्ञानवान् अर्कवर्णः शुद्धसत्त्वमूर्तिः सन् परां गतिं तत्पदं याति ३२ अखिलस्यात्मा च हे

तालत्रयं महासारं धनुर्यष्टिमिवेभराट् बभंजैकेन हस्तेन सप्ताहमदधाद्गिरिम् २५ प्रलंबो धेनुकोऽरिष्टस्तृणावर्तो बकादयः दैत्याः सुरासुरजितो हता येनेह लीलया २६ श्रीशुक उवाच इति संस्मृत्य संस्मृत्य नंदः कृष्णानुरक्तधीः अत्युत्कंठोऽभवत्तूष्णीं प्रेमप्रसरविह्वलः २७ यशोदा वर्ण्यमानानि पुत्रस्य चरितानि च शृण्वंत्यश्रूण्यवास्राक्षीत्स्नेहस्नुतपयोधरा २८ तयोरित्थं भगवति कृष्णे नंदयशोदयोः वीक्ष्यानुरागं परमं नंदमाहोद्धवो मुदा २९ उद्धव उवाच युवां श्लाघ्यतमौ नूनं देहिनामिह मानद नारायणेऽखिलगुरौ यत्कृता मतिरीदृशी ३० एतौ हि विश्वस्य च बीजयोनी रामो मुकुंदः पुरुषः प्रधानम् अन्वीय भूतेषु विलक्षणस्य ज्ञानस्य चेशात इमौ पुराणौ ३१ यस्मिन्जनः प्राणवियोगकाले क्षणं समावेश्य मनो विशुद्धम् निर्हृत्य कर्माशयमाशु याति परां गतिं ब्रह्ममयोऽर्कवर्णः ३२ तस्मिन्भवंतावखिलात्महेतौ नारायणे कारणमर्त्यमूर्तौ भावं विधत्तां नितरां महात्मन् किं वाऽवशिष्टं युवयोः सुकृत्यम् ३३ आगमिष्यत्यदीर्घेण कालेन व्रजमच्युतः प्रियं विधास्यते पित्रोर्भगवान्सात्वतां पतिः ३४ हत्वा कंसं रंगमध्ये प्रतीपं सर्वसात्वताम् यदाह वः समागत्य कृष्णः सत्यं करोति तत् ३५ मा खिद्यतं महाभागौ द्रक्ष्यथः कृष्णमंतिके अंतर्हृदि स भूतानामास्ते ज्योतिरिवैधसि ३६ न ह्यस्यास्ति प्रियः कश्चिन्नाप्रियो वाऽस्त्यमानिनः नोत्तमो नाधमो वापि समानस्यासमोऽपि वा ३७ न माता न पिता तस्य न भार्या न सुतादयः नात्मीयो न परश्चापि न देहो जन्म एव च ३८

तुश्च तस्मिन् कारणेन मनुष्याकृतौ महात्मन् महात्मनि परिपूर्णे भवंतौ भक्तिं कुरुतः अतः कृतकृत्यावित्यर्थः ३३ प्रस्तुतमाह आगमिष्यतीति पित्रोर्युवयोः यात यूयं व्रजं तात वयं च स्नेहदुःखितान् ज्ञातीन्वो द्रष्टुमेष्यामो विधाय सुहृदां सुखमिति यदाह कृष्णस्तत्सत्यं करिष्यतीति ३४ ३५ कालविलंबनमसहमानौ प्रत्याह माखिद्यतमिति हे महाभागौ अंतिके इदानीमेव समीपे वा कुत इत्यत आह अंतर्हृदीति तर्हि सर्वैः किमिति न दृश्यते तत्राह ज्योतिरिवैधसीति तद्यथा मथनं विना दृश्यते तथा भक्तिं विना कृष्णोऽपीति भावः ३६ अहो आस्तामेतत्तस्य त्विहागमनं स्वस्यातिप्रियान् पित्रादीन् विहाय न संगच्छत इति मन्ये तत्राह न ह्यस्येति अस्य प्रियादयो न हि संति तत्र हेतू अमानिनः समानस्येति च ३७ ३८

सोऽपिजन्मकर्मादिरहितोऽपिक्रीडाप्रयोजनः सन्साधूनांपरिपालनायसदसन्मिश्रयोनिषुसात्विकतामसराजसयोनिषु यद्वा देवादिमत्स्यादिनृसिंहादियोनिषुक
ल्पते आविर्भवतीत्यर्थः ३९ ननुकर्मादिरहितस्यकुतएतदित्यतआह सत्त्वमिति क्रीडामतीतोऽपिक्रीडन् तथाऽपिमायागुणैःघरतइत्यर्थः ४० अत्राविद्यो
पाधेर्जीवस्यकर्तृत्वंदृष्टांतंकुर्वन्नृतस्याविद्यैवकर्तृत्वमितिसदृष्टांतमाह यथेति भ्रमरिकापरिभ्रमणंतयोपलक्षितयादृष्ट्याभूरपिभ्राम्यतीतियथामतीयते ए
वंचित्तेकर्त्तरिसतितत्रविक्षिप्तेचित्तेऽहंधियाआत्माध्यासेनआत्माकर्त्तास्मृतोयथातद्वदिति ४१ किंच युवयोरेवनायमात्मजः किंतु सर्वेषामपितत्रापि
नात्मजएव किंतु शत्रुमित्रादिरूपोऽपीति सर्वात्मत्वनिरूपणेनमोहनिवृत्तयेसंबंधमनैकांतिकंकरोति युवयोरेवेतिद्वाभ्याम् ४२ अच्युताद्विनानितरां

नचास्यकर्मवालोकेसदसन्मिश्रयोनिषु क्रीडार्थंसोऽपिसाधूनांपरित्राणायकल्पते ३९ सत्त्वंरजस्तमइतिभजतेनिर्गुणोगुणा
न् क्रीडन्नतीतोऽत्रगुणैःसृजत्यवतिहंत्यजः ४० यथाभ्रमरिकादृष्ट्याभ्राम्यतीवमहीयते चित्तेकर्त्तरितत्रात्माकर्त्तेवाहंधि
यास्मृतः ४१ युवयोरेवनैवायमात्मजोभगवान्हरिः सर्वेषामात्मजोह्यात्मापितामातासईश्वरः ४२ दृष्टंश्रुतंभूतभवद्भविष्यत्
स्थास्नुश्चरिष्णुर्महदल्पकंच विनाऽच्युताद्वस्तुतरांनवाच्यंसएवसर्वंपरमार्थभूतः ४३ एवंनिशासाब्रुवतोर्व्यतीतानंदस्यकृष्णा
नुचरस्यराजन् गोप्यःसमुत्थायनिरूप्यदीपान्वास्तून्समभ्यर्च्यदधीन्यमंथन् ४४ तादीपदीप्तैर्मणिभिर्विरेजूरज्जूर्विकर्
षद्भुजकंकणस्रजः चलन्नितंबस्तनहारकुंडलत्विषत्कपोलारुणकुंकुमानना: ४५ उद्गायतीनामरविंदलोचनं व्रजांगनानां
दिवमस्पृशद्ध्वनिः दध्नश्चनिर्मंथनशब्दमिश्रितोनिरस्यतेयेनदिशाममंगलम् ४६ भगवत्युदितेसूर्येनंदद्वारिव्रजौकसः दृ
ष्ट्वारथंशातकौंभंकस्यायमितिचाब्रुवन् ४७ अक्रूरआगतःकिंवायःकंसस्यार्थसाधकः येननीतोमधुपुरींकृष्णःकमललोचनः
४८ किंसाधयिष्यत्यस्माभिर्भर्तुःप्रीतस्यनिष्कृतिम् इतिस्त्रीणांवदंतीनामुद्धवोऽगात्कृताह्निकः ४९ इतिश्रीभागवतेम
हापुराणेदशमस्कंधेनंदशोकापनयनंनामषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ४६

तत्त्वतोवाच्यंनिर्वचनार्हंवस्तुनास्तीति ४३ दीपान्निरूप्यप्रज्वाल्यवास्तू
न्देहल्यादीन् ४४ मणिभिः कांच्यादिषुस्थितैः रज्जूर्विकर्षन्तःभुजेषुकंकणानांस्रजोयासांताः चलंतोनितंबास्तनाहाराश्चयासांताः कुंडलेत्विषत्प्यंतःस्फुरंतः
कपोलायासांताः अरुणानिकुंकुमानियेषुतानिआननानियासांताएवताश्चताश्च ४५ ४६ ४७ तदाव्रजौकसोगोप्यःसक्रोधमाहुः अक्रूरइति अर्थं
साधितवानित्यर्थसाधकः तदाहुः येननीतइति ४८ कंसंघातयित्वापुनःकिमर्थमागतइत्याशंक्यस्वयमेवकार्यंसंभावयंति किमिति तदासाधितेनका
र्येणप्रीतस्यतुष्टस्यभर्तुःपाठांतरेमेतस्यमृतस्यकंसस्यनिष्कृतिमौर्ध्वदैहिकमस्माभिःकृत्वासाधयिष्यतेकिम् अस्मन्मांसैःपिंडान्कृत्वादास्यतीत्यर्थः इ
तिएवंवदंतीनांस्त्रीणांततःतस्मिन्नवसरेकृताह्निकःकृतस्नानादिनियमः उद्धवआगतइति ४९ इतिदशमेटीकायांषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ४६

सप्तचत्वारिंशके ऽथकृष्णादेशेनगोपिकाः बोधयित्वोद्धवस्तासमनुज्ञाप्यागमत्पुरीम् १ १अपीच्यंसुंदरंदर्शनंयस्यसः अच्युतस्येववेषोभूषणानिचयस्य
सः कोऽयंकुतोवाकस्यचेतिवदंत्यस्तंपरिवव्रुः २ ३ पार्षदंसेवकम् ४ पित्रोः प्रियचिकीर्षयेत्यत्रहेतुः स्नेहानुबंधइति ५ अन्यथागोव्रजेतस्येत्यत्रहेतुः
अन्येष्विति अर्थकृताकार्यनिमित्ता विडंबनमनुकरणमात्रम् ननुतात्त्विकीमैत्री पुंभिरितिदृष्टांतौ ६ असैवान्यार्थनिदर्शनैः प्रपंचः निःस्वमित्यादिना द
त्तादक्षिणायेनतंयाज्यम् ७ पक्षिणः विगतफलंवृक्षम् रतामनुरक्तामतृप्तामित्यर्थः ८ त्यक्तलौकिकाः त्यक्तलोकव्यवहाराः ९ प्रियस्यकर्माणिगायं
त्यः तथातस्यबाल्यकैशोरयोर्यानिकर्माणितानिसंस्मृत्यसंस्मृत्य गतह्रियःसत्योरुदंत्यश्चतमपृच्छन्निति पूर्वक्रियैवसंबंधः १० प्रियेणश्रीकृष्णेनमां

श्रीशुकउवाच तंवीक्ष्यकृष्णानुचरंव्रजस्त्रियः प्रलंबबाहुंनवकंजलोचनम् पीतांबरंपुष्करमालिनंलसन्मुखार
विंदंपरिमृष्टकुंडलम् १ शुचिस्मिताः कोऽयमपीच्यदर्शनः कुतश्चकस्याच्युतवेषभूषणः इतिस्मसर्वाःपरिवव्रुरुत्सुकास्त
मुत्तमश्लोकपदांबुजाश्रयम् २ तंप्रश्रयेणावनताःसुसत्कृतंसव्रीडहासेक्षणसूनृतादिभिः रहस्यपृच्छन्नुपविष्टमासनेविज्ञाय
संदेशहरंरमापतेः ३ जानीमस्त्वांयदुपतेःपार्षदंसमुपागतम् भर्त्रेहप्रेषितःपित्रोर्भवान्प्रियचिकीर्षया ४ अन्यथागोव्रजे
तस्यस्मरणीयनचक्ष्महे स्नेहानुबंधोबंधूनांमुनेरपिसुदुस्त्यजः ५ अन्येष्वर्थकृतामैत्रीयावदर्थविडंबनम् पुंभिःस्त्रीषुकृ
तायद्वत्सुमनःस्विवषट्पदैः ६ निःस्वंत्यजंतिगणिकाअकल्पंनृपतिंप्रजाः अधीतविद्याआचार्यमृत्विजोदत्तदक्षिणम् ७
खगावीतफलंवृक्षंभुक्त्वाचातिथयोगृहम् दग्धंमृगास्तथाऽरण्यंजारोभुक्त्वारतांस्त्रियम् ८ इतिगोप्योहिगोविंदेगतवा
क्कायमानसाः कृष्णदूतेव्रजंयातेउद्धवेत्यक्तलौकिकाः ९ गायंत्यःप्रियकर्माणिरुदंत्यश्चगतह्रियः तस्यसंस्मृत्यसंस्मृत्ययानि
कैशोरबाल्ययोः १० काचिन्मधुकरंदृष्ट्वाध्यायतीकृष्णसंगमम् प्रियप्रस्थापितंदूतंकल्पयित्वेदमब्रवीत् ११ गोप्य
ऊचुः मधुपकितवबंधोमास्पृशांघ्रिंसपत्न्याःकुचविलुलितमालाकुंकुमश्मश्रुभिर्नः वहतुमधुपतिस्तन्मानिनीनांप्रसादं
यदुसदसिविडंब्यंयस्यदूतस्त्वमीदृक् १२

प्रसादयितुंप्रस्थापितोऽयंदूतइतिकल्पयित्वाऽब्रवीत् यद्वा तस्मिन्नप्युद्धवे प्रियप्रस्थापितंदूत
मिति दूतदृष्टिंकृत्वामधुकरापदेशेनउद्धवमेवाब्रवीदित्यर्थः ११ हेमधुप कितवस्यधूर्तस्यबंधो नोऽस्माकंअंघ्रिंमास्पृश मामानमस्कारेणप्रार्थयस्वेत्यर्थः
तत्किमित्यपेक्षायांकृष्णावर्णस्यतस्यश्मश्रूणांलोहितत्वेकारणमुत्प्रेक्षमाणाह सपत्न्याःकुचाभ्यांविलुलितासंमर्दितायाकृष्णस्यवनमालाअतएवतस्याः
कुंकुमंयेषुतैः श्मश्रुभिःउपलक्षितः किंतुतासामेवमानिनीनांप्रसादंमधुपतिर्वहतु किमस्मत्प्रसादनेनतस्य यदुसदसिविडंब्यमुपहासास्पदम्
कुतः यस्यदूतस्त्वमीदृक् १२

ननुकिमित्येवंतमवजानीथ किंवस्तेनापकृतमतआह सकृदिति भवादृक्त्वादृशः दुर्मनाः सुमनसः कुसुमानियथात्यजति तद्वत् अहो बताविज्ञस्य तस्यपादपद्मंश्रीः
कथंसेवते विदितंमयेत्याह अपीति बतेतिखेदे उत्तमश्लोकस्यजल्पैः मिथ्याकथाभिः प्रलोभैः प्रायोऽत्स्तचेताः वयंतु नलक्ष्मीवदविचक्षणाइतिभावः १३ झंकारा
न्बहुधाकुर्वंतमस्मत्प्रसादलाभायकृष्णंगायतीतिमत्वाऽह किमिहेति पुराणंपुरातनंबहुशोऽनुभूतम् विजयसखस्यश्रीकृष्णस्यसांप्रतंयाः सख्यः
तासामग्रतः तत्प्रसंगोगीयताम् इष्टाः कृष्णस्यप्रियाः तेनपूजिताइतिवा तेनालिंगितेनक्षपिताकुचरुक्यासांताः नवेष्टमपेक्षितंदास्यंतीति १४ भ्रोमानर्मै
वंवोचरुत्वा मनुस्मृत्यानंगविक्लवस्त्वाप्रसादयितुमामादिष्टवानित्यतआह दिवीति दिविभुविरसातलेचयाःस्त्रियः स्युस्ताः कानामदुरापानकाश्चन तदित्य
व्ययम् तस्येत्यर्थः कपटेन रुचिरेणहासेनभ्रूविजृंभोयस्यतस्य हेकपटइतिवा किंच यस्यचरणरजः श्रीःसेवते तत्रवयंकाः अपिच यद्यप्येवं तथाऽ
पिकृपणपक्षेकृपणानुकंपिनिपुंस्युत्तमश्लोकशब्दोभवतीति तथाकथनीयंत्वयेतिभावः १५ पादमूलेप्रविशंतंक्षमापयिष्यंतमिवमत्वाऽह शिरसिन्य

सकृदधरसुधांस्वांमोहिनींपाययित्वासुमनसइवसद्यस्तत्यजेऽस्मान्भवादृक् परिचरतिकथंतत्पादपद्मंतुपद्माह्यपिबतहृ
तचेताउत्तमश्लोकजल्पैः १३ किमिहबहुषडंघ्रेगायसित्वंयदूनामधिपतिमगृहाणामग्रतोनःपुराणम् विजयसखसखीनांगी
यतांतत्प्रसंगःक्षपितकुचरुजस्तेकल्पयंतीष्टमिष्टाः १४ दिविभुविचरसायांकाःस्त्रियस्तद्दुरापाःकपटरुचिरहासभ्रूविजृंभस्य
याःस्युः चरणरजउपास्तेयस्यभूतिर्वयंकाअपिचकृपणपक्षेह्युत्तमश्लोकशब्दः १५ विसृजशिरसिपादंवेद्म्यहंचाटुकारैर
नुनयविदुषस्तेऽभ्येत्यदौत्यैर्मुकुंदात् स्वकृतइहविसृष्टापत्यपत्यन्यलोकाव्यसृजदकृतचेताःकिंनुसंधेयमस्मिन् १६ मृगयु
रिवकपींद्रंविव्यधेलुब्धधर्मास्त्रियमकृतविरूपांस्त्रीजितःकामयानाम् बलिमपिबलिमत्त्वाऽवेष्टयद्ध्वांक्षवद्यस्तदलमसितस
ख्यैर्दुस्त्यजस्तत्कथार्थः १७ त्वंपादंविसृज तथाप्यमुंचंतमाह वेद्मीति मुकुंदादभ्येत्य ततः शिक्षितेत्यर्थः दौत्यैर्दूतकर्मभिश्चाटुकारैः प्रियोक्तिरचना
भिः अनुनयविदुषः प्रार्थनाचतुरस्यतेतवसर्वमहंवेद्मि मुकुंदवत्त्वमप्यविश्वसनीयइतिभावः ननुतेनकिमपराद्धंतत्राह स्वकृतइति स्वकृतेकृष्णाकृते तदर्थमेव
विसृष्टा अपत्यपत्यन्यलोकाः अपत्यानिपतयश्चेतीहलोकाअन्यलोकाधर्मसाध्याश्चयाभिस्ताः नः अकृतचेताः असंयतचित्तः योव्यसृजत् अस्मिन्किंनुसंधान
व्यमिति १६ किंच कृष्णस्यपूर्वाणिकर्माण्यनुसंदधानाबिभेम्यहमस्मादित्याह मृगयुरिवेति मृगयुर्लुब्धकइवकपींद्रंवालिनंविव्यधे अविध्यत् लुब्धधर्मा
क्रौर्यवान् अलुब्धधर्मेतिवा लुब्धकोहितन्मांसमत्तुकामोविध्यति अयंतुनतथा अतोवृथाकठिनइत्यर्थः तथास्त्रियंशूर्पणखाम् स्त्रीजितः सीतापरतंत्रः का
मएवयानंप्राप्तिसाधनंयस्यास्तांविरूपांछिन्नकर्णनासिकामकरोत् दाशरथिरूपेण तथाबलिमपि तद्दत्तबलिमत्त्वाभक्षयित्वाध्वांक्षवत्काकवदवेष्टयत्बबंधवामनरू
पेण बलिमत्त्वाऽधोक्षिपत् विष्टपादितिपाठेबलिंपूजांगृहीत्वाविष्टपात्स्वर्गादधोऽक्षिपदित्यर्थः तत्तस्मादसितस्यकृष्णस्यसख्यैरलम् एवंचेत्किमि
ति तन्नित्यंगायथ तत्राह दुस्त्यजस्तुतस्यकथारूपोऽर्थइति १७ ७ ५ ५ ५ ७ ५

अपिच जानीम एवंतत्कथाऽपित्रिवर्गलतामूलोन्मूलिनीति तथाऽपिनत्यक्तुंशक्नुमः किंकुर्मइत्याह यदनुचरितेति यस्यानुचरितंलीलानदेवकर्णपीयूषंतस्यविप्रु
ट्कणिकातस्याः सकृददनंसेवनंतेनविधूतानिरस्ताद्वंद्वधर्मारागादयोयैस्ते अतएवविनष्टा असत्तुल्याः दीनंदुःखितं गृहकुटुंबंविहायदीनाभोगहीनाविहंगा
अपिभिक्षुचर्यांप्राणवृत्तिमात्रंचरंति अतस्त्याज्यः तथाऽपित्यक्तुंनशक्नुमइतिनिंदापरत्वेऽयंतावच्छ्लोकोतोऽर्थः दुस्त्यजत्वेऽपिपारमार्थिकोऽयमर्थः विधूतद्वंद्वधर्माइ
त्यंतः समासःपूर्ववत् ततस्तेचतेऽविनष्टाश्चेतिसमासः इतरेपुनर्द्वंद्वधर्माणोविनष्टाएव सपदितत्क्षणमेवदीनंतुच्छंगृहकुटुंबंविहायदीनाइवाकिंचनाः धीराइ
तिवापाठः बहवोविहंगाहंसाइवसारासारविवेकचतुराः भिक्षुचर्यांपारमहंस्यंचरंति तस्मादेवंपरमपुरुषार्थरूपत्वाद्दुस्त्यजएवतत्कथाऽर्थइति १८ ननुकिमे
वंब्रूषे पूर्वंत्वयैवसाकंरहसिकिमेवंनावोचदित्यतआह वयमिति हेउपमंत्रिन्दूतआस्तामियंवार्त्ता यतःकुलिकस्यमृगयोःरुतंगीतंअज्ञाययाकृतंसत्यमि
तिश्रद्दधानाः कृष्णस्यहरिणस्यवध्वःभार्याहरिण्यः शरैःक्षताः सत्योरुजोददृशुः एवंजिह्मस्यकुटिलस्यतस्यव्याहृत मृतमिवश्रद्दधानाः स्पृहयंत्योवयमसकृ

यदनुचरितलीलाकर्णपीयूषविप्रुट्सकृददनविधूतद्वंद्वधर्माविनष्टाः सपदिगृहकुटुंबंदीनमुत्सृज्यदीनाबहवइवविहंगाभिक्षु
चर्यांचरंति १८ वयमृतमिवजिह्मव्याहृतंश्रद्दधानाः कुलिकरुतमिवाज्ञाःकृष्णवध्वोहरिण्यः ददृशुरसकृदेतत्तन्नखस्पर्श
तीव्रस्मररुजउपमंत्रिन्भण्यतामन्यवार्त्ता १९ प्रियसखपुनरागाःप्रेयसाप्रेषितःकिंवरयकिमनुरुंधेमाननीयोऽसिमेऽग
नयसिकथमिहास्मान्दुस्त्यजद्वंद्वपार्श्वंसततमुरसिसौम्यश्रीर्वधूःसाकमास्ते २० अपिबतमधुपुर्यामार्यपुत्रोऽधुनाऽऽस्तेस्मरति
सपितृगेहान्सौम्यबंधूंश्चगोपान् क्वचिदपिसकथानःकिंकरीणांगृणीतेभुजमगुरुसुगंधंमूर्ध्न्यधास्यत्कदानु २१ श्रीशु
कउवाच अथोद्धवोनिशम्यैवंकृष्णदर्शनलालसाः सांत्वयन्प्रियसंदेशैर्गोपीरिदमभाषत २२ उद्धवउवाच
अहोयूयंस्मपूर्णार्थाभवत्योलोकपूजिताः वासुदेवेभगवतियासामित्यर्पितंमनः २३ दानव्रततपोहोमजपस्वाध्यायसंयमैः श्रेयो
भिर्विविधैश्चान्यैःकृष्णेभक्तिर्हिसाध्यते २४

देतद्ददृशिम किंतत् तस्यनखैःस्पर्शस्तेनतीव्रःस्मरःतेनरुजःपीडाःतस्मादन्यावार्त्ताभण्यतांकथ्यता
मिति १९ परावृत्त्यगत्वापुनरागतंप्रत्याह प्रियसखेति हेप्रियस्यसखेप्रेयसाकृष्णेनपुनःप्रेषितः किंत्वमागतोऽसि अंगहेदूतमेमाननीयः पूज्योऽसि अतोभ
वान् किमनुरुंधे प्रार्थयमिच्छतीत्यर्थः तद्वरयवृणीष्व संमानितंप्रत्याह नयसीति इहसतीःअस्मान्दुस्त्यजंद्वंद्वंमिथुनीभावोयस्यतस्यपार्श्वंसमीपंकथंनयसि ने
ष्यसि तथाह हेसौम्य श्रीर्नामवधूःसाकंसहैवसततमास्ते तत्रापिउरसिवक्षस्येव २० तेनसंमंत्रिनासतीब्रूते अपिबतेति बतहर्षे हेसौम्यगुरुकुलादागत्यआर्यपुत्रःकृष्णः
अधुनाकिंमधुपुर्यांवर्त्तते कदाचिदपिनाऽस्माकंवार्त्ताःकिंब्रूते अगरुवत्सुगंधंभुजंनोमूर्ध्निकदानुधास्यतीति २१ श्रीकृष्णदर्शनोत्सुकगोपीः प्रियस्यसंदेशैः
सांत्वयन्प्रथमंतावदिदमभाषत २२ तदाहषड्भिः अहोइतिस्मनूनंयूयंपूर्णार्थाःकृतार्थाः २३ श्रेयोभिःश्रेयस्साधनैः २४

अनुत्तमा अतिश्रेष्ठा २५ अवृणीत वृतवत्यः २६ सर्वात्मभावः एकांतभक्तिः अधिकृतः प्राप्तः भगवत्प्रेमस्फरवस्फ्रदर्शनेनममैवमहाननुग्रहः कृतइति २७ भर्त्तुः कृष्णास्यरहस्करः रहस्यकार्यकर्त्ता २८ भवतीनांमेमयासहवियोगोनास्ति कुतः सर्वात्मनासर्वस्योपादानकारणेन अतएवसर्वेषुमनआदिकार्येषु अहमनुगत त्वेनस्थितइतिसदृष्टांतमाह यथेति भूतेषुचराचरेषुमहाभूतानि वाय्वग्निः वायुसहितोऽग्निः वायुश्चाग्निश्चेत्यर्थः २९ तथाऽहंचेति मनआदीनिका र्याणिगुणाः कारणंतेषामाश्रयत्वेनानुगतइत्यर्थः ननुकारणत्वेचसर्वानुगतत्वेचकार्यकारणभेदः स्यात् अतआह आत्मन्येवेति ननुनित्यसिद्धस्यकुतः सृ ष्ट्यादिरूपता अतआह भूतेंद्रियगुणात्मना बुद्धींद्रियगुणाश्रयइतिवापाठः तद्रूपेणआश्रयइति ३० ननुनिर्विकारस्यकुतस्तद्रूपतेतितत्राह आत्ममा यानुभावेनेति ३१ नन्वात्मनोभूतादिरूपत्वेतद्दोषप्रसंगः स्यात्तत्राह आत्मेति आत्मातुशुद्धः कुतः अगुणान्वयः नगुणेष्वन्वेतीतितथात्वकुतः व्यतिरिक्तः

भगवत्युत्तमश्लोके भवतीभिरनुत्तमा भक्तिः प्रवर्त्तितादिष्ट्यामुनीनामपिदुर्लभा २५ दिष्ट्यापुत्रान्पतीन्देहान्स्वजनान्भ वनानिच हित्वावृणीतयूयंयत्कृष्णाख्यंपुरुषंपरम् २६ सर्वात्मभावोऽधिकृतोभवतीनामधोक्षजे विरहेणमहाभागामहा न्मेऽनुग्रहः कृतः २७ श्रूयतांप्रियसंदेशोभवतीनांसुखावहः यमादायागतोभद्राअहंभर्त्तूरहस्करः २८ श्रीभगवानुवा च भवतीनांवियोगोमेनहिसर्वात्मनाक्वचित् यथाभूतानिभूतेषुखंवाय्वग्निर्जलंमही २९ तथाऽहंचमनःप्राणभूतें द्रियगुणात्मना आत्मन्येवात्मनात्मानंसृजेहन्म्यनुपालये ३० आत्ममायाऽनुभावेनभूतेंद्रियगुणात्मना ३१ आत्माज्ञानम यःशुद्धोव्यतिरिक्तोऽगुणान्वयः सुषुप्तिस्वप्नजाग्रद्भिर्मायावृत्तिभिरीयते ३२ येनेंद्रियार्थान्ध्यायेतमृषास्वप्नवदुत्थितः तन्नि रुंध्यादिंद्रियाणिविनिद्रः प्रत्यपद्यत ३३ एतदंतःसमाम्नायोयोगःसांख्यंमनीषिणाम् त्यागस्तपोदमःसत्यंसमुद्रांताइवापगाः ३४ यत्त्वहंभवतीनांवैदूरेवर्त्तेप्रियोदृशाम् मनसःसन्निकर्षार्थंमदनुध्यानकाम्यया ३५ यथादूरचरेप्रेष्ठेमनआविश्यव र्त्तते स्त्रीणांचनतथाचेतःसन्निकृष्टेऽक्षिगोचरे ३६ तदपि कुतः ज्ञानमयः ज्ञानस्वरूपः नन्वहंप्रत्ययेस्वसंवेद्यमेवात्मनोनानावस्थावत्वमिति कु तः शुद्धतेति तत्राह सुषुप्तीति मायाकार्यमनोवृत्तिभिर्विश्वतैजसप्राज्ञरूपेणप्रतीयते नस्वतइत्यर्थः ३२ कुतः मनोनिरोधेतदभावादितिव्यतिरेकंदर्शयितुंमनोनिरो धंविधत्ते येनेति उत्थितः पुमान्यथामिथ्याभूतमेवस्वप्नंध्यायति एवंबाधितानपिइंद्रियार्थान् शब्दादीन् येनमनसाध्यायेत चिंतयेत् ध्यायंश्चयेनेंद्रियाणिप्रत्यपद्यतप्रापत् तन्मनः विनिद्रः अनलसः सन्निरुंध्यात्नियच्छेदिति ३३ तावतावकृतार्थाभवतीत्याह एतदंतइति एषमनोनिरोधः अंतः समाप्तिःफलंयस्यसः समाम्नायोवेदः सतत्रपर्य वस्यतीत्यर्थः योगोऽष्टांगः सांख्यमात्मानात्मविवेकः त्यागः संन्यासः तपःस्वधर्मः दमइंद्रियदमनम् मार्गभेदेऽप्येकत्रपर्यवसानेदृष्टांतः समुद्रांताआपगानद्यइति ३४ ननुकिमन्यानिवास्मानात्मविद्ययामलोभयसि वयंतुसर्वसुंदरसकलगुणगणालंकृतेनत्वयाविरहंनैवसहामइतिचेदत आह यत्त्वहमिति दृशांदूरेयद्वर्त्ते त न्मदनुध्यानार्थंतच्चध्यानंमनसः सन्निकर्षार्थमिति ३५ एतदुपपादयतिद्वयेण यथादूरचरइति ३६ ७ ७ ७

३७ उपैष्यथेति माधुर्यमात्रमितिचेदतआह याइति हेकल्याण्यः स्वभर्तृभिः प्रतिबद्धायावनेक्रीडतामयासह अलब्धक्रीडास्ताः तदेवमामामापुः प्रापुः ३८
तस्यसंदेशेन आगतास्मृतिर्यासांताः प्रथमार्थेद्वितीया ३९ यदूनामहितः शत्रुः अघकृत् दुःखदः दिष्ट्यानंदे आप्तैः प्राप्तैः हितैर्वासह ४० अन्याऊचुः कच्चिदि
ति नोस्माकंकरणीयांप्रीतिंकच्चित्पुरयोषितांकरोति स्निग्धंवत्सव्रीडहासेनोदारमीक्षणंतेनार्चितः ताभिरस्माभिर्वा ४१ अन्याऊचुः कथमिति तासांवा
क्यैर्विभ्रमैश्चानुपूजितः ४२ पुनरन्याऊचुः किमनयाचिंतयाऽस्मान्कचित् प्रस्तुतेप्रस्तावेस्मरतिकिम् ग्राम्याअविदग्धाः ४३ अन्याऊचुः ताः किमिति
कुमुदैः कुंदैः शशांकेनचरम्येवृंदावनेक्वणंतिचरणनूपुराणियस्यांतस्यांरासगोष्ठ्यामस्माभिः प्रियाभिरीडितामनोज्ञाः कथायस्यसः तदायासुनिशासुरेमेताः

मय्यावेश्यमनः कृत्स्नंविमुक्ताशेषवृत्तियत् अनुस्मरंत्योमांनित्यमचिरान्मामुपैष्यथ ३७ यामयाक्रीडताराज्यांवनेऽस्मिन्व्रज
जआस्थिताः अलब्धरासाः कल्याण्योमापुर्मद्वीर्यचिंतया ३८ श्रीशुकउवाच एवंप्रियतमादिष्टमाकर्ण्यव्रजयोषि
त ताऊचुरुद्धवंप्रीतास्तत्संदेशागतस्मृतीः ३९ गोप्यऊचुः दिष्ट्याऽहितोहतः कंसोयदूनांसानुगोऽघकृत् दिष्ट्याप्तै
र्लब्धसर्वार्थैः कुशल्यास्तेऽच्युतोऽधुना ४० कच्चिद्गदाग्रजः सौम्यकरोतिपुरयोषिताम् प्रीतिंनः स्निग्धसव्रीडहासोदारेक्षणार्चि
तः ४१ कथंरतिविशेषज्ञः प्रियश्चवरयोषिताम् नानुबध्येततद्वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुपूजितः ४२ अपिस्मरतिनः साधोगोविंदः प्र
स्तुतेक्वचित् गोष्ठीमध्येपुरस्त्रीणांग्राम्याः स्वैरकथान्तरे ४३ ताः किंनिशाः स्मरतियासुतदाप्रियाभिर्वृंदावनेकुमुदकुंदशशांकर
म्ये रेमेक्वणच्चरणनूपुररासगोष्ठ्यामस्माभिरीडितमनोज्ञकथः कदाचित् ४४ अप्येष्यतीहदाशार्हस्तप्ताः स्वकृतयाशुचा संजी
वयन्नुनोगात्रैर्यथेंद्रोवनमंबुदैः ४५ कस्मात्कृष्णइहायातिप्राप्तराज्योहताहितः नरेंद्रकन्याउद्वाह्यप्रीतः सर्वसुहृद्वृतः ४६ कि
मस्माभिर्वनौकोभिरन्याभिर्वामहात्मनः श्रीपतेराप्तकामस्यक्रियेतार्थः कृतात्मनः ४७ परंसौख्यंहिनैराश्यंस्वैरिण्यप्याहपिं
गला तज्जानतीनांनः कृष्णेतथाप्याशादुरत्यया ४८ कउत्सहेतसंत्यक्तुमुत्तमश्लोकसंविदम् अनिच्छतोऽपियस्यश्रीरंगान्न
च्यवतेक्वचित् ४९ सरिच्छैलवनोद्देशागावोवेणुरवाइमे संकर्षणसहायेनकृष्णेनाचरिताः प्रभो ५०

कदाचित्किंनुस्मरतिवानवेति ४४ स्वनि
मित्तेनशोकेनतप्ताः नः अस्मान् गात्रैः करस्पर्शादिभिः संजीवयन् किंनुइहैष्यतीति ४५ अन्याऊचुः कस्मादिति अनन्यगतित्वेन पूर्वमत्रावसत् संप्रतिमहदैश्वर्यप्राप्तः
कस्मादिहागमिष्यतीति ४६ अन्यास्तुपरमार्थमूचुः किमस्माभिरिति वनचरीभिरस्माभिरन्याभिर्वाराजकन्याभिर्महात्मनोधीरस्य किंच श्रीपतेः तदपिआस्तांस्वतएवाप्त
कामस्यातएवकृतात्मनः पूर्णस्यकिंकोऽप्यर्थः क्रियेतनकश्चिदिति ४७ यतोघटमानायाकृष्णस्यसंगतिः सैवास्मान्व्याकुलयति अतोनैराश्यमेवपरमंसुखंतच्चातिदुष्कर
मित्याहुः परंसौख्यमिति स्वैरिणीकामचारिणी ४८ संविदंमैत्रीवार्त्ताम् ४९ किंचतद्विस्मृतौनतावत् दुःखमस्तिसाऽपिनास्माकंभवतीत्याहुः सरिच्छैलेतित्रिभिः आ
चरिताः सेविताः ५०

५१ हेउद्धव कथंविस्मरामेति ५२ ५३ श्रीकृष्णमधोक्षजंज्ञात्वातंचस्वात्मानंज्ञात्वा ५४ विनुदन् अपनयन् ५५ ५६ सरिद्वनगिरि
दर्यादिषुप्रत्येकंश्रीकृष्णलीलासंप्रश्नादिभिःसंस्मारयन् रेमे ५७ कृष्णावेशेनात्मनोमनसोविक्लवंवैक्लव्यम् ताः गोपीर्नमस्यन् नमस्करिष्यन् ५८ उत्त
मस्यात्मनोगोपस्त्रीनमस्कृतिरन्याय्यानभवतीतिदर्शयितुंतासांमहत्वंपंचभिर्जगौ उवाचएताइति एताःपरंकेवलंतनुभृतःसफलजन्मानःरूढभावाःपरम
प्रेमवत्यः यदितियंरूढंभावंभवभियोमुमुक्षवोमुनयोमुक्ताअपिवांच्छंति वयंचभक्ताअपिअतोऽनंतस्यकथासुरसोरागोयस्यतस्यब्रह्मजन्मभिर्विप्रसं

पुनःपुनःस्मारयंतिनंदगोपसुतंबत श्रीनिकेतैस्तत्पदकैर्विस्मर्तुंनैवशक्नुमः ५१ गत्याललितयोदारहासलीलावलोकनैः
माध्व्यागिराहृतधियःकथंतंविस्मरामहे ५२ हेनाथहेरमानाथव्रजनाथार्त्तिनाशन मग्नमुद्धरगोविंद गोकुलंवृजिनार्णवे
५३ श्रीशुकउवाच ततस्ताःकृष्णसंदेशैर्व्यपेतविरहज्वराः उद्धवंपूजयांचक्रुर्ज्ञात्वात्मानमधोक्षजम्
५४ उवासकतिचिन्मासान्गोपीनांविनुदन्शुचः कृष्णलीलाकथागायन्रमयामासगोकुलम् ५५ यावंत्यहानिनंदस्यव्र
जेऽवात्सीत्सउद्धवः व्रजौकसांक्षणप्रायाण्यासन्कृष्णस्यवार्त्तया ५६ सरिद्वनगिरिद्रोणीर्वीक्षन्कुसुमितान्द्रुमान् कृष्णं
संस्मारयन्रेमेहरिदासोव्रजौकसाम् ५७ दृष्ट्वैवमादिगोपीनांकृष्णावेशात्मविक्लवम् उद्धवःपरमप्रीतस्तानमस्यन्निदंज
गौ ५८ एताःपरंतनुभृतोभुविगोपवध्वोगोविंदएवनिखिलात्मनिरूढभावाः वांच्छंतियद्भवभियोमुनयोवयंचकिंब्रह्म
जन्मभिरनंतकथारसस्य ५९ क्वेमाःस्त्रियोवनचरीर्व्यभिचारदुष्टाः कृष्णेक्वचैषपरमात्मनिरूढभावः नन्वीश्वरोऽनुभजतोऽ
विदुषोऽपिसाक्षाच्छ्रेयस्तनोत्यगदराजइवोपयुक्तः ६० नायंश्रियोऽगउनितांतरतेःप्रसादःस्वर्योषितांनलिनगंधरुचांकुतोऽ
न्याः रासोत्सवेऽस्यभुजदंडगृहीतकंठलब्धाशिषांयउदगाद्व्रजवल्लवीनाम् ६१

बंधिभिःशौक्लसावित्रयाज्ञिकैस्त्रिभिः किंकोऽतिशयःयत्रतत्रजातःसएवसर्वोत्तमइत्यर्थः यद्वा अनंतकथासुरसोयस्यतस्यब्रह्मजन्मभिश्चतुर्मुखजन्म
भिरपिकिमित्यर्थः ५९ किंच ईश्वरप्रसादोमहत्वेकारणंतस्यचनजातिराचारोज्ञानंवाकारणंकिंतुकेवलंभजनमेवेत्याह क्वेमाइति साक्षाद्भजतःपुंसोननु
अहोउपयुक्तःसेवितःअगदराजःअमृतंयथेति ६० अत्यंतापूर्वश्चायंगोपीषुभगवतःप्रसादइत्याह नायमिति अंगेवक्षसिउअहोनितांतरतेःएकांतरतिमत्याः
श्रियोऽपिनायंप्रसादोऽनुग्रहोस्ति नलिनस्येवगंधोरुक्कांतिश्चयासांतासांस्वर्गगनानामप्सरसामपिनास्ति अन्याःपुनर्दूरतोनिरस्ताःरासोत्सवेकृष्णभुजदंडाभ्यां
गृहीतआलिंगितःकंठस्तेनलब्धाआशिषोयाभिस्तासांगोपीनांयउदगात् आविर्बभूव ६१ ५ ७ ७ ७

किंच आस्तांतावद्गोपीनांभाग्यंममत्वेतावत्प्रार्थ्यमित्याह आसामिति गोपीनांचरणरेणुभाजांगुल्मादीनांमध्येयत्किमप्यहंस्यामित्याशंसा कथंभूता नानांयाइत्यादि आर्याणांमार्गंधर्मंचहित्वा ६२ पुनस्तासामेवविशिनष्टि यावाइति योगेश्वरैरप्यात्मन्येवाचिंतंस्तनेषुन्यस्तंपरिरभ्यतापंजहुरिति ६३ एवंमहत्वंप्रतिपाद्यानमस्करोति वंदइति ६४ अनुज्ञाप्यअनुज्ञायाचित्वाआमंत्र्यपृष्ट्वा ६५ ६६ नःअस्माकंमनसोवृत्तयःकृष्णपादांबुजाश्रयाःस्युः अभिधायिनीः अभिधायिन्यः ६७ ६८ ६९ कृष्णादिभ्योभक्त्युद्रेकमाह उपायनानिचादादिति ७० इतिदशमस्कंधेटीका

आसामहोचरणरेणुजुषामहंस्यांवृंदावनेकिमपिगुल्मलतौषधीनाम् यादुस्त्यजंस्वजनमार्यपथंचहित्वाभेजुर्मुकुंदपदवींश्रुतिभिर्विमृग्याम् ६२ यावैश्रियाऽर्चितमजादिभिराप्तकामैर्योगेश्वरैरपियदात्मनिरासगोष्ठ्याम् कृष्णस्यतद्भगवतश्चरणारविंदंन्यस्तंस्तनेषुविजहुःपरिरभ्यतापम् ६३ वंदेनंदव्रजस्त्रीणांपादरेणुमभीक्ष्णशः यासांहरिकथोद्गीतंपुनातिभुवनत्रयम् ६४ श्रीशुकउवाच अथगोपीरनुज्ञाप्ययशोदांनंदमेवच गोपानामंत्र्यदाशार्होयास्यन्नारुरुहेरथम् ६५ तन्निर्गतंसमासाद्यनानोपायनपाणयः नंदादयोऽनुरागेणप्रावोचन्नश्रुलोचनाः ६६ मनसोवृत्तयोनःस्युःकृष्णपादांबुजाश्रयाः वाचोऽभिधायिनीर्नाम्नांकायस्तत्प्रह्वणादिषु ६७ कर्मभिर्भ्राम्यमाणानांयत्रक्वापीश्वरेच्छया मंगलाचरितैर्दानैरतिर्नःकृष्णईश्वरे ६८ एवंसभाजितोगोपैःकृष्णभक्त्यानराधिप उद्धवःपुनरागच्छन्मथुरांकृष्णपालिताम् ६९ कृष्णायप्रणिपत्याहभक्त्युद्रेकंव्रजौकसाम् वसुदेवायरामायराज्ञेचोपायनान्यदात् ७० इतिश्रीभाग॰महा॰दश॰उद्धवप्रतियानेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ४७ श्रीशुकउवाच अथविज्ञायभगवान्सर्वात्मासर्वदर्शनः सैरंध्र्याःकामतप्तायाःप्रियमिच्छन्गृहंययौ १ महार्हेोपस्करैराढ्यंकामोपायोपबृंहितम् मुक्तादामपताकाभिर्वितानशयनादिभिः धूपैःसुरभिभिर्दीपैःस्रग्गंधैरपिमंडितम् २ गृहंतमायांतमवेक्ष्यसासनात्सद्यःसमुत्थायहिजानसंभ्रमा यथोपसंगम्यसखीभिरच्युतंसभाजयामाससदासनादिभिः ३ तथोद्धवःसाधुतयाऽभिपूजितोन्यषीदद्दुर्व्यामभिमृश्यचासनम् कृष्णोऽपितूर्णंशयनंमहाधनंविवेशलोकाचरितान्यनुव्रतः ४ सामज्जनालेपदुकूलभूषणस्रग्गंधतांबूलसुधासवादिभिः प्रसाधितात्मोपससाररमाधवंसव्रीडलीलोत्स्मितविभ्रमेक्षितैः ५

यांसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ४७ अष्टचत्वारिंशकेऽथकृष्णःकुब्जामरीरमत् अक्रूरस्यगृहंगत्वातंगजाह्वयमादिशत् १ सैरंध्रीकाममापूर्यपूरयित्वामनोरथान् अक्रूरस्यततःकृष्णस्तेनपार्थानसांत्वयत् २ १ महार्हैरनर्घ्यैरुपस्करैर्गृहोपस्करणैरन्वितम् कामोपायैस्तदुद्दीपकैःस्मरतंबधादिलेख्यैरुपबृंहितम् २ यथायथोचितम् ३ ४ प्रसाधितोयोग्यतामापादितआत्मादेहोययासा सव्रीडंयल्लीलयाउद्गतंस्मितंतन्नयेषुविभ्रमेषुतद्युक्तैरीक्षितैरुपलक्षिता ५

अनुलेपार्पणादन्यत्तस्याः पुण्यंनास्तीतिदर्शयितुंपुण्यलेशयाइत्युक्तंनतुपुण्यस्याल्पत्वविवक्षया ६ कुचादीनांरुजोमृजंतीतिजिघ्रंतीवचरणम् ७ काममेव
प्राकृतदृष्ट्याअयाचत नचगोप्यइवसातन्निष्ठेतिदुर्भगेत्युक्तम् कृतार्थत्वेतुतस्यानसंदेहः ८ ९ कामएववरस्तंदत्वामानयित्वाचालंकाराद्दिदानैः १०
मनोग्राह्यंविषयसुखम् असत्वात् तुच्छत्वात् ११ किंचिच्चिकीर्षयन् हास्तिनपुरप्रस्थापनंकारयितुमिच्छन्नित्यर्थः अक्रूरप्रियकाम्ययाच १२ आराद्दूरा
देव १३ १४ आअपइतिच्छेदः अपआसर्वतोधारयन्नित्यन्वयः १५ १६ वांयुवयोरिदंकुलमुद्धृतंसमेधितंच १७ वामिदंकुलमित्यादिव्यवहा
रदृष्ट्योक्तम् परमार्थमाह युवामिति जगन्मयौयुवांकुतः जगद्धेतूतदपिकुतः प्रधानपुरुषौतदात्मकौ अतोभवद्भ्यांविनापरंकारणमपरंकार्यंचनास्ती

आहूयकांतांनवसंगमह्रियाविशंकितांकंकणभूषितेकरे प्रगृह्यशय्यामधिवेश्यरामयारेमेऽनुलेपार्पणपुण्यलेशया ६ साऽनंग
तप्तकुचयोरुरसस्तथाऽक्ष्णोर्जिघ्रंत्यनंतचरणेनरुजोमृजंती दोर्भ्यांस्तनांतरगतंपरिरभ्यकांतमानंदमूर्त्तिमजहादतिदीर्घतापम्
७ सैवंकैवल्यनाथंतंप्राप्यदुष्प्रापमीश्वरम् अंतरागार्पणेनाहोदुर्भगेदमयाचत ८ आहोष्यतामिहप्रेष्ठदिनानिकतिचिन्म
या रमस्वनोत्सहेत्यक्तुंसंगंतेऽम्बुरुहेक्षण ९ तस्यैकामवरंदत्वामानयित्वाचमानदः सहोद्धवेनसर्वेशःस्वधामागमदर्चितः
१० दुराराध्यंसमाराध्यविष्णुंसर्वेश्वरेश्वरम् योवृणीतेमनोग्राह्यमसत्वात्कुमनीष्यसौ ११ अक्रूरभवनंकृष्णःसहरामोद्धवः
प्रभुः किंचिच्चिकीर्षयन्प्रागादक्रूरप्रियकाम्यया १२ सतान्नरवरश्रेष्ठानाराद्वीक्ष्यस्वबांधवान् प्रत्युत्थायप्रमुदितःपरिष्वज्याभि
नंद्यच १३ ननामकृष्णंरामंचसतैरप्यभिवादितः पूजयामासविधिवत्कृतासनपरिग्रहान् १४ पादावनेजनीरापोधारय
ञ्छिरसानृप अर्हणेनांबरैर्दिव्यैर्गंधस्रग्भूषणोत्तमैः १५ अर्चित्वाशिरसानम्यपादावंकगतौमृजन् प्रश्रयावनतोऽक्रूरःकृ
ष्णरामावभाषत १६ दिष्ट्यापापोहतःकंसःसानुगोवामिदंकुलम् भवद्भ्यामुद्धृतंकृच्छ्राद्दुरंताच्चसमेधितम् १७ युवांप्रधान
पुरुषौजगद्धेतूजगन्मयौ भवद्भ्यांनविनाकिंचित्परमस्तिनचापरम् १८ आत्मसृष्टमिदंविश्वमन्वाविश्यस्वशक्तिभिः ईय
तेबहुधाब्रह्मन्श्रुतप्रत्यक्षगोचरम् १९ यथाहिभूतेषुचराचरेषुमह्यादयोयोनिषुभांतिनाना एवंभवान्केवलआत्मयोनिष्वा
त्मात्मतंत्रोबहुधाविभाति २०

ति १८ ननुप्रत्यक्षादिसिद्धंकथंनास्तीत्युच्यते अतआह आत्मसृष्टमिति हेब्रह्मन्परमेश्वर ब्रह्मेतिवापाठः रजआ
दिस्वशक्तिभिः आत्मनैवसृष्टमिदंविश्वमन्वाविश्यकारणत्वादननुप्रविष्टोऽप्यनुप्रविश्येवस्थितः श्रुतप्रत्यक्षगोचरंयथाभवतितथाबहुधाभवानेवप्रतीयते १९
एकस्यैवबहुधाप्रतीतिंसदृष्टांतमाह यथाहीति योनिषुस्वस्यैवरूपांतरेणाभिव्यक्तिस्थानेषुचराचरेषुयथामह्यादयोमहाभूतानिकारणान्येवनानाभांतिआत्मयोनिषु
स्वकारणेषुभूतभौतिकेषुजीवोऽपिनरमृगादिशरीरेषुबालयुवाद्यवस्थासुचनतथातथाप्रतीयतइतितद्व्यवच्छेदार्थमात्मतंत्रग्रहणम् २०

ननुसृष्ट्यादिकर्तृत्वेनचममकिंजीववबंधउक्तःनहिनहीत्याह सृजसीति तद्गुणकर्मभिर्वातैर्गुणैःकर्मभिर्वेत्यर्थः यतः क्वचकदाचिदपिबंधहेतुरविद्यात्वयिनै
वास्ति कुतइत्यतआह ज्ञानात्मनइति मायायाआश्रयानावरकत्वादितिभावः २१ किंच आस्तांतावद्बंधशंकायतोऽविद्योपाधेर्जीवात्मनोऽपिनवस्तुतोबंधो
स्तीत्याह देहाद्युपाधेरिति भवोजन्मतन्मूलाभिदाचसाक्षात्स्वरूपतोनस्यादिति ननुममबंधाभावंवदतात्वयाकिंमोक्षोऽंगीक्रियते ओमितिचेन्नहि
बंधाभावेमोक्षासंभवादापन्नोबंधोऽपीत्याशंक्याह अतइति यतोनाविद्या अतोनबंधोमोक्षश्च एवमुभौनस्यातामित्यर्थः ननु उलूखलेमांबद्धश्रुतवान्
यमुनाह्रदेमुक्तंदृष्टवानसि अतःकथमुभयंनास्त्यतआह निकामइतिस्वाभिप्रायानुरूपस्त्वयिनोऽस्माकमविवेकएवपरमेवंभूतइति यद्वानोऽविवेकएवत

सृजस्यथोलुंपसिपासिविश्वंरजस्तमःसत्त्वगुणैःस्वशक्तिभिः नबद्ध्यसेतद्गुणकर्मभिर्वाज्ञानात्मनस्तेक्वचबंधहेतुः २१ देहा
द्युपाधेरनिरूपितत्वाद्भवोनसाक्षान्नभिदात्मनःस्यात् अतोनबंधस्तवनैवमोक्षःस्यातांनिकामस्त्वयिनोऽविवेकः २२ त्वयोदि
तोऽयंजगतोहिताययदायदावेदपथःपुराणः बाध्येतपाखंडपथैरसद्भिस्तदाभवान्सत्त्वगुणंबिभर्त्ति २३ सत्वंप्रभोऽद्यवसुदे
वगृहेऽवतीर्णःस्वांशेनभारमपनेतुमिहासिभूमेः अक्षौहिणीशतवधेनसुरेतरांशराज्ञाममुष्यचकुलस्ययशोवितन्वन् २४
अद्येशनोवसतयःखलुभूरिभागायःसर्वदेवपितृभूतनृदेवमूर्त्तिः यत्पादशौचसलिलंत्रिजगत्पुनातिसत्वंजगद्गुरुरधोक्षजयाः
प्रविष्टः २५ कःपंडितस्त्वदपरंशरणंसमीयाद्भक्तप्रियादृतगिरःसुहृदःकृतज्ञात् सर्वान्ददातिसुहृदोभजतोऽभिकामाना
त्मानमप्युपचयापचयौनयस्य २६ दिष्ट्याजनार्दनभवानिहनःप्रतीतोयोगेश्वरैरपिदुरापगतिःसुरेशैः छिंध्याशुनःसुतक
लत्रधनाप्तगेहदेहादिमोहरशनांभवदीयमायाम् २७ इत्यर्चितःसंस्तुतश्चभक्तेनभगवान्हरिः अक्रूरंसस्मितंप्राहगीर्भिःसंमो
हयन्निव २८

वोभौस्यातामिति २२ ननुतर्हिममावतारास्तच्चरित्राणिचशुक्तिरजतवदविद्याकल्पितान्येवकिम् नहिनहिइयंतुतवलीलेत्याह त्वयेनत्व
योदितइति २३ सुरेतरांशायेराजानस्तेषामक्षौहिणीशतानांवधेनभूमेर्भारमपनेतुंस्वांशेनरामेणसहाऽवतीर्णोऽसि २४ अतएवंभूतस्यतवागमनेनकृतार्थोऽ
स्मीत्याहत्रयेण अद्येति हेईश अद्यनोवसतयोगृहास्तपोवनादपिबहुपुण्याःकुतःयावसतीस्त्वंसाक्षात्प्रविष्टः कथंभूतः यस्यतवपादसलिलमेवगंगात्रिजग
त्पुनाति यश्चत्वंपंचयज्ञदेवतामूर्तिःसत्वंजगद्गुरुरिति २५ स्वमनोरथःपरिपूरितइतितुष्यन्नाह कःपंडितइति कृतगिरःसत्यवाचःत्वत्तोपरंशरणंकःसमी
यात्गच्छेत् यतोभवान्भजतःसर्वान्अभितःकामांश्चददाति आत्मानमपीति २६ नोविवेकिनांतत्रापीदृग्गृहएव २७ २८ ७ ७

योयुष्माकं प्रजाः पुत्राहि वयमिति २९ ननुनृभिर्देवाः सेव्याइतिप्रसिद्धंतत्राह देवाइति स्वार्थाः स्वकार्यसाधनपराः साधवस्तु केवलंपरानुग्रहपराः परमार्थ
तस्तु साधवएवदेवा इतितएवसेव्याइत्यर्थः ३० तर्हिमृच्छिलादिमयाः किंदेवादयोनैवेत्यतआह नहीति अम्मयानितीर्थानिमृन्मयाः शिलामयाश्चदेवा
नभवंतीतिन अपितुभवंत्येव तथाऽपिसाधूनांतेषांचमहदंतरमित्याह तेपुनंतीति ३१ किंचिच्चिकीर्षयन् प्रागादितियदुक्तंतत्कार्यमादिशति सइति
नःसुहृदांमध्येभवान्श्रेष्ठः अतःपांडवानांश्रेयश्चिकीर्षयागजाह्वयंगच्छस्वगच्छेति यद्वा स्वेतिपृथक्पदं हेस्वआत्मीयेत्यर्थः ३२ राज्ञाधृतराष्ट्रेण व

श्रीभगवानुवाच त्वंनोगुरुः पितृव्यश्चश्लाघ्योबंधुश्चनित्यदा वयंतुरक्ष्याः पोष्याश्चअनुकंप्याः प्रजाहिवः २९ भवद्वि
धामहाभागानिषेव्याअर्हसत्तमाः श्रेयस्कामैर्नृभिर्नित्यंदेवाः स्वार्थानसाधवः ३० नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः
तेपुनंत्युरुकालेनदर्शनादेवसाधवः ३१ सभवान्सुहृदांवैनः श्रेयान्श्रेयश्चिकीर्षया जिज्ञासार्थंपांडवानांगच्छस्वत्वंगजाह्वय
म् ३२ पितर्युपरतेबालाः सहमात्रासुदुःखिताः आनीताः स्वपुरराज्ञावसतइतिशुश्रुम ३३ तेषुराजांऽबिकापुत्रोभ्रातृपुत्रेषुदीन
धीः समोनवर्त्ततेनूनंदुष्पुत्रवशगोंऽधदृक् ३४ गच्छजानीहितद्वृत्तमधुनासाध्वसाधुवा विज्ञायतद्विधास्यामोयथाशंसुहृदां
भवेत् ३५ इत्यक्रूरंसमादिश्यभगवान्हरिरीश्वरः संकर्षणोद्धवाभ्यांवैततः स्वभवनंययौ ३६ इतिश्रीभागवतेमहापुरा
णेदशमस्कंधेऽष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ४८ श्रीशुकउवाच सगत्वाहास्तिनपुरंपौरवेंद्रयशोंऽकितम् ददर्शतत्रांबि
केयंसभीष्मंविदुरंपृथाम् १ सहपुत्रंचबाल्हीकंभारद्वाजंसगौतमम् कर्णंसुयोधनंद्रौणिंपांडवान्सुहृदोऽपरान् २ यथावदु
पसंगम्यबंधुभिर्गांदिनीसुतः संपृष्टस्तैः सुहृद्वार्तांस्वयंचापृच्छदव्ययम् ३ उवासकतिचिन्मासान्राज्ञोवृत्तविवित्सया
दुष्प्रजस्याल्पसारस्यखलच्छंदानुवर्तिनः ४ तेजओजोबलंवीर्यंप्रश्रयादींश्चसद्गुणान् प्रजानुरागंपार्थेषुनसहद्भिश्चिकीर्षितम् ५
कृतंचधार्त्तराष्ट्रैर्यद्गरदानाद्यपेशलम् आचख्यौसर्वमेवास्मैपृथाविदुरएवच ६

सैतेनिवसंति शुश्रुमश्रुतवंतोवयम् दुष्टायेसुपुत्रादुर्योधनादय
स्तद्दृशेनगच्छतीतितथा यतः अंधदृक् अंधनेत्रः धृतराष्ट्रः ३४ ३५ ३६ इतिदशमेटीकायामष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ४८ ऊनपंचाशत्तमेतुगत्वाऽक्रूरोग
जाह्वयम् राज्ञः स्वभ्रातृपुत्रेषुबुध्वावैषम्यमागमत् १ पौरवेंद्राणांयशोभिस्तत्कृतदेवब्राह्मणायतनादिभिरंकितम् १ बाल्हीकपुत्रः सोमदत्तः भारद्वाजोद्रो
णः गौतमः कृपः २ अव्ययंकुशलम् ३ दुष्प्रजस्यअसत्पुत्रस्य अल्पसारस्यमंदधृतेः खलानांकर्णादीनांछंदमिच्छामनुवर्त्तितुंशीलमस्येतितथातस्य ४ तेजः
प्रभावः ओजः शास्त्रादिनैपुण्यम् वीर्यंशौर्यम् नसहद्भिः असहमानैश्चिकीर्षितमितउपरिकर्त्तुमिष्टम् ५ गरस्यविषस्यदानादिअपेशलमन्याय्यंतेजओजइत्यादिसर्वं
कथयामास ६

अपि किं जामयः कुलस्त्रियः ८ पैतृष्वस्रेयान्मत्पुत्रा
तत्कथनात्पूर्वतरं पृथायाः वृत्तमाह पृथात्विति अश्रूणां कलाः लेशाः ययोस्ते ईक्षणे यस्याः सा ७ अपि किं जामयः कुलस्त्रियः ८ पैतृष्वस्रेयान्मत्पुत्रा
न् ९ सांत्वयिष्यति किम् १० हे महायोगिन् महान् योग उपायो मात्मरव्योऽस्यास्तीति हे विश्वात्मन् सर्वांतर्यामिन् हे विश्वभावन विश्वपालक प्रपन्नां शरणा
गताम् अवसीदतीं क्लिश्यंतीम् ११ आपवर्गिकात् मोक्षप्रदात् १२ शुद्धाय धर्मात्मने ब्रह्मणे अपरिच्छिन्नाय परमात्मने जीवसखाय योगेश्वराय अणि
मादियुक्ताय योगाय ज्ञानात्मने १३ प्रपितामहः पांडुस्तस्य भार्या रुरोद १४ पृथया सह समं दुःखं सुखं च यस्य सः तस्याः पुत्राणामुत्पत्तिहेतुभिर्जनकैर्धर्मा

पृथा तु भ्रातरं प्राप्तमक्रूरमुपसृत्य तम् उवाच जन्मनिलयं स्मरंत्यश्रुकलेक्षणा ७ अपि स्मरंति नः सौम्य पितरौ भ्रातरश्च मे भगि
न्यो भ्रातृपुत्राश्च जामयः सख्य एव च ८ भ्रात्रेयो भगवान् कृष्णः शरण्यो भक्तवत्सलः पैतृष्वस्रेयान् स्मरति रामश्चांबुरुहेक्षणः ९
सपत्नमध्ये शोचंतीं वृकाणां हरिणीमिव सांत्वयिष्यति मां वाक्यैः पितृहीनांश्च बालकान् १० कृष्ण कृष्ण महायोगिन् विश्वात्मन् वि
श्वभावन प्रपन्नां पाहि गोविंद शिशुभिश्चावसीदतीम् ११ नान्यत्तव पदांभोजात्पश्यामि शरणं नृणाम् बिभ्यतां मृत्युसंसारादी
श्वरस्यापवर्गिकात् १२ नमः कृष्णाय शुद्धाय ब्रह्मणे परमात्मने योगेश्वराय योगाय त्वामहं शरणं गता १३ श्रीशुक उवाच
इत्यनुस्मृत्य स्वजनं कृष्णं च जगदीश्वरम् प्रारुदत् दुःखिता राजन् भवतां प्रपितामही १४ समदुःखसुखोऽक्रूरो विदुरश्च महाय
शाः सांत्वयामासतुः कुंतीं तत्पुत्रोत्पत्तिहेतुभिः १५ यास्यन् राजानमभ्येत्य विषमं पुत्रलालसम् अवदत्सुहृदां मध्ये बंधुभिः
सौहृदोदितम् १६ अक्रूर उवाच भो भो वैचित्रवीर्य त्वं कुरूणां कीर्तिवर्धन भ्रातर्युपरते पांडावधुनासनमास्थितः
१७ धर्मेण पालयन्नुर्वीं प्रजाः शीलेन रंजयन् वर्तमानः समः स्वेषु श्रेयः कीर्तिमवाप्स्यसि १८ अन्यथा त्वाचरंल्लोके गर्हितो यास्य
से तमः तस्मात्समत्वे वर्तस्व पांडवेष्वात्मजेषु च १९ नेह चात्यंतसंवासः कर्हिचित्केनचित्सह राजन् स्वेनापि देहेन किमु जा
यात्मजादिभिः २० एकः प्रसूयते जंतुरेक एव प्रलीयते एकोऽनुभुंक्ते सुकृतमेक एव च दुष्कृतम् २१

निलेंद्रादिभिस्तत्कथनैरित्यर्थः १५
बंधुभिः रामकृष्णादिभिः सौहृदेन उदितमुक्तं यत् तद्वददिति १६ भ्रातर्युपरत इति पांडोः पुत्रेषु सत्सु राजासनं त्वमास्थित इति कटाक्षः १७ भवतु तथा
प्ये वं वर्तमानः श्रेयो वाप्स्यसीत्याह धर्मेणेति १८ तमो निरकमिह च महद्दुःखमिति भावः १९ नन्वात्मजानात्मजादिषु कथं समत्वं स्यात्तत्राह नेह चेति
अत्यंतं नित्यं संवासः सम्यक् स्थितिः २० तत्र तावदुत्पत्तिमरणयोः सुखदुःखयोश्च केनापि साहित्यं नास्तीत्याह एक इति २१ ७९ ७९

किंच यदाच सहसंवसंति तदाऽपि क्लेशोपार्जितवित्तापहारितया पुत्रानामशत्रव एव ज्ञेया इत्याह अधर्मेति संभोजनीयाः पोष्याः पुत्रादय इति व्यपदेशैः अल्पमेधसो मूढस्य वित्तं हरंति जलौकसो मत्स्यस्य जीवनभूतानि जलानि यथा नूत्सुत्रा हरंति तद्वदिति २२ किंच यानेवं पुष्णाति ते धनमादाय मृताजीवंतोऽपि वा तं परित्यजंतीत्याह पुष्णातीति स्वबुद्ध्या स्वीया इत्यभिमानेन रायोऽर्थाः अकृतार्थमप्राप्तमभोगम् २३ स पुनः पापैकपाथेयो नरकं विशतीत्याह स्वयमिति असिद्धार्थोऽपूर्णमनोरथः २४ स्वप्नश्च मायाच मनोरथश्च तत्तेन तुल्यम् आयम्य नियम्य शांतः सन् समो भव २५ हे दानपते अक्रू

अधर्मोपचितं वित्तं हरंत्यन्येऽल्पमेधसः संभोजनीयापदेशैर्जलानीव जलौकसः २२ पुष्णाति यानधर्मेण स्वबुद्ध्या तमपंडितम् तेऽकृतार्थं प्रहिण्वंति प्राणा रायः सुतादयः २३ स्वयं किल्बिषमादाय तैस्त्यक्तो नार्थकोविदः असिद्धार्थो विशत्यंधं स्वधर्मविमुखस्तमः २४ तस्माल्लोकमिमं राजन् स्वप्नमायामनोरथम् वीक्ष्यायम्यात्मनात्मानं समः शांतो भव प्रभो २५ धृतराष्ट्र उवाच यथा वदति कल्याणीं वाचं दानपते भवान् तथाऽनया न तृप्यामि मर्त्यः प्राप्य यथाऽमृतम् २६ तथाऽपि सूनृता सौम्य हृदि न स्थीयते चले पुत्रानुरागविषमे विद्युत्सौदामनी यथा २७ ईश्वरस्य विधिं को नु विधुनोत्यन्यथा पुमान् भूमेर्भारावताराय योऽवतीर्णो यदोः कुले २८ यो दुर्विमर्शपथया निजमाययेदं सृष्ट्वा गुणान्विभजते तदनुप्रविष्टः तस्मै नमो दुरवबोधविहारतंत्रसंसारचक्रगतये परमेश्वराय २९ श्रीशुक उवाच इत्यभिप्रेत्य नृपतेरभिप्रायं स यादवः सुहृद्भिः समनुज्ञातः पुनर्यदुपुरीमगात् ३० शशंस रामकृष्णाभ्यां धृतराष्ट्रविचेष्टितम् पांडवान्प्रति कौरव्य यदर्थं प्रेषितः स्वयम् ३१ इति श्रीभागवते महापुराणे अष्टादशसाहस्र्यां संहितायां दशमस्कंधे एकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ४९ पूर्वार्द्धं समाप्तम्

र न तृप्यामि अलमिति न मन्ये २६ सूनृता प्रिया वाक् चले अस्थिरे हृदि न स्थीयते न तिष्ठतीत्यर्थः सुदामा पर्वतः तत्र भवा विद्युदिव तस्मिन् स्फटिकशिलामये सहसैवातिस्फुरिता विद्युद्यथा लीयते तद्वदित्यर्थः यद्वा सुदामा माला तस्या इयं सौदामनी मालाकारेत्यर्थः २७ नन्वेवं जानतोऽपि कथमयं मोह इति चेद्तत्राह ईश्वरस्येति विधिं विधानं मायामिति यावत् २८ अतस्तमेव नमस्यति य इति दुर्विमर्शपथया अवितर्क्यमार्गया गुणान् कर्माणि तत्फलानि च विभजते विविच्य ददाति दुरवबोधो यो विहारस्तस्य क्रीडा स एव तंत्रं प्रधानं मुख्यकारणं यस्य संसारचक्रस्य अत एव तस्य गतिर्यस्मात्तस्मै नम इति ४९ अभिप्रेत्य ज्ञात्वा ३० ३१ इति श्रीभागवतभावार्थदीपिकायां दशमस्कंधटीकायामेकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ४९ श्रीकृष्णार्पणमस्तु पूर्वार्द्धं समाप्तम्

इतिश्रीमद्भागवतदशमस्कंधपूर्वार्द्धंसमाप्तम्.

[OrderDescription]
,CREATED=17.03.20 15:19
,TRANSFERRED=2020/03/17 at 15:48:04
,PAGES=165
,TYPE=STD
,NAME=S0002967
,Book Name=M-2756-SHRIMAD BHAGWAT PURWARDH
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF

FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF

FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF

FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF

FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF
,FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF

FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF
,FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF

FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,